

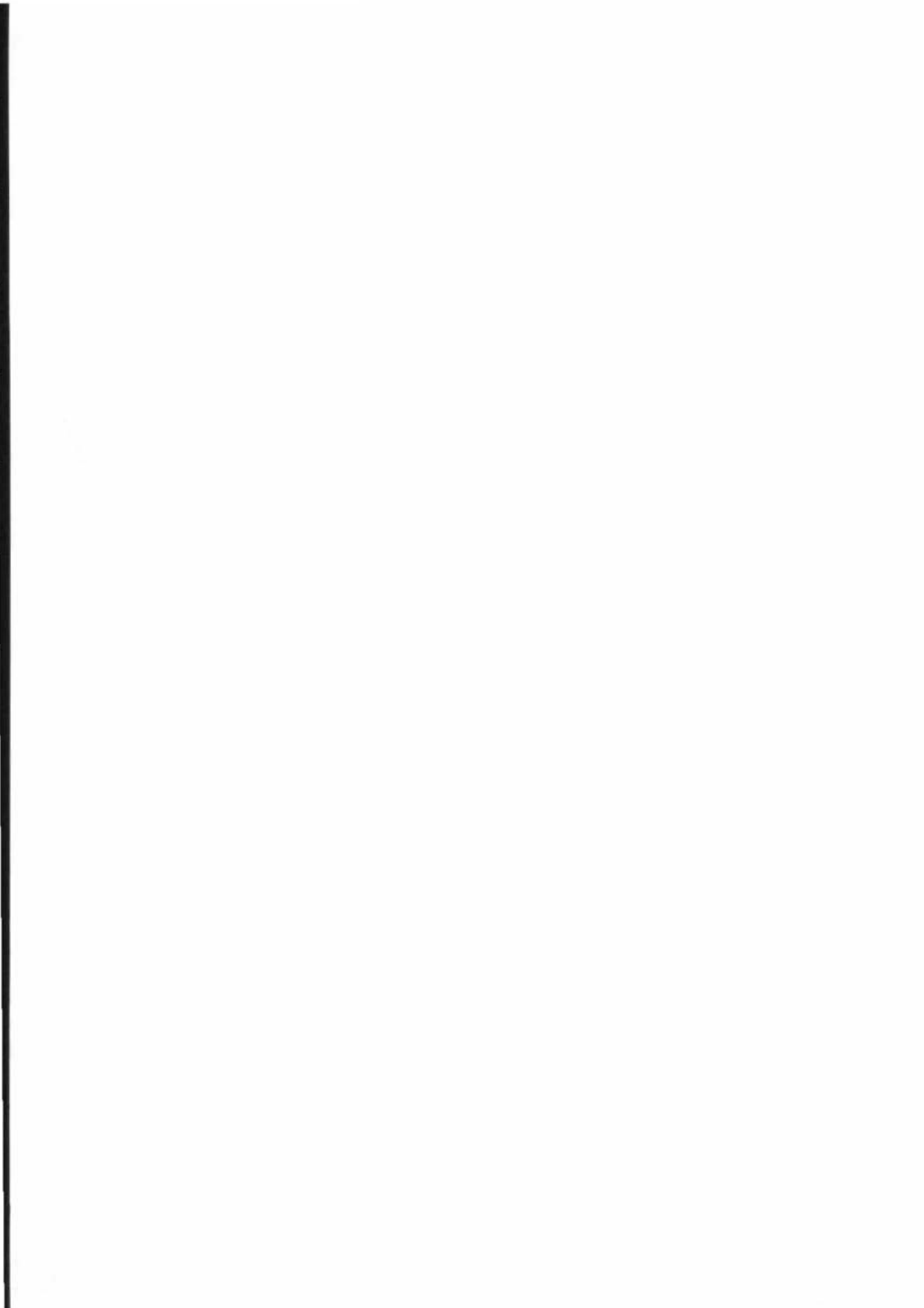
RMS

MOLUKS NATIONALISME IN NEDERLAND
1951-1994

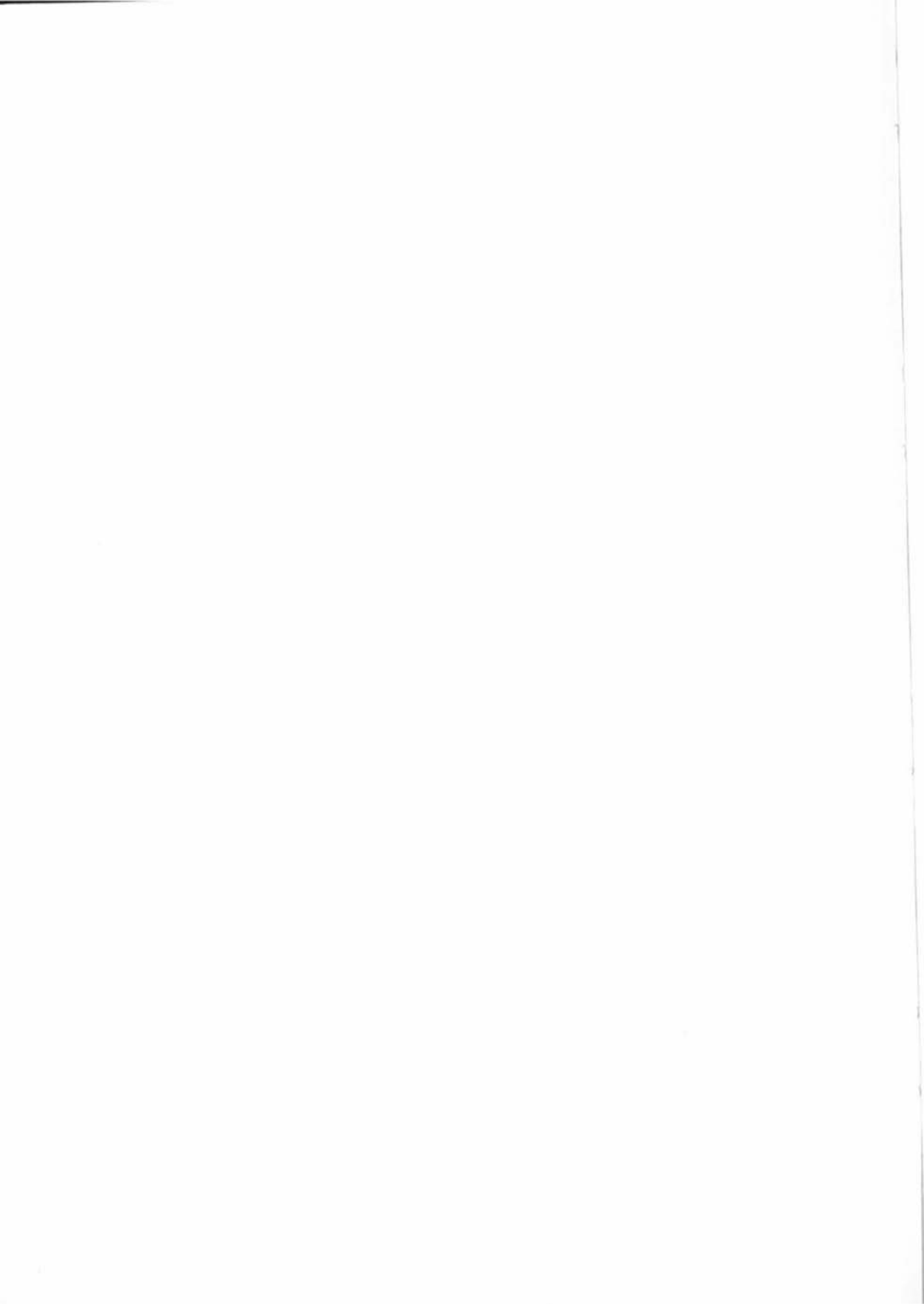
VAN IDEAAL TOT SYMBOOL

S

FRIDUS STEIJLEN

RMS: VAN IDEAAL TOT SYMBOOL

RMS: van ideaal tot symbool
Moluks nationalisme in Nederland, 1951-1994

Academisch Proefschrift
ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Universiteit van Amsterdam,
op gezag van de Rector Magnificus
prof.dr P.W.M. de Meijer
ten overstaan van een door het college van dekanen ingestelde
commissie in het openbaar te verdedigen in de Aula der Universiteit
op vrijdag 9 februari 1996 te 13.00 uur

door Godefridus Ignatius Joseph Steijlen

geboren te Harderwijk

Promotor: Prof. dr. R. Penninx
Co-promotor: Dr. H. Vermeulen

Geschiedenis wordt over generaties geschreven en begrepen

Voor mijn ouders, in respect en dank
Joop Steijlen († 09-10-1991)
Leny Steijlen-van Solt

Voor mijn kinderen, in liefde en hoop
Surya en Andaye

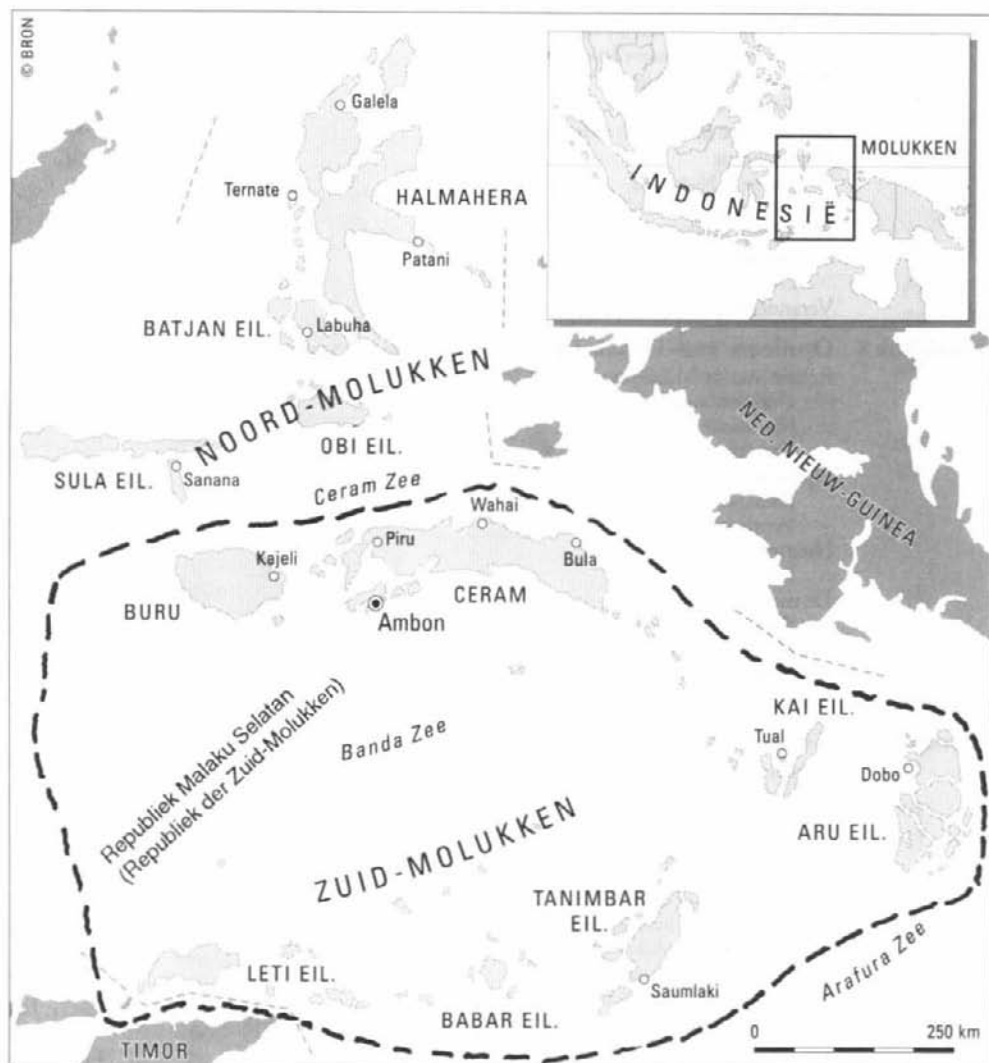

Inhoudsopgave

	Voorwoord	1
Hoofdstuk 1	Inleiding	1
	Achtergronden	2
	Aanpak en bronnen	5
Hoofdstuk 2	Theoretische verantwoording en vraagstelling	9
	Nationalisme	9
	Nationalisme en etniciteit	11
	Nationalisme, beweging en ideologie	12
	Nationalisme en ballingschap	14
	Primordialisme versus situationalisme	16
	Benaderingen in de studie van sociale en politieke bewegingen	19
	Deprivatiebenadering	
	Begrensd rationaliteitbenadering	
	Raamwerk	24
	Contexten	27
	Veranderende relatie met Indonesië en in het bijzonder de Molukken	
	Ontwikkeling van de maatschappelijke positie van Molukkers in Nederland	
	Ontwikkelingen in de internationale politieke situatie	
	Interne ontwikkelingen binnen de Molukse gemeenschap in Nederland	
	Onderzoeksvragen	30
Hoofdstuk 3	Dekolonisatie en overkomst	33
	De dekolonisatie	33
	Molukkers, Indonesisch nationalisme en het dekolonisatieproces	35
	Indonesië of Nederland	
	Nieuw Moluks separatisme: de RMS-proclamatie	38
	Oost-Indonesië onder druk	
	Republiek Maluku Selatan	
	Reacties op de RMS-proclamatie	42
	Federale regering en Nederland	
	Elders verblijvende Molukkers	
	Opheffing van het KNIL en overkomst	49
	Stagnatie	
	Richting impasse	
	Overkomst	
	Geschilpunten	
	Politieke idealen en overkomst	57
	Richting Nederland	59
Hoofdstuk 4	Een RMS-beweging in Nederland: de jaren vijftig	65
	Politieke Vertegenwoordiging en Nederlandse steun	65
	Eerste opvang en sociale organisatie	68
	Organisatie en beleid	

	Sociale organisatie in de woonoorden	
	Mobilisatie in de woonoorden	73
	Politisering en polarisering in de kampen	
	Divergentie	
	Mobilisatiestructuur: de woonoorden	
	De kerk als ondersteunende factor	
	De RMS-beweging in de jaren vijftig	84
	Steun voor de Badan Perwakilan	
	Internationaal gerichte activiteiten	
	RMS-ideaal en ex-KNIL-rechten	89
	Burger Bewakingscorps	
	60%-regel en zelfzorg	
	Opbouw en divergentie	94
Hoofdstuk 5	Nationalisme in ballingschap: de jaren zestig	99
	Woonwijken	99
	Repatrianten	101
	Naar een nieuwe eenheid van de RMS-achterban	103
	Succes Metiary	
	Wie doet niet mee	
	Verschuivende posities: nationalisme in ballingschap	107
	Tamaela versus Manusama	110
	Delegaties	
	Samenwerking en conflict	
	Factionalisme	
	Broederstrijd	
	Jongeren mengen zich in de politiek	114
	Jongeren gaan hun eigen weg	
	De actie-Wassenaar	
	Een eigen positie voor radicaliserende jongeren	122
	Positionering ten opzichte van Nederlanders	
	Positionering ten opzichte van de eigen gemeenschap	
	Ideologische verschuivingen	
	De overgang	128
Hoofdstuk 6	Uitbarstingen van het radicaliseringsproces: de jaren zeventig	133
	Veranderend overheidsbeleid: 1970	133
	Nieuwe instituties in de wijken	
	Richting Indonesië	
	Toenemende spanningen en een poging tot verzoening	137
	Discussie en lobby	139
	Roep om discussie	
	Internationale politieke lobby	
	Revolutionaire jeugdcultuur	143
	'RMS-links'	
	De kerngroep	
	Doeners	
	Dwarsverbanden: een revolutionaire jeugdcultuur	
	Indonesische inmenging	152
	Kapingen en bezettingen: uitbarstingen van het radicalisme	154
	De eerste uitbarsting: Wijster en Amsterdam 1975	
	De tweede uitbarsting: De Punt en Bovensmilde 1977	
	Een laatste eruptie: Assen 1978	
	De jaren van acties	165

Hoofdstuk 7	Heroriëntatie: 1977 - 1986	171
	Reactie op kritiek: Manusama's RMS-regering	171
	Alternatieven: progressieve jongeren	173
	Herformulering van het RMS-ideaal	
	Naar een progressieve beweging?	
	Politieke verschuiving	178
	Tamaela's erfenis	
	Een smallere basis en liberalisering	182
	Heroriëntatie	184
	Positie in Nederland	
	Relatie met de Molukken	
	Hoofdstuk gesloten?	193
	De aanzet	
	De overeenkomst	
	Veranderde posities	196
Hoofdstuk 8	Opnieuw RMS-ideaal: 1986 tot begin jaren negentig	201
	Relatie met de Molukken	201
	Ontwikkelingswerk	
	Nieuwe solidariteit	
	Kerkelijke contacten en dialoog	
	Opnieuw aandacht voor het RMS-ideaal	205
	Demonstraties voor de Molukken	
	Veertig jaar RMS	
	Nieuwe betekenissen	211
	Ideaal en symbool	
	De nieuwe president	216
	Eerste introductie	
	Meer eenheid	
	Integratie	
	Gewijzigde betekenis	219
Hoofdstuk 9	Conclusies	223
	Verschuivingen in de aard van de nationalistische beweging	223
	Van territoriaal naar etnisch nationalisme	
	Van steun-nationalisme naar zaakwaarnemers- en symbolisch nationalisme	
	Ideologie in ontwikkeling	228
	Mobilisatie, leiders en achterban	230
	De betekenis van de vier contexten	231
	De relatie met Indonesië en de Molukken	
	De maatschappelijke positie van Molukkers in Nederland	
	De internationale politieke situatie	
	De Molukse gemeenschap in Nederland	
	Epiloog: de toekomst van het Moluks nationalisme in Nederland	244
	Noten	249
	Bronnen	263
	Gebruikte afkortingen	271
	Index	273
	Summary	

Voorwoord

Velen hebben mij, op uiteenlopende wijzen, geholpen tijdens mijn onderzoek en bij de totstandkoming van dit boek. Graag wil ik hen op deze plaats bedanken.

Verreweg de meeste personen die mij behulpzaam waren kan en mag ik niet bij name noemen omdat ik hen anonimiteit beloofde: de informanten die mij deelgenoot maakten van hun ervaringen en visies. Zij stelden mij in staat inzicht te krijgen in de ontwikkelingen die ik in deze studie beschrijf. Ik ben mijn informanten zeer veel dank verschuldigd en voel het gemis van enkelen die de afronding van mijn studie niet meer mochten meemaken. Aan al mijn informanten, zowel in Nederland als in Indonesië, aan onze gesprekken en kortstondige ontmoetingen koester ik waardevolle herinneringen.

Ook de mensen die mij hielpen om toegang te krijgen tot archieven en ander schriftelijk materiaal wil ik danken. Speciaal dank ik de medewerkers van het Moluks Historisch Museum, die mij op de meest onmogelijke tijden tijdens de opbouw van het museum toegang gaven tot nog niet afgesloten archieven. Bijzondere dank gaat ook uit naar Henk Libretto, archiefmedewerker bij het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, die mij tijdens onze vele ontmoetingen heeft geleerd hoe ik archieven moest ontsluiten. Hij was een waardevolle leermeester.

Tijdens het onderzoek en het schrijven van mijn proefschrift ontving ik onmisbare morele steun en warme interesse van mijn directe collega's (wetenschappelijke staf en administratieve medewerkers) van het Antropologisch Sociologisch Centrum en het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies, de 'promotiegroep etniciteit' en van indirecte collega's die ook onderzoek onder Molukkers deden, dan wel waarmee ik beroepshalve te maken had.

Zeer belangrijk zijn voor mij Tjo Hahury, Wim Manuhutu en Charlie Munster geweest. Zij waren bereid om concepten van mijn proefschrift door te worstelen en deze van kritisch commentaar te voorzien. De inbreng van Wim waardeer ik niet alleen vanwege zijn kennis en wetenschappelijke expertise, maar ook vanwege de vriendschap die in de tijd groeide. Charlie en Tjo, met wie ik reeds veel

---

gedeeld had, waren op een specifieke manier betrokken. Een gezamenlijk plan om een boek over een vergelijkbaar onderwerp te schrijven konden we helaas niet verwezenlijken. Ik ben verheugd dat zij toch een bijdrage hebben kunnen leveren aan het onderhavige boek en hoop dat ik met deze studie enigszins tegemoet kom aan de plannen die wij toen hadden. Met name Tjo heb ik voorzien van een uitgebreid archief met concept-teksten van artikelen en onderzoeksvoorstellen. Ik dank hem dat hij al mijn pennevruchten trouw las en adviezen gaf.

Heleen Ronden wil ik danken omdat zij een uitstekende redactie voerde, de lezer heeft behoed voor herhalingen en onbegrijpelijke stukken tekst, en ervoor zorgde dat het manuscript op een goede manier en op de juiste tijd als publikatie gereedkwam. George Thomson dank ik voor zijn hulp bij de Engelse samenvatting.

Een speciaal woord van dank gaat uit naar mijn promotoren. Om te beginnen Rinus Penninx die, betrokken bij de start van mijn onderzoek, met veel verve de draad oppakte in de proefschriftfase. Daarnaast wil ik hem danken voor zijn onvoorwaardelijke vertrouwen in de uitkomst van mijn onderzoek. Hans Vermeulen, mijn co-promotor die mij tijdens het onderzoek begeleidde, ben ik zeer veel dank verschuldigd. Hij is degene die mij, vanaf 1986, tijdens opzichtonderzoeken schoolde in etnische studies. Niet zonder enige trots zie ik mij als zijn leerling.

Tot slot gaat mijn dank uit naar de mensen die mij, vanuit mijn thuissituatie, gedurende al de jaren van onderzoek en schrijven hebben gesteund. De steun van Sjaak en Anna, mijn geliefde huisgenoten, was onontbeerlijk. Hun kritiek op mijn functioneren en hun luisterende oor hebben mij in staat gesteld mijn proefschrift te voltooien. Mariet, mijn levenspartner, Surya en Andaye, mijn kinderen, waren degenen die het meest intensief betrokken waren bij mijn onderzoek en mijn proefschrift. Zij steunden mij op alle mogelijke manieren omdat zij steeds positief geloofden in de afronding van 'mijn' boek. Mijn dank aan hen is niet in woorden te vatten.

Amsterdam, februari 1996
Fridus Steijlen

Inleiding

Najaar 1977: een geschiedenisles, tweede of derde klas middelbare school, ergens in midden-Nederland. Thema: de geschiedenis van Molukkers. Na een inleiding van een woordvoerder van de Vrije Zuidmolukse Jongeren volgt een discussie onder de leerlingen. Centraal staat één van de leerlingen, de enige met een Molukse achtergrond. Met verve onderstreept zij de opmerkingen van de inleider over de politieke idealen van Molukkers: zij zijn in 1951 gedwongen naar Nederland gekomen omdat zij voor een eigen Republiek der Zuid-Molukken hebben gekozen, het ideaal van Molukkers blijft om ééns terug te keren naar die Republiek. Ook zij droomt van terugkeer naar de *Republik Maluku Selatan* (RMS), bezweert zij haar medeleerlingen. Een aantal klasgenoten reageert sceptisch. Eén van hen vraagt of haar ideaal wel reëel is: zijn de Molukken wel in staat om economisch zelfstandig te zijn? De Molukken is toch een verzameling kleine eilanden? De Molukse leerlinge wordt boos: Nederland is toch ook maar een klein landje, antwoordt zij. Bovendien, vervolgt zij, waarvoor is economie belangrijk? Belangrijker is vrijheid. Geef ons ons ideaal en wij zijn gelukkig!! Tegen dit laatste argument kan de klasgenoot niet op, hij hult zich verder in stilzwijgen.

Tijdens het schrijven van dit boek heb ik een enkele keer teruggedacht aan deze geschiedenisles uit 1977, waarvoor ik – als lid van een Molukse jongerenorganisatie en daarmee mogelijke deelnemer aan de discussie – ook was uitgenodigd. Veel heb ik niet gezegd, ik heb vooral geluisterd en geobserveerd. Destijds heeft vooral de bevologenheid waarmee de Molukse leerlinge, toen dertien of veertien jaar oud, opkwam voor de idealen van haar volk indruk op me gemaakt, en ook dat ze zich niet lam liet leggen door de sceptische houding van haar klasgenoten. Het is haar echter niet gelukt haar medeleerlingen duidelijk te maken waarom zij koos voor het RMS-ideaal. De discussie is gestokt met een confrontatie tussen een schijnbaar zakelijke benadering (wat is de economische basis voor jullie ideaal?) en een schijnbaar emotionele benadering (vrijheid is belangrijker!). Deze confrontatie is, denk ik, in zekere zin typerend voor discussies tussen Molukkers en Nederlanders over de politieke idealen van Molukkers: er wordt op twee verschillende golflengten gecommuniceerd.

Achtergronden

De politieke idealen van Molukkers hebben op meerdere momenten een rol gespeeld in de geschiedenis van Molukkers in Nederland.¹ De gijzelingsacties in de jaren zeventig vormen daar het meest ingrijpende en tragische voorbeeld van.

Naar aanleiding van deze gebeurtenissen verschijnt in 1978 de regeringsnota *De problematiek van de Molukse minderheid in Nederland*. Eén van de redenen voor bezorgdheid is volgens de regering dat voor de tweede generatie het 'RMS-ideaal een kernpunt van het *Molukker zijn*' is geworden (Regeringsnota 1978: 27; cursief in origineel onderstreept). De problematiek van deze generatie is, nog steeds volgens de regering, dat Molukse normen en waarden hen geen houvast meer bieden, maar zij ook niet opgaan in de Nederlandse samenleving. Teleurstellingen die zij ondervinden in pogingen aansluiting te vinden bij de Nederlandse samenleving, compenseren zij door zich te oriënteren op het RMS-ideaal (1978: 28).

Ook onder de eerste generatie spelen volgens de regering teleurstellingen een rol in de oriëntatie op het RMS-ideaal. De Molukkers zijn in 1950 als militairen naar Nederland gekomen en direct na aankomst uit dienst ontslagen. Het 'mag voor zeer waarschijnlijk worden gehouden dat het ontslag de verbondenheid met de RMS sterk heeft aangewakkerd,' aldus de nota (1978: 21).

Het RMS-ideaal heeft in de optiek van de regering niet alleen betrekking op herstel van de in 1950 geproclameerde RMS. Omdat Molukse vertegenwoordigers in hun contacten met de Nederlandse overheid blijven hameren op het politieke karakter van de Molukse aanwezigheid in Nederland en eisen dat de Nederlandse regering dit erkent, meent de regering nog twee elementen in dat RMS-ideaal te onderkennen: het gaat ook om de benadrukking van het eigen karakter van de Molukse bevolkingsgroep, haar bijzondere positie in Nederland en om erkenning van de rechtspositie van de Molukkers als ex-KNIL-militairen (Regeringsnota 1978: 27).

In de analyse van de Nederlandse regering wordt alleen verwezen naar onderzoeken onder Molukkers in Nederland van Van Amersfoort (1971 en 1974), Cornelisse-Koksma (1969) en Verwey-Jonker (1959). Tussen de regels door is echter te lezen dat de samenstellers van de nota zich wat betreft de interpretatie van het hoe en waarom van de politieke idealen ook op andere onderzoeksliteratuur hebben gebaseerd. De analyse sluit namelijk naadloos aan op analyses uit andere onderzoeken onder Molukkers waarin deprivatietheorieën een belangrijke rol spelen (Mariën 1971a, Oen Kay Liat 1975, Onderzoeks-

groep 1970, Wittermans & Gist 1962). De Regeringsnota kan daardoor worden gezien als een weergave van de manier waarop op dat moment, ook wetenschappelijk, de politieke idealen onder Molukkers worden verklaard.

In 1989 kreeg ik een (bescheiden) aanstelling bij de Vrije Universiteit (VU) van Amsterdam, met als opdracht een voorstel te schrijven voor onderzoek onder Molukkers. Mede op basis van uitspraken in de Regeringsnota, ben ik vervolgens in de literatuur over Molukkers op zoek gegaan naar analyses van het RMS-ideaal onder Molukkers. Dat ideaal ben ik daarbij steeds meer gaan zien als een vorm van nationalisme, omdat het betrekking heeft op zelfbeschikking van Molukkers over de Molukken. Gaandeweg is mij duidelijk geworden dat er nog geen onderzoek is gedaan naar de ontwikkeling van de politieke idealen over een langere termijn. Er is, met name naar aanleiding van gewelddadige acties, wel veel geschreven over Molukkers en de RMS. Dit betreft echter voornamelijk publikaties over de haalbaarheid en legitimiteit van de RMS (Chauvel 1978a en 1978b, De Jong 1979, Moll 1977b, De Muralt 1978 en Persijn 1976 en 1978). Bovendien nemen schrijvers in de meeste publikaties stelling in het vraagstuk over de RMS. Dit laatste geldt ook voor publikaties die trachten een verklaring te geven voor de RMS-sympathie onder Molukkers (Oen Kay Liat 1975 en Onderzoeksgroep 1970). Daarnaast hebben sommige onderzoekers wel enige aandacht besteed aan de politieke idealen van Molukkers als onderdeel van bredere vraagstellingen, maar is hun onderzoek niet expliciet op de politieke idealen gericht (Bartels 1986 en Mariën 1971a). De enige uitzondering vormt Wittermans (1991), die in het begin van de jaren vijftig de sociale organisatie onder Molukkers in Molukse woonoorden heeft onderzocht. Naast aandacht voor familierelaties, de kerk en dorpsverbanden, heeft Wittermans uitgebreid het politieke ideaal en de politieke organisaties in die periode bestudeerd. In tegenstelling tot de meeste latere onderzoeken, heeft Wittermans geen onderzoek in opdracht van de overheid gedaan.²

Hoewel de Molukse gemeenschap in 1989 bijna veertig jaar in Nederland verblijft en inmiddels drie generaties kent, het RMS-ideaal wordt gezien als onderdeel van de Molukse identiteit en het streven naar de RMS een belangrijke stempel heeft gedrukt op de geschiedenis van Molukkers in Nederland, heeft het Moluks nationalisme nimmer centraal gestaan in sociaal-wetenschappelijk onderzoek (zie ook Steijlen 1991). Op voor de hand liggende vragen is geen antwoord te geven. Wat betekent het RMS-ideaal als onderdeel van etnische identiteit? Zijn er vanaf de komst van Molukkers naar Nederland in

1951 veranderingen opgetreden in dat ideaal? Welke factoren kunnen inzicht geven in eventuele ontwikkelingen van de politieke idealen? Wat is bijvoorbeeld de invloed van de maatschappelijke positie van Molukkers in Nederland op hun politieke idealen?

Geïntrigeerd door deze vragen, besloot ik de ontwikkelingen in het Moluks nationalisme voor mijn onderzoeksplan als uitgangspunt te nemen. Met de uitwerking van dat plan, heb ik tegelijk een eerder plan voor een boek over politieke betrokkenheid van Molukkers van de tweede generatie uit de ijskast gehaald.

Dit eerdere plan heeft een eigen ontstaansgeschiedenis. In 1977 ben ik – vanuit de overtuiging dat ook Nederlanders een bijdrage zouden moeten leveren aan een verbetering van de relatie tussen Molukkers en Nederlanders – lid geworden van de *Gerakan Pattimura* (Pattimura Beweging), een Molukse jongerenorganisatie.³ In 1985 is deze organisatie opgesplitst, waarbij een deel ervan (waaronder ikzelf) is doorgegaan als de *Gerakan Daerah Amsterdam* (GDA, Beweging regio Amsterdam).⁴ GDA is daarna nauw gaan samenwerken met de *Pemuda 20 Mai* (20 mei jongeren) en het *Moluks Scholings Kollektief* (MSK) uit Assen. In 1988 is zowel de *Pemuda 20 Mai* als de GDA opgeheven. Naar aanleiding van een interview voor de Amsterdams Molukse radio *Oras*, waarin een *Pemuda 20 Mai*-lid en ik de opheffing van onze organisaties toelichtten, is het idee ontstaan een boek te schrijven over het aandeel van jongeren in de politieke strijd van Molukkers in Nederland. Samen met twee andere voormalige *Pemuda 20 Mai*- en GDA-leden, ben ik eind 1988 aan dat project begonnen. Na korte tijd hebben we evenwel de plannen moeten laten varen vanwege andere werkzaamheden.

Eén jaar later heb ik, met het schrijven van mijn onderzoeksopzet voor de VU, die draad weer opgepakt, zij het dat mijn aandacht daarbij niet meer alleen naar de tweede generatie is uitgegaan, maar naar de ontwikkeling van de politieke idealen van de gehele Molukse gemeenschap in Nederland. Bovendien heb ik me niet meer willen beperken tot een beschrijving – zoals in het oorspronkelijke idee het geval was –, maar ook willen analyseren waarom een en ander is gebeurd.

Nog tijdens mijn aanstelling bij de VU heb ik de onderzoeksopzet geschreven die de basis vormt voor deze studie. De toenmalige Stichting Sociaal Culturele Wetenschappen (SSCW, tegenwoordig ESR: Economische, Sociaal-Culturele en Ruimtelijke wetenschappen) van de Nederlandse Organisatie van Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), heeft vervolgens besloten het onderzoek in het kader van het zwaartepuntprogramma 'etnische studies' te subsidiëren.⁵ Per april 1990

ben ik voor de duur van vier jaar gederacheerd bij het Antropologisch Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam. In de eindfase van het onderzoeksproject is het onderzoek onder verantwoordelijkheid van het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies (IMES) van de Universiteit van Amsterdam komen te staan.

Aanpak en bronnen

Na een uitgebreid literatuuronderzoek ben ik begonnen met het verzamelen van gegevens. Ik heb daarbij gebruik gemaakt van drie bronnen: archieven, interviews en tijdschriften, pamfletten en brochures.

Voor het archiefonderzoek ben ik te rade gegaan bij verschillende archieven van de ministeries van Binnenlandse Zaken (BiZa), Buitenlandse Zaken (BuZa), Defensie (MvD), Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) en bij het Algemeen Rijksarchief (ARA). Daaronder bevinden zich ook archieven van de voormalige ministeries van Uniezaken en Overzeese gebieden (MINUOR), Koloniën, Maatschappelijk Werk (MaWe) en Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM). Daarnaast heb ik de archieven van de Badan Persatuan en de stichting Door De Eeuwen Trouw, die het Moluks Historisch Museum in Utrecht beheert, onderzocht en heb ik toegang gehad tot (delen van) enkele privé-archieven. Ook zijn de archieven van het Koninklijk tehuis voor oud-militairen 'Bronbeek' te Arnhem en de Gemeente Steenwijkerwold bestudeerd.⁶

Gesprekken met een zo breed mogelijke categorie personen (zowel Molukkers als Nederlanders), vormen de tweede informatiebron. Ter bescherming van mijn respondenten en vanwege de (ook door hen toegekende) gevoeligheid van veel informatie, blijven mijn respondenten anoniem. In meerdere situaties was dat zelfs noodzakelijk: veel respondenten hebben zelf die anonimiteit als voorwaarde gesteld alvorens me ook maar enige informatie te geven. Een consequentie hiervan is dat ik (met name in de latere hoofdstukken waarin ik steeds meer informatie put uit deze bronnen) vrij vaag ben over de herkomst van informatie en de lezer vaak vergeefs naar duidelijke referenties zal zoeken. Wel heb ik, waar dat mogelijk is, gezocht naar openbare bronnen die de door mij verkregen gegevens ook voor anderen traceerbaar maken.

Een eerste criterium voor de keuze van gesprekspartners is geweest de verwachting dat zij over relevante informatie beschikten. Wat betreft de Nederlandse informanten is zowel met ambtenaren als met onderzoekers gesproken. Bij de keuze van Molukse informanten is

rekening gehouden met verschillende subgroepen en politieke stromingen binnen de gemeenschap. Bijna alle subgroepen en politieke stromingen zijn uiteindelijk in het onderzoek betrokken. Er is bewust voor gekozen niet alleen met leiders of activisten te spreken, maar ook met Molukkers die nooit actief zijn geweest. Om ook informatie te krijgen over de beweegredenen en de positie van Molukse repatrianten, heb ik tijdens het veldwerk een bezoek aan de Molukken gebracht. Met ruim honderd personen heb ik één of meerdere uitgebreide gesprekken gevoerd, zowel in Nederland als op de Molukken, in het Nederlands en in het Maleis. Deze interviews zijn aangevuld met een veelvoud korte gesprekken en observaties op tal van locaties en in uiteenlopende situaties, variërend van manifestaties, feesten en discussiebijeenkomsten tot gesprekken in de keuken en op straat. Ook heb ik gebruik kunnen maken van interviews met Molukkers uit eerder eigen onderzoek.

Een derde bron ten slotte, vormen de welhaast onoverzienbare hoeveelheden tijdschriften, pamfletten en brochures van of over Molukkers. Naast mijn eigen archief, heb ik daarvoor gebruik kunnen maken van de documentatie-afdeling van het Moluks Historisch Museum.

Het 'aanboren' van de bronnen is over het algemeen niet op problemen gestuit. Toestemming om archieven in te zien is veelal zonder al te veel problemen verkregen. Ook informanten zijn meestal bereid geweest om geïnterviewd te worden; slechts een enkele potentiële respondent heeft een gesprek geweigerd. Mijn vroegere betrokkenheid bij de Pattimura Beweging heeft mij daarbij niet in de weg gestaan, ook niet voor het opbouwen van contacten en vertrouwensrelaties met respondenten die niet bij deze beweging betrokken zijn geweest. Integendeel, dankzij het uitgebreide 'relatienetwerk' uit deze periode heb ik, ook vaak 'via via', veel nieuwe contacten kunnen leggen. Gesprekspartners hebben over het algemeen mijn eerdere activiteiten gewaardeerd; activiteiten ook die mij minder tot een 'buitenstaander' hebben gemaakt.

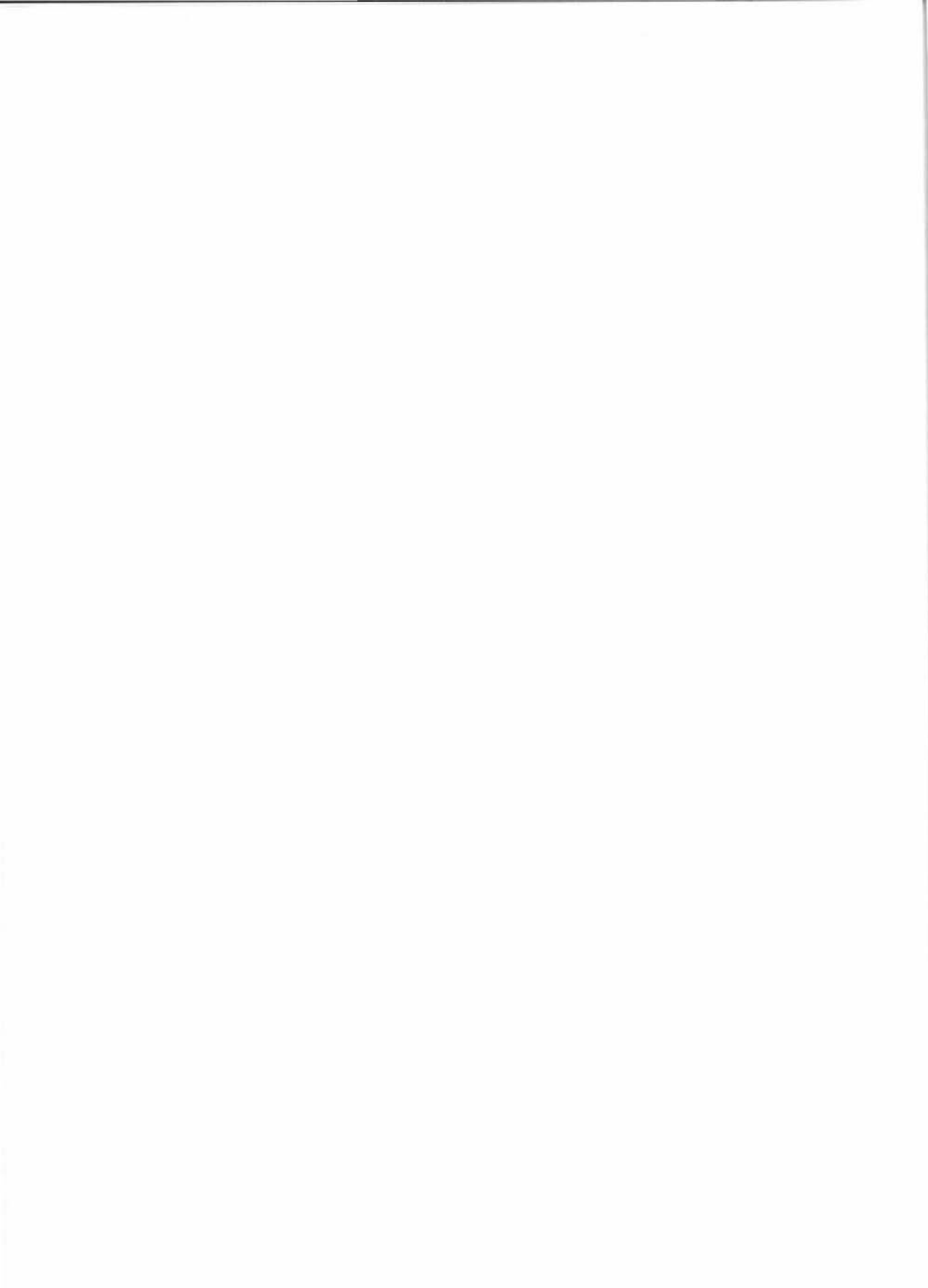
Het raadplegen van de bronnen is simultaan gebeurd. Dat wil zeggen dat archiefonderzoek, het lezen van periodieken en andere literatuur is afgewisseld met interviews, korte gesprekken en observaties. Daarbij heb ik in eerste instantie de bedoeling gehad het materiaal chronologisch te verzamelen, beginnend in 1951 met de overkomst van Molukkers naar Nederland en eindigend in de jaren negentig. Omdat zowel bestudering van het geschreven materiaal als de interviews zich niet hebben geleend voor een strakke chronologische aanpak, heb ik

deze benadering al vrij snel verlaten. Vanaf dat moment heeft het gevonden materiaal de aandacht voor bepaalde perioden of gebeurtenissen gedicteerd. Een continue reflexie op onderzoeksmateriaal en onderzoeksvraag, heeft ervoor gezorgd dat over alle perioden voldoende materiaal is verzameld.

Met deze studie heb ik een tweeledig doel voor ogen: ik wil niet alleen beschrijven welke ontwikkelingen de afgelopen (ruim vier) decennia van invloed zijn geweest op het Moluks nationalisme in Nederland, maar ook inzichtelijk maken waarom deze ontwikkelingen van invloed zijn geweest. Er is evenwel niet voor gekozen om beschrijving en analyse uit elkaar te halen, omdat dit te veel herhalingen op zou leveren. Gekozen is voor een chronologische, analyserende beschrijving.

In hoofdstuk 3 komt de periode voorafgaande aan de overkomst van Molukkers naar Nederland in 1951 aan de orde. Ik begin met deze periode omdat in die tijd het Moluks nationalisme vorm heeft gekregen. In hoofdstuk 4 staat het ontstaan van een Moluks nationalistische beweging in Nederland in de jaren vijftig centraal. In hoofdstuk 5 ga ik in op de jaren zestig. De nadruk in dat hoofdstuk ligt op de karakterverandering die het Moluks nationalisme dan doormaakt en op het begin van een radicalisering onder jongeren. Aan de radicalisering, die zich voortzet in de jaren zeventig, is heel hoofdstuk 6 gewijd. Dat hoofdstuk eindigt eind jaren zeventig als er onder Molukkers een heroriëntatie op hun positie in Nederland en hun relatie met de Molukken begint te ontstaan. Deze heroriëntatie en de gevolgen daarvan komen aan de orde in hoofdstuk 7. Een historische overeenkomst tussen de Nederlandse regering en de grootste Molukse belangenorganisatie in 1986, vormt het sluitstuk van dit hoofdstuk. In hoofdstuk 8 ga ik in op de tweede helft van de jaren tachtig en eerste helft van de jaren negentig. Centraal in dat hoofdstuk staat een hernieuwde aandacht voor het RMS-ideaal.

Ik begin dit boek met een theoretisch hoofdstuk, waarin ik enkele definities bespreek en aangeef hoe ik de ontwikkeling van het Moluks nationalisme in Nederland heb bestudeerd en welke onderzoeksvragen aan dit onderzoek ten grondslag liggen. Dit hoofdstuk is niet bedoeld als theoretische exercitie over studies naar nationalisme, maar als verantwoording en explicitering van mijn theoretische vooronderstellingen. In het negende en laatste hoofdstuk kom ik terug op de onderzoeksvragen. Bij wijze van conclusie behandel ik daar enkele centrale thema's uit deze studie. Ik eindig dat hoofdstuk met een korte blik in de toekomst.

Theoretische verantwoording en vraagstelling

In dit hoofdstuk zet ik uiteen vanuit welke optiek ik de ontwikkeling van het Moluks nationalisme in Nederland heb onderzocht. Allereerst worden enkele definitiekwesties behandeld die samenhangen met nationalisme. Vervolgens ga ik in op de benadering die in deze studie wordt toegepast. Verschillende benaderingen welke vaker worden gebruikt voor het verklaren van (vormen van) nationalisme passeren daarbij de revue. De benadering die ik voor deze studie volg, wordt hierna uitgewerkt in een conceptueel raamwerk waarmee de ontwikkeling van het Moluks nationalisme wordt geanalyseerd, en de omstandigheden of contexten die daarop van invloed zijn. Het raamwerk en de contexten vormen ten slotte de basis voor de onderzoeksvragen.

Nationalisme

De bestudering van nationalisme is volgens Eriksen (1993: 98) lange tijd vooral het werkterrein van politicologen, sociologen en historici geweest. Antropologen zijn zich pas recent, in de jaren tachtig, met dat thema gaan bezighouden. Eriksen brengt de aandacht van antropologen voor dit 'nieuwe' thema in verband met sociale veranderingen die zich op het 'traditionele' antropologische werkterrein hebben voorgedaan, waardoor miljoenen mensen zijn opgenomen in 'markten en staten'. De oriëntatie van antropologen op kleinschalige en (zo zij dat al ooit geweest zijn) geïsoleerde samenlevingen is achterhaald (1993: 97-98).

Ingrijpende maatschappelijke veranderingen hebben ongetwijfeld veranderingen in de antropologische praktijk teweeggebracht en bijgedragen tot de 'ontdekking' van nationalisme als onderwerp van studie. Een tweede factor is dat de aandacht voor de etnische variant van nationalisme is toegenomen, en etniciteit al langer één van de aandachtsvelden van antropologen is. De overlap tussen nationalisme- en etniciteitstheorieën is vrij groot, waarmee het mogelijk is voor het bestuderen van nationalisme gebruik te maken van de inzichten uit etnische studies. Maar laat ik, voordat ik daar verder op inga, eerst aangeven waarover we het hebben als we spreken over nationalisme.

In studies over nationalisme worden veel verschillende definities gehanteerd (zie onder anderen Connor 1978 en 1990, Ma Shun Yun 1990, See 1986, Smith 1971 en 1991). Die verschillen hangen samen met het specifieke onderwerp van de schrijvers, zoals de relatie tussen nationalisme en staatsvormingsprocessen, de etnische oorsprong van naties (Smith 1986) of de opkomst van 'kleine Europese naties' (Hroch 1985). Soms wordt nationalisme zelfs niet gedefinieerd, maar concentreren de auteurs zich op daarmee samenhangende termen als 'natie', 'nationaal bewustzijn' of 'natie-staat'. Zo definieert Anderson (1991: 5-6) wel het begrip 'natie' maar niet 'nationalisme', en introduceert Connor de term *ethnonationalism* zonder deze precies te definiëren (Ma Shun Yun 1990: 529).

Een overeenkomst tussen de definities is dat nationalisme wordt opgevat als een politiek principe. Kernachtig vervat in de woorden van Gellner:

'Nationalism is primarily a political principle, which holds that the political and the national unit should be congruent' (1983: 1).

Volgens Gellner is nationalisme een modern fenomeen. Hij plaatst nationalisme binnen de context van de eisen die de industriële samenleving stelt aan de structurering van de maatschappij. De eisen van de modernere wordende maatschappijen leiden volgens deze benadering uiteindelijk tot het ontstaan van zogenoemde natie-staten. Het concept 'natie-staat' houdt in dat de staatsgrenzen overeenkomen met de grenzen van een homogene 'culturele' groep.

Een belangrijk deel van de discussie over nationalisme heeft betrekking op het ontstaan van natie-staten. Connor bijvoorbeeld stelt in een reeks artikelen (1978, 1990, 1991) de notie van natie-staat en de veronderstelde homogeniteit van een 'natie' ter discussie. Zo bekritiseert hij het idee dat Frankrijk vanaf de Franse Revolutie de eerste natie-staat is. Tijdens een lezing heeft hij erop gewezen dat het Franse volk, de Franse natie, begin deze eeuw het predikaat homogene culturele groep niet verdient.¹ Eén van zijn argumenten is dat de Fransen in de Eerste Wereldoorlog met een taalprobleem hebben gekampt: soldaten in de loopgraven hebben een regionale taal gesproken, terwijl de taal van de officieren het officiële Frans is geweest. Met andere woorden: waar hebben de soldaten in de loopgraven zich mee geïdentificeerd? Met een Franse natie? Connor (1990) trekt dat in twijfel, en daarmee het bestaan van een Franse natie-staat. In reactie op de deconstructie van natie-staten door onderzoekers als Connor, benadrukken anderen dat nationalisme weliswaar een modern fenomeen is,

maar dat de principes van nationalisme al vele eeuwen geleden te vinden zijn (zie onder meer Smith 1993).

Waar het in deze discussie om gaat, is de definiëring van de nationale eenheid, de natie, die in Gellners woorden samen moet vallen met een politieke eenheid. Smith onderscheidt in zijn lijvige studie *Theories of nationalism* (1971) een uitgebreid scala van nationalisme-typologieën. Hij maakt bijvoorbeeld onderscheid tussen primitief en ontwikkeld nationalisme, en tussen post- en pre-onafhankelijkheid nationalisme. Hij onderscheidt ook etnisch en territoriaal nationalisme en stelt daarbij dat er sprake is van een continuüm, met aan de ene kant een 'puur etnisch' nationalisme en aan de andere kant een 'puur territoriaal' nationalisme (1971: 216). Dit onderscheid is van belang, omdat het iets zegt over de grenzen van de politieke eenheid en de mate waarin deze samenvalt met een etnische groep. Etnisch nationalisme reserveert Smith voor die vormen van nationalisme, waarbij de grenzen van de politieke eenheid voortkomen uit een reeds bestaande cultureel homogene groep. Territoriaal nationalisme reserveert hij voor die nationalismen die zijn ingegeven door een reeds bestaande territoriale eenheid, en waar achteraf wordt geprobeerd ook een culturele en etnische eenheid te creëren via natievorming. Het gaat daarbij met name om nationalismen die ontstaan vanuit een koloniale context en waarbij de staatsgrenzen worden ingegeven door koloniale grenzen (1971: 216).

Nationalisme en etniciteit

Betekent het onderscheid dat Smith maakt tussen territoriaal en etnisch nationalisme dat de relatie tussen studies van etniciteit en nationalisme alleen betrekking heeft op etnisch nationalisme? Ik meen van niet, inzichten uit etnische studies zijn ook bruikbaar voor territoriaal nationalisme. Ik zal dit uitwerken aan de hand van een voorbeeld.

Smith noemt het Indonesisch nationalisme als voorbeeld van een territoriaal nationalisme (1971: 217). Het streven van de nationalistische beweging in Indonesië is gericht op de onafhankelijkheid van heel Nederlands-Indië. De nationalistische gebiedsaanspraken zijn dus niet gebaseerd op etnische achtergronden, maar op de koloniale grenzen.² De gebiedsaanspraken van de Indonesische nationalisten zijn hiermee in zekere zin, vanuit het oogpunt van etnische homogeniteit, 'toevallig', want bepaald door de koloniale geschiedenis. Delen van Nederlands-Indië, zoals westelijk Nieuw-Guinea, zijn

bijvoorbeeld pas begin deze eeuw door de Nederlanders gekoloniseerd, en in verschillende andere gebieden in het binnenland is het koloniale gezag ook pas deze eeuw effectief geworden.³

Nederlands-Indië en daarmee ook Indonesië, is een multi-etnische samenleving. De nationalistische beweging en later de Indonesische staat, staan dan ook voor de taak die verschillende etnische groepen bijeen te brengen in één 'verbeelde gemeenschap'. Onder het motto: 'eenheid in verscheidenheid' streeft men de vorming van een Indonesische cultuur en identiteit na: de opbouw van een Indonesische natie of een Indonesisch volk.

Wat ik met dit voorbeeld wil aangeven, is dat ook bij territoriaal nationalisme processen spelen die een gezamenlijke cultuur en geschiedenis van de natie benadrukken, zelfs 'creëren'.⁴ Processen die groepssolidariteit bevorderen, vergelijkbaar met solidariseringsprocessen binnen etnische groepen (Connor 1978: 387).

Ondanks het gegeven dat bij etnische groepen en naties vergelijkbare solidariseringsprocessen spelen, zijn zij niet hetzelfde. Als een etnische groep het 'politieke principe' van Gellner op zichzelf van toepassing verklaart, wordt het een natie.⁵ Een natie hoeft echter niet per se een etnische groep met politieke ambities te zijn. Een natie kan bestaan uit meerdere etnische groepen, die in de meeste gevallen meer of minder verwant zullen zijn.

Nationalisme, beweging en ideologie

In deze studie staat het Moluks nationalisme in Nederland centraal. De claim van dat Moluks nationalisme is dat Molukkers een volk vormen en (mede daarom) recht hebben op zelfbeschikking. Als we deze claim vooralsnog als uitgangspunt nemen, betekent dit dat we het hebben over een etnisch nationalisme, een vorm van nationalisme waar Connor op doelt met zijn term *ethnonationalism*.⁶ Of in de woorden van Worsley:

'Nationalism is also a form of ethnicity, but it is a special form. It is the institutionalization of one particular ethnic identity by attaching it to the State' (1984: 247).

Die specifieke etnische identiteit is de Molukse en de staat waaraan die wordt gekoppeld, wordt gevormd door de politieke idealen die Molukkers in Nederland koesteren over zelfbestuur op de Molukken.

Deze omschrijving van (etnisch) nationalisme geeft nog te weinig handvatten voor de bestudering van de ontwikkeling van nationalisme. Voor een verdere operationalisering ga ik nog een keer terug naar

Gellner. Na nationalisme als politiek principe te hebben neergezet, stelt deze:

'Nationalism as a sentiment, or as a movement, can best be defined in terms of this principle. Nationalist *sentiment* is the feeling of anger aroused by violation of the principle, or the feeling of satisfaction aroused by its fulfilment. A nationalist *movement* is one actuated by a sentiment of this kind' (1983: 1; originele cursivering).

Even verder op dezelfde pagina voegt Gellner nog een derde component toe: 'a theory of political legitimacy' die vereist dat etnische en politieke grenzen congruent zijn. Gellner introduceert hiermee, naast sentimenten en beweging, ook ideologie als component van nationalisme.

Deze drie componenten hangen nauw samen. Nationalistische sentimenten liggen ten grondslag aan nationalistische bewegingen, en een nationalistische ideologie legitimeert het bestaan, het werk en de doelen van een beweging. Het is mogelijk de ontwikkeling van een nationalisme in retrospectief te bestuderen door te kijken naar de ontwikkeling van deze drie componenten. Bewegingen zijn te bevragen en manifesteren zich door activiteiten die vaak ook zijn vastgelegd in schriftelijke bronnen. Bestudering van ideologieën is moeilijker. Het achteraf vragen naar vroegere ideologieën kan vertekende antwoorden opleveren, omdat men zich de ideologie herinnert met de wetenschap van het heden. Daar staat tegenover dat ook ideologieën vaak schriftelijk worden vastgelegd, alleen al om de eenvoudige reden dat zij de functie hebben mensen te mobiliseren en (nationalistische) aanspraken te beargumenteren, en als zodanig een cruciaal onderdeel zijn van het communicatie- en mobilisatieproces. Nationalistische sentimenten kunnen vooral indirect worden bestudeerd, via ideologieën en bewegingen. Ideologieën en bewegingen zijn immers uitingen van die sentimenten, terwijl ze die tegelijk ook weer beïnvloeden.

In dit onderzoek zal ik mij vooral bezighouden met de bestudering van de beweging en ideologie van het Moluks nationalisme in Nederland. See geeft een voor deze studie bruikbare definitie van nationalisme als beweging, omdat daarin zowel de natievorming als het politieke principe aan bod komt:

'Ethnic nationalism is the movement of an ethnic group to develop a sense of national identity and to establish political, economic, and social independence on the basis of its common cultural features' (1986: 5).

Ik neem deze definitie over, met de nuancering dat het streven naar politieke, sociale en economische onafhankelijkheid niet per se een volledige onafhankelijkheid hoeft in te houden, maar dat ook sprake kan zijn van beperkter vormen van zelfbestuur. Ik spreek daarom van een streven naar zelfbeschikking (zie ook Richmond 1988: 146).

Nationalisme en ballingschap

Hierboven heb ik gerefereerd aan het onderwerp van deze studie als 'Moluks nationalisme in Nederland', om te benadrukken dat in deze studie niet het nationalisme op de Molukken centraal staat, maar dat onder de Molukse gemeenschap in Nederland. Welke complicaties heeft het 'migrantschap' of 'ballingschap' voor het bestuderen van het Moluks nationalisme? Welke consequenties moeten we verbinden aan het gegeven dat het Moluks nationalisme in deze studie betrekking heeft op de realisering van zelfbeschikking elders?

Om te beginnen beïnvloedt het verblijf op een andere plaats de mogelijke activiteiten die een etnisch nationalistische beweging kan ontplooien. Geografische afstand tot het 'eigen grondgebied' kan deelname of steun aan een onafhankelijkheidsbeweging belemmeren, maar ook juist mogelijkheden bieden die op het 'eigen grondgebied' niet aanwezig zijn – bijvoorbeeld een makkelijkere toegang tot internationale organisaties als er sprake is van repressie op het 'eigen grondgebied'. Bovendien is de kans groot dat bij een verblijf elders de gemeenschap ook beïnvloed wordt door de ontwikkelingen in het gastland. Deze ontwikkelingen kunnen direct van invloed zijn op de betekenis die aan nationalistische idealen wordt gegeven, of op (latente) functies van een nationalistische beweging. Nationalisme onder migranten of ballingen kan verschillende vormen aannemen, afhankelijk van betekenissen van idealen en mogelijkheden tot deelname of steun aan bewegingen op het 'eigen grondgebied'. Ik bespreek hier aan de hand van literatuur twee varianten.

De eerste ontleen ik aan Richmond (1988). In een hoofdstuk over etnisch nationalisme, werkt hij het onderscheid tussen natie en etnische groep uit. Voor een natie is een territoriale basis noodzakelijk, zegt Richmond, voor een etnische groep niet. Leden van een etnische groep kunnen onderling contact houden via verschillende netwerken, ondanks de afwezigheid van een gedeeld territorium. Dit is met name het geval bij immigranten-minderheden en sommige religieuze groepen, aldus Richmond. Maar:

'... particular ethnic groups may be defined in terms of a former territorial connection. Some immigrant minorities and their children may engage in a form of "expatrial" nationalism when they aspire to return to their former country, or politically to "liberate" it from its present rulers' (1988: 145).

Met 'aspire to return to their former country' refereert Richmond niet aan de tijdelijkheidsgedachte waarmee bijvoorbeeld ook veel arbeidsmigranten in de jaren zestig naar Nederland zijn gekomen. Hij refereert aan een terugkeergedachte die in politieke termen

samenhangt met het bevrijden van het eigen land van de huidige heersers. Dat hoeft uiteraard niet per se afscheiding te betekenen. 'Expatria-nationalisme' kunnen we tegenkomen onder politieke vluchtelingen die in het gastland hun politieke strijd voortzetten, alsook onder migrantengroepen die betrokken zijn bij een politieke strijd in het land van herkomst, al dan niet gericht op afscheiding.

Begin 1994 bijvoorbeeld verschijnen in de Nederlandse pers berichten over Koerden uit Nederland die naar Turkije vertrekken om deel te nemen aan de strijd van de PKK tegen de Turkse regering (Klein 1994). Deze Koerden zijn betrokken bij een vorm van expatria-nationalisme. Meerderen gaan daarbij zover dat zij hun leven in de waagschaal stellen. Dit in tegenstelling tot een voorbeeld van Anderson (1992: 11), waarin een succesvolle zakenman, een Sikh, in Canada geld fourneert aan de Khalistan-beweging in de Punjab (India). De zakenman weet ongetwijfeld dat van dat geld wapens worden gekocht en is trots op de offers die de Sikhs in de Punjab brengen. Technologische vernieuwingen, zoals E-mail, maken het voor deze zakenman mogelijk om vanuit een veilige migrantensituatie deel te nemen aan politieke processen in het land van herkomst. Anderson noemt dit fenomeen *long distance nationalism*.

De Sikh hoeft overigens geen enkele pretentie te hebben om terug te keren. Hij kan vanuit het buitenland een bijdrage blijven leveren aan de nationalistische beweging, ook nadat die aan de macht gekomen is.⁷ Er is dan geen sprake van expatria-nationalisme zoals Richmond dat definieert, maar eerder van een variant die Smith *vicarious nationalism* ('zaakwaarnemers-nationalisme') noemt:

'In this case, an ethnic minority or fragment, having renounced the quest for nation status or a nation-state for itself, desires it on behalf of another, "sister-fragment" or of its own core community' (1986: 151).

Het verschil tussen Richmonds expatria-nationalisme en Smiths zaakwaarnemers-nationalisme zit vooral in de vraag of ballingen/migranten zelfbeschikking voor zichzelf of voor anderen opeisen. Enigszins gecharcheerd gesteld: waar zij hun eigen toekomst zien, in de regio van oorsprong of in het gastland. Expatria-nationalisme veronderstelt eerder dan een zaakwaarnemers-nationalisme dat men terugkeert zodra autonomie is bereikt.

Bij de bestudering van het Moluks nationalisme is het zinvol deze verschillende dimensies van nationalisme onder ballingen in het achterhoofd te houden. Ze zeggen namelijk niet alleen iets over de betekenis die nationalistische idealen voor mensen hebben, maar ook over de keuzes die mensen maken. In dit kader is een opmerking van Smith relevant, die stelt dat het zaakwaarnemers-nationalisme in zijn voorbeelden de betrokkenen in staat heeft gesteld

'... to compensate for their own self-transformation during and after immigration and the consequent partial loss of their ethnic heritage and institutions' (1986: 152).

Dit impliceert dat een nationalistische beweging onder ballingen, naast de gestelde nationalistische doelen, ook een betekenis kan hebben voor de positie van de ballingen in het gastland.

Met het bovenstaande heb ik geen typologie van nationalismen willen geven, maar variaties in condities en betekenissen waardoor nationalismen worden beïnvloed. Op de wijze waarop daarmee in deze studie rekening gehouden kan worden kom ik dadelijk, bij de formulering van de onderzoeksvragen, terug. Ik ga hier eerst in op een aantal benaderingen van waaruit nationalisme verder onderzocht kan worden.

Primordialisme versus situationalisme

Evenals etniciteit, kan nationalisme worden benaderd vanuit een primordiaal of een situationeel perspectief.⁸ In de primordiale benadering worden etnische groepen opgevat als culturele groepen en etnische bindingen als gegeven beschouwd. Cultuur en etniciteit zijn 'oorspronkelijk' (Eller & Coughlan 1993: 186). In de situationele benadering daarentegen wordt cultuur niet als oorspronkelijk gezien en worden etnische groepen evenmin gezien als het gevolg van objectieve culturele kenmerken. Een etnische groep bestaat of ontstaat omdat mensen zichzelf als anders beschouwen en/of omdat anderen hen als anders zien (Vermeulen 1984: 13).

Volgens de primordiale benadering zijn politieke idealen (recht op zelfbeschikking) van een etnische groep een logisch, 'natuurlijk' resultaat van 'oorspronkelijke' etnische bindingen. Gesuggereerd wordt min of meer dat nationalistische bewegingen op zichzelf staan (Meadwell 1989: 310-313) en dat politieke actie een 'natuurlijk' gevolg is van groepssentimenten (See 1986: 4) of 'oorspronkelijke' etnische relaties. Redenerend vanuit een situationele benadering, zijn politieke idealen van een etnische groep eerder het resultaat van omstandigheden waarbinnen etnische mobilisatie en politisering van de etnische groep plaatsvinden, bijvoorbeeld gericht op bescherming tegen onderdrukking.

Het uitgangspunt van beide perspectieven lijkt fundamenteel verschillend. Zij gaan uit van verschillende interpretaties van cultuur en etnische bindingen. In de beleving van etniciteit staat, volgens de

situationele benadering, de overtuiging van een gemeenschappelijke afstamming, geschiedenis en cultuur centraal (Eriksen 1993, Vermeulen 1984). Primordialisten gaan ervan uit dat die gemeenschappelijke afstamming, geschiedenis en cultuur gegeven zijn.

Aan de primordialistische benadering kleven enkele bezwaren. Het meest fundamentele bezwaar is dat eigenlijk niet goed aan te geven is wat onder het begrip primordialisme verstaan moet worden. Eller en Coughlan (1993) bekritisieren dat begrip. Zij trekken in twijfel of gesproken kan worden van 'primordiale etnische affiniteiten'. Volgens hen is primordialisme een 'bankrupt concept for the analysis and description of ethnicity' (1993: 199). In een reactie op het artikel van Eller en Coughlan stelt Grosby dat het begrip wel degelijk bruikbaar is. Zo maken kinderen door geboorte niet alleen deel uit van een familie, maar ook van een grotere entiteit, een

'... larger cultural collectivity, whether a lineage, a clan, a tribe, a city-state, a nation, or a national state' (1994: 164).

Primordiale relaties refereren volgens Grosby aan objecten van emotie en gevoelens, hetgeen in het geval van etniciteit '*beliefs* about ancestry and territory' zijn (1994: 167; cursief in origineel onderstreept). Primordialisme zegt volgens hem alleen iets over de manier waarop mensen tegen de samenleving aankijken:

'Primordiality only asserts that human beings classify themselves and others in accordance with primordial criteria. It does not say that the referents of the criteria necessarily exist in the form in which those who refer to them believe' (1994: 168).

Smith verzet zich op vergelijkbare wijze tegen het scepticisme (spot in zijn woorden) waarmee nationalistische zoektochten naar een authentiek verleden soms worden bekeken:

'Nationalism places at the centre of its endeavours the "ethno-history" of each people, that is, the history which is remembered and shared by the participants and their descendants, rather than the history pieced together painstakingly by professional historians. It is this "believed-in" collective history that nationalism requires, if the nation which is being formed is to be distinct, united and free' (1993: 54).

In hun verdediging van primordialisme wijst zowel Smith als Grosby er in feite op dat de gedeelde cultuur en geschiedenis niet gegeven zijn, maar verondersteld worden. Het zijn *believed-in* geschiedenissen en overtuigingen van gezamenlijke afstamming en territorium die mensen als primordiaal percipiëren. Het begrip primordialisme wordt daarmee erg diffuus. De 'oorspronkelijke' affiniteiten zijn op de keeper beschouwd toch niet gegeven maar 'vermeende' gemeenschappelijke

aspecten. Dat maakt etnische en nationalistische ideologieën – waarin deze gemeenschappelijke aspecten een centrale plaats innemen – tot reconstructies of interpretaties van het verleden die meer zeggen over de huidige situatie (en idealen) dan over dat verleden (Roossens 1989: 17). Die huidige situatie kan de behoefte van een natie aan zelfbeschikking zijn, wat, volgens het eerdere citaat van Smith, een *believed-in* collectieve geschiedenis vereist. Deze kan alleen vanuit het heden worden gemodelleerd omdat naties geen duidelijke ‘geboortedatum’ hebben:

‘Because there is no Originator, the nation’s biography can not be written evangelically, “down time”, through a long procreative chain of begettings. The only alternative is to fashion it “up time” ...’ (Anderson 1991: 205).

Historische gebeurtenissen kunnen daardoor verschillend geïnterpreteerd worden en zelfs in concurrerende nationalistische ideologieën passen. Zo beschouwen zowel voorstanders van de RMS als voorstanders van de Republiek Indonesië het verzet van Pattimura in 1817 tegen de Nederlanders op de Molukken als een vroege uiting van nationalisme. In de visie van RMS’ers is Pattimura’s verzet deel van een Moluks nationalisme, in de visie van de Indonesiërs van een Indonesisch nationalisme.

Het voorbeeld van Pattimura maakt niet alleen duidelijk dat ‘vermeende’ geschiedenissen worden geconstrueerd vanuit belangen in het heden, het stelt tegelijk vraagtekens bij de veronderstelde determinantie van primordiale etnische loyaliteiten. Het verzet van Pattimura heeft weliswaar plaatsgevonden op enkele van de Middenmolukse eilanden, maar maakt hem dat een Molukker volgens de definitie van de huidige RMS’ers? Of is hij een Indonesiër avant la lettre omdat hij zich tegen het koloniale gezag heeft gekeerd? Of is hij opgekomen voor de belangen van slechts enkele eilanden in de Molukken, die in de zeventiende eeuw nog zijn gestructureerd op basis van rivaliserende sultanaten (Knaap 1992: 9)?

Mijn conclusie is dat een primordiale benadering onbruikbaar is voor de bestudering van nationalisme. De betekenis van de term primordiaal blijft vaag: is zij nu ‘oorspronkelijk’ of toch ingegeven door omstandigheden? Een betere benadering voor het bestuderen van (ontwikkelingen in) nationalistische bewegingen en ideologieën is een situationele: namelijk te kijken naar de omstandigheden waarbinnen zij zich voordoen. Met een situationele benadering is het bovendien ook mogelijk aandacht te besteden aan het argument dat Smith en Grosby naar voren brengen: het belang dat mensen zelf toekennen aan (vermeende) gemeenschappelijke achtergronden als

groepsbindende factoren. Deze achtergronden worden echter niet opgevat als determinerend, maar als facilitair en selectief en behorend bij het proces van etnisering of natievorming. Dat wil zeggen dat een (zekere mate van) gedeelde taal, cultuur, geschiedenis en religie, bijvoorbeeld, factoren zijn die etnische groepsvorming en nationalisme kunnen bevorderen.

Benaderingen in de studie van sociale en politieke bewegingen

Met een keuze voor een situationele benadering is nog niet zo veel gezegd, omdat een verscheidenheid aan benaderingen onder de noemer 'situationeel' gerangschikt kan worden. Voorbeelden daarvan zijn moderniseringstheorieën of theorieën die uitgaan van machtsongelijkheid (See 1986: 6-11). Deze benaderingen vullen elkaar niet altijd aan, zij kunnen elkaar tot op zekere hoogte ook uitsluiten (Vermeulen 1984: 19).

Omdat in deze studie het Moluks nationalisme onderscheiden wordt in beweging en ideologie, zijn theorieën die betrekking hebben op 'sociale' en 'politieke' bewegingen of, nog algemener, op collectieve actie, ook van belang. Een nationalistische beweging kunnen we immers ook opvatten als een vorm van collectieve actie.

Ik neem op deze plaats twee benaderingen onder de loep: de deprivatiebenadering en een 'rationalistische' benadering. De deprivatiebenadering behandel ik omdat deze in het verleden wel gebruikt is om het Moluks nationalisme in Nederland te verklaren, een rationalistische benadering omdat ik die zelf voorsta.

Deprivatiebenadering

In deze (sociaal-psychologische) benadering worden sociale bewegingen beschouwd als het resultaat van een groep ontevreden individuen. De nadruk ligt daarbij op zaken als persoonlijke spanningen, statusverlies en collectief gedrag (McAdam 1982: 5-19). Deelname aan sociale bewegingen wordt bijvoorbeeld verklaard als compensatie voor statusverlies, of als reactie op toenemende spanningen. Aya noemt dit in zijn proefschrift over revoluties en collectief geweld plastisch de

'... volcanic model or "big bang" view of revolutions and collective violence as explosive eruptions of mass discontent' (1990: ix).

In de jaren vijftig, zestig en begin jaren zeventig worden ontwikkelingen in de Molukse gemeenschap in Nederland wel aan de hand van deze benadering verklaard. Zo plaatsen Wittermans en Gist in 1962 het Moluks nationalisme binnen de statusdeprivatie-theorie. Nadat Molukkers in Indonesië hebben gekozen voor het RMS-ideaal en zij na aankomst in Nederland uit militaire dienst zijn ontslagen, zijn zij van hun status beroofd. Bovendien worden zij in het dagelijks leven blootgesteld aan meerdere spanningen, zoals onzekerheid over hun politieke status, spanningen als gevolg van het leven in de kampen en meningsverschillen binnen de gemeenschap zelf. Wittermans en Gist verklaren de aanhang voor het RMS-ideaal aan het begin van de jaren vijftig als compensatie voor het statusverlies:

'Their struggle in the Netherlands, manifestly a struggle for group recognition, would seem to be motivated by a common feeling of status deprivation. Group recognition in terms of achieved national independence would imply a new and respectable status for all and a compensation for individual feelings of deprivation' (1962: 317).

Ellemers (1979), Mariën (1968 en 1971a), Oen Kay Liat (1975) en Onderzoeksgroep (1970) plaatsen de radicale oriëntatie op het RMS-ideaal van Molukkers van de tweede generatie in de jaren zestig en zeventig allen binnen een variant van de statusdeprivatie-verklaring: de relatieve deprivatietheorie. Molukkers van de tweede generatie zijn relatief gedepriveerd, omdat zij geen kansen hebben voor opwaartse mobiliteit in Nederland (Onderzoeksgroep 1970: 22) en omdat zij zich met hun Nederlandse leeftijdgenoten identificeren maar worden afgewezen (Mariën 1968: 74, Oen Kay Liat 1975: 14). Als gevolg van de afwijzing door de Nederlandse referentiegroep, raken de Molukse jongeren relatief gedepriveerd en klampen zij zich vast aan het nationalistisch ideaal van hun ouders en oudere broers en zusters (Mariën 1971a: 73). Niet alleen het Moluks nationalisme wordt gezien als een gevolg van frustratie en vervreemding:

'One should keep in mind that many – if not most – ideological and nationalistic movements are products of frustration, alienation and the feeling of not having a chance, *especially among young people*' (Ellemers 1979: 112; cursief in origineel onderstreept).

In 1985 brengt Van Doorn de statusdeprivatie van de eerste generatie direct in verband met de gijzelingsacties in de jaren zeventig. Na een verwijzing naar de kapingen en gewelddadige acties in onder andere Noord-Ierland en Libanon, vervolgt hij:

'Niet altijd is de oorsprong van deze gewelddadige reacties zichtbaar maar er zijn voldoende gevallen dat deze gemakkelijk is aan te wijzen: de

vernedering van de Ambonese beroepssoldaten, eerst tegenover de Indonesische republiek, daarna door toedoen van de Nederlandse regering die hen met één pennestreek van hun militaire status beroofde, de traditionele bron van hun zelfrespect; ...' (1985: 70).

Deze verklaringen geven onvoldoende antwoord op soms voor de hand liggende vragen (zie ook Steijlen 1991). In de periode waarover Wittermans en Gist schrijven, het begin van de jaren vijftig, zijn er ook ex-KNIL-militairen die expliciet afstand nemen van het RMS-ideaal, hoewel er geen aanwijzingen zijn dat zij minder gedepriveerd zijn (Steijlen 1993: 222). Dit betreft bijvoorbeeld een groep Zuidoostmolukkers, die ook is ontslagen en in de kampen woont. Tegenover deze groep staan weer Molukkers die in de Koninklijke Marine hebben gediend. Zij zijn niet ontslagen en ook hun woonsituatie is niet vergelijkbaar met die van de ex-KNIL-militairen. Deze zogenaamde Marinemolukkers zouden dus minder statusgedepriveerd moeten zijn, maar kiezen weer wèl voor het RMS-ideaal. Voor de verschillen in reactie tussen deze groepen biedt de statusdeprivatietheorie geen verklaring. Een zelfde probleem geldt voor de relatieve deprivatieverklaring. In de jaren zestig en zeventig zijn er ook groepen jongeren van de tweede generatie die niet voor het RMS-ideaal kiezen. Ervan uitgaande dat Molukse jongeren in Nederland grosso modo dezelfde kansen hebben voor opwaartse mobiliteit, dan wel even hard door hun Nederlandse leeftijdgenoten worden afgewezen, geeft de relatieve deprivatietheorie geen inzicht in de verschillende reacties van deze groepen.

Dat deprivatiebenaderingen onvoldoende verklaringsgrond bieden, hangt samen met drie fundamentele bezwaren ervan. Het eerste bezwaar is dat er sprake is van niveauwisseling, van individueel naar collectief, zonder dat dit wordt verklaard. Sociale bewegingen en collectieve acties worden beschouwd als:

'... emergent collections of discontented *individuals*. But to adopt this perspective requires that we ignore a fact that, on the surface, would appear to be obvious: social movements are *collective* phenomena. Obvious or not, classical theorists [onder anderen deprivatietheoretici, fs] are guilty of failing to explain the collective basis of social insurgency. They offer no explanation of how individual psychological discontent is transformed into organized collective action' (McAdam 1982: 15; cursief in origineel onderstreept).

Een tweede bezwaar is dat het bestaan van ontevredenheid wordt gezien als voldoende voorwaarde voor een sociale beweging. Terwijl: 'in any society, at any time, all manner of people get frustrated for various reasons' (Aya 1990: 26). Met andere woorden: de vraag

waarom mensen overgaan tot collectieve actie wordt niet beantwoord met een deprivatieverklaring. Dat mensen ontevreden of gefrustreerd zijn, of dat instabiliteit in een samenleving optreedt is daarvoor een onvoldoende verklaring. Relevant zijn de vragen waarom mensen overgaan tot actie en niet apatisch worden en hoe ontevredenheid vorm krijgt in georganiseerd en doelgericht handelen (Aya 1990).

Dit brengt mij op het derde bezwaar tegen deprivatiebenaderingen, namelijk de ontkenning dat het bij sociale bewegingen gaat om politieke motieven (McAdam 1982: 16). Of in de woorden van Aya:

'The facts that theories of revolution and collective violence have to explain are always political facts – facts about fights over who gets what, when, how and how much. But volcanic theory either omits to take politics into account or else reduces specific political motives to generalized sociopsychological discontent' (1990: 47).

Frustraties kunnen wellicht een voorwaarde vormen voor het ontstaan van sociale bewegingen, maar zijn geen voldoende voorwaarde.

Begrensd rationaliteitbenadering

Een alternatief voor de deprivatiebenadering is een, wat ik zou willen noemen, 'begrensd rationaliteitbenadering'. Deze gaat er niet van uit dat mensen primair reageren vanuit ontevredenheid of frustratie, maar dat zij gemotiveerd reageren. Mensen nemen deel aan sociale of politieke bewegingen op basis van afwegingen en niet alleen maar omdat zij zich 'ongelukkig voelen'. Gevoelens van onvrede kunnen en zullen vaak een rol spelen als mensen zich bij een beweging aansluiten, die gevoelens alleen verklaren die keuzes echter niet. Niet in die gevallen dat mensen politiek actief worden, maar ook niet wanneer zij apatisch worden. Er zijn andere factoren die daarop van invloed zijn, zoals perspectieven op verandering die mensen zien door het al dan niet actief deelnemen aan bewegingen, maar ook negatieve consequenties van het niet deelnemen.

De woorden 'rationalistisch' en 'motivatie' veronderstellen dat mensen keuzes hebben en dat zij voor- en nadelen kunnen afwegen. Het lijkt een situatie te suggereren waarbinnen mensen afwegen wat op de korte of lange termijn de beste keuze is. Dit is niet het geval. Als het hier gaat over rationaliteit, motivatie of algemeen over keuzemogelijkheden, gaat het over begrensd opties. Een volledig overzicht van keuzes en hun gevolgen is voor niemand weggelegd op het moment dat een keuze gemaakt moet worden. Hierdoor kan een volledige afweging ook nooit plaatsvinden. Waar het om gaat, is dat mensen keuzes maken en die motiveren op basis van beschikbare

inzichten en mogelijkheden. Aya refereert in dit kader aan de notie *bounded rationality*, zoals uitgewerkt door Simon:

'... they do not contemplate all the options simultaneously, and choose the best; they consider a few options serially, and take the first one they find good enough' (1990: 97).

Welke opties mensen zien, hangt samen met de situatie waarin zij verkeren en de informatie waarover zij beschikken: de context waarbinnen men keuzes maakt. Vandaar de toevoeging 'begrensd' in de rationaliteitbenadering waar ik van uitga.

In deze studie zal vooral gekeken worden naar ideologie en beweging. Ik neem daarbij als uitgangspunt dat Molukkers zowel kunnen kiezen voor bepaalde bewegingen als voor bepaalde ideologieën. Motivaties voor het zich aansluiten bij een bepaalde beweging, kunnen te maken hebben met de ideologie van een beweging, maar dit hoeft niet. Deelname aan een beweging kan ook worden ingegeven door puur pragmatische of praktische overwegingen. Volgens Hechter, die met anderen (1982 en 1985) de *rational choice theory* heeft ontwikkeld, hangt de mate van deelname aan een organisatie of beweging af van hetgeen die te bieden hebben: mensen sluiten zich aan als zij door deelname meer voordelen menen te verkrijgen dan wanneer zij dat niet doen. Het voordeel, of in de termen van Hechter *c.s. public good*, dat organisaties kunnen bieden is bijvoorbeeld belangenbehartiging, informatie en bescherming, maar ook zaken als baantjes in de organisaties zelf. Organisaties op hun beurt hebben er belang bij om ervoor te zorgen dat de mogelijkheden voor *free-riding* (niet deelnemen maar wel profiteren) beperkt blijven. Manieren om *free-riding* te voorkomen zijn bijvoorbeeld het alleen voor de eigen achterban opkomen, of vormen van sociale controle die mensen dwingen aan een beweging deel te nemen en hen niet in staat stellen om alleen te profiteren.

Dit brengt me op de speciale positie van leiders in bewegingen. Bewegingen, hoe groot of klein ook, worden gerepresenteerd door woordvoerders en leiders. Het zijn deze leidende personen die voor het voetlicht treden, die een beweging in belangrijke mate vorm en richting geven. Hun invloed op keuzes van de 'gewone' man mag niet worden onderschat. Zij zijn vaak de intermediairs die onderhandelen over het *public good*.

Leiders spelen een belangrijke rol in de keuzes die mensen maken: zij beheersen vaak de informatiekanalen, hebben invloed op de voordelen die een beweging aan haar achterban te bieden heeft en zij zijn meestal degenen die politieke idealen ideologisch vertalen. Maar het voert te ver ze een volstrekt onafhankelijke rol toe te bedelen. In

de meeste gevallen kunnen leiders alleen hun leidende rol vervullen als er mogelijkheden zijn voor het mobiliseren van een achterban. Hun rol kan dan ook het beste bekeken worden binnen de organisatorische structuur en het mobilisatienetwerk waarin zij functioneren, zoals in de *resource mobilization approach* gebeurt.⁹

Mijn belangrijkste argument voor het gebruik van een begrensde rationaliteitbenadering is dat hierin het individuele (leiders en achterban) en collectieve niveau geïntegreerd worden. Collectieve actie moet voor zowel leiders als achterban voordelen bieden. Door te kijken naar keuzes van individuen wordt voorkomen dat een onbeargumenteerde niveauwisseling plaatsvindt, zoals in de deprivatiebenadering. In de begrensde rationaliteitbenadering is bovendien ruime aandacht voor de condities waaronder keuzes gemaakt worden en collectieve actie zich ontwikkelt. Dit houdt onder meer in dat meegewogen kan worden welke invloed de (vermeende) 'gemeenschappelijke aspecten' van een groep hebben op de ontwikkeling van nationalisme, evenals de ontwikkelingen in de regio van herkomst.

Raamwerk

De vraag is nu hoe begrensde rationele keuzes op verschillende niveaus binnen een samenhangend raamwerk bestudeerd kunnen worden. Keuzes worden niet los van omstandigheden gemaakt: mensen nemen de werkelijkheid om zich heen waar, maken inschattingen en gaan vervolgens over tot actie. Dit brengt mij ertoe drie min of meer samenhangende facetten te onderscheiden, waarnaar gekeken moet worden voor het analyseren van de ontwikkeling van een nationalistische beweging. Om te beginnen moet duidelijk zijn voor welke *doelen* keuzes gemaakt moeten worden. Een tweede facet zijn de mogelijkheden die beschikbaar zijn om zich te organiseren: de *organisatiekracht*. Het laatste aspect is welke mogelijkheden zich voordoen om actie te ondernemen voor gestelde doelen: de *gelegenheidsstructuur*.

Wat betreft de gestelde *doelen* moet onderscheid gemaakt worden tussen een collectief niveau (de beweging) en een individueel niveau (de afzonderlijke deelnemers). Voor het collectieve niveau lijkt de zaak voor deze studie duidelijk: het doel moet te maken hebben met de realisering van een mate van zelfbeschikking voor Molukkers op de Molukken. Indien het doel niet meer het realiseren van zelfbeschikking is, kunnen we niet meer spreken van een nationalistische beweging. Op het individuele niveau is het ingewikkelder. Mensen

kunnen om uiteenlopende redenen deelnemen aan een nationalistische beweging, zonder dat die redenen per se te maken hebben met realisering van zelfbeschikking. Omdat het onmogelijk is op dit niveau de beweegredenen systematisch te onderzoeken, zeker in retrospectie, zal dit niveau wat minder aandacht krijgen dan het collectieve niveau. Individuele keuzes zullen vooral bekeken worden vanuit het collectieve niveau.

Het tweede facet, de *organisatiekracht*, betreft de mogelijkheden van een groep om zich te organiseren. Men kan zich een doel stellen, maar zal zich moeten organiseren om dat te bereiken; we spreken immers over nationalistische bewegingen. De vraag is dan vervolgens of men hiervoor over voldoende materiële middelen, kennis en inzicht beschikt, en of er structuren zijn die gebruikt kunnen worden om mensen te mobiliseren en met elkaar te laten communiceren (zie McAdam 1982: 43). De mate waarin deze ingrediënten aanwezig zijn en dus al dan niet versterkend kunnen werken op de organisatiekracht, hangt af van omstandigheden. Bijvoorbeeld of men toegang heeft tot onderwijs, of de mate waarin men de vrijheid heeft met elkaar in contact te treden.

Het derde facet, de *gelegenheidsstructuur*, heeft betrekking op mogelijkheden en gelegenheden die de omgeving biedt om in actie te komen. Waar we binnen deze context bij gelegenheidsstructuur aan kunnen denken zijn mogelijkheden voor politieke lobby, het voeren van publiciteitscampagnes, demonstraties of voor hardere acties om politieke concessies af te dwingen. De mate waarin die gelegenheden zich voordoen, hangt af van vragen als: in hoeverre staan politici open voor lobby en zijn er mogelijkheden om demonstraties te organiseren? De gelegenheidsstructuur wordt ook beïnvloed door de manier waarop mensen hun eigen situatie definiëren. De mogelijkheden voor een volk in ballingschap om supranationale organisaties aan te spreken over hun recht op zelfbeschikking, liggen anders dan voor een migrantenpopulatie die supranationale organisaties willen wijzen op schendingen van mensenrechten in het land van oorsprong. De gelegenheidsstructuur wordt verder nog beïnvloed door de perspectieven die men ziet om iets te doen aan de realisering van politieke idealen. Welke mogelijkheden zijn er om zich te organiseren, wie is bereid te luisteren en welke middelen (materieel en immaterieel) staan ter beschikking om actie te ondernemen?

Deze gelegenheden – anderen spreken van *opportunities* (Aya 1990: 99) of *political opportunities* (McAdam 1982: 40) – zijn niet constant, maar afhankelijk van machtsverhoudingen (welke politieke partij of welk internationaal forum gevoelig is voor kwesties van

zelfbeschikkingsrecht). Volgens McAdam veroorzaken veranderingen in de perspectieven daarom een soort eb en vloed in de activiteiten van een beweging. Daarnaast is de reactie van de omgeving van invloed op de activiteiten. Als de verwachting is dat de omgeving sterk afwijzend zal reageren, misschien zelfs zal overgaan tot tegenacties, zal het benutten van mogelijkheden als riskant worden beschouwd. Kan men echter positieve reacties verwachten, of heeft men voldoende incasseringsvermogen om negatieve reacties op te vangen, dan zullen de mogelijkheden als potentieel succesvol worden beschouwd (zie ook Aya 1990: 100, McAdam 1982: 56). In het laatste geval zal men ook eerder overgaan tot actie. Men kan ook actiemethoden aanpassen aan de te verwachten reactie.

De drie weergegeven facetten hangen nauw samen. Wat zich als gelegenheid voordoet en in hoeverre en hoe daar vervolgens op gereageerd kan worden, hangen mede af van de organisatiekracht en het karakter van de organisatie: meer kennis en een sterkere organisatie resulteren in betere lobby-perspectieven. Ook omgekeerd beïnvloedt de gelegenheidsstructuur de organisatiekracht: als een regering gevoelig blijkt voor pressie, maakt dat mobilisatie van een achterban aantrekkelijker. Een bindende rol tussen de drie facetten is weggelegd voor de ideologie. Of wellicht beter gezegd, voor ideologische vertalingen: de vertaling van het doel in de noodzaak tot organisatie en de mogelijkheden die dat biedt.

Het geheel, de drie facetten en de ideologische vertaling, vormen een raamwerk dat ons in staat stelt de ontwikkeling van het Moluks nationalisme in Nederland te bestuderen vanuit een begrensde rationaliteitbenadering. Mensen maken keuzes al dan niet aan een beweging deel te nemen, dan wel die beweging in een bepaalde ontwikkeling te steunen. De intenties van keuzes van Molukkers worden in de eerste plaats ingegeven door de perceptie die zij hebben van hun positie in de Nederlandse samenleving. Of keuzes daadwerkelijk worden uitgevoerd, hangt samen met mogelijkheden die men ziet zich voor politieke idealen in te zetten en de mogelijkheden die men heeft om in actie te komen. Door de ontwikkeling van bewegingen te bestuderen aan de hand van veranderingsprocessen in de gelegenheidsstructuur, organisatiekracht en ideologische vertalingen, worden keuzes op het individuele niveau geïntegreerd met het collectieve niveau.

Contexten

Om meer ordening te krijgen in bovengenoemde veranderingsprocessen, is het zinvol vooraf te definiëren binnen welke terreinen deze ontwikkelingen kunnen plaatsvinden. Anders geformuleerd: wat zijn de belangrijkste terreinen waarop ontwikkelingen in de gelegenheidsstructuur en de organisatiekracht, en daarmee samenhangend de ideologische vertalingen, kunnen optreden? Deze terreinen vormen vervolgens de contexten waarbinnen de ontwikkeling van het Moluks nationalisme kan worden bestudeerd. Voor deze studie onderscheid ik vier contexten.

Veranderende relatie met Indonesië en in het bijzonder de Molukken

Het Moluks nationalisme, dat is gericht op politieke idealen die in het land van herkomst verwezenlijkt moeten worden, verbindt de Molukse gemeenschap in Nederland ideologisch met de Molukken. Ook het ontstaan van dat nationalisme hangt samen met ontwikkelingen aldaar. De politieke idealen van de Molukkers die in 1951 naar Nederland komen, moeten worden bekeken binnen de context van het dekolonisatieproces en de positie die de Molukkers in het dekoloniserende Indonesië innemen. Ook na de overkomst van Molukkers naar Nederland blijft de relatie met de Molukken van invloed. Om te beginnen hangen mogelijkheden tot verwezenlijking van nationalistische idealen direct af van de politieke ontwikkelingen op de Molukken. Indien er bijvoorbeeld op de Molukken sprake is van aanwijsbaar verzet, geeft dat Molukkers in Nederland de mogelijkheid via morele of materiële ondersteuning aansluiting te zoeken bij dit verzet. Daarnaast is de mate en inhoud van contacten met de Molukken van invloed op de ontwikkeling van politieke idealen in Nederland. Niet alleen omdat informatie uit de Molukken aanleiding kan zijn voor het ontplooiën van activiteiten in Nederland, maar ook omdat deze contacten van betekenis zijn voor de relatie tussen Molukkers hier en Molukkers op de Molukken.

Ontwikkeling van de maatschappelijke positie van Molukkers in Nederland

In eerste instantie moeten we hierbij denken aan sociaal-economische factoren op het terrein van huisvesting, werkgelegenheid en scholing (zie ook Penninx 1988). De relatie tussen deze factoren en de ontwikkeling van het Moluks nationalisme is geen éénrichtingsverkeer. Zo

is het denkbaar dat achterstandssituaties op deze terreinen een extra aanleiding zijn zich in te zetten voor nationalistische idealen, in de hoop dat verwezenlijking daarvan perspectief geeft op een betere sociaal-economische positie. Maar ook een goede sociaal-economische positie kan een stimulans zijn zich voor nationalistische idealen in te zetten, bijvoorbeeld omdat men meer financiële armslag heeft voor het steunen van een nationalistische beweging, of omdat men door scholing toegang krijgt tot strategische kennis die daarvoor ingezet kan worden.

In de sociaal-economische positie van Molukkers verdient de huisvestingssituatie aparte aandacht. Gedurende de eerste decennia van hun verblijf in Nederland is sprake van geconcentreerde huisvesting, in 1951 beginnend in de vorm van woonoord, in de jaren zestig gecontinueerd in aparte woonwijken. Pas eind jaren zeventig komt hierin enige verandering. Deze woonconcentraties accentueren verschillen tussen bevolkingsgroepen en kunnen interne communicatiestructuren bevorderen. Concentratie kan in die zin een belangrijke stimulans zijn voor het vasthouden of verder ontwikkelen van specifieke idealen. Het kan evenwel ook in tegengestelde richting werken, als mensen zich beperkt voelen door een gesegregeerde woonsituatie en om aan de 'wurggreep' van de gemeenschap te ontkomen ook afstand nemen van politieke idealen.

Om meerdere redenen moet in de analyse van de sociaal-economische positie ook het overheidsbeleid betrokken worden. De Nederlandse overheid is ten tijde van de overkomst de werkgever van de Molukkers, en volgens Molukkers ook opdrachtgever voor hun komst. Molukkers krijgen daarom in Nederland een 'bijzondere positie' toebedeeld, hetgeen inhoudt dat de overheid extra verplichtingen heeft ten opzichte van deze bevolkingsgroep. Deze verplichtingen zijn onder meer vertaald in speciale maatregelen op sociaal-economisch gebied. Volgens de Nederlandse overheid is aan die 'bijzondere positie' in 1986, met een overeenkomst tussen de Nederlandse regering en de grootste Molukse belangenorganisatie in Nederland, een einde gekomen. Niet alle Molukkers delen deze visie. Sommigen vinden dat de Nederlandse overheid ook nu nog extra verplichtingen jegens de Molukkers heeft.

Ontwikkelingen in de internationale politieke situatie

De invloed van deze ontwikkelingen laat zich vooral voelen in de zogenaamde politieke mogelijkheden. Omdat de Molukken een regio vormen waarvoor de Indonesische soevereiniteit internationaal wordt erkend, hangen perspectieven voor de realisering van nationalistische

idealen ook af van internationale ontwikkelingen. De mate waarin internationale organisaties, en dan met name de Verenigde Naties, ontvankelijk zijn voor claims op zelfbeschikking, biedt al dan niet mogelijkheden voor het internationaal aanhangig maken van het 'nationalistische ideaal'. In de jaren vijftig bijvoorbeeld zijn de Verenigde Naties weinig ontvankelijk voor claims op zelfbeschikking van kleinere landen of volken. In de jaren tachtig is daar langzamerhand verandering in gekomen en in de jaren negentig hebben de Verenigde Naties een bereidwilliger oor voor de aanspraken van de zogenaamde inheemse volkeren. Deze ontwikkeling is niet los te zien van veranderingen in de internationale politieke constellatie na de 'val van het IJzeren Gordijn' en de toegenomen internationale publieke belangstelling voor het lot van inheemse volkeren. Bij internationale politieke ontwikkelingen moeten we daarom niet alleen denken aan veranderingen binnen organisaties als de Verenigde Naties. Ook ontwikkelingen in de internationale publieke opinie, zoals de internationale aandacht voor anti-imperialisme in de jaren zeventig, vallen daaronder, evenals staatsrechtelijke veranderingen in andere landen.

Interne ontwikkelingen binnen de Molukse gemeenschap in Nederland

In wisselwerking met de ontwikkeling van de maatschappelijke positie in Nederland en de relatie met de Molukken, ontwikkelt de Molukse gemeenschap zich als een etnische groep in de Nederlandse samenleving. De structuur van de gemeenschap, de aan- of afwezigheid van eigen instituties en de mate van interne cohesie beïnvloeden de organisatiekracht.

De Nederlandse overheid speelt hier een indirecte rol. Door de 'bijzondere positie' van Molukkers zijn hun vertegenwoordigers, zowel individuen als organisaties, al vanaf de aankomst in Nederland gesprekspartners van de Nederlandse overheid. Met hen wordt onderhandeld over maatregelen die de overheid voor Molukkers wil treffen op sociaal-economische terreinen. Door de intermediaire functie van Molukse vertegenwoordigers, krijgen dezen niet alleen machtsposities binnen de eigen gemeenschap, maar ook ten opzichte van de Nederlandse overheid. Het in de analyse betrekken van de machtsposities van Molukkers is belangrijk, omdat bijvoorbeeld een gecoördineerd verzet tegen beleidsvoornemens de interne organisatie kan versterken, en tegelijk momenten oplevert waarop sociale acties tegen beleid gekanaliseerd worden via een nationalistische beweging.

Een belangrijk onderdeel van de interne ontwikkelingen is de opvolging van generaties. Elke nieuwe generatie bouwt, als gevolg

van een langer verblijf in Nederland, andere relaties op met de Nederlandse omgeving en met de Molukken. De generatie-opvolging heeft daarom ook implicaties voor de manier waarop de ontwikkelingen in de maatschappelijke positie en de relatie met de Molukken moeten worden bekeken. Het ontstaan van een nieuwe generatie moet hierbij gezien worden als een potentieel breekpunt (een moment waarop de positie of relatie fundamenteel kan veranderen). Een volgende implicatie geldt de overdracht van het gedachtegoed. Mede vanwege de veranderende posities kunnen de interpretaties van ideologische uitgangspunten per generatie sterk verschillen, terwijl de gebruikte symbolen gelijk kunnen blijven.

Onderzoeksvragen

De centrale vraag die mij tot mijn onderzoek heeft gebracht, is hoe het Moluks nationalisme zich als ideologie en beweging onder Molukkers in Nederland vanaf hun aankomst heeft ontwikkeld. Naar aanleiding van de hierboven weergegeven keuzes kan de algemene onderzoeksvraag preciezer worden geformuleerd:

- 1) Hoe heeft het Moluks nationalisme zich feitelijk ontwikkeld in Nederland vanaf 1951, zowel organisatorisch als ideologisch? Welke veranderingen hebben zich voorgedaan in de aard en de betekenis van dat nationalisme voor Molukkers in Nederland?

Naast de vraag naar de feitelijke ontwikkeling (wat is gebeurd?), is er de vraag naar het waarom van die ontwikkeling:

- 2) Waarom heeft het Moluks nationalisme zich op die manier ontwikkeld?

Tijdens het onderzoek ben ik er steeds van uitgegaan dat Molukkers redenen hebben voor het al dan niet deelnemen in de nationalistische beweging of voor het aanhangen van bepaalde ideologieën. Ik heb daarbij vier contexten onderscheiden, waarmee onder vraag 2 de volgende subvragen kunnen worden gesteld:

Wat is de invloed op de ontwikkeling van het Moluks nationalisme in Nederland van:

- 2a) de relatie met Indonesië, in het bijzonder de Molukken?
- 2b) de maatschappelijke positie van Molukkers in Nederland?
- 2c) internationale politieke ontwikkelingen?

- 2d) interne ontwikkelingen binnen de Molukse gemeenschap in Nederland?

Enkele malen heb ik aangegeven dat het belangrijk is oog te hebben voor een differentiatie in sympathie voor het ideaal en voor de betekenis die het ideaal kan hebben voor te onderscheiden groepen Molukkers. Ik heb in dit verband bijvoorbeeld gewezen op het afwijkende standpunt van een groep Zuidoostmolukkers begin jaren vijftig, maar ook op een verandering in de betekenis van idealen voor nieuwe generaties. Ook heb ik betoogd dat de benaderingen die ik heb afgewezen, met name de deprivatiebenadering, geen verklaring geven voor deze verschillen. Om goed inzicht te krijgen in het waarom van een ontwikkeling, is het van belang na te gaan waarom bepaalde groepen niet kiezen voor deelname aan een politieke beweging, dan wel zich niet kunnen vinden in een bepaalde ideologie. Binnen de Molukse gemeenschap zijn meerdere subgroepen te onderscheiden, op basis van eilandelijke herkomst (zoals de Zuidoostmolukkers), of op basis van sociaal-economische achtergrond (zoals de Marinemolukkers). Ook is het belangrijk om na te gaan welke veranderingen in de betekenis van idealen voor verschillende groepen of generaties aanleiding zijn zich (weer) wèl voor een ideaal in te zetten. Vandaar dat een laatste algemene vraag onontkoombaar is:

- 3) Welke verschillen in oriëntatie zijn aan te geven binnen te onderscheiden subgroepen (naar sociaal-economische achtergrond, eilandelijke herkomst en generaties) in de Molukse gemeenschap in Nederland?

Dekolonisatie en overkomst

In dit hoofdstuk ga ik in op het ontstaan van het Moluks nationalisme in Indonesië en op de Molukken. Ook de ontwikkelingen die hebben geleid tot de overkomst van Molukkers naar Nederland in 1951 komen aan bod.

Het ontstaan van het Moluks nationalisme hangt samen met de positie van Molukkers in de koloniale samenleving en het dekolonisatieproces in Indonesië. Een belangrijke gebeurtenis daarbij is de proclamatie van de Republiek der Zuid-Molukken (de RMS) in 1950. Deze proclamatie en daarmee samenhangende ontwikkelingen hebben, naast problemen bij de opheffing en demobilisatie van Molukse militairen uit het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (het KNIL), eveneens een rol gespeeld in de overkomst van Molukkers.

De dekolonisatie¹

Al in de eerste decennia van de twintigste eeuw ontstaat in Nederlands-Indië een Indonesische nationalistische beweging die zich tegen het koloniale gezag keert (Dahm 1964, Drooglever 1992 en Pluvier 1953). Het is echter de invasie van Japan in 1942 die het einde van het kolonialisme inluidt. Tijdens de Japanse bezetting worden Nederlanders, Indo-Europeanen en veel Molukkers geïnterneerd en komt het bestuursapparaat in handen van Indonesiërs. Op 17 augustus 1945, twee dagen na de Japanse capitulatie, proclameren Indonesische nationalisten op Java de onafhankelijke Republiek Indonesië, die heel Nederlands-Indië zal moeten omvatten.

Nederland accepteert deze proclamatie niet, maar omdat het net is bevrijd van de Duitse bezetting en daardoor niet in staat is zelf de macht van de Japanse bezetters over te nemen, laat het de machts-overname in eerste instantie over aan de Engelsen. De laatsten geven prioriteit aan het handhaven van de status-quo en bescherming van voormalige krijgsgevangenen en andere ex-geïnterneerden.² Het feitelijke bestuur van Indonesië laten zij over aan de Indonesische nationalisten, die daarmee een sterkere machtspositie krijgen. De

Indonesische nationalistische beweging groeit snel en er ontstaat binnen korte tijd een anti-Nederlandse stemming.

Nederlandse vertegenwoordigers die najaar 1945 in Jakarta (Java) aankomen, beseffen dat zij rekening moeten houden met de nationalistische gevoelens van de Indonesische bevolking en haar leiders. Een periode van vier jaar onderhandelen breekt aan. Voor de hoofdrolspelers in het onderhandelingsproces, Van Mook aan Nederlandse en Sjahrir aan Indonesische zijde, staat al in 1945 vast dat de enige oplossing voor het conflict de dekolonisatie van Indonesië is, alleen de manier waarop is nog onduidelijk (De Jong 1988: 423-424).³ Niet iedereen deelt dat inzicht: de algemene indruk is dat Nederland probeert zijn gezag in de kolonie te herstellen – zoals het dat kort na de Japanse capitulatie in Oost-Indonesië, onder meer op de Molukken, tenslotte ook heeft gedaan.

Gedurende het onderhandelingsproces komt het regelmatig tot gewelddadige confrontaties tussen Nederlandse troepen en Indonesische nationalisten. De eerste troepen waarover Nederland in Indonesië kan beschikken zijn KNIL-bataljons, die grotendeels bestaan uit KNIL-militairen die net zijn vrijgelaten uit krijgsgevangenschap. Vanaf de tweede helft van 1946 wordt de Nederlandse troepenmacht uitgebreid met nieuw-gerekruteerde KNIL-bataljons – bestaande uit inlandse militairen – en troepen van de Koninklijke Landmacht, aangevoerd vanuit Nederland.⁴ Tot twee keer toe, in 1947 en 1948, gaat Nederland over tot grootscheepse militaire acties, die eufemistisch 'politonele acties' worden genoemd om aan te geven dat het niet gaat om de omverwerping van de Republiek Indonesië. Doel van deze acties is de positie van Nederland in het moeizaam verlopende onderhandelingsproces te versterken.⁵

De richting van het dekolonisatieproces wordt sterk beïnvloed door Van Mook. Al in 1945 lanceert hij het idee om te komen tot een federatie. Het Nederlandse gezag zal dan (voorlopig) op de zogenaamde buitengewesten gehandhaafd kunnen blijven, terwijl tegelijkertijd op Java (het gebied dat de Republiek Indonesië controleert) hervormingen kunnen plaatsvinden (De Jong 1988: 149). In het kader van dit plan wordt tijdens een conferentie in Den Pasar (Bali) in 1946 een eerste deelstaat opgericht: de deelstaat Oost-Indonesië (*Negera Indonesia Timur*), met als hoofdstad Makassar (het huidige Ujung Pandang). In 1947 en 1948 worden meer deelstaten gevormd en wordt een voorlopige federale regering ingesteld. Dit gebeurt echter zonder medewerking van de Republiek Indonesië, het nationalistische bolwerk op Java.

Uiteindelijk worden de onderhandelingen tussen augustus en november 1949 afgerond tijdens een ronde-tafelconferentie in Den

Haag. Op 27 december van dat jaar wordt de soevereiniteit overgedragen aan de Verenigde Staten van Indonesië, de *Republik Indonesia Serikat*. Naast de Republiek Indonesië – die op dat moment nog maar een gedeelte van Java en Sumatra omvat – maken nog vijftien deelstaten deel uit van de federale structuur. Nederlands Nieuw-Guinea blijft als enige gebiedsdeel buiten de dekolonisatie.

De Verenigde Staten van Indonesië zijn echter geen lang leven beschoren. In januari 1950 worden de eerste deelstaten alweer opgeheven en aan de Republiek Indonesië toegevoegd. Nadat nog meer deelstaten zijn geliquideerd, worden op 15 augustus 1950 de Verenigde Staten van Indonesië opgeheven en wordt de eenheidsstaat, zoals die op 17 augustus 1945 is geproclameerd, hersteld.

Molukkers, Indonesisch nationalisme en het dekolonisatieproces

Molukkers, en dan met name christen-Molukkers, spelen in de kolonie een vooraanstaande rol.⁶ Veel christen-Molukkers werken als bestuurder, predikant, arts, onderwijzer of militair verspreid over de Indonesische archipel en over heel Nederlands-Indië zijn Molukse gemeenschappen ontstaan. Omdat deze Molukkers zich boven andere inlandse volkeren verheven opstellen en zij zich sterk identificeren met de Nederlandse bevolkingsgroep in de kolonie, krijgen zij de bijnaam 'zwarte Nederlanders' (*Belanda Hitam*; zie ook Bartels 1990: 11).

De sterke binding tussen deze Molukkers en de Nederlandse kolonisator betekent echter niet, dat Molukkers zich volledig afzijdig houden van de Indonesische nationalistische beweging die in de eerste decennia van deze eeuw opkomt. Diverse Molukse intellectuelen, waaronder de journalist A.J. Patty, sluiten zich aan bij deze beweging en proberen ook andere Molukkers erbij te betrekken. Als blijkt dat Molukse KNIL-militairen in grote groepen vergaderingen van Patty's organisatie bezoeken, verbiedt het Nederlands-Indische gouvernement KNIL-militairen deel te nemen aan politieke bijeenkomsten.⁷

Tijdens de Japanse bezetting wordt de aparte positie van Molukkers in Indonesië geaccentueerd. In tegenstelling tot andere inlandse KNIL-militairen, laten de Japanners Molukse KNIL-militairen niet vrij na de capitulatie van Nederlands-Indië. Niet-geïnterneerde Molukkers bekijken zij met diep wantrouwen (Drooglever 1992: 86).

Het grootste deel van de Molukkers kiest direct na de Japanse capitulatie partij voor Nederland, hetgeen de verhouding met de groeiende Indonesische nationalistische beweging niet ten goede

komt. Hoewel er ook Molukkers zijn die partij kiezen voor de Indonesische nationalisten, kan daarmee niet worden voorkomen dat de situatie kort na de capitulatie escaleert (zie Leirissa 1975). Groepen nationalistische jongeren belagen Molukkers, terwijl de laatsten op hun beurt – als eerste Nederlandse troepen op Java – ook niet zachtzinnig optreden tegen Indonesische nationalisten (Kahin 1970: 143).

De verhouding verslechtert verder als grote groepen Molukkers zich op de Molukken aanmelden voor het KNIL.⁸ Vanwege hun rol in de terugkeer van Nederland in de archipel, krijgen de Molukse militairen de scheldnaam ‘hond van de NICA’ (*andjing NICA*) – refererend aan de onder geallieerd gezag ressorterende Netherlands Indies Civil Administration, die het gezag in Indonesië moet herstellen.

Indonesië of Nederland

Welke zijde de Molukkers in het dekolonisatieproces kiezen, is niet eenduidig. Grofweg zijn twee stromingen te onderscheiden. De eerste stroming, met exponenten op zowel Java als de Molukken, lijkt tot het Indonesische nationalistische kamp te horen. Of deze stroming zich ook volledig achter het ideaal van de eenheidsstaat van de Republiek Indonesië heeft geschaard, valt evenwel te betwijfelen. Zo wijst Drooglever (1992: 94-95) erop, dat bij de Republiek Indonesië aangesloten Molukse voormannen op Java al in 1945 hebben gepleit voor een federale opzet van Indonesië. Volgens hem is er veel voor te zeggen dat de Indonesische nationalistische partij op de Molukken eerder voorstander is geweest van het federalisme dan van een eenheidsstaat (zie ook Chauvel 1990: hoofdstuk 11).

Een tweede stroming bestaat uit Molukkers die opteren voor een directe relatie met Nederland, of die mogelijkheid in ieder geval expliciet open willen houden. Deze stroming is separatistisch, in de zin dat zij de Molukken buiten een Indonesisch staatsverband wil houden. In hun campagnes benadrukken de separatisten de loyaliteit van Molukkers aan het huis van Oranje. Opties die zij naar voren brengen, variëren van een status voor de Molukken vergelijkbaar met Suriname, tot een ‘Moluks gemenebest’ (Zuid- en Noord-Molukken en Nieuw-Guinea omvattend) als onderdeel van het Nederlandse koninkrijk (Chauvel 1990: 206-210, Drooglever 1992). Op de Molukken draagt een samenwerkingsverband van organisaties (de GSS, *Gaboengan Sembilan Serangkai*, het Negen-Loten-Verbond) deze ideeën uit en op Java de zogenaamde Grote-Oost-Beweging (*Persatuan Timur Besar*, de PTB). De laatste komt niet alleen op voor de Molukken, maar ook voor de Minahassa en Timor. De PTB heeft

grote aanhang onder de Molukse KNIL-militairen en Moluks marinepersoneel; meerdere onderofficieren nemen sleutelposities binnen deze beweging in. Zij krijgen ook op verschillende manieren steun van hun meerderen – bijvoorbeeld in de vorm van transport of marsorders die hen in staat stellen zich voor propaganda-doeleinden door de archipel te verplaatsen (Chauvel 1990: 208-210).

De Nederlandse overheid is niet gecharmeerd van deze separatistische opstelling. In Van Mooks federatieve plan past geen afscheiding, maar horen de Molukken onderdeel te zijn van de deelstaat Oost-Indonesië. Bij de oprichting van deze deelstaat in 1947, blijkt de Indonesische nationalistische stroming op de Molukken echter sterker te zijn dan de separatistische stroming. Op voorstel van de eerste stroming (vertegenwoordigd in de Partij voor een vrij Indonesië, *Partai Indonesia Merdeka*) stemt de Molukse volksvertegenwoordiging (de Zuid-Molukkenraad) in met een voorlopige toetreding tot de deelstaat Oost-Indonesië.

In 1948 en 1949 nemen de activiteiten van de separatisten toe, zowel op Java als op de Molukken. In 1949 onderzoeken de Molukse politieke leiders in de Zuid-Molukkenraad nog de mogelijkheid om de Zuid-Molukken van Oost-Indonesië af te scheiden en een eigen deelstaat te vormen. Daartoe is intensief overleg tussen Molukse leiders op Java en op de Molukken. Drooglever (1992: 97-102) brengt de toename van separatistische activiteiten op de Molukken in verband met de toename van het aantal daar gelegerde KNIL-militairen; zij vormen immers samen met Molukse ambtenaren de kern van deze separatistische beweging. Een delegatie van de Grote-Oost-Beweging vertrekt zelfs naar Nederland om te proberen invloed uit te oefenen op de ronde-tafelconferentie, maar zij komt niet verder dan de wandelgangen.

De voorkeur van Molukkers voor continuering van de relatie met Nederland of een federale structuur – waarin de Molukken een zo sterk mogelijke positie moeten hebben – is om twee redenen niet verrassend. Ten eerste zal met de dekolonisatie de 'voorkeursbehandeling' die Molukkers in de koloniale tijd hebben genoten, wegval- len. Binnen enkele jaren zijn hun positie en perspectieven drastisch gewijzigd: waren zij in Nederlands-Indië een bevoorrechte bevolkingsgroep met gunstige carrière-perspectieven, in het nieuwe Indonesië zullen zij vooral met wantrouwen worden bekeken. Zij achten dan ook de kans groot dat de nieuwe machthebbers hen niet meer op hun eerdere posten zullen accepteren. Ten tweede, en dat geldt met name voor de groep Molukkers die tussen 1945 en 1949 nauw

samenwerkt met de Nederlanders (zoals de KNIL-militairen en ambtenaren), moeten zij rekening houden met eventuele represailles van Indonesische zijde. Zij hebben immers in een cruciale periode van de Indonesische geschiedenis expliciet partij gekozen voor Nederland. Niet alleen door als KNIL-militair voor de Nederlanders te vechten, maar ook door op politiek terrein (in de Grote-Oost-Beweging) de relatie met Nederland te benadrukken. Op het moment dat duidelijk wordt dat de dekolonisatie doorgang zal vinden, hebben zij daarom ook meer te vrezen dan Molukkers op de Molukken die niet met Nederlanders hebben samengewerkt (Chauvel 1990: 398).

Gegeven de onmogelijkheid om binnen het verband van het Nederlandse koninkrijk te blijven, biedt een federale structuur Molukkers de beste bescherming en carrière-mogelijkheden. Binnen Oost-Indonesië, of eventueel in een Molukse deelstaat zoals op het laatst nog overwogen wordt, zullen Molukkers tenslotte meer invloed hebben dan in een Indonesische eenheidsstaat.

Nieuw Moluks separatisme: de RMS-proclamatie

Molukkers zijn niet de enigen die belang hebben bij een federale structuur. Ook binnen de Indonesische nationalistische beweging zelf is een stroming die voor het federalisme kiest. Tegenover deze federalisten staan voorstanders van een unitaristische staat. Deze unitaristen zien in het federalisme een voortzetting van oude feodale verhoudingen en een continuering van Nederlandse invloed.

De zaak van de federalisten raakt in januari 1950 gecompromiteerd door een actie van de Nederlander Raymond Westerling. Westerling, een ex-reserve kapitein van het KNIL, probeert de steden Bandung en Jakarta te bezetten om te voorkomen dat de deelstaat Pasundan (Midden-Java) onder het gezag van de Republiek Indonesië wordt geplaatst. Aan Westerlings actie nemen meerdere Molukse ex-commando's deel.⁹ De actie mislukt, waarna de afbraak van de federale structuur definitief begint (Pluvier 1978: 112-117).

Oost-Indonesië onder druk

In de deelstaat Oost-Indonesië is de reactie op de afbraak van het federale stelsel het hevigst. Een factor die de situatie in Oost-Indonesië explosief maakt, is de aanwezigheid van grote groepen KNIL-militairen. Met de dekolonisatie is het KNIL immers overbodig geworden en moet het worden opgeheven. De inlandse militairen

kunnen aanvankelijk kiezen tussen demobilisatie ter plaatse of op de plaats van herkomst, of voor overgang naar de federale Indonesische strijdkrachten. In Makassar, de hoofdstad van Oost-Indonesië, verblijven begin 1950 circa zeventuizend KNIL-militairen en in de Midden-Molukken ongeveer tweeduizend, waaronder tweehonderd commando's. Zij zijn in afwachting van transport naar hun plaats van herkomst of overgang naar het federale Indonesische leger.

In maart 1950 nemen de spanningen tussen voor- en tegenstanders van de eenheidsstaat toe, hetgeen tot uiting komt in demonstraties tegen en voor de opheffing van de deelstaat Oost-Indonesië. Berichten over plannen van de Indonesische minister van Defensie om federale troepen naar Makassar te sturen, zorgen voor nog meer onrust, met name onder de KNIL-militairen die hebben gekozen voor het overgaan naar het federale leger. Ze hebben daar als voorwaarden bij gesteld dat zij alleen onder voormalige KNIL-officieren willen dienen en dat het eerste jaar geen militairen uit het voormalige nationalistische leger aan hun onderdelen worden toegevoegd. Bovendien achten zij het niet wenselijk dat gedurende de overgangsfase federale troepen naar Oost-Indonesië worden gestuurd.

Tegen deze achtergrond probeert de voormalige KNIL-kapitein Andi Azis de positie van de federalisten te versterken.¹⁰ Met zijn compagnie, die één maand eerder is overgegaan naar het federale leger, bezet hij de haven en andere strategische punten in Makassar. Azis wordt in zijn actie gesteund door groepen KNIL-militairen – hun aantal varieert per dag van 125 tot 400 – en leden van de speciale politie (*polisi istimewa*) van de deelstaat Oost-Indonesië.¹¹ Als gevolg van Azis' actie wordt de landing van de federale troepen uitgesteld en verscherpt de tegenstelling tussen unitaristen en federalisten verder. Onder de federalisten gaan stemmen op die eisen dat de deelstaat zich uit de Indonesische federatie terugtrekt.

De federale regering accepteert de 'rebellie' van Azis niet en dreigt met militaire acties tegen Makassar. Onder deze dreiging vertrekt Azis op 14 april naar Jakarta, waar hij wordt gearresteerd (Van der Meulen 1981: 23). Op 19 april geeft Azis' compagnie zich over en trekken de federale troepen Makassar binnen. Kort daarna geeft de regering van Oost-Indonesië te kennen weinig bezwaar te hebben tegen opheffing van de deelstaat Oost-Indonesië.

Republik Maluku Selatan¹²*De proclamatie*

In Ambon worden de ontwikkelingen in Makassar op de voet gevolgd. De federalisten profileren zich in de maand april steeds sterker. Een leidende figuur is ir. J.A. Manusama, hoofd van een middelbare school. Manusama, geboren en getogen buiten de Molukken, is in 1947 naar Ambon gekomen en in de Zuid-Molukkenraad benoemd tot vertegenwoordiger van 'elders verblijvende Molukkers'. In 1948 wordt hij vertegenwoordiger van de Zuid-Molukken in het voorlopige parlement van de deelstaat Oost-Indonesië.

De federalistische beweging bestaat grotendeels uit het christelijke deel van de bevolking, waaronder de KNIL-militairen, en wordt gesteund door enkele islamitische leiders en dorpen. Na een besloten bijeenkomst bij het dorps hoofd (*radja*) van het islamitische Tulehu, wordt op 18 april 1950 een openbare bijeenkomst in Ambonstad gehouden. Op deze druk bezochte vergadering (circa negenduizend aanwezigen) is Manusama de belangrijkste woordvoerder. Hij toont zich op dat moment nog sterk voorstander van de federatie (Van Kaam 1977: 117-118). Manusama heeft dan inmiddels steun gekregen van mr. dr. Chr. Soumokil, minister van Justitie van Oost-Indonesië, die betrokken is geweest bij de Andi Azis-affaire en naar Ambon is gevlucht.

Berichten over de capitulatie van de groep van Andi Azis en de bereidheid van de regering van Oost-Indonesië op te gaan in een eenheidsstaat, veranderen de opstelling van de federalisten op Ambon. Zij verleggen hun koers in de richting van separatisme. Manusama en Soumokil oefenen, met steun van de KNIL-militairen en delen van de bevolking, druk uit op de voorzitter en vice-voorzitter van de Zuid-Molukkenraad om een onafhankelijke republiek uit te roepen. Tijdens een openbare bijeenkomst op de avond van 24 april, proclameert de voorzitter van de Zuid-Molukkenraad, Manuhutu, de Republiek der Zuid-Molukken: de RMS (*Republik Maluku Selatan*) (Van Kaam 1977: 131). Eén dag later maakt Radio Ambon met een Engelstalige tekst de proclamatie officieel wereldkundig. Op 26 april wordt dezelfde tekst in het Nederlands aan de Nederlandse vertegenwoordiger in Jakarta getelegrafeerd.

Motief, legitimering en profilering

Het separatisme van de RMS is anders dan het separatisme zoals dat de Grote-Oost-Beweging (de PTB) eerder voor ogen heeft gestaan.

Had de PTB nog een continuering van de relatie met Nederland in gedachten, de proclamatie van de RMS houdt een volledige onafhankelijkheid voor de Zuid-Molukken in. Het RMS-separatisme laat een verschuiving zien in het denken van de federalisten.

Deze verschuiving wordt duidelijk geïllustreerd in de proclamatie tekst, zoals die op 26 april wordt getelegrafeerd. Na een referentie aan de wil van het Zuidmolukse volk, wordt de Republiek der Zuid-Molukken neergezet als een onafhankelijke republiek, los van Oost-Indonesië en de Verenigde Staten van Indonesië. In een daarop volgende legitimering voor dit uitgangspunt, wordt verwezen naar het falen van Oost-Indonesië zich als deelstaat te handhaven, naar de voorwaardelijke toetreding van de Zuid-Molukken tot Oost-Indonesië in 1947, en ten slotte naar het door de Verenigde Staten van Indonesië schenden van zowel de afspraken van de ronde-tafelconferentie als de eigen grondwet.¹³

De proclamatie van de RMS is dus een reactie op de ineenstorting van de Verenigde Staten van Indonesië en een uiterste poging de belangen van Molukkers veilig te stellen. Als de deelstaat Oost-Indonesië wordt opgeheven, gaan ook de Zuid-Molukken op in de eenheidsstaat Indonesië en dat is het laatste wat de federalisten willen. Zij zullen daarmee hun invloed op de Molukken verliezen, en dat terwijl deze invloed juist van levensbelang is na het wegvallen van de protectie en voorkeursbehandeling door de Nederlanders.

Met de verwijzingen in de proclamatie profileren de RMS-separatisten zich als de partij die het spel wèl volgens de regels speelt. De proclamatie is, met andere woorden, een rechtmatige daad volgens de verschillende afspraken die in de loop van het dekolonisatieproces zijn gemaakt. In latere communiqués en geschriften van de RMS-beweging in Nederland wordt dit aspect keer op keer benadrukt.

Ideologisch profileert de RMS-regering zich als de 'goede' tegenover de 'slechte', waarbij 'slecht' staat voor Indonesië. Namens de RMS-regering worden in juni en augustus 1950 enkele Molukse voormannen (Lokollo en Lebelauw) naar het buitenland gestuurd om de RMS te vertegenwoordigen. Zij voeren onder andere besprekingen met Australië en Amerika over een gezamenlijke verdediging van het gebied in de Zuid-Pacific tegen een eventuele communistische agressie. De RMS-regering is bereid marine- en luchtmachtbases van beide landen op haar grondgebied toe te staan, als tegenprestatie voor diplomatieke en politieke steun (Manusama 1952: 21). Met die 'eventuele communistische agressie' doelt de RMS-regering op Indonesië. De Indonesische nationalisten hebben, volgens de RMS-vertegenwoordigers, immers vanaf het begin van de onderhandelingen

over de dekolonisatie het plan gehad om vanuit Java over de gehele Indonesische archipel te heersen en in Indonesië een totalitaire staat te vestigen, waar communisten het uiteindelijk voor het zeggen zouden krijgen (zie ook Lokollo 1950).

Reacties op de RMS-proclamatie

De RMS-proclamatie zorgt voor de nodige beroering bij de Indonesische federale regering en Nederlandse vertegenwoordigers in Indonesië die betrokken zijn bij de afronding van de dekolonisatie. Niet in de laatste plaats omdat, na de acties van Westerling en Azis, opnieuw KNIL-militairen betrokken zijn bij een actie die in de ogen van de federale regering een 'rebellie' is.

*Federale regering en Nederland*¹⁴

In het verlengde van haar reactie op de actie van Andi Azis, accepteert de Indonesische federale regering evenmin de RMS-proclamatie, zij het dat ze dit keer voor een stapsgewijze reactie kiest. Deze bestaat eruit dat ze eind april eerst een vredesmissie onder leiding van de Molukker Leimena (minister in de federale regering) stuurt, om te proberen de RMS-kwestie via onderhandelingen op te lossen. Mocht Leimena daarin niet slagen, dan zal een marine-blokkade van de Middenmolukse eilanden, waar de RMS-beweging zich bevindt, de volgende stap zijn. Als die blokkade ook niet de gewenste resultaten oplevert, zal militair worden ingegrepen. De eerste stap van het plan mislukt en de missie-Leimena keert onverrichter zake terug.

Nederland van zijn kant heeft alle belang bij een spoedige oplossing van deze zogeheten kwestie-Ambon: zolang het op de Molukken onrustig is en er een conflict tussen 'Ambon' en de federale regering bestaat, komt de opheffing van het KNIL in gevaar. Bovendien kan de kwestie-Ambon onrust veroorzaken in de doorgangskampen waar KNIL-militairen zijn gelegerd. Na het mislukken van de missie-Leimena treden vertegenwoordigers van de Nederlandse regering dan ook in overleg met de Indonesische federale regering.

Nederland wil de speciale Verenigde Naties Commissie voor Indonesië (United Nations Commission on Indonesia, UNCI) bij de kwestie te betrekken, maar de Indonesische federale regering denkt daar anders over: de op Ambon gelegerde KNIL-militairen zijn verantwoordelijk voor de RMS, dus is het de verantwoordelijkheid van Nederland orde op zaken te stellen en niet van de UNCI die als taak

heeft geschillen tussen Nederland en Indonesië op te lossen. Verschilt men van mening over de verantwoordelijkheid, dat geldt niet voor de analyse van de gebeurtenissen op de Zuid-Molukken. Ook Nederlandse vertegenwoordigers menen dat de RMS-beweging drijft op KNIL-militairen en zien niet de invloed van intellectuelen als Manusama en Soumokil.

De Nederlandse overheid verwacht dat de RMS-beweging vanzelf zal doodbloeden als de ergste raddraaiers van Ambon worden gehaald. Daarom biedt haar diplomatieke vertegenwoordiging aan Hatta, de minister-president van de Verenigde Staten van Indonesië, aan om deze 'belhamels' (voor zover zij tot het KNIL behoren) naar Nederland af te voeren.¹⁵ Bij nader inzien komt men evenwel tot de overtuiging dat het aanwijzen van 'belhamels' een averechts effect zal hebben. Hierop wordt overwogen alle KNIL-militairen van Ambon weg te halen, met de belofte dat zij niet zullen worden vervolgd. Ook dat blijkt geen haalbare kaart, omdat de Molukse commando's die betrokken zijn geweest bij Westerlings actie in januari 1950 wél veroordeeld zijn. Uiteindelijk besluit men een missie te sturen onder leiding van kolonel Schotborgh, die de KNIL-militairen weer in het gareel moet brengen.

Schotborgh vertrekt op 8 mei 1950. Zijn precieze opdracht luidt de KNIL-militairen het bevel te geven zich opnieuw onder het gezag van hun officieren te stellen en zich terug te trekken in hun kampementen, om vervolgens te worden opgezonden naar 'elders'. Dat 'elders' is Java, waar zij onder dezelfde regeling zullen vallen als de andere, nog niet gedemobiliseerde KNIL-militairen. Als zij niet gehoorzamen, zullen zij niet meer worden beschouwd als onderdeel van het KNIL. Bovendien moet Schotborgh duidelijk maken dat diegenen die betrokken zijn geweest bij de 'muitelij', berecht zullen worden door Nederlandse rechters (Van der Meulen 1981: 52). Al spoedig blijkt Schotborgh een onmogelijke opdracht te hebben: hij heeft de militairen hiermee feitelijk niets te bieden. Het resultaat van zijn missie is dan ook dat de Molukse KNIL-militairen op Ambon massaal uit het KNIL treden.

Tegelijk met Schotborgh komt een tweede Nederlandse missie op Ambon aan. Deze heeft de opdracht te onderzoeken of Nederlanders van Ambon moeten worden geëvacueerd en een eventuele evacuatie voor te bereiden. Ook deze missie verloopt niet volgens plan. De RMS-regering weigert in eerste instantie met haar te praten. Dankzij tussenkomst van kolonel Schotborgh, (inmiddels) ex-KNIL-sergeant-majoor Samson en Manusama, gaat de RMS-regering ten slotte akkoord met de noodzakelijk geachte evacuatie van Nederlanders.¹⁶

Vlak na de evacuatie van de Nederlanders uit Ambon, eind mei 1950, gaat de federale regering over tot haar tweede stap: een marineblokkade rond de Middenmolukse eilanden. Nederland en Amerika proberen nog via de UNCI de kwestie-Ambon zonder verder bloedvergieten op te lossen. Indonesië heeft echter geen behoefte aan inmenging van buiten, omdat dit de RMS'ers valse hoop kan geven. Een laatste poging van Amerika, Nederland en de UNCI om de kwestie-Ambon in de Veiligheidsraad aan de orde te stellen, mislukt op 30 oktober. De raad legt de twee rapporten van de UNCI terzijde, met als argument dat er geen resoluties zijn die daarom hebben gevraagd.

De bemoeienis van Amerika en Nederland met de kwestie-Ambon betekent overigens niet dat deze landen de RMS erkennen. Integendeel: er bestaan juist grote twijfels of de Molukse bevolking wel gebaat is bij een afscheidingsbeweging, die – zo veronderstelt men – grotendeels wordt gedragen door KNIL-militairen. Los van de RMS-kwestie, maakt Nederland zich, als gevolg van het Indonesische optreden, wel zorgen over de manier waarop Indonesië omgaat met het zelfbeschikkingsrecht van minderheden.

In november 1950 gaat Indonesië over tot de laatste stap van zijn plan: een militaire invasie (Penonton 1977: 213-216). Als het Indonesische leger op 3 november begint aan de aanval op Ambonstad, heeft een deel van de RMS-troepen (APRMS: *Angkatan Perang RMS*) zich al teruggetrokken op het eiland Ceram om daar een RMS-bastion te vestigen (Chauvel 1990: 375). De RMS-regering volgt een paar weken later. Aan het einde van 1950 controleert het Indonesische leger het grootste deel van de Midden-Molukken.¹⁷ Na 1951 wordt alleen nog op Ceram actief guerrilla-verzet geboden.

Elders verblijvende Molukkers

Terwijl op de Molukken de RMS-proclamatie plaatsvindt, bevinden zich buiten de Molukken, op verschillende Indonesische eilanden en in Nederlands Nieuw-Guinea, grote groepen Molukkers. De meesten onder hen ontvangen de proclamatie met instemming.

Uit rapportages van de Nederlandse militaire leiding in Indonesië wordt duidelijk, hoe de Molukse KNIL-militairen in de doorgangskampen hebben gereageerd op de RMS-proclamatie. In een rapportage over april en de eerste helft van mei 1950, getiteld 'Stemming in de troep', wordt vermeld dat de gebeurtenissen in Ambon met zeer veel belangstelling worden gevolgd. Informatie over de gang van zaken krijgen de militairen onder meer via brieven en de radio.¹⁸

Meerdere Molukse militairen steken hun sympathie voor de RMS niet onder stoelen of banken en met name 'afvloeiërs' (zij die hebben gekozen voor demobilisatie op de Molukken) zijn ongerust 'niet op tijd' thuis te komen. In de rapportages over de maand mei wordt steeds melding gemaakt van onrust onder de 'Ambonezen' en de wens zich bij de RMS op Ambon aan te sluiten. Het algemene beeld dat eruit naar voren komt, is dat een deel van de Molukkers op Java 'fanatiek' achter de RMS staat en dat de rest er wel mee sympathiseert, maar een afwachtende houding inneemt. Alleen de situatie in Jakarta en omgeving lijkt af te wijken van de rest van Java: de Molukse gemeenschap in Jakarta is sterker verdeeld.

Molukse KNIL-militairen zoeken naar mogelijkheden hun transport naar de Molukken te bespoedigen om een aandeel te leveren aan de RMS-strijd. Dat het hen menens is, blijkt uit de kaping van de veerboot 'Kualas' in het najaar van 1950. De kapers zijn Molukkers die bij de Koninklijke Marine dienen. Met de 'Kualas' bereiken zij uiteindelijk de Molukken. Volgens respondenten die in die tijd bij de Koninklijke Marine hebben gediend, is eerder een poging om een vliegtuig te ontvreemden mislukt.

Steun voor de RMS komt ook van Molukkers die eerder partij hebben gekozen tegen Nederland. Diverse Molukkers die tussen 1945 en 1949 aan de zijde van de Indonesische nationalisten tegen Nederland hebben gevochten, kiezen nu voor de RMS. Ook Keizeen (Zuidoostmolukkers), die zich later in Nederland van het RMS-ideaal afkeren, kiezen in eerste instantie voor de RMS. Zoals één van hen dat formuleert:

'Wij zaten op Java in de bergen toen wij hoorden van de RMS-proclamatie. Natuurlijk waren wij daar direct voor, het ging tenslotte om ons volk (*bangsa*).'

In verschillende steden op Java ontstaan steungroepen voor de RMS die demonstraties organiseren. Ook in Nederlands Nieuw-Guinea komt een solidariteitsbeweging op gang: de PERMAS (Zuidmolukse eenheid: *Persatuan Maluku Selatan*). Volgens een toenmalige woordvoerder van de PERMAS heeft men voornamelijk op basis van etnische solidariteit gereageerd. Omdat vanuit de Molukken verschillende delegaties via Nederlands Nieuw-Guinea erop uit worden gestuurd om steun voor de RMS te zoeken, ontstaat een direct contact tussen de Molukse gemeenschap in Nederlands Nieuw-Guinea en de RMS-beweging. Om de RMS-delegaties te ontvangen en aan verzoeken van de RMS-regering op de Molukken voor materiële steun tegemoet te komen, wordt ook een ondergrondse organisatie opgezet: de *Tiga Serangkei* (Drie Loten). Deze vormt in de eerste periode een belangrijke

schakel in het contact tussen de RMS-regering en de buitenwereld (De Kock 1985).

Toenemende spanning

De solidariteit van Molukkers buiten de Molukken met de RMS-beweging op de Molukken, voedt het wantrouwen van de Indonesische overheid. Op plaatsen waar Molukse KNIL-militairen zijn gelegerd, stijgen de spanningen tussen Molukkers en Indonesiërs. Naar aanleiding van schermutselingen tussen de inmiddels gelande federale troepen en Molukse KNIL-militairen in mei 1950, concludeert de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in Indonesië dat alleen overplaatsing van de KNIL-militairen en hun gezinnen uit Makassar verdere incidenten kan voorkomen.¹⁹ Om redenen die ik niet heb kunnen achterhalen blijft deze conclusie echter zonder vervolg.

In juli nemen de spanningen verder toe. De Molukse militairen, die na de Azis-affaire zijn ontwapend, hebben zich intussen herbe wapend met uit wapendepots gestolen materieel. De situatie escaleert als op 5 augustus de gezamenlijke Indonesische strijdkrachten het doorgangskamp in Makassar – waar de Molukkers verblijven – aanvallen. Pas op 8 augustus wordt, dankzij bemiddeling van de UNCI, een staakt-het-vuren bereikt. Inmiddels zijn de territoriaal commandant van de federale Indonesische troepen en de Nederlandse generaal Scheffelaar al in Makassar aangekomen, evenals het Nederlandse oorlogsschip de 'Kortenaar'. Bij de gevechten hebben twee- à drieduizend Indonesiërs het leven verloren. In het doorgangskamp zijn honderdtwintig doden gevallen en bevinden zich tachtig onverzorgde gewonden (waarvan vijfendertig zwaargewond). Verder is het water op en de munitie bijna.²⁰

Eén dag later wordt besloten de bewoners van het kamp te evacueren en het kamp op te heffen. Als eerste wordt een groep 'lastige elementen' geëvacueerd. De 'Kortenaar' blijft in de buurt om te voorkomen dat zij alsnog slachtoffer wordt van represailles. De evacuatie is op 20 augustus voltooid. Circa vijftienghonderd Molukkers, militairen met hun gezinnen, en een onbekend aantal burgers, waaronder ex-leden van de speciale politie (*polisi istimewa*), zijn dan naar Java vertrokken. Ook vanuit andere delen van Indonesië worden ex-KNIL-militairen, die nog onder Nederlands gezag staan, op Java geconcentreerd. Een groep die in Balikpapan (op het vroegere Borneo) verblijft, weigert in eerste instantie zich over te laten brengen naar Java. Generaal Scheffelaar laat daarom één van de boten die evacués van Makassar vervoeren langs Balikpapan varen,

in de hoop dat de opvarenden de onwillige Molukse militairen kunnen overhalen. Deze truc heeft succes.²¹ Eind augustus 1950 zijn alle, nog onder Nederlands gezag ressorterende, Molukse militairen op Java geconcentreerd.

Generaal Scheffelaar is ervan overtuigd dat de Indonesische minister van Defensie een 'vuile rol' heeft gespeeld en dat de leiding van het federale leger 'wel degelijk de opzet heeft gehad het doorgangskamp met geweld te elimineren'. In het kamp zelf is men van

'... dit verraderlijke spel der RIS [Verenigde Staten van Indonesië; fs] legerleiding zo overtuigd, dat men slechts met bange voor gevoelens met uitlevering van het pantsermateriaal'

instemt.²² De Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiger neemt Scheffelaars mening echter niet over en adviseert de regering geen nader onderzoek naar de affaire in te stellen. Hij vindt Scheffelaars argumenten niet op alle punten even sterk en moeilijk vol te houden tegenover een halsstarrige ontkenning van Indonesische zijde. Verder hebben, volgens hem, met name Molukse militairen zich voorafgaande aan de gebeurtenissen provocerend opgesteld, en kunnen beschuldigingen aan het adres van de Indonesische minister van Defensie de afvloeiing van de ex-KNIL-militairen verder bemoeilijken.²³

Pressie

Niet alle Molukse militairen die zich pro-RMS opstellen, doen dat geheel vrijwillig. In december, tijdens een bespreking op het stafkwartier van het zogenaamde afwikkelingscommando te Jakarta, inventariseren de rayon-commandanten de afvloeiingswensen van de Molukse militairen. De grootste groep geeft aan naar de RMS te willen vertrekken. De rayon-commandanten voegen daaraan toe dat men

'... er algemeen van overtuigd is dat in de kampen door bepaalde elementen een pressie wordt uitgeoefend op de overigen, waardoor deze zich niet durven uitspreken over hun wens om naar Ambon te worden afgevoerd'.²⁴

De keuze voor een afvloeiingsbestemming wordt als een politieke keuze gezien. Onvoorwaardelijk kiezen voor opzending naar Ambon of de Molukken – zolang dat wordt bezet door Indonesische troepen – of kiezen voor overgang naar het Indonesische leger, wordt opgevat als verraad aan de RMS-proclamatie.

Tot welke excessen de uitgeoefende pressie heeft kunnen leiden, laat de tragische dood van sergeant Gaspersz begin 1951 in Jakarta zien. Gaspersz, die heeft gekozen voor een afvloeiingsregeling ter

plaatse, wordt op de dag dat hij zijn legeruitrusting komt inleveren belaagd, en op dramatische wijze onder een RMS-vlag vermoord. Zijn belagers zijn ervan overtuigd dat hij voor de Republiek Indonesië heeft gekozen.

Een ooggetuige vertelt later tijdens een interview dat destijds aan de kampeiding is gevraagd Gaspersz demobilisatie niet bekend te maken in verband met mogelijke onrust. Dit is blijkbaar toch gebeurd. In dezelfde periode zijn echter ook Molukse KNIL-militairen zonder problemen gedemobiliseerd. Volgens de ooggetuige is de zaak met Gaspersz uit de hand gelopen omdat hij een leidende figuur was, van wie men verwachtte dat hij het voorbeeld zou geven: namelijk steun geven aan de RMS.

Wat de exacte achtergrond van de zaak Gaspersz ook is, duidelijk is dat er binnen de overgebleven kampen druk op Molukkers wordt uitgeoefend om zich achter de RMS te scharen. Afnemende discipline onder de militairen, als gevolg van de lange wachtperiode in de kampen, werkt daarbij faciliterend voor de sociale controle die pro-RMS'ers kunnen uitoefenen.

Andere keuzes

Dit alles neemt niet weg dat er ook Molukkers (burgers en militairen) zijn die al in het Indonesische leger dienen of die partij kiezen tegen de RMS-proclamatie. In de federale regering zitten enkele Molukse ministers – waaronder Leimena, de leider van de vredesmissies naar de Molukken (zie ook Leirissa 1975). Daarnaast bestaat de Pattimura-divisie van het federale leger zelfs geheel uit Molukkers.²⁵

Tussen Molukkers die zich expliciet uitspreken voor de RMS en degenen die dat niet doen, of er zelfs tegen zijn, bestaat een ambivalente verhouding: men is het politiek niet met elkaar eens, maar men ziet elkaar niet per se als vijand. Zo proberen verschillende prominente pro-Indonesische Molukkers de KNIL-militairen over te halen zich alsnog bij het Indonesische leger te voegen.

Volgens een Molukse burger die in 1950/1951 in Jakarta pro-RMS demonstraties heeft georganiseerd, hebben 'Pattimura-jongens' ook geprobeerd de veiligheid van de KNIL-militairen te waarborgen – ondanks het feit dat zich op andere momenten aanvaringen tussen beide groepen hebben voorgedaan. Volgens deze respondent hebben de 'Pattimura-jongens' hierbij gehandeld uit solidariteit met hun volk, hun *bangsa*, en dus: met andere *Molukkers*.

Opheffing van het KNIL en overkomst

Als op 26 juli 1950 het KNIL officieel wordt opgeheven, is een groep van een kleine 4.000 Molukkers nog niet gedemobiliseerd. In een eerste fase van de opheffing zijn inmiddels 26.000 militairen overgegaan naar de Indonesische strijdkrachten, waaronder 1.000 Molukkers, en zijn 22.250 militairen gedemobiliseerd. In een tweede fase zijn nog eens 13.000 militairen gevolgd (Van Kaam 1977: 95). Om de nog niet gedemobiliseerde Molukkers toch onder Nederlands gezag te houden, krijgen zij tijdelijk de status van militair van de Koninklijke Landmacht.

Stagnatie

Dat op dat moment nog niet alle KNIL-militairen zijn afgevloeid, heeft meerdere redenen. Om te beginnen is het aantal Indonesische militairen dat moet afvloeien erg groot. Van de circa 65.000 militairen worden bijvoorbeeld slechts 5.250 (de Molukkers niet meegerekend) naar Nederland afgevoerd; de rest moet in Indonesië afvloeien. Extra vertraging is ontstaan door de samenvoeging van de administraties van de Koninklijke Landmacht en het KNIL tussen 1946 en 1949, hetgeen de nodige bureaucratische problemen heeft veroorzaakt. Voor de afvloeiing van de Molukse KNIL-militairen komen daar de turbulente ontwikkelingen in Oost-Indonesië bij.

Zo maakt in eerste instantie de Andi Azis-affaire afvloeiing onmogelijk, omdat in Makassar een belangrijk doorgangskamp is gevestigd voor KNIL-militairen wier eindbestemming in Oost-Indonesië ligt. Vervolgens blokkeert de RMS-proclamatie de afvoer van Molukse militairen naar Oost-Indonesië. Zolang de RMS-beweging nog actief is op het eiland Ambon, acht noch Indonesië, noch Nederland het wenselijk daar Molukse KNIL-militairen naar toe te sturen. Diezelfde militairen worden op de Molukken grotendeels verantwoordelijk gehouden voor de RMS-proclamatie. Opzending van nog meer KNIL-militairen staat haaks op het beleid van beide regeringen, die immers een spoedig einde van de RMS-beweging beogen.

Na de eerste mislukte poging in mei 1950 de KNIL-militairen van Ambon naar Java te halen, concentreert Nederland – na de Indonesische aanval op het doorgangskamp in Makassar in augustus van datzelfde jaar – alle Molukse militairen op Java. De gespannen situatie leidt ook tot het terugdraaien van procedures om Moluks marine-personeel over te laten gaan naar de Indonesische marine.

Zo vertelt een Molukse ex-marineman, die zich in eerste instantie bij de federale marine heeft gemeld, dat hij en zijn collega's na de RMS-proclamatie van hun (bijna voormalige) commandanten orders hebben gekregen om terug te keren naar hun 'Nederlandse' standplaats.

De situatie lijkt te veranderen als Indonesische troepen in de loop van november 1950 de Midden-Molukken grotendeels onder controle krijgen en de Indonesische regering zich bereid verklaart Molukse ex-KNIL-militairen weer op de Molukken toe te laten. Tijdens een informeel Nederlands-Indonesisch overleg hierover in Den Haag, meldt de Indonesische delegatie evenwel dat Ambon door de oorlogshandelingen dermate is verwoest dat daar geen 12.000 personen (militairen met hun gezinnen) kunnen worden opgevangen. Bovendien vraagt de delegatie zich af of het vanuit psychologische overwegingen niet beter is vestiging op Ambon af te raden. Ze stelt daarop voor de militairen te laten kiezen tussen demobilisatie op Buru (westelijk van Ambon), de Zuidoostelijke eilanden of op Java, met de belofte later naar Ambon te mogen gaan (Smeets 1991a: 10).

Omdat er geen enkele aanwijzing is dat het wantrouwen van de Molukse militairen in de Indonesische overheid is verminderd, is het de vraag of deze nieuwe keuzemogelijkheid reëel is. Bovendien heeft de meerderheid van de KNIL-militairen te kennen gegeven op RMS-gebied gedemobiliseerd te willen worden, hetgeen de bereidheid voor overplaatsing op door Indonesië gecontroleerd gebied twijfelachtig maakt.²⁶

Richting impasse

Intussen bevindt zich in Nederland ook een delegatie van Molukse militairen. Deze delegatie, genoemd naar haar leider sergeant Aponno, is in augustus 1950 – op initiatief van de Nederlandse legercommandant in Indonesië, Buurman van Vreede, en de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in Jakarta – naar Nederland gestuurd.²⁷ Op 29 november laat de delegatie-Aponno haar achterban op Java telefonisch weten het Indonesische staatsburgerschap (*Warga Negara Indonesia*) niet te accepteren, maar vast te blijven houden aan RMS-staatsburgerschap (*Warga Negara RMS*).²⁸ Op 1 december geeft ze vervolgens aan de ex-KNIL-militairen het advies pas te vertrekken na eerst zelf de situatie op de Molukken bekeken te hebben. Daarna zouden eerst de gehuwden en dan pas de vrijgezellen (*bujangs*) naar de Molukken mogen vertrekken.²⁹ De Molukse ex-KNIL-militairen worden voorzichtiger en stellen verdere eisen aan garanties voor een veilige terugkeer naar de Molukken. Niet alleen de Indonesiërs, maar ook de Nederlanders worden niet helemaal vertrouwd.³⁰

Desondanks lijkt het er begin december op dat er toch nog overeenstemming bereikt wordt. Generaal Toet, die samen met kolonel Pruys in november naar Indonesië is vertrokken om behulpzaam te zijn bij de afwikkeling van het KNIL, sluit op 5 december een overeenkomst met Molukse voormannen in de doorgangskampen over transporten naar de Molukken. De verwachting is dat de afwikkeling op basis van deze overeenkomst binnen drie maanden kan zijn afgerond.³¹

Terwijl op Java een overeenkomst wordt bereikt, spant de delegatie-Aponno begin december een kort geding aan tegen de Nederlandse staat. Zij eist dat de Molukse militairen niet tegen hun wens in worden gedemobiliseerd op door Indonesië gecontroleerd gebied. Tegelijkertijd stellen Nederlandse parlementariërs, die met de RMS sympathiseren, in de Tweede Kamer vragen over mogelijke dwang bij de demobilisatie van de Molukse militairen. De Nederlandse regering reageert hierop door de verantwoordelijke militairen in Jakarta op het hart te drukken dat bij afvloeiing van de Molukse militairen uitdrukkelijk sprake moet zijn van vrijwilligheid.

Zowel het kort geding als de kamervragen doorkruisen de overeenkomst van generaal Toet met de Molukse voormannen op Java. Het enige transport dat op basis van deze overeenkomst (vertraagd door instructies van de delegatie-Aponno) vertrekt, is een transport naar Tual (Zuidoost-Molukken) op 18 december 1950. Bij dit transport zijn 114 militairen en hun gezinnen betrokken.

Het kort geding van Aponno brengt ook Nederland in een lastig parket. Hóe lastig wordt duidelijk uit een schrijven van kolonel Pruys aan de minister van Oorlog op 18 december 1950 over het kort geding, waarin de rechter op 21 december uitspraak zal doen. Volgens Pruys is het voor Nederland het meest gunstig als de rechter de eis van Aponno niet honoreert. Als de rechter de eis wél inwilligt, voorziet Pruys grote problemen. Nederland kan de uitspraak naast zich neerleggen en de Molukkers alsnog naar Ambon transporteren. Deze optie acht Pruys onhaalbaar omdat het naar zijn mening onmogelijk is om zo'n 12.000 mensen onder dwang in te schepen. Ook een tweede optie, de uitspraak te respecteren en de Nederlandse militairen – die belast zijn met de beveiliging van de doorgangskampen – terug te trekken, lijkt Pruys niet haalbaar vanwege de mogelijke chaos die daarop kan volgen. De Molukse militairen beschikken namelijk (legaal en clandestien) over wapens en het risico bestaat dat ze wraak nemen op achterblijvende Nederlanders. De Molukkers ontwapenen is evenwel niet mogelijk.³²

Op 21 december stelt de rechtbank de Molukkers in het gelijk. In afwachting van een Hoger Beroep, wordt in Indonesië alsnog naar

een oplossing gezocht. De militairen kunnen een hogere premie krijgen als zij akkoord gaan met afvloeiing of overgang naar het Indonesische leger. Bovendien worden mogelijkheden onderzocht de militairen over te brengen naar Nieuw-Guinea of het Caraïbisch gebied. Geen van deze pogingen leidt tot een oplossing: Indonesië accepteert geen opzending naar Nieuw-Guinea en de Molukse militairen blijven vasthouden aan demobilisatie op Ceram of Nieuw-Guinea.

In de weigering van Molukse militairen te worden gedemobiliseerd op Indonesisch grondgebied spelen niet alleen hun eigen reserves jegens de Indonesische overheid mee, maar ook contacten met de delegatie-Aponno. Deze instrueert de ex-KNIL-militairen vast te houden aan hun eis naar Nieuw-Guinea te worden gestuurd. Ze geeft daarbij te kennen dat het overleg over de demobilisatie niet op Java, maar in Nederland moet worden gevoerd. Voor het niet opvolgen van deze instructies stelt de delegatie sancties van de RMS-regering in het vooruitzicht (Smeets 1991a: 13).

Het optreden van de officiële Molukse delegatie in Nederland zorgt, samen met de weigerachtige opstelling van de Molukse militairen op Java, ervoor dat de demobilisatie in een impasse komt. De nadrukkelijke wens van de Nederlandse regering dat op Java op geen enkele wijze dwang mag worden uitgeoefend en het vonnis van de rechter, leggen op hun beurt sterke beperkingen op aan de mogelijkheden tot onderhandelen van de verantwoordelijke Nederlandse commandanten in Indonesië.

Overkomst

De afvloeiing van de Molukse ex-KNIL-militairen loopt volledig vast als de delegatie-Aponno op 22 januari 1951 ook in Hoger Beroep gelijk krijgt. Op dat moment komt namelijk ook de bewaking van de doorgangskampen zwaar onder druk te staan. Die bewaking is al langer een zorg voor de Nederlandse commandanten in Indonesië, omdat alle Nederlandse militairen per januari 1951 Indonesië eigenlijk hebben moeten verlaten. Dankzij druk op zowel de Indonesische als de Nederlandse regering, wordt het vertrek van de Nederlandse militairen uitgesteld.³³ Vanaf januari 1951 begint de tijd echter te dringen omdat de Nederlandse wet niet toestaat dat Nederlandse dienstplichtigen na mei 1951 nog in Indonesië verblijven.

De Nederlandse regering kiest dan voor een nood-oplossing. Voor de resterende Molukse ex-KNIL-militairen wordt aan de bestaande keuzemogelijkheden – afvloeiing of overgang naar het Indonesische

leger – een derde optie toegevoegd: tijdelijke opzending naar Nederland.³⁴ Volgens deze optie moeten de Molukse militairen in Nederland uit dienst treden en krijgen zij wachtgeld of pensioen. Mochten de ex-KNIL-militairen weigeren zelf een keuze te maken, dan zal een dienstbevel voor inscheping naar Nederland volgen. Als ook dat bevel niet wordt opgevolgd, resulteert direct ontslag uit militaire dienst.

De Nederlandse regering bereidt hierop een exploit voor, waarin zij de delegatie-Aponno wil sommeren een keuze te maken op straffe van inscheping naar Nederland. Mogelijk omdat de delegatie op de hoogte is van het exploit – zij wordt bijgestaan door Nederlanders die contacten hebben op hoog niveau – adviseert zij de militairen al op 16 februari te kiezen voor opzending naar Nederland.³⁵ Ondanks het nieuwe advies, wordt het exploit op 18 februari toch afgegeven. Dezelfde dag herhaalt een lid van de delegatie via de radio het advies dat twee dagen eerder telegrafisch is doorgegeven.

Twee dagen later reeds, op 20 februari, vertrekt de 'Kota Inten' als eerste schip met Molukse ex-KNIL-militairen naar Nederland. Met het laatste transport op 25 mei, wederom met de 'Kota Inten', zijn dan in totaal 3.468 Molukse militairen met hun gezinnen en nog eens 345 Molukse burgers naar Nederland overgebracht, in totaal circa 12.500 personen.³⁶ Met het schip de 'Outshoorn' worden met drie transporten 143 militairen met hun gezinnen en twee burgers (totaal 341 personen) naar de Zuidoostmolukse havenplaats Tual gebracht.³⁷

Geschildpunten

Het massale transport van Molukkers naar Nederland, lijkt in 1951 de enige oplossing voor het doorbreken van de impasse in de afvloeiing van de ex-KNIL-militairen. Het is zeker geen gemakkelijke oplossing, niet in de laatste plaats omdat de Molukkers, volgens de ronde-tafel-overeenkomsten van 1949, Indonesische staatsburgers zijn. Nederland neemt op dat moment dus de verantwoording voor ruim 12.500 'Indonesiërs' op zich. In zijn beleid voor Molukkers moet het daarom rekening houden met de wensen en gevoelens van de Indonesische overheid. Verder blijkt al snel dat er tussen de Molukkers en de Nederlandse overheid enkele cruciale meningsverschillen bestaan. Niet alleen over de vraag in hoeverre Molukkers vrijwillig dan wel gedwongen voor opzending naar Nederland hebben gekozen, maar ook over de betekenis van het 'tijdelijke' van de opzending en het ontslag uit militaire dienst van de ex-KNIL-militairen.

Vrijwillig of gedwongen

De delegatie-Aponno geeft het advies te kiezen voor opzending naar Nederland op dezelfde dag dat zij van de regering het exploot krijgt. Twee dagen later geeft kolonel Van Santen, de Nederlandse commandant in Indonesië, een instructie over de afvloeiing 'alsmede de opzending' van de Molukse ex-KNIL-militairen, met als bijlage het exploot aan Aponno. Volgens deze instructie moet de Molukse ex-KNIL-militairen de keuzes uit het exploot worden voorgehouden, waaraan

'... onmiddellijk [moet] worden toegevoegd, dat zij die weigerachtig blijven een keuze uit de drie mogelijkheden te doen, dan wel een andere keuze bepalen, per dienstbevel zal worden gelast in te schepen naar Nederland'.³⁸

Voorwaarde voor het geven van een bevel tot embarkatie is de toestemming van kolonel Van Santen.

Omdat achteraf nergens uit de archieven blijkt dat Van Santen die toestemming heeft gegeven, kan de Nederlandse regering concluderen dat de Molukkers eensgezind en vrijwillig voor opzending naar Nederland hebben gekozen nadat zij daartoe instructies hebben gekregen van de delegatie-Aponno (Regeringsnota 1978: 10).³⁹ De Molukse ex-KNIL-militairen daarentegen beweren (ook vandaag de dag nog) dat zij wel degelijk een dienstbevel hebben ontvangen.

Zij zijn daar zozeer van overtuigd, dat discussies over dat dienstbevel meer dan eens emotionele reacties oproepen. Als ik tijdens een interview een keer het regeringsstandpunt aanhaal, worden mijn gesprekspartners furieus: 'Wil je zeggen dat wij liegen? Denken zij dat wij dom zijn? Ik heb toch zelf gehoord dat het dienstbevel werd gegeven!'

Dat in de beleving van de militairen in de doorgangskampen op Java het dienstbevel wel is gegeven, kan – hoewel achteraf niet precies valt te reconstrueren hoe de keuzes en de dreiging met het dienstbevel aan de Molukkers zijn doorgegeven – verschillende verklaringen hebben. Het is zeer wel denkbaar dat zij mededelingen over een mogelijk dienstbevel hebben ervaren als een definitief bevel als gevolg van selectief luisteren, of omdat degene die de instructie heeft overgebracht dat bevel al te sterk heeft benadrukt. Het is ook denkbaar dat plaatselijke commandanten een dienstbevel hebben gegeven zonder daarvoor eerst toestemming te hebben gevraagd. Deze mogelijkheid mag – vanuit het oogpunt van het lange verblijf van de Nederlandse militairen in Indonesië en de wens 'naar huis' te willen – zeker niet worden uitgesloten. Een spoedige oplossing van het probleem is immers ook in hun belang geweest.

Persijn (1976: 107-108) daarentegen legt de verantwoordelijkheid voor de overkomst volledig bij de delegatie-Aponno en Molukse leiders die de ex-KNIL-militairen in Nederland hebben gesteund. Door de rechtszaken en 'telefoontjes' heeft deze delegatie volgens Persijn het gezag van de plaatselijke Nederlandse commandanten ondergraven, met als gevolg dat de bereidheid naar de Molukken te 'repatriëren' is afgenomen en uiteindelijk heeft geresulteerd in een 'weigering om waar dan ook gedemobiliseerd te worden'. Persijn gaat echter voorbij aan enkele relevante punten. Zo zijn om te beginnen de Molukse militairen steeds tegen mobilisatie op door Indonesië gecontroleerd grondgebied geweest, ook al hebben hun voormannen op Java op 5 december met generaal Toet overeenstemming bereikt over afvloeiing naar de Molukken. Of de uitvoering van die overeenkomst is mislukt als gevolg van instructies van de delegatie-Aponno of omdat het kort geding en de kamervragen elke vorm van dwang op Java hebben uitgesloten, blijft gissen. Vermoedelijk is het een combinatie geweest. Persijn vraagt zich evenmin af of de gestelde keuzes voor de Molukkers wel reëel zijn geweest. Tenslotte is hun géén van hun eigen opties (Ambon, Ceram of Nieuw-Guinea) voorgehouden. Een keuze voor Nederland, waarvoor bovendien een dienstbevel klaarligt, lijkt in dat opzicht dan niet alleen de meest veilige keuze, maar ook een keuze 'op de punt van een bajonet'. Ook de mogelijkheid dat Nederlandse officieren ter plaatse wel degelijk een dienstbevel hebben gegeven of dat de wijze waarop de betreffende instructie is voorgelezen als dienstbevel is opgevat, laat Persijn buiten beschouwing.

Het meningsverschil over 'vrijwilligheid' en 'dienstbevel' tussen Molukkers en de Nederlandse overheid is uiteindelijk het beste te karakteriseren als een verschil tussen een 'administratieve' en een 'beleefde' werkelijkheid.⁴⁰ In die discussie graaft zowel de Molukse gemeenschap als de Nederlandse overheid zich op haar stellingen in. Beide partijen hebben daar ook alle belang bij: de Molukkers omdat zij op basis van een gedwongen overkomst de Nederlandse overheid voor hun verblijf verantwoordelijk kunnen stellen, de Nederlandse overheid omdat zij door te wijzen op vrijwilligheid deze verantwoordelijkheid niet hoeft te nemen.

Tijdelijk verblijf

Het tweede punt waarover verschil van mening bestaat, is hoe 'tijdelijk verblijf' moet worden opgevat en wat dat betekent in termen van verantwoordelijkheid. Als de Molukkers naar Nederland komen,

gaan alle partijen ervan uit dat hun verblijf tijdelijk is. Er wordt zelfs gesproken over een verblijf van zes maanden. Wel is er een verschil in opvatting over de wijze waarop het tijdelijk verblijf zal eindigen.

De Nederlandse overheid veronderstelt dat de Molukkers moeilijk kunnen aarden in Nederland en na een afkoelingsperiode zullen terugkeren naar Indonesië. Nederland zal daarvoor de faciliteiten beschikbaar stellen. Vóór de overkomst is met de Indonesische regering overeengekomen dat zij de Molukkers na deze periode weer opneemt. Om een eventuele terugkeer naar Indonesië niet te belemmeren, probeert de Nederlandse regering hun Indonesische nationaliteit op geen enkele wijze in gevaar te brengen. Voor haar ligt de keuze voor terugkeer daarbij in eerste instantie bij de individuele Molukker, en is zijzelf gehouden aan het mede mogelijk maken daarvan.

De Molukkers interpreteren de tijdelijkheid van hun verblijf anders. Met het recht van KNIL-militairen te worden gedemobiliseerd op een plaats naar keuze in het achterhoofd, zien zij hun verblijf in Nederland niet als laatste 'station'. De 'tijdelijke' toekenning van een Koninklijke Landmacht-status en het door hen gepercipieerde dienstbevel, bevestigen wat hun betreft deze visie op tijdelijkheid. Zij hebben die status en het dienstbevel immers gekregen omdat de demobilisatie nog niet is voltooid. De verantwoordelijkheid van de Nederlandse regering is volgens de Molukse ex-KNIL-militairen dan ook pas afgelopen, zodra die regering hen heeft teruggebracht naar de Molukken.

Evenals bij de kwestie van de al dan niet gedwongen overkomst, staan de meningen tegenover elkaar: de Molukkers menen dat Nederland een verantwoordelijkheid heeft jegens het collectief, de Nederlandse overheid erkent alleen verantwoordelijkheid jegens individuen, in de zin dat zij individuele Molukkers in staat moet stellen te repatriëren.⁴¹

Ontslag uit militaire dienst

De ex-KNIL-militairen, die tijdelijk een Koninklijke Landmacht-status hebben gekregen, worden direct na aankomst in Nederland uit militaire dienst ontslagen.⁴² Het ontslag komt voor de Molukkers als een donderslag bij heldere hemel en wordt een volgend punt van conflict. Zij weigeren dit ontslag te accepteren en proberen, zonder succes, via de rechter het ontslag ongedaan te maken.

Het is niet eenduidig vast te stellen of het ontslag juridisch gezien rechtmatig is geweest. Uit verschillende analyses van de processen blijkt, dat een oordeel daarover sterk afhankelijk is van interpretaties

van regels die op de Molukse militairen van toepassing zijn geweest (zie Belserang & Manuhutu 1991, Moll 1977a en Rechtspositie 1951).

De Nederlandse overheid stelt zich op het standpunt dat de Molukkers eigenlijk al ontslagen zijn met de opheffing van het KNIL en dat zij de status van Koninklijke Landmacht slechts hebben gekregen om hen op correcte wijze te kunnen demobiliseren. Zij beroept zich daarbij op een artikel van de beschikking waarmee die status tijdelijk is verleend: de Nederlandse staat kan die status 'op elk gewenst moment' weer ontnemen. Het besluit om dit te doen bij aankomst in Nederland, wordt door het kabinet op 19 februari 1951 genomen, dus nadat duidelijk is geworden dat de Molukkers naar Nederland komen. Maar het wordt pas op 21 maart, daags nadat het eerste schip met Molukkers in Nederland aankomt, formeel uitgevoerd (Regeringsnota 1978: 99-100, 131). Het gevolg is uiteraard dat de Molukse ex-KNIL-militairen – op het moment dat de transporten naar Nederland beginnen – niet weten dat zij na aankomst worden ontslagen. Zij gaan ervan uit dat zij in dienst blijven en pas worden ontslagen als het tijdelijk verblijf in Nederland eindigt met een overtocht naar de Molukken. De Molukkers voelen zich verraden, als een 'wegwerp-artikel' aan de kant gezet.

Politieke idealen en overkomst

De pro-RMS houding van de meeste Molukkers verandert niet met de overkomst naar Nederland. Zo maken verantwoordelijke officieren op de transportschepen, de Commandant over de Troepen, in transportverslagen diverse malen melding van sterke RMS-sympathieën onder de opvarenden.⁴³

Dit correspondeert met de verhalen van meerdere respondenten. Zij vertellen dat zij akkoord zijn gegaan met opzending naar Nederland vanuit de verwachting daarna door te kunnen reizen naar een vrij Molukken.

Dat het grootste deel van de Molukkers die naar Nederland komen pro-RMS is, neemt niet weg dat er ook Molukse ex-KNIL-militairen komen die géén koppeling maken met een toekomstig vrij Zuid-Molukken. Een deel van de Molukkers komt in de eerste plaats omdat zij meent dat daartoe een dienstbevel is gegeven. Ook bij de keuze van een aantal Molukse militairen vóór de RMS kunnen vanwege de uitgeoefende pressie vraagtekens worden gezet. Die druk is echter niet voor iedereen doorslaggevend geweest. In december, maart en mei zijn vanuit Java ook drie transporten naar de Zuidoost-Molukken vertrokken en is een aantal Molukse militairen op Java gedemobiliseerd voordat de groep naar Nederland is vertrokken.

Ook vanuit de onderhandelaars in Nederland, de delegatie-Aponno, is de invloed van de RMS duidelijk waarneembaar. In de contacten tussen deze delegatie en de Molukse ex-KNIL-militairen op Java, wordt meerdere keren gerefereerd aan de RMS – bijvoorbeeld als de delegatie de militairen op 29 november 1950 adviseert vast te houden aan hun RMS-staatsburgerschap en niet de Indonesische nationaliteit te accepteren.⁴⁴ Begin december gaat de delegatie nog verder. Zij laat de militairen weten dat zij niet meer op Java moeten onderhandelen, maar instructies van de delegatie moeten afwachten. Personen die tegen de instructie van de delegatie in toch naar de Molukken vertrekken, wordt aangezegd dat zij te zijner tijd door de RMS-regering ter verantwoording zullen worden geroepen. Smeets (1991a: 13 noot 34) concludeert naar aanleiding van deze contacten terecht dat de RMS een zichtbare rol heeft gespeeld in de overkomst van Molukkers.

Het blijft echter gissen welke de exacte invloed van de delegatie-Aponno op de ontwikkelingen op Java is geweest. Met verschillende kampen (in Jakarta en Cimahi) zijn contacten onderhouden en het is de vraag, in hoeverre instructies van de delegatie alle militairen op Java hebben bereikt en of deze ook zijn opgevolgd. Duidelijk is wel dat de RMS – zowel bij de onderhandelaars als de KNIL-militairen – een doorslaggevende rol heeft gespeeld in de ontwikkelingen die uiteindelijk hebben geleid tot de overkomst van Molukkers naar Nederland.

Deze conclusie verschilt van die van Pollman en Seleký (1979: 145, 193) en Persijn (1976: 108). Zij suggereren dat Molukkers in Nederland pas later (in de jaren vijftig of zestig) aanhangers van het RMS-ideaal zijn geworden onder invloed van Molukse leiders. Mogelijk hebben deze auteurs zich laten leiden door het beeld van de 'loyale Molukse KNIL-militair': een soldaat die volstrekt loyaal is aan het koninklijk huis, zeer betrouwbaar is en zich verre van politiek houdt. Op basis van dat beeld kan de doorsnee ex-KNIL-militair niet anders dan gemanipuleerd zijn door politieke leiders. Het is evenwel een beeld dat past bij de KNIL-militair van vóór de Japanse bezetting.⁴⁵ De Molukse militairen die in 1951 in de doorgangskampen op Java zitten, hebben een andere geschiedenis. Zij zijn in hun beleving in een leger ingezet om het Nederlandse gezag te herstellen. Hun vijand is de Indonesiër, die probeert het herstel van dat gezag tegen te houden. De militairen zijn, meer dan vóór de Japanse bezetting, deelnemers geworden in een politiek krachtenspel. Dit resulteert in politiek activisme onder de Molukse militairen, zoals onder meer blijkt uit hun deelname aan organisaties als de Grote-Oost-Beweging (PTB) (Chauvel 1990: 209). Daar komt bij dat een groot deel van de

Molukse KNIL-militairen die naar Nederland komen, pas in dienst is getreden ná de Japanse bezetting. Deze militairen hebben niet dezelfde disciplinerings binnen het leger ondergaan als de groep die vóór de Japanse bezetting dienst heeft genomen.⁴⁶ Kolonel Pruys, naar Indonesië gezonden om te helpen bij de opheffing van het KNIL, is wat dat betreft helder. In het eerder aangehaalde schrijven over te verwachten problemen na een vonnis in de zaak tussen Aponno en de Nederlandse staat stelt hij:

'Men zal zich wellicht afvragen of de zaak hier niet te donker wordt voorgesteld. De Ambonezen zijn immers oud-KNIL-militairen, die bekend staan om hun discipline. Men vergete echter niet, dat een groot deel van de 3.600 militairen Ambonezen zijn, die eerst na 1946 hebben dienst genomen, wel twee politionele acties hebben medegemaakt, maar weinig besef hebben van de oude KNIL-traditie en discipline.'⁴⁷

De groep ex-KNIL-militairen die naar Nederland komt, past dus niet in het beeld van de apolitieke militair. Zij hebben keuzes gemaakt in de nadagen van de Nederlandse aanwezigheid in Indonesië. Samen met andere Molukkers, waarvan een deel ook naar Nederland komt, hebben zij ervoor gekozen het politieke ideaal van een Molukse onafhankelijkheid te steunen. Mede daardoor is een patstelling ontstaan, die de Nederlandse overheid ertoe heeft gebracht hen naar Nederland over te brengen.

Richting Nederland

Een belangrijke factor in het ontstaan van het Moluks nationalisme is de bevoorrechte positie van Molukkers in de koloniale maatschappij. Die positie danken met name de christen-Molukkers aan de voorkeursbehandeling door de koloniale overheid. De geprivilegeerde positie van Molukkers vertaalt zich in een identificatie met de westerse toplaag van die koloniale samenleving, hetgeen de Molukkers een relatie oplevert van wederzijds wantrouwen met andere bevolkingsgroepen in Nederlands-Indië.

Na de Japanse bezetting, als het Indonesisch-Nederlandse conflict uitbreekt, kiest een groot deel van de Molukkers partij voor Nederland. Redenerend vanuit hun positie is die keuze logisch: terugkeer van het Nederlandse gezag waarborgt continuering van hun bevoorrechte positie, terwijl het nog maar de vraag is welke positie Indonesische nationalisten hen in een onafhankelijk Indonesië zullen toekennen. De keuze voor Nederland komt niet alleen tot uitdrukking in deelname van Molukkers in het KNIL en het (Nederlandse) ambtenaren-apparaat,

maar ook in deelname in politieke bewegingen, zoals de Grote-Oost-Beweging, die ernaar streven de Molukken buiten het dekolonisatieproces te houden.

Door de expliciete stellingname tegen het Indonesische unitarisme, is voor de Molukkers die hebben samengewerkt met Nederland alleen nog een federale structuur acceptabel: alleen dáárin kunnen Molukkers nog enige zeggenschap hebben over hun eigen lot. De soevereiniteitsoverdracht aan een Verenigde Staten van Indonesië in 1949, is op dat moment voor Molukkers nog aanvaardbaar. De meeste Molukkers die in het KNIL hebben gediend, lijken zich te hebben neergelegd bij de nieuwe situatie: zij maken zich klaar voor een overgang naar het federale Indonesische leger of voor terugkeer naar de Molukken. Hun opstelling verandert echter als de federale structuur onder druk komt te staan ten gunste van een eenheidsstaat. Na een mislukte poging te voorkomen dat de deelstaat Oost-Indonesië opgaat in de eenheidsstaat, verschuift de oriëntatie van de Molukse federalisten. Zij kiezen voor afscheiding van het Indonesische staatsbestel en proclameren de RMS. Het is een laatste poging te verhoeden dat Molukkers in een nieuw Indonesië, populair gezegd, aan het kortste eind trekken.

De RMS wordt op de Molukken geproclameerd en krijgt direct steun van Molukkers die elders in Indonesië en Nederlands Nieuw-Guinea verblijven. Dit zijn zowel Molukse burgers als KNIL-militairen die in afwachting zijn van hun demobilisatie uit het KNIL; dezelfde Molukkers ook die tot de groep behoren die achter de RMS-proclamatie zit.

De pro-RMS houding van de KNIL-militairen heeft daarbij een aantal specifieke redenen. Hun situatie buiten de Molukken wordt in de eerste maanden van 1950 neteliger. De spanningen tussen unitaristen en federalisten die in januari van dat jaar ontstaan, hebben ook hun uitwerking op de Molukse KNIL-militairen; zeker na de deelname van Molukse militairen aan de mislukte coup van Westerling en de actie van Andi Azis. In de ogen van de Indonesische overheid zijn de KNIL-militairen verantwoordelijk voor de gebeurtenissen in Oost-Indonesië en de Molukken. Met het toegenomen Indonesische wantrouwen, neemt onder Molukse KNIL-militairen de vrees voor represailles toe. Tegen deze achtergrond hebben zij er alle belang bij om (zo snel mogelijk) te worden gedemobiliseerd op een plaats waar zij deel kunnen nemen aan de verdediging van de RMS, of in ieder geval niet zijn overgeleverd aan de Indonesische overheid.

Ook sociale controle onder de groep Molukse militairen speelt in de keuze pro-RMS een rol. Omdat de militairen geconcentreerd zijn

in doorgangskampen en er steeds minder sprake is van militaire discipline, ontstaat aldaar een hoge mate van sociale controle. Het is echter de vraag of die sociale controle ook voor de meeste Molukse militairen doorslaggevend is geweest. Zij hebben immers een direct belang bij de RMS gehad en bovendien de mogelijkheden aan de sociale controle te ontkomen: meerdere militairen zijn zonder problemen gedemobiliseerd op Java of later naar de Zuidoost-Molukken vertrokken.

In tegenstelling tot de indruk bij de Indonesische overheid, is Nederland niet betrokken bij de RMS-proclamatie. De afwijzing van een aparte behandeling van de Molukken in het dekolonisatieproces – waar de Grote-Oost-Beweging om vraagt – wordt ingegeven door Van Mook, die meent dat uittrekking van de Molukken uit de deelstaat Oost-Indonesië zijn deelstaten-politiek zal ondermijnen. Nederland is volgens hem het meest gebaat bij een actieve ondersteuning van Molukkers in Oost-Indonesië. Als de RMS wordt geproclameerd, is de soevereiniteit al overgedragen en de federatieve structuur op haar retour. Van Mooks argument is op dat moment niet meer geldig, waardoor er eigenlijk geen belemmeringen meer zijn voor Nederlandse steun aan Moluks separatisme.

Een drietal factoren kan de blijvend afwijzende houding van Nederland tegenover de RMS-beweging verklaren. De belangrijkste factor is ongetwijfeld dat Nederland weinig fiducia heeft in het welslagen van een RMS-separatisme. Wat daarvan de precieze achtergronden zijn, heb ik verder in dit onderzoek niet proberen te achterhalen. Een tweede factor is de positie van Nederland: het is niet meer in staat veel invloed op de Indonesische overheid uit te oefenen. Zo wijst de Indonesische overheid het voorstel van Nederland om de UNCI in te schakelen als niet terzake doende van de hand. Nederland is, met andere woorden, niet eens in de positie een onafhankelijke derde bij de kwestie te betrekken.

Een laatste factor, die samenhangt met de tweede, is dat Nederland er belang bij heeft de Indonesische overheid niet tegen zich in het harnas te jagen. Er liggen nog enkele vraagstukken die Nederland alleen kan oplossen in goede samenwerking met Indonesië. De belangrijkste kwestie is op dat moment de demobilisatie van de overgebleven Molukse KNIL-militairen. De Molukkers zijn weliswaar Indonesische staatsburgers, maar Nederland is verplicht hen op de plaats van herkomst te demobiliseren of te laten overgaan naar het federale Indonesische leger. Elke handeling die de relatie met de Indonesische overheid kan schaden en daarmee de afwikkeling van het KNIL kan vertragen, moet worden voorkomen.

Tegenover deze afwijzende houding, probeert de Nederlandse overheid onnodig bloedvergieten op de Molukken te voorkomen, zoals ze ook probeert de manier waarop Indonesië met 'zijn' minderheden omgaat in de Verenigde Naties aan de orde te stellen.

Het RMS-ideaal speelt op zijn beurt wél een doorslaggevende rol in de uiteindelijke overkomst van de Molukse ex-KNIL-militairen, niet alleen op het niveau van de onderhandelaars (de delegatie-Aponno in Nederland), maar ook op dat van de ex-KNIL-militairen die blijven vasthouden aan hun eis gedemobiliseerd te worden op of nabij RMS-gebied. Vanwege de vasthoudendheid van de betrokken Molukkers en de beperkingen die de Nederlandse overheid ondervindt als gevolg van uitspraken van rechters en vragen in de Tweede Kamer, stagneert de demobilisatie van de Molukse militairen begin 1951. De onmogelijkheid de Nederlandse dienstplichtigen (nodig voor de bewaking van de doorgangskampen) nog langer in Indonesië te laten blijven, brengt de Nederlandse overheid uiteindelijk tot een noodoplossing: tijdelijke overkomst naar Nederland.

Nederland stelt zich daarbij uiterst voorzichtig op tegenover Indonesië. Het laat bijvoorbeeld na een nader onderzoek te eisen naar de gebeurtenissen in Makassar in augustus 1950. Niet alleen omdat de Molukse ex-KNIL-militairen daar mede verantwoordelijk voor zijn, maar ook omdat tegenover het 'nietes' van Indonesië het 'welles' van Nederland zwak staat. Ook durft de Nederlandse overheid het niet aan Indonesië mede verantwoordelijk te maken voor het demobilisatie-probleem. Zo vraagt ze niet om duidelijke garanties dat de Molukse ex-KNIL-militairen geen slachtoffer worden van represailles. Als de Molukse militairen in december 1950 als voorwaarde voor afvloeiing naar de Molukken stellen dat zij daartoe eerst de Molukken willen 'verkennen', eist Nederland niet van de Indonesische overheid deze 'verkenning' toe te laten. Evenmin durft Nederland enige mate van dwang uit te oefenen op de Molukse militairen, zéker niet nadat er in december 1950 vragen in de Tweede Kamer worden gesteld over mogelijke dwang bij de demobilisatie en er een uitspraak van de rechter ligt.

Overigens is die terughoudendheid om dwang uit te oefenen niet onlogisch. Het is nog maar zeer de vraag of Nederlandse gezagsdragers voldoende overwicht hebben over de Molukse militairen. De mislukte poging van kolonel Schotborgh de KNIL-militairen op de Molukken in het gareel te brengen en de waarschuwing van kolonel Pruys dat een groot deel van de ex-KNIL-militairen op Java niet

bestaat uit de 'oude gedisciplineerde' KNIL-militairen, geven daar immers weinig aanleiding toe.

De nood-oplossing 'tijdelijke opzending naar Nederland' kan het beste worden gezien als een tragische historische ontwikkeling: als resultaat van onvoorziene ontwikkelingen in Oost-Indonesië waardoor de demobilisatie niet verloopt zoals gepland, gevolgd door een voorzichtige opstelling van de Nederlandse overheid, de beperkingen die haar zijn opgelegd en de vasthoudendheid van de Molukse betrokkenen.

De tragiek van de ontwikkeling is dat geen van de direct betrokken partijen, Nederland noch de Molukkers, echt gelukkig zijn met de oplossing. De Nederlandse regering kan het hoofdstuk KNIL nog niet sluiten. En de Molukse ex-KNIL-militairen vertrekken in een volstrekt andere richting dan zij eigenlijk wensen. Een deel van de RMS-beweging wordt verplaatst naar Nederland, waar Molukkers vervolgens hun eigen geschiedenis schrijven, los van de guerrilla op de Molukken:

"The physical separation of the Ambonese resulted in a split in the nationalist movement. One "wing" of the embryonic movement continued in Indonesia; the other took a different course in The Netherlands. Because it developed under different circumstances, the movement in The Netherlands had its own character and its distinctive career" (Wittermans & Gist 1962: 311).

Een RMS-beweging in Nederland: de jaren vijftig

Voorafgaande aan de overkomst van de circa 12.500 Molukkers in 1951, heeft de RMS in Nederland een Politieke Vertegenwoordiging, die zowel van Molukse als Nederlandse zijde wordt ondersteund. Met de overkomst komt een deel van de RMS-beweging volledig buiten het Indonesische politieke krachtenveld te staan en moet zij in Nederland een nieuwe start maken.

De RMS-beweging wordt in de beginjaren in belangrijke mate beïnvloed door het Nederlandse overheidsbeleid en de Molukse politieke leiders. Met name het huisvestingsbeleid van de Nederlandse overheid speelt een cruciale rol: met de concentratie van Molukkers in aparte woonoorden wordt een infrastructuur gecreëerd voor mobilisatie van een RMS-achterban. Door het betrekken van de hieruit voortvloeiende belangenorganisaties voor Molukkers bij de implementatie van het overheidsbeleid, krijgt die mobilisatie opnieuw een impuls. Hierbij is tevens een belangrijke rol weggelegd voor de Molukse politieke leiders, in het bijzonder Manusama, de latere RMS-president in ballingschap.

Politieke Vertegenwoordiging en Nederlandse steun

Twee dagen na de RMS-proclamatie, op 27 april 1950, benoemt de RMS-regering de Molukse dokter Nikijuluw, gemeentearst in Rotterdam, tot algemeen vertegenwoordiger (*wakil umum*) van de RMS in het buitenland. Voor zijn werkzaamheden zet Nikijuluw het Bureau Zuid-Molukken (BZM) op als officieel orgaan van de Politieke Vertegenwoordiging in Nederland. Hij krijgt daarbij zowel van Molukse als Nederlandse zijde steun.

Van Molukse kant komt die hulp in eerste instantie vooral van Molukse studenten die zich al in Nederland bevinden. Zij verrichten bij toerbeurt vooral bureauwerkzaamheden voor het BZM.¹ Daarnaast krijgt het bureau steun van de delegatie-Aponno die in augustus 1950 in Nederland aankomt.

Van Nederlandse zijde wordt Nikijuluw gesteund door verschillende organisaties.² De belangrijkste zijn Help Ambon In Nood

(HAIN) en de stichting Door De Eeuwen Trouw (DDET). HAIN richt zich in eerste instantie op steun aan in problemen geraakte Molukse studenten en niet op politieke thema's (Manuhutu 1991: 79). DDET, die vlak na de RMS-proclamatie is opgericht, profileert zich daarentegen expliciet als politieke organisatie. Zij komt voort uit kringen die zich tijdens de dekolonisatie hebben ingezet voor de (aan Nederland) 'loyale' minderheden in Indonesië.³

DDET, die in augustus en september 1950 radiocontact heeft met de RMS-beweging op Ambon (Bosscher & Waaldijk 1985: 134), zet zich op diverse manieren in voor de RMS. Zij probeert de publieke opinie te winnen met grote advertenties en handtekeningenacties. Ze wordt daarbij geholpen door een aanbevelingscomité waarin veel bekende juristen, politici en hoge militairen zitting hebben (Manuhutu 1991: 76-77). Tot twee keer toe raakt DDET betrokken bij sensationele acties voor de RMS. In 1950 is zij gemoeid in de poging van 'soldaat van Oranje', Erik Hazelhoff Roelzema, een verbinding met Ceram tot stand te brengen. De missie mislukt, maar levert wel de nodige publiciteit op (Bosscher & Waaldijk 1985: 135, Manuhutu 1991: 78-79). Een tweede actie, in 1951, betreft een poging via België voedsel en wapens naar de Molukken te smokkelen. Deze actie, het 'Fort-project' – waarbij ook Westerling betrokken is – loopt uit op een groot fiasco, mede omdat de contactpersoon in België een bij verstek veroordeelde ex-SS'er blijkt te zijn (Bosscher & Waaldijk 1985: 140-145, Habiboe 1991).

Hoewel Door De Eeuwen Trouw eerst aarzelt Nikijuluw als algemeen vertegenwoordiger van de RMS te erkennen en de voorkeur geeft aan directe hulp aan de RMS-strijd op de Molukken, verleent zij toch steun aan het Bureau Zuid-Molukken; echter zonder zich te committeren aan het beleid ervan. Het bestuur van DDET vindt evenwel dat Nikijuluw de hulp van zijn organisatie in het openbaar meer moet prijzen.⁴ Langzaam manifesteert zich een controverse tussen de stichting en de Politieke Vertegenwoordiging, waarin de laatste DDET verwijt de politieke lijn te willen bepalen.

De tegenstelling krijgt een nieuwe dimensie als in juni 1950 P. Lokollo, een RMS-minister die is uitgezonden door de RMS-regering, in Nederland aankomt. DDET vangt Lokollo op en onderhoudt hem. Tussen Lokollo en Nikijuluw ontstaat een machtsstrijd over de vraag wie van hen het hoogste gezag heeft in de Politieke Vertegenwoordiging. Ook verschillen zij politiek van mening: Nikijuluw wordt verweten dat hij bereid is genoeg te nemen met autonomie voor de Molukken binnen Indonesisch verband, terwijl Lokollo zich als een havik profileert.⁵

Ondanks de controverse tussen de Politieke Vertegenwoordiging en Door De Eeuwen Trouw, lijken zij in 1950 samen enkele successen voor de RMS-strijd te behalen. Een belangrijke taak van de Politieke Vertegenwoordiging is het verkrijgen van internationale steun voor de RMS. Hiertoe probeert ze eerst de RMS juridisch erkend te krijgen. Dankzij steun van DDET – waarvan gerenommeerde juristen lid zijn – levert deze poging resultaat op. Zo erkent de Vereniging voor Internationaal Recht op 24 juni 1950 dat de Molukkers het recht hebben hun onafhankelijkheid uit te roepen en vanuit deze status met de Verenigde Staten van Indonesië en Nederland over hun positie te onderhandelen. Een tweede 'succes' wordt behaald met de processen die de RMS tegen de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij voert omdat deze Indonesische troepen naar Ambon heeft vervoerd, en daarmee betrokken is geweest bij de gevechtshandelingen op de Molukken. De rechter accepteert de RMS als procespartij.

Zowel de uitspraak van de Vereniging voor Internationaal Recht als de acceptatie van de RMS als procespartij, wordt sindsdien uitgelegd als erkenning van de RMS als onafhankelijke staat. Dit is echter onjuist. De uitspraak van de Vereniging voor Internationaal Recht behelst geen erkenning van de RMS als staat, maar is een afgezwakte formulering van een echte erkenning van de RMS-proclamatie (Bosscher & Waaldijk 1985: 146-149). Met het toelaten van de RMS als procespartij, hebben de rechters evenmin een staat erkend.

DDET steunt daarnaast de delegatie-Aponno en het kort geding dat deze aanspant tegen de Nederlandse staat. Verder is het iemand uit haar kringen die in december 1950 in de Tweede Kamer vragen stelt over het gebruik van dwang bij de afvloeiing van de Molukkers op Java. DDET is met deze activiteiten niet alleen betrokken bij steun aan de RMS, maar ook (via de delegatie-Aponno) bij het lot van de Molukse ex-KNIL-militairen die in 1951 naar Nederland komen.

Als de groep Molukkers vanuit Java in Nederland aankomt, wordt zij opgewacht door een vertegenwoordiging van de RMS-regering en Nederlandse sympathisanten. De Politieke Vertegenwoordiging stelt zich op het standpunt dat zij het bevoegde gezag vormt over de nieuwkomers. Zij beschouwt dezen als RMS-staatsburgers. Voor de Nederlandse overheid zijn de nieuwkomers echter Indonesische staatsburgers die onder haar verantwoordelijkheid vallen. Haar eerste zorg is hun in Nederland een onderdak te bieden.

Eerste opvang en sociale organisatie

Onder de aangekomen Molukkers bevinden zich niet alleen Molukse ex-KNIL-militairen en hun gezinsleden, maar ook burgers: familieleden en burgers die betrokken zijn geweest bij pro-RMS demonstraties op Java. Verder komen een groep van 94 commando's, waarvan meerderen hebben deelgenomen aan de Westerling-coup in januari 1950, circa 70 Molukkers (met hun gezinnen) die in dienst zijn van de Koninklijke Marine en 107 verstekelingen, waaronder 55 ex-politierekruten die betrokken zijn geweest bij de Andi Azis-affaire in Makassar in april 1950 (Steijlen 1994).

Vanaf de schepen gaan zij direct naar een demobilisatiecentrum in Amersfoort om medisch gekeurd te worden. Vanuit dit centrum worden ze vervolgens ondergebracht in aparte woonoorden, ook aangeduid als kampen, die over heel Nederland verspreid liggen. De woonoorden zijn onder meer voormalige werkkampen, kazernes, kloosters en enkele concentratiekampen (zie Akihary 1991).

Het ontslag van de KNIL-militairen heeft meerdere gevolgen voor hun positie. Ten eerste verandert hun relatie met de Nederlandse overheid. Tot hun ontslag zijn zij werknemers, met alle rechten en plichten, geweest van het ministerie van Oorlog. Na het ontslag vallen zij onder verantwoordelijkheid van de dienst Maatschappelijke Zorg (ministerie van Binnenlandse Zaken) en vanaf 1952 onder het ministerie van Maatschappelijk Werk. Zij zijn volledig afhankelijk van deze instanties en krijgen – in tegenstelling tot hetgeen daarover in de legerorders voor de opzending is gesteld – geen wachtgeld of pensioen, maar centraal verstrekt voedsel en andere levensbehoeften, en drie gulden zakgeld per volwassene per week. Een tweede gevolg van het ontslag is dat alle maatschappelijke verschillen tussen de Molukkers, zoals die tot uitdrukking zijn gekomen in de militaire rangen, worden weggenomen. Zij zijn van het ene op het andere moment allemaal werkloze en statusloze burgers geworden. De enige uitzonderingen hierop zijn de predikanten; zij behouden hun status als geestelijke leiders.

Organisatie en beleid

Voor de organisatie van de opvang van de Molukkers wordt in maart 1951 de Coördinatie-Commissie Ambonezen ingesteld. In deze commissie zitten vertegenwoordigers van een groot aantal ministeries. De woonoorden staan onder leiding van een Nederlandse staf (kampleiders, sociaal leiders en beheerders) en voor de organisatie van de

kampbevolking wordt een Molukse kampraad ingesteld. De laatste, die wordt gekozen door de Molukse kampbevolking, moet een intermediaire rol vervullen tussen de kampbevolking en Nederlandse functionarissen.

De opvang van de Molukkers verloopt niet zonder problemen. Men weigert zich te schikken naar regels en in de woonoorden doen zich regelmatig ordeproblemen voor. Omdat de Coördinatie-Commissie niet tegen de problemen opgewassen blijkt, wordt in augustus 1951 ex-KNIL-generaal Scholten tot Hoofd Amboneze Woonoorden in Nederland (HAWIN) benoemd. De gedachte achter deze aanstelling is dat Molukse ex-KNIL-militairen gevoelig zullen zijn voor militaire gezagsverhoudingen en dus Scholten – die bovendien met Molukkers in het KNIL heeft samengewerkt – zullen gehoorzamen. In het kielzog van Scholten worden verschillende oud-officieren met Indië-ervaring als kampleiders aangesteld. Het beoogde effect wordt echter niet bereikt: ook Scholten blijkt niet in staat de problemen in de woonoorden op te lossen.

Het ontbreken van sanctie-mogelijkheden om onwilligen te straffen, is daar volgens Scholten mede debet aan geweest. Onthouding van zakgeld, voedsel of huisvesting als strafmaatregel zou de gestrafte Molukker tot paria maken en het imago van Nederland internationaal kunnen schaden.⁶

Daar komt bij dat internering van de Molukkers ingewikkeld is omdat onduidelijk is welke juridische status zij nu precies hebben en daarmee ook volgens welke bepalingen zij kunnen worden geïnterneerd.⁷

Voorstellen van Scholten om Molukkers omwille van 'tucht en orde' via remilitarisering opnieuw onder militair gezag te krijgen, vinden geen weerklank bij de regering. Scholten neemt hierop in het najaar van 1952 ontslag. De opvolger van de HAWIN wordt het Commissariaat Ambonezenzorg (CAZ), met aan het hoofd een commissaris. Dit CAZ valt onder het (net opgerichte) ministerie van Maatschappelijk Werk.

De organisatie in de woonoorden verandert niet met de opvolging van de Coördinatie-Commissie Ambonezen door de HAWIN en later het CAZ. Ook de volledige verzorging blijft tot 1954 onaangetast. Wel wordt de verzorgingsstructuur binnen het CAZ verfijnd met een onderverdeling in secties, die elk verantwoordelijk zijn voor respectievelijk onderwijs, gezondheid en materiële en geestelijke verzorging.

De bemoeienis van het CAZ met het leven van de Molukkers in de kampen is intensief. Het commissariaat is verantwoordelijk voor de primaire levensbehoeften (centrale keukens, kledingverstrekking en dergelijke) van de Molukkers. Voor bezoeken aan andere kampen

moet toestemming worden gevraagd aan CAZ-functionarissen en er is een meldplicht bij aankomst in het 'gast-kamp'. Ook voor het deelnemen aan vervolgonderwijs moet het CAZ toestemming geven. Het houdt vervolgens contact met de school om op de hoogte te blijven van leerprestaties. Bij slechte prestaties kan het CAZ zijn toestemming intrekken, waarop de leerling een briefje krijgt met het verzoek zijn of haar boeken en tas in te leveren. Daarnaast verzorgt het CAZ in de kampen verschillende cursussen voor mannen en vrouwen, gericht op het aanleren van vaardigheden (zoals rotanvlechten) die na terugkeer in Indonesië van pas kunnen komen. Mede omdat de Centrale Raad voor de Arbeid vreest voor een extra groep arbeidzoekenden op de Nederlandse arbeidsmarkt, worden de Molukkers niet gestimuleerd om te gaan werken.

De taken van het CAZ veranderen naarmate de volledige verzorging wordt verminderd. Dit gebeurt in eerste instantie in 1954 met de invoering van de zogenaamde 60%-regel, in 1956 gevolgd door de invoering van de zelfzorgregeling.⁸

*Sociale organisatie in de woonoorden*⁹

In de meeste literatuur wordt gesuggereerd dat de kampen geografisch geïsoleerd liggen. Dit is niet het geval voor alle woonoorden (Akihary 1991) en bovendien is er veeleer sprake van een sociaal isolement: omdat de woonoorden geen openbaar terrein zijn en voor het betreden ervan toestemming van de kampbeheerder vereist is, blijven contacten met de Nederlandse omgeving beperkt. De woonoorden vallen direct onder het beheer van het CAZ en lokale bestuurders hebben alleen daarbuiten met de Molukkers te maken.¹⁰

Het hele netwerk van voorzieningen van het CAZ is in die eerste jaren op de woonoorden gericht. In een memorandum uit 1957 noemt de commissaris van Ambonezenzorg, de heer Van Ringen, de woonoorden een gunstige factor die van invloed is op het verzorgingsbeleid van het CAZ:

'Gunstig was, dat de Ambonezen als het ware dorpsgewijs konden samenwonen, zoals met hun eigen en ook wel vanzelfsprekend verlangen overeenkwam (en zoals zij – op enkele uitzonderingen na – nog steeds verlangen)' (geciteerd in Akihary 1991: 66).

Met het ontslag uit militaire dienst vervalt het militaire regime als ordenend principe voor de Molukkers en komt daar een woonoordenregime voor in de plaats. Afhankelijk van de grootte van het kamp en daarmee van het aantal voorzieningen, ontstaat in de kampen op kleinschalig niveau werkgelegenheid voor enkele Molukse bewoners:

in de keuken, op de administratie of, in grotere kampen, in het kamphospitaal.¹¹ De Molukse kampraden (waarvan de leden een vergoeding ontvangen) nemen in het regime een centrale plaats in. Hoewel vooral bedoeld als beleidsinstrument – doorgave van informatie en regels en bemiddeling bij conflicten – gaan deze raden ook steeds meer als belangenbehartigers functioneren (Wittermans 1955a).

Naast de kampraden ontstaat een ander belangrijk instituut in de woonoorden: een Molukse kerk. De Molukse predikanten die met de KNIL-militairen zijn meegekomen, organiseren direct na aankomst een Moluks protestantse classis als nood-gemeente van de moederkerk op de Molukken. Omdat die moederkerk afwijzend tegenover het RMS-ideaal staat, wordt in 1953 een zelfstandige Moluks Evangelische Kerk (*Geredja Indjili Maluku*; GIM) in Nederland opgericht (Redactieteam 1989: 70). De kerk, die in de loop der tijd meerdere afsplitsingen meemaakt, is belangrijk voor de groepsbinding.¹² Molukkers ontmoeten elkaar daar in kerkkoren, kerkraden en fluitorkesten (de traditionele muziekbegeleiding in de kerk) en tijdens catechisatie-lessen. Ook worden in 1952 een kerkelijke vrouwen- en jongerenorganisatie opgericht.¹³ De kerkgemeenten van de GIM zijn landelijk verenigd in een synodaal bestuur. Als de Wereldraad van Kerken haar niet als lid accepteert (de GIM wordt niet als zelfstandige kerk beschouwd), vindt ze internationaal aansluiting bij de International Council of Christian Churches (ICCC).¹⁴

Wittermans (1991) heeft, op basis van veldwerk in enkele woonoorden in de eerste helft van de jaren vijftig, uitgebreid de sociale organisatie van Molukkers beschreven. Een van de belangrijkste onderdelen daarvan wordt gevormd door de belangen- of politieke organisaties (zie de volgende paragraaf). Naast de politieke factievorming beschrijft Wittermans ook hoe in de woonoorden traditionele netwerken (gebaseerd op familie- en dorpsverbanden en het gewoonterecht (*adat*), waarin onderlinge relaties zijn geregeld) een rol spelen.¹⁵

Binnen de woonoorden vormen 'dorpsgroepen' primaire, kleinschalige sociale eenheden waarvan de leden elkaar in verschillende situaties steunen. Formeel hoort men tot een dergelijke 'dorpsgroep' als iemands familienaam met het dorp van herkomst verbonden is. De praktijk is echter flexibeler: men kan ook in de 'dorpsgroep' van de echtgenote of moeder geaccepteerd worden. Omdat meestal niet alle dorpsgenoten in een zelfde woonoord gehuisvest zijn, vormen de dorpsverbanden ook potentiële netwerken tussen de verschillende woonoorden (Wittermans 1991: 34-37). Een geïnstitutionaliseerde vorm van dorpsverbanden zijn de dorpsverenigingen (*kumpulan*).¹⁶

Verschillende dorpsverenigingen houden zich in de eerste jaren bezig met inzamelingsacties voor het dorp van oorsprong, met de bedoeling het gespaarde geld aan te wenden zodra men naar huis terugkeert (Wittermans 1991: 39).

Een volgend netwerk van relaties wordt gevormd door *pela*-verbanden die onderdeel uitmaken van de *adat*. In de kern is het *pela*-schap een verbond tussen twee of meerdere dorpen, gesloten door voorouders, waarin relaties tussen die dorpen geregeld zijn. In een *pela*-verband worden verschillende vormen van onderlinge hulp geregeld, maar ook persoonlijke relaties. Zo is het *pela*'s verboden om met elkaar te huwen.¹⁷

Volgens meerdere onderzoekers (Roders 1954: 105, Wittermans 1991: 97-101) hebben politieke tegenstellingen in de woonoorden geen rol gespeeld in familie- of dorpsrelaties. Op bruiloften bijvoorbeeld verschijnen verwanten die lid zijn van rivaliserende organisaties, zonder dat dit tot problemen leidt.

Molukse respondenten bevestigen dit patroon. Volgens hen hebben de familie- en dorpsloyaliteit politieke tegenstellingen overstegeen en bleven gevoelige gesprekspunten onaangeroerd bij bezoeken aan familieleden van rivaliserende organisaties.

Een laatste element is de invloed van de militaire achtergrond op de sociale organisatie in de woonoorden. De eerste tijd blijven meerdere ex-KNIL-militairen hun uniform dragen, worden in de woonoorden nog appels gehouden en wordt met militair ceremonieel de RMS-vlag gehesen. Ook blijft men aan (voormalige) militaire rangen status toekennen en in meerdere kampraden en besturen van belangenorganisaties domineren voormalige onderofficieren. Deze referenties aan de militaire achtergrond worden wel gezien als een bewijs dat men in de kampen het kazerne(*tangsi*-)leven heeft voortgezet en de militaire hiërarchie is blijven bestaan (Liem 1988: 105).

Deze interpretatie lijkt mij echter eenzijdig. Om te beginnen heeft een groot deel van de ex-KNIL-militairen niet zo lang in het KNIL gediend. Hierdoor zijn zij ook minder gesocialiseerd in een *tangsi*-traditie.¹⁸ Verder hebben de Molukse ex-KNIL-militairen het ontslag uit militaire dienst niet geaccepteerd en hebben ze, naast de aangespannen rechtszaken, weinig andere mogelijkheden gehad om zich daartegen te verzetten. Door enkele 'militaire' gebruiken te continueren en hun militaire status te blijven benadrukken, heeft men uiting gegeven aan het ongenoegen over het ontslag. Wittermans (1991: 21) merkt naar aanleiding van weigeringen om deel te nemen aan cursussen in de woonoorden op:

'They seem to expect that an uncompromising attitude and insistence on their rights will eventually bring about a reinstatement of the former military status.'

Een aantal 'militaire' gebruiken hoeft bovendien met de militaire achtergrond slechts indirect verband te houden. Zo kan het ceremonieel hijsen van de RMS-vlag meer te maken hebben met respect voor deze vlag, dan met het ontslag uit dienst.¹⁹

Wat betreft de verwijzingen naar voormalige legeringen, is het plausibel te veronderstellen dat dit is gedaan omdat het één van de weinige mogelijkheden is geweest voor het kunnen benoemen en vasthouden van status-verschillen, die door de volledige overheidsverzorging genivelleerd zijn (Steijlen 1994). De onderofficieren vormen immers het kader van de groep die in 1951 naar Nederland komt; zij hebben meer scholing en meer ervaring in organiseren en leidinggeven dan andere Molukkers, en een deel van hen spreekt beter Nederlands. Samen met de beter opgeleide burgers waarmee zij kaderfuncties delen, vormen zij de hogere sociale strata. Bij meerdere belangenorganisaties, ook organisaties die zich profileren als belangenbehartiger van de ex-militairen, hebben burgers belangrijke bestuurs- of adviseursfuncties en bij de oprichting van nieuwe organisaties spelen eveneens burgers (studenten) een rol. Dat veel voormalige onderofficieren lid zijn geweest van vertegenwoordigende organen, ligt voor de hand als we bedenken dat zij binnen het KNIL al hebben gefunctioneerd als intermediair voor de 'gewone soldaten'. Bij de 'traditionelere' organisaties (zoals de dorpsverenigingen) ten slotte, heeft de voormalige rang geen rol gespeeld in de keuze voor het leiderschap (Wittermans 1991: 38), wél eisen als kennis van *adat* en leeftijd.

Mobilisatie in de woonorden

De Politieke Vertegenwoordiging beschouwt de Molukkers als haar achterban: zij is immers de vertegenwoordiging van de RMS-regering en de overgebrachte Molukkers zijn in haar ogen RMS-staatsburgers. De Politieke Vertegenwoordiging is echter niet de enige die zich opwerpt als de vertegenwoordiger van de net aangekomen Molukkers.

Politisering en polarisering in de kampen

Om de sociale belangen te behartigen van de 'Ambonezen' die zich buiten het gebied van de RMS bevinden, wordt op 25 maart 1951 op Java de Commissie voor de Rechtspositie van Ambonese Militairen

en Schepelingen (CRAMS) opgericht. Naast behartiging van de sociale belangen van de ex-KNIL-militairen, streeft de CRAMS naar verwezenlijking van het RMS-ideaal. Ze stelt zich op het standpunt dat zij de enige vertegenwoordiging van de Molukse ex-KNIL-militairen is.²⁰ Als het bestuur van de CRAMS in Nederland arriveert, deelt het dit mee met een rondschrijven aan alle Molukse kampraden in Nederland. Ook zoekt de CRAMS samenwerking met Door De Eeuwen Trouw en de Politieke Vertegenwoordiging.

Tegenover de Nederlandse overheid stelt het hoofdbestuur van de CRAMS zich radicaal en non-coöperatief op. Via instructies aan de kampraden laat het bijvoorbeeld weten dat corveediensten (zoals het schoonhouden van de kampen) en Rode-Kruisgoederen moeten worden geweigerd. Uitdrukkelijk verzet de CRAMS zich ook tegen het Hoofd Ambonese Woonoorden in Nederland (HAWIN) die in augustus 1951 wordt aangesteld. Zij intervenueert bijvoorbeeld in beslissingen van de HAWIN om Molukkers naar andere kampen over te plaatsen. Verder neemt zij tijdens een congres op 17 september 1951 een resolutie aan, waarin wordt gesteld dat men Scholten niet als HAWIN erkent en dat hij vervangen moet worden door de Molukse dokter Kainama. Op datzelfde congres wordt ook geëist dat de Nederlandse kampleiders worden vervangen door Molukkers.²¹

Tegenover de Molukkers in de woonoorden gedraagt de CRAMS zich autoritair. In een poging volledige zeggenschap over de kampbewoners te krijgen, stuurt het hoofdbestuur in mei en juni 1951 meerdere instructies via de kampraden. Zo wordt de kampbevolking gemaand zich te onderwerpen aan een streng regime en de kampraden te beschouwen als vertegenwoordigers van de RMS-regering. Voor de RMS-strijd moeten kampbewoners geld en kostbaarheden afstaan. Toegang tot de kampen, aldus de CRAMS, heeft men alleen met medeweten van de RMS-regering en men dient te beschikken over een RMS-paspoort. Overtredingen van de instructies zullen te zijner tijd worden bestraft.²² In tegenstelling tot het inzamelen van de bijdragen voor de RMS-strijd, waarbij volgens meerdere bronnen dwang wordt uitgeoefend, blijven de instructies gericht op het controleren van de kampen zonder resultaat.²³ De CRAMS heeft tenslotte weinig mogelijkheden om controle op toegang tot de kampen af te dwingen of om een RMS-paspoort in te voeren.

De handelwijze van de CRAMS wordt niet door iedereen, noch bij de Nederlandse overheid noch bij de Molukse gemeenschap, positief ontvangen. De Coördinatie-Commissie Ambonezen onderschepert de instructies van het CRAMS-hoofdbestuur en ontzegt op 22 juni 1951 veertien personen van de Politieke Vertegenwoordiging en elf medewer-

kers van Door De Eeuwen Trouw de toegang tot de kampen, omdat zij vermoedt dat deze organisaties achter de instructies zitten.²⁴

Polarisatie en een nieuwe organisatie

In de kampen reageert men niet onverdeeld gunstig op de gedwongen inzamelingsacties en de radicale, non-coöperatieve en autoritaire opstelling van de CRAMS. Een factor die de groeiende onvrede verder aanwakkerd, is de machtsstrijd binnen de Politieke Vertegenwoordiging tussen Lokollo en Nikijuluw. In februari 1951 neemt Lokollo de leiding van het Bureau Zuid-Molukken (BZM) in Den Haag over. Hij wordt in zijn beleid gesteund door leden van de delegatie-Aponno en later het CRAMS-hoofdbestuur (waarin enkele van de delegatieleden zitting nemen).²⁵ Nikijuluw blijft weliswaar vanuit zijn woonplaats Rotterdam als algemeen RMS-vertegenwoordiger optreden, maar staat in de schaduw van het door Lokollo overgenomen BZM. Op 20 juni 1951 onderneemt Nikijuluw actie om het voortouw weer in handen te krijgen. Hij laat de Nederlandse overheid weten dat het BZM in Den Haag per 15 juni is opgeheven en dat de RMS in het vervolg vertegenwoordigd wordt door het bureau der RMS in Rotterdam. Tevens distantieert hij zich van de instructies van de CRAMS – hetgeen overigens niet voorkomt dat ook Nikijuluw de toegang tot de kampen wordt ontzegd. In een volgende brief op 9 juli 1951, gericht aan de Nederlandse minister-president en de minister van Binnenlandse Zaken, kiest Nikijuluw partij voor de Molukkers die het niet eens zijn met de handelwijze van de CRAMS. In die brief hekelt hij het optreden van de CRAMS die beweert op gezag van Lokollo en het BZM op te treden, en wijst de ministers op het gebruik van fysiek geweld door CRAMS-aanhangers tegen andere Molukkers.²⁶ In augustus 1951 wordt Nikijuluw zelf tijdens een bezoek aan het kamp Schattenberg aangevallen door Lokollo-aanhangers en wordt hij ernstig mishandeld. Sympathisanten van hem nemen dit incident zwaar op omdat het aanvallen van een wat oudere en gerespecteerd man, zoals Nikijuluw, tegen Molukse normen en waarden ingaat.²⁷

Het gevolg van Nikijuluws actie is dat binnen de woonoorden een polarisatie optreedt tussen voorstanders van de CRAMS en Lokollo aan de ene kant, en aanhangers van Nikijuluw aan de andere kant.

De enige mogelijkheid om weerstand tegen de CRAMS te bieden, is het doorbreken van haar monopoliepositie als belangenorganisatie in de woonoorden. Vanuit Zeeland dient zich in september 1951 min of meer toevallig een alternatief voor de CRAMS aan. Daar is onder de

bevolking van meerdere woonoorden ontevredenheid ontstaan over de houding van een inspecteur van het Commissariaat Ambonezenzorg: men vindt hem overdreven autoritair. Om zich tegen deze inspecteur te kunnen verweren, overweegt men een eigen organisatie op te zetten. Molukse studenten uit de groep rond Nikijuluw die om advies worden gevraagd, gebruiken hun invloed om de doelstelling van de organisatie te verbreden. Op 23 september 1951 wordt de *Kepentingan Rajat Maluku* (KRM; Belangen van het Molukse volk) opgericht. Deze organisatie stelt zich ten doel op te komen voor de sociale belangen van Molukkers, en schaart zich achter Nikijuluw.

De oprichting van de KRM werkt als een rode lap op een stier. Bestuursleden van de nieuwe organisatie krijgen, naast brieven waarin ze zelf met de dood worden bedreigd, brieven van Nikijuluw-aanhangers die zich bedreigd voelen door leden van de CRAMS. De KRM-bestuurders en Nikijuluw worden uitgemaakt voor pro-Indonesisch, omdat Nikijuluw deelname van de RMS in federaal verband met Indonesië niet uitsluit. Daarnaast wordt de legitimiteit van het optreden van de KRM betwijfeld: zij zullen hun hoofd buigen voor Nederland en Indonesië. Nikijuluw wordt als onbetrouwbaar afgeschilderd omdat hij als ambtenaar van de regering een politiek bedrijf tégen die regering. De KRM reageert hierop met de opmerkingen dat de CRAMS via Door De Eeuwen Trouw ook Nederlandse steun accepteert en dat zij een legale en democratische weg voorstaat die ook een regeringsambtenaar kan voeren.²⁸

Al snel worden pogingen ondernomen om een einde te maken aan de onderlinge verdeeldheid. Door De Eeuwen Trouw geeft Lokollo opdracht om de geledingen te sluiten en steunt hem hiervoor financieel. Als Lokollo in december 1951 bericht dat het conflict tussen hem en Nikijuluw is beslecht, lijkt ook de weg open voor het opheffen van de tegenstellingen in de achterban. Na bemiddeling door een 'trojka' van Molukse voormannen, wordt in februari 1952 een nieuwe organisatie opgericht: de *Badan Perwakilan Rajat Maluku Selatan* (Vertegenwoordiging van het Zuidmolukse volk). De doelstelling van deze nieuwe organisatie is tweeledig: opkomen voor de belangen van alle Molukkers en streven naar de verwezenlijking van het RMS-ideaal. In het hoofdbestuur van de Badan Perwakilan worden aparte zetels gereserveerd voor vertegenwoordigers van Zuidoostmolukkers en Marinemolukkers. De Badan Perwakilan groeit uit tot de grootste Molukse belangenorganisatie in Nederland. Volgens Wittermans (1991: 79) vertegenwoordigt zij circa twee derde van de Molukkers in de kampen.

De KRM gaat volledig op in de Badan Perwakilan, terwijl een deel van de CRAMS als zelfstandige organisatie blijft voortbestaan omdat

een aantal leden bang is dat de Badan Perwakilan onvoldoende zal opkomen voor de ex-KNIL-rechten. Zowel de CRAMS als de Badan Perwakilan streven naar verwezenlijking van het RMS-ideaal. De samenwerking tussen CRAMS en de Politieke Vertegenwoordiging, nu weer onder Nikijuluws gezag, verloopt moeizaam, dit in tegenstelling tot de samenwerking tussen Badan Perwakilan en de RMS-vertegenwoordiging.

Divergentie

De Badan Perwakilan blijft vasthouden aan het RMS-ideaal. In de eerste helft van de jaren vijftig is echter ook sprake van divergentie in de vorm van nieuwe organisaties die zich van het RMS-ideaal afkeren. Gedeeltelijk worden deze afsplitsingen ingegeven door inter-ethnische relaties, gedeeltelijk door ongenoegen over het gevoerde beleid en persoonlijke meningsverschillen tussen leiders.²⁹

Zuidoostmolukkers

Dezen (afkomstig van onder andere de eilanden Tanimbar, Grote en Kleine Kei) maken 23,5% van de woonoordbevolking uit. Van deze groep is 23% katholiek (5% van de totale groep Molukkers) (Wittermans 1991: 11). In een aantal opzichten verschilt de groep Zuidoostmolukkers van de Middenmolukkers. Zij hebben bijvoorbeeld een iets andere *adat* en in tegenstelling tot de Middenmolukkers bevinden zich onder hen ook katholieken.³⁰ Verder zijn pas in de loop van deze eeuw Zuidoostmolukkers in het KNIL gaan dienen, terwijl Middenmolukkers dat al aan het einde van de vorige eeuw hebben gedaan. De relatie tussen beide groepen is geen gelijke: Middenmolukkers kijken neer op Zuidoostmolukkers.

In de eerste maanden na aankomst ontstaan in de woonorden spanningen tussen groepen Zuidoost- en Middenmolukkers. Een belangrijk conflictpunt is het gebruik van de woorden 'Ambonees' en 'Zuidmolukker'. Molukkers worden in die tijd over het algemeen 'Ambonezen' genoemd, een benaming die al in de koloniale tijd is gehanteerd. Zuidoostmolukkers protesteren daartegen en zijn er evenmin voorstander van om 'Zuidmolukkers' en 'Zuidmolukken' als alternatief te gebruiken. Zij komen immers van de zuidelijkste eilanden en hoe moeten zij zichzelf dan noemen? Voor het duiden van hun eigen geografische achtergrond gebruiken zijzelf wel *selatan segenapan terselatan*, wat beide 'het zuidelijkst' betekent.³¹ De CRAMS vindt dit onacceptabel en neemt op een congres in juni 1951 een

resolutie aan om *terselatan* te vervangen door 'Molukken' (*Maluku*). Op basis van deze resolutie stuurt het hoofdbestuur een instructie naar de kampen waarin het 'ten strengste verboden' wordt *terselatan* te gebruiken.³² Molukkers die nog blijven spreken over *terselatan* zullen worden gestraft.

Met de resolutie en de instructie probeert de CRAMS in feite te voorkomen dat Zuidoostmolukkers zich als aparte groep gaan onderscheiden. Deze houding is om twee redenen wel verklaarbaar. Ten eerste werpt de CRAMS zich op als de enige vertegenwoordiger van alle Molukkers. Onderscheid binnen de groep kan deze positie in gevaar brengen. Ten tweede kan een onderscheid naar geografische herkomst, zeker omdat het gaat om een onderscheid tussen 'zuid' en 'zuidelijkst', de positie van de RMS verzwakken. Het RMS-ideaal heeft betrekking op Zuidmolukkers en daarbinnen kan een dergelijk onderscheid niet gemaakt worden: het ideaal is immers een ideaal van alle Zuidmolukkers.

De opstelling van de CRAMS heeft evenwel een averechts effect: het brengt een deel van de Zuidoostmolukkers aan het twijfelen over dat RMS-ideaal. Voor hen wordt dat ideaal steeds meer een ideaal van de Middenmolukkers en zij hebben weinig vertrouwen in een toekomstige RMS. Zij twijfelen met name aan de positie die zijzelf in die RMS zullen innemen.

Meerdere Zuidoostmolukse respondenten refereren tijdens interviews aan dreigementen door Middenmolukkers: '... als de RMS gerealiseerd wordt, dan zouden de Zuidoostmolukkers als koelies worden gebruikt.'

Na enkele confrontaties in verschillende kampen, komt het op 19 augustus 1951 in het kamp Lunetten (Vught) tot een bloedig treffen tussen een groep Middenmolukkers uit Saparua en Zuidoostmolukkers. Een (Zuidoostmolukse) jongetje wordt daarbij door een steen gedood en drie jonge mannen (ook Zuidoostmolukkers) lopen zware verwondingen op: twee missen een vinger en één moet zijn linkerhand missen als gevolg van klappen met een *klewang*. Het incident in Vught is de druppel die de emmer doet overlopen. Reeds eerder hebben Zuidoostmolukse leiders overplaatsing naar een eigen woonoord geeist en deze eis wordt opnieuw met kracht gesteld. In februari 1952 richt men een eigen organisatie op: de *Kepentingan Rajat Pulau Pulau Terselatan* (KRPPT; Belangenvereniging voor het volk van de zuidelijkste eilanden).³³ In hetzelfde jaar worden Zuidoostmolukkers die lid zijn van de KRPPT – het betreft hier slechts een deel van alle Zuidoostmolukkers – naar aparte woonoorden overgeplaatst.

De KRPPT stelt zich coöperatief op tegenover overheidsmaatregelen, maar legt tegelijk de verantwoordelijkheid voor hun verder

vervoer naar de Molukken volledig bij de Nederlandse regering. Tegenover Middenmolukse organisaties is zij echter onverzoenlijk en profileert ze zich als 'anti-Ambonees' en 'anti-RMS'. Zo weigert de KRPPPT bijvoorbeeld deel te nemen aan overleg waarin andere Molukse organisaties participeren, en protesteert zij bij de commissaris van Ambonezenzorg tegen het feit dat in de Badan Perwakilan een vertegenwoordiger voor de Zuidoostmolukkers zit.

Ceramezen

Geografische herkomst speelt enkele jaren later, in 1956, opnieuw een rol bij het ontstaan van een nieuwe organisatie. In dit geval betreft het een groep Molukkers afkomstig van het eiland Ceram (Midden-Molukken), die zichzelf in de eerste jaren na hun aankomst als kritische volgers van het RMS-ideaal beschouwen. In het conflict tussen Nikijuluw en Lokollo, kiezen zij met de CRAMS de zijde van Lokollo. Zij blijven deze organisatie ook trouw na de oprichting van de Badan Perwakilan, ondanks hun teleurstelling over de conflicten tussen de leiders en het uitblijven van concrete resultaten in de RMS-strijd.

In 1952 wordt in Nederland het bericht verspreid dat Indonesische troepen het dorp Kamarian op Ceram hebben platgebrand. Familieleden in Kamarian laten via brieven evenwel weten dat daar niet de Indonesische troepen verantwoordelijk voor zijn, maar RMS-troepen. Voor de betrokken Ceramezen is daarmee de maat vol: geruzie, acties zonder resultaat en nu ook nog een Politieke Vertegenwoordiging die hun onjuiste informatie verschaft. Voor één van hen is het voldoende aanleiding om in 1954 een vergadering van Ceramezen bijeen te roepen.

Op die vergadering besluiten de Ceramezen zich apart te organiseren, om zo te voorkomen dat zij worden ondergesneeuwd door Molukkers die afkomstig zijn van Ambon en de Lease-eilanden (en die de meerderheid vormen in de RMS-beweging). Een belangrijke overweging daarbij is dat de RMS-guerrilla zich op Ceram bevindt en zij op willen komen voor de belangen van hun geboortedorpen. Onduidelijk is nog, welke politieke richting de nieuw op te richten organisatie moet ingaan.

Op een tweede vergadering in 1954 wordt besloten te kiezen voor repatriëring. Het duurt dan nog twee jaar voordat de groep zich als *Gerakan Nusa Ina* (GNI: Beweging van het Moedereiland) werkelijk afsplitst van de CRAMS en het RMS-ideaal definitief de rug toekeert.³⁴

Volgens een voormalig leider van de GNI heeft deze het RMS-ideaal verruild voor een ander ideaal: bij te dragen aan de opbouw van hun regio van

herkomst. Daarmee is overigens geen keus gemaakt voor de Republiek Indonesië.

Bij de oprichting zijn ook enkele vooraanstaande Ceramezen betrokken die niet binnen de GNI blijven, maar vasthouden aan het RMS-ideaal. De GNI wordt een terugkeer-(*kepulangan*-)organisatie: zo spoedig mogelijke terugkeer naar de Molukken wordt haar belangrijkste doel. Het duurt evenwel tot 1962 voordat een deel van deze beweging ook echt repatrieert.

Bond ex-KNIL

Een andere factor die een groep Molukkers van het RMS-ideaal doet afzien – en die voldoende basis vormt om zich op te organiseren – betreft de rechten van de ex-KNIL-militairen. Als in 1954 de 60%-regel wordt ingevoerd, protesteren de meeste organisaties, waaronder de Badan Perwakilan, hier weliswaar tegen maar zij accepteren deze regel uiteindelijk toch.³⁵ Het gevolg is dat een deel van de aanhang van de Badan Perwakilan zich op 21 juni 1954 afsplitst als Bond ex-KNIL-militairen op weg naar huis, ook wel korter aangeduid als Bond ex-KNIL. Zij verwijt het hoofdbestuur dat deze te veel onder invloed staat van burgers die geen oog hebben voor de positie en rechten van de ex-KNIL-militairen.

Persoonlijke tegenstellingen

Een laatste factor die leidt tot nieuwe organisaties, zijn persoonlijke tegenstellingen tussen leiders van bestaande organisaties. Tussen 1954 en 1956 heeft met name de CRAMS met deze problematiek te maken en in deze periode komen hier drie nieuwe organisaties uit voort.

Binnen het CRAMS-hoofdbestuur ontstaat onvrede over het optreden van de secretaris S. Siwalette, die zich als extreem autoritair profileert en betrokken is bij meerdere conflicten tussen Molukkers en de Nederlandse verzorgende instanties in verschillende kampen.³⁶ Op de achtergrond speelt ook mee dat Siwalettes non-coöperatieve houding haaks staat op de ideeën van een adviseur van de CRAMS, L. Polhaupessy (een oud-leraar en -lid van de Grote-Oost-Beweging).³⁷ In 1954 wordt Siwalette geroyeerd als secretaris, waarna hij met enkele volgelingen de *Partai Nasionalis Maluku Selatan* (PNMS; Zuidmolukse nationalistische partij) opricht. Als argument daarvoor wordt gegeven dat men ontevreden is met de acceptatie van de 60%-regel door het CRAMS-hoofdbestuur. De PNMS blijft het RMS-ideaal overigens trouw.

De volgende afsplitsing betreft de CRAMS-Polhaupessy. Deze ontstaat in 1956, als Polhaupessy aan de kant wordt gezet als adviseur van de CRAMS. Wat de exacte reden voor zijn roeyement is geweest, heb ik niet kunnen achterhalen. Vermoedelijk hangt het samen met zijn activiteiten gericht op onvoorwaardelijke terugkeer. In de periode voorafgaande aan zijn roeyement (in 1954 en 1955) heeft Polhaupessy namelijk in het geheim onderhandelingen gevoerd met de Nederlandse overheid over een onvoorwaardelijke repatriëring van Molukkers.³⁸ De CRAMS-Polhaupessy laat zich weinig gelegen liggen aan het RMS-ideaal, maar houdt wel vast aan de ex-KNIL-rechten. Tegenover de overheid stelt zij zich neutraal op (Verwey-Jonker 1959).

Een maand na Polhaupessy's roeyement, volgt het roeyement van zijn opvolger C. Tamaela. Ook deze gaat met enkele volgelingen van de CRAMS verder: de CRAMS-Tamaela. Na enige tijd verandert deze afsplitsing haar naam in *Partai Pantja Sila* en wordt een terugkeerorganisatie, zoals de Gerakan Nusa Ina. Het overgebleven deel van de CRAMS wordt CRAMS-Wenno.

Mobilisatiestructuur: de woonoorden

In reactie op het ontstaan van verschillende nieuwe belangenorganisaties en spanningen tussen de aanhangers van deze organisaties in de woonoorden, plaatst de Nederlandse overheid hun achterban uit elkaar in aparte kampen. In de eerste jaren – waarin alleen de KRPP, de CRAMS en de Badan Perwakilan operatief zijn – wonen slechts in enkele kampen leden van de CRAMS en de Badan Perwakilan samen. Het initiatief voor de overplaatsingen komt van het Hoofd Amboneze Woonoorden in Nederland (HAWIN) en later van het Commissariaat Ambonezenzorg (CAZ). Zij honoreren daarmee ook de uitdrukkelijke wens van de besturen van de organisaties om hun aanhang in aparte kampen bij elkaar te brengen.

In 1953 meent het CAZ dat de verhuizingen achter de rug zijn. In een brief, waarin wordt gesuggereerd dat de in enkele oorden opererende kamppolitie – een soort ordonnans die ook belast is met de handhaving van de orde – kan worden opgeheven, wordt geconstateerd dat

'... door de recente overplaatsing der minderheden in de meeste woonoorden de bevolking tot éénzelfde belangenorganisatie behoort'.³⁹

Wat niet wordt voorzien is dat er hierna een aantal nieuwe organisaties ontstaan, die vervolgens ook elk om een eigen woonoord vragen. Het CAZ probeert dat – voor zover dat binnen haar mogelijkheden

ligt en afhankelijk van de grootte van de organisatie en de beschikbaarheid van huisvesting – te honoreren.⁴⁰

De indeling van de woonoorden naar belangenorganisaties heeft vergaande consequenties voor de mobilisatiestructuur binnen de Molukse gemeenschap. De kampraden, die zijn samengesteld uit vertegenwoordigers van die organisaties, krijgen daarmee een plaats als laagste organisatie-echelon. Er wordt, met andere woorden, een communicatiestructuur voor de belangenorganisaties geschapen. Het CAZ versterkt vervolgens de positie van zowel de kampraden als de besturen van de organisaties, door steeds met hen in overleg te treden over het te voeren beleid en hun een rol toe te bedelen in de implementatie ervan. Zo worden nieuwe maatregelen meestal via de belangenorganisaties aan de kampbevolking kenbaar gemaakt, worden in conflicten de hoofdbesturen en kampraden ingeschakeld en worden hoge CAZ-functionarissen op hun bezoeken aan de kampen begeleid door een delegatie van het hoofdbestuur.⁴¹

Door de werkwijze van het CAZ krijgen individuele Molukkers slechts beperkte mogelijkheden direct te onderhandelen met verzorgende instanties, hetgeen de machtspositie van de belangenorganisaties verder versterkt: om ten minste nog enige onderhandelingspositie te hebben, sluiten veel Molukkers zich bij een belangenorganisatie aan. Daarbij speelt een rol dat deze organisaties, naast belangenbehartiging, bescherming en informatie, voor een beperkte groep baantjes in hoofdbesturen en kampraden te bieden hebben; voordelen die niet anders te verkrijgen zijn dan bij belangenorganisaties die door het CAZ zijn erkend. Andere organisaties, zoals die op basis van het dorp van oorsprong, bieden deze voordelen niet (zie ook Steijlen 1993).

De faciliterende werking van het CAZ op de mobilisatiestructuur binnen de Molukse gemeenschap, heeft voor individuele Molukkers nòg een nadelig gevolg: dankzij hun machtspositie hebben belangenorganisaties ook een effectieve controle over hun achterban. Sociale controle binnen de gemeenschap en druk om zich pro-RMS op te stellen, zoals in Indonesië al uitgeoefend, krijgen een vervolg in de woonoorden waar weinig tolerant gereageerd wordt op afwijkende meningen. In de literatuur kan men voldoende voorbeelden vinden van Molukkers die vanwege andere opvattingen in aanvaring zijn gekomen met kampraden of groepen mede-kampbewoners. Het is echter moeilijk vast te stellen in welke mate de sociale controle deelname van individuele Molukkers in de RMS-beweging heeft beïnvloed, vooral omdat er te weinig bronnenmateriaal in archieven te vinden is om voorvallen uit het verleden te verifiëren.

Dàt er sprake is geweest van sociale controle en pressie, wordt het meest duidelijk uit de verschillende organisatorische afsplitsingen die zijn ontstaan. Het beleid om de aanhang van belangenorganisaties zo veel mogelijk in één kamp onder te brengen, heeft immers tegelijkertijd gelegenheid geboden om aan de sociale controle van de gevestigde belangenorganisaties te ontsnappen. Zo zijn met de oprichting van nieuwe organisaties pogingen ondernomen overplaatsing aan te vragen en zijn nieuwe communicatiekanalen met het CAZ ontstaan.

Niet alle nieuwe organisaties die het CAZ om een eigen woonoord hebben gevraagd, zijn evenwel ontstaan vanwege meningsverschillen over het RMS-ideaal. Het beleid heeft ook de mogelijkheid geboden voor groepsvormingsprocessen op basis van andere factoren, zoals religie in het geval van de islamitische Molukkers.⁴² Zo vindt in 1953 in Schattenberg een incident plaats, waarbij islamitische Molukkers eisen dat rekening wordt gehouden met islamitische spijswetten. Het Moluks keukenpersoneel weigert dat te doen (Van der Hoek 1989: 4). Het CAZ verdenkt daarop de leider van de islamieten, Achmed Tan, ervan het 'keuken-incident' te willen aangrijpen om alle islamieten naar één woonoord over te laten brengen – een discussie over een apart kamp voor islamieten loopt dan al meer dan één jaar. Na eerst pogingen te hebben ondernomen Tans invloed teniet te doen, wordt in december 1954 alsnog een islamitisch woonoord gerealiseerd.⁴³ Politieke tegenstellingen spelen hierbij geen rol: in het islamitische kamp bevinden zich zowel voor- als tegenstanders van het RMS-ideaal (Van den Bergh 1994). In 1953, tijdens demonstraties ten gunste van Manusama, profileren islamitische Molukkers zich zelfs expliciet als pro-RMS. Daarnaast is hun leider Tan actief lid geweest van de Badan Perwakilan (Wittermans 1991: 112-113).

De kerk als ondersteunende factor

Vanaf het begin is de Molukse kerk in Nederland een belangrijke ondersteunende factor bij de politieke mobilisatie in de kampen. In het dagelijkse kerkelijke leven komt dat tot uitdrukking in extra aandacht voor de ontwikkelingen op de Molukken en voor de RMS-guerrilla. Maandelijks houdt de Moluks Evangelische Kerk (GIM) diensten waarin gebeden wordt voor het vaderland (*Sembajang Tanah Air* of *Geredja Tanah Air*) en een geliefd thema in de zondagse diensten is het joodse volk dat doolt in de woestijn. Ook verschillende officiële bijeenkomsten die te maken hebben met de RMS en belangrijke vergaderingen van belangenorganisaties, worden voorafgegaan door gebed. Een aparte rol in de mobilisatie speelt ten slotte de

kerkelijke jongeren- en vrouwenbeweging. Uit de kerkelijke jongerenorganisaties wordt, zeker in de jaren zestig, nieuw kader gerekruteerd.

Net zoals de belangenorganisaties, heeft de kerk te maken met afsplitsingen. De meeste splitsingen hebben hier weinig te maken met politieke tegenstellingen of keuzes voor dan wel tegen het RMS-ideaal. De eerste splitsing vlak na het ontstaan van de GIM, waaruit de *Geredja Protestan Maluku di Belanda* (GPMB; Moluks Protestantse Kerk in Nederland) voortkomt, lijkt samen te hangen met de rivaliteit tussen de Badan Perwakilan en de CRAMS. Dit is evenwel alleen het geval in het woonoord waar de wisseling van een dominee aanleiding is voor het ontstaan van de GPMB, in andere kampen volgt de kerkelijke splitsing niet de lijn CRAMS versus Badan Perwakilan.⁴⁴ In latere jaren worden wel kleinere kerken opgericht die expliciet verbonden zijn aan belangenorganisaties (Van der Hoek 1994).

De RMS-beweging in de jaren vijftig

Hoewel in het begin van de jaren vijftig aldus tal organisaties ontstaan, is de meerderheid van de Molukkers lid van de Badan Perwakilan of een andere organisatie die achter het RMS-ideaal staat. Ter illustratie volgt hier een overzicht van het aantal leden per organisatie in 1957, zoals die dan bekend zijn bij het CAZ.⁴⁵

RMS-organisaties:		terugkeer-organisaties:	
Badan Perwakilan	11.303	APKINDO	120
CRAMS-Wenno	1.536	ISAMHATA	35
PNMS	463	CRAMS-Tamaela	202
	13.302	GNI	322
		IAMUTTAIR	80
		PPS	475
neutraal:			1.234
CRAMS-Polhaupessy	1.683		
KRPPT	949		
Bond ex-KNIL	271		
	2.632		

Van de ruim 17.000 Molukkers die in 1957 onder verantwoordelijkheid van het CAZ vallen, zijn er dus ruim 13.000 lid van organisaties

die achter het RMS-ideaal staan. De overgrote meerderheid daarvan, circa 85%, is lid van de Badan Perwakilan, die samen met de Politieke Vertegenwoordiging de richting van de RMS-beweging in Nederland aangeeft.

In 1953 krijgt de RMS-beweging een belangrijke impuls met de komst van Manusama. Deze, één van de initiatiefnemers van de RMS-proclamatie, komt dan als hoofd van een politieke missie vanuit Ceram via Nieuw-Guinea naar Nederland.

Vóór Manusama's missie stuurt de RMS-regering in 1950 en 1951 al delegaties, die in Nieuw-Guinea worden opgevangen door de Molukse contactgroep *Tiga Serangkei* (Drie Loten, zie De Kock 1984). Als Manusama en de RMS-premier Wairisal in Nieuw-Guinea aankomen, leggen de Nederlandse autoriteiten hen daar zowel huis-arrest als een spreekverbod op. Voor de Molukkers in Nederland is dit een aangrijpingspunt om de RMS-zaak publiekelijk aan de orde te stellen. Tussen november 1952 en april 1953 worden in Nederland meerdere demonstraties georganiseerd, waarbij de vrijlating van de Molukse leiders in Nieuw-Guinea wordt geëist.

Op Nieuw-Guinea zien de autoriteiten Manusama liever vertrekken omdat in zijn aanwezigheid een potentiële bron van sociale onrust wordt gezien. Ook in Nederland zit men om dezelfde reden niet op hem te wachten. Op de achtergrond spelen de geheime onderhandelingen over repatriëring van Molukkers tussen overheid en Polhaupessy mede een rol.⁴⁶ Uiteindelijk wordt besloten Manusama toch naar Nederland te laten komen.

Aldaar aangekomen krijgt Manusama een vaste verblijfplaats en blijft zijn spreekverbod gehandhaafd. Manusama erkent Nikijuluw als de algemeen vertegenwoordiger en stelt zich als RMS-minister ondergeschikt aan hem op. Ook Lokollo moet daarmee de hogere positie van Nikijuluw in de hiërarchie erkennen, evenals Door De Eeuwen Trouw (Bosscher & Waaldijk 1985: 164-165).

Deze formele hiërarchie geeft echter niet de werkelijke machtsverhoudingen weer. Al in de eerste maanden richt Manusama zich met decreten (*Keputusan*) in *Mena Muria*, het maandblad van de Politieke Vertegenwoordiging, tot de Molukkers in Nederland. Met een vierde decreet in *Mena Muria* in februari 1954, stelt Manusama zich expliciet aan de top van de politieke hiërarchie in het buitenland. Hij verklaart daarin alle tot dan toe uitgegeven speciale mandaten, vermeende en echte, ongeldig (*sjah*), zoals ook toekomstige mandaten die niet door hem persoonlijk worden uitgegeven en ondertekend. In *Mena Muria* van december 1953, heeft hij dan al de oprichting van een fonds voor de RMS-strijd bekendgemaakt, waaraan alle 'vrije Zuidmolukkers'

(zij die zich 'buiten de greep van de vijand' bevinden) geacht worden een financiële bijdrage te leveren. Degenen die dat doen, wordt als tegenprestatie het RMS-staatsburgerschap en een identiteitskaart in het vooruitzicht gesteld.

Steun voor de Badan Perwakilan

Voordat Manusama met dat vierde decreet komt, heeft hij al stelling genomen tegen de onderlinge verdeeldheid in de woonoorden en een lans gebroken voor de Badan Perwakilan waarmee de Politieke Vertegenwoordiging intensief samenwerkt. In *Mena Muria* van december 1953 stelt hij bijvoorbeeld dat religieuze en maatschappelijke organisaties in Badan Perwakilan-kampen gerechtigd zijn op te komen voor hun belangen, zolang dat maar gebeurt onder het gezag van de kampraden. In de ondubbelzinnige steun van de Politieke Vertegenwoordiging voor de Badan Perwakilan, wordt ook de RMS-leiding op Ceram in stelling gebracht. In *Mena Muria* van februari 1954 wordt een brief geplaatst van de waarnemend chef-staf van de RMS-strijdkrachten op de Molukken, J. Saimima. Op gezag van RMS-president Soumokil, roept Saimima de Molukkers in Nederland op zich niet te laten leiden door familie-, dorps- en eilandbelangen. Ook hij neemt het daarbij op voor de Badan Perwakilan:

"Toont begrip voor de BPRMS en besef de taak van onze leiders en voorgangers die voortdurend klaar staan hun vermogens op te offeren ter verzekering van ons lot, bewoners van de Zuid-Molukken" (*Mena Muria* 25.02.1954: 1).

De Politieke Vertegenwoordiging mengt zich via de Badan Perwakilan steeds meer in het welzijn van de Molukkers. Zo stelt zij in 1956, na de invoering van de zelfzorgregeling, gelden van het strijdfonds ter beschikking aan een solidariteitsfonds voor Molukkers die door de invoering ervan in problemen zijn geraakt. De Politieke Vertegenwoordiging fungeert in die tijd ook als sluis voor financiële steun van Door De Eeuwen Trouw aan dat solidariteitsfonds.

Met haar interventies in de 'welzijnsaangelegenheden', probeert de Politieke Vertegenwoordiging escalaties (die immers de zaak van de RMS geen goed doen) in de relatie met de Nederlandse overheid te voorkomen. Zij vindt wel dat er geprotesteerd mag worden tegen onwelgevallige regelingen, zoals de 60%- en zelfzorgregeling. Deze protesten mogen evenwel geen voeding geven aan een conclusie dat Molukkers zich niet kunnen schikken in maatregelen die bevoegde instanties nemen. De Politieke Vertegenwoordiging schrijft een gematigde koers voor: het 'Molukse volk' moet laten zien een waardig

volk te zijn dat in staat is volgens bestaande regels te leven. Op die wijze kan het tonen rijp te zijn voor onafhankelijkheid.

Met de steeds sterker wordende samenwerking tussen de Politieke Vertegenwoordiging en de Badan Perwakilan, vindt na Manusama's aankomst een organisatorische versterking plaats van de RMS-beweging. De Politieke Vertegenwoordiging krijgt in Nederland een duidelijke achterban en het wordt duidelijk wie daarbinnen de leiding heeft: Manusama. Die positie dankt hij niet alleen aan het feit dat hij de leider van de politieke missie is, maar ook aan het gegeven dat hij één van de initiatiefnemers van de RMS-proclamatie is geweest.

Opvallend is overigens dat de Nederlandse overheid Manusama niet tegenwerkt in het opbouwen van zijn machtspositie. Waren de instructies van de CRAMS (waarin ook een financiële bijdrage voor de strijd wordt gevraagd en sprake is van een 'RMS-nationaliteitsverklaring') voor de Coördinatie-Commissie Ambonezen in 1951 nog aanleiding om meerdere personen van de Politieke Vertegenwoordiging en Door De Eeuwen Trouw de toegang tot woonoorden te ontzeggen, de decreten van Manusama geven het Commissariaat Ambonezenzorg geen aanleiding dat ook bij Manusama te doen. In 1953 wordt wel overwogen maatregelen tegen hem te nemen omdat hij decreten uitvaardigt en zich bedient van een erewacht.⁴⁷ Ook het ministerie van Buitenlandse Zaken legt hem geen strobreed in de weg, terwijl bekend is dat hij willens en wetens het hem opgelegde verbod overtreedt om zich in Nederland met politiek bezig te houden. De enige verklaring voor het niet ingrijpen lijkt de gematigde en rustgevende invloed te zijn die van Manusama uitgaat. Zijn komst heeft niet tot de verwachte ordeverstoringen in de woonoorden geleid en de Binnenlandse Veiligheidsdienst constateert zelfs dat zijn aanwezigheid de gemoederen tot bedaren brengt. Manusama roept bovendien op eerbied voor de Nederlandse regering te tonen. Ook kan hebben meegewogen dat door zijn komst en centrale positie het gematigde kamp van Nikijuluw versterkt is ten koste van de radicale Lokollo, hetgeen tevens resulteert in een sterkere positie van de gematigde Badan Perwakilan ten opzichte van de radicalere CRAMS. Bosscher en Waaldijk constateren dat door deze 'machtsverschuiving' ook Door De Eeuwen Trouw, die achter de radicalere koers van Lokollo heeft gestaan, gedwongen is zich in te passen in de meer bedachtzame en voorzichtige koers van Nikijuluw (1985: 164-165).

Internationaal gerichte activiteiten

Bij de uitvoering van de taak van de Politieke Vertegenwoordiging om internationale steun voor de RMS-zaak te verkrijgen, is de hulp van de stichting Door De Eeuwen Trouw (DDET) onontbeerlijk. Zo betaalt deze stichting in de eerste helft van de jaren vijftig alle internationale reizen van RMS-vertegenwoordigers. Later beschikt de RMS-vertegenwoordiging, dankzij de oprichting van het RMS-strijdfonds, ook over eigen gelden.

In 1951 financiert DDET bijvoorbeeld de reis naar de Verenigde Staten van een RMS-delegatie onder leiding van Vigeleyn Nikijuluw.⁴⁸ Vigeleyn Nikijuluw wordt vervolgens RMS-vertegenwoordiger voor de Verenigde Staten en de Verenigde Naties (VN). De resultaten van zijn missie blijven evenwel mager. Het lukt hem niet echt door te dringen in VN-kringen, hetgeen vooral te maken heeft met de goede naam die Indonesië internationaal inmiddels heeft gekregen (Manuhutu 1991: 78). Daarnaast kampt hij met organisatorische problemen. Het lobby-werk in de Verenigde Staten en bij de VN is kostbaar en kan niet volledig door DDET worden bekostigd. Bovendien ontstaan problemen over de financiering van de VN-delegatie als gevolg van het conflict tussen Lokollo en Nikijuluw (Bosscher & Waaldijk 1985: 162).⁴⁹ Om zijn werk toch te kunnen uitoefenen, doet Vigeleyn Nikijuluw in de eerste jaren van zijn verblijf een beroep op de Marinemolukkers in Nederland voor financiële steun – daarbij appellerend aan hun gezamenlijke marine-achtergrond.

Ook Manusama zoekt internationale aandacht voor de RMS. Het lukt hem niet al in 1953, vlak na zijn aankomst in Nederland, door te reizen naar de VN omdat hij geen visum voor de Verenigde Staten krijgt. Wel gaat hij in 1954 naar Genève, alwaar hij informele gesprekken voert met deelnemers aan een conferentie over Korea en Vietnam. In Genève legt hij tevens contacten met de International Council of Christian Churches (ICCC), waarbij de Moluks Evangelische Kerk is aangesloten, die zich achter het zelfbeschikkingsrecht voor Molukkers heeft opgesteld (Bosscher & Waaldijk 1985: 165). In 1958, als zijn spreekverbod wordt opgeheven, krijgt Manusama alsnog een visum voor de Verenigde Staten.⁵⁰

De inspanningen gericht op internationale aandacht voor de RMS, leveren in eerste instantie weinig op, in ieder geval géén erkenning van de Republiek der Zuid-Molukken of concrete steun aan de guerrilla. Wel schenken de media en kerkelijke instanties (zoals de ICCC) aandacht aan het streven van de Molukkers. In 1956 en 1957 lijkt de internationale aandacht te groeien. De Moluks Evangelische

Kerk neemt deel aan een conferentie van de ICCC in Denemarken, hetgeen de nodige publiciteit oplevert, en in Amerikaanse dagbladen wordt gepleit voor de RMS-zaak (Penonton 1977: 104).

Het is echter moeilijk te zeggen in hoeverre deze internationale aandacht (met name die in de Verenigde Staten) het directe gevolg is van de inspanningen van de Politieke Vertegenwoordiging. In dezelfde tijd (1956) bieden enkele Molukse organisaties namelijk ook petitie aan bij de VN en het Amerikaanse publiek.⁵¹ In die petitie verklaren zij dat Molukkers in Nederland onder erbarmelijke omstandigheden leven. Uit correspondentie in het CAZ-archief blijkt dat berichten over de 'erbarmelijke leefsituatie' van Molukkers in Nederland ook bij een breder Amerikaans publiek bekend raken. In 1959 wil een Amerikaan zelfs een hulpprogramma voor Molukkers opzetten (The Moluccan Relief Foundation).⁵²

De toegenomen contacten in het buitenland in de tweede helft van de jaren vijftig stemmen de Politieke Vertegenwoordiging optimistisch. In oktober 1960 doet zij een oproep aan alle Molukse jonge mannen en vrouwen om zich te melden voor de diplomatieke dienst van de RMS. Bij aanmelding kunnen zij een opleiding tot diplomaat krijgen.⁵³ Onderdelen van de 'basiscursus diplomatieke dienst' – die de Politieke Vertegenwoordiging samen met DDET begin jaren zestig verzorgt – zijn onder meer de Engelse taal, Recht, Geschiedenis en Kennis van het Land en Volk.⁵⁴ Ongeveer 25 Molukse jongeren volgen deze basiscursus, waarvan een aantal in latere jaren vooraanstaande functies binnen de Molukse gemeenschap zal gaan bekleden.

RMS-ideaal en ex-KNIL-rechten

Volgens De Jong (1979: 128) zijn de Molukkers in de eerste jaren na hun aankomst vooral bezorgd over hun sociaal-economische problemen: het ontslag uit militaire dienst. De ex-KNIL-rechten van de Molukkers hangen echter nauw samen met het RMS-ideaal: zij hebben elkaar versterkt, terwijl er tegelijkertijd van een spanningsveld tussen beide sprake is geweest. Met ex-KNIL-rechten bedoel ik in deze context dat de Nederlandse overheid, volgens de Molukkers, volledig verantwoordelijk blijft voor de Molukse ex-KNIL-militairen, totdat zij kunnen worden gedemobiliseerd op de Molukken.⁵⁵ Ik illustreer dat verband hier met drie voorbeelden, c.q. maatregelen van het CAZ, waarvan één niet verder komt dan een plan: de instelling van een Burger Bewakingscorps in 1952. De overige maatregelen zijn de invoering van de 60%-regel in 1954 en de zelfzorgregeling in 1956.

Cruciaal in alle drie de voorbeelden is dat Molukkers (overigens niet ten onrechte) menen dat de beleidsmaatregelen erop gericht zijn hen te laten deelnemen aan het arbeidsproces. Dit staat haaks op hun idee dat de Nederlandse overheid volledig verantwoordelijk is voor de Molukse ex-militairen. Omdat de meeste Molukkers op zich niets tegen deelname aan het arbeidsproces hebben gehad, kunnen afwijzende reacties op de beleidsplannen niet verklaard worden als afkeer om te werken. Enkele maanden na hun aankomst werken groepjes Molukkers bijvoorbeeld al bij boeren in de omgeving van de woonoorden, en iets later ook in nabijgelegen fabrieken.⁵⁶ In de woonoorden bevinden zich ook Molukkers die pertinent en principieel weigeren om te gaan werken of scholing te volgen, waarbij zij zich op hun rechten als ex-militair beroepen (Wittermans 1991: 21). Deze groep wordt in de eerste paar jaren echter steeds kleiner. In 1955 participeert volgens een ruwe schatting van het CAZ 50 tot 60% van de Molukse mannen boven achttien jaar op de arbeidsmarkt (zie ook Van der Staay 1958), terwijl de Nederlandse overheid in die periode op geen enkele wijze deelname aan het arbeidsproces stimuleert. Ook het RMS-ideaal hoeft deelname aan het arbeidsproces niet in de weg te staan. Politieke leiders nemen zelf deel aan dat proces en de studenten die in 1950 de Politieke Vertegenwoordiging hebben geholpen, hebben hun studie hervat zodra de financiële situatie dat weer heeft toegelaten.

Burger Bewakingscorps

Geconfronteerd met ordeproblemen in de kampen in 1951 en 1952, wordt de Nederlandse overheid ambivalent over het ontslag van de Molukkers uit militaire dienst omdat zij daarmee ook haar gezag over de Molukkers is kwijtgeraakt. Aangezien de Molukkers formeel Indonesische staatsburgers zijn en met Indonesië is afgesproken dat zij niet in actieve dienst zullen worden ingezet, is remilitarisering onmogelijk. Als de Molukse ex-militairen hun ontslag (tot in Hoger Beroep) bij de rechter aanvechten, lijkt het er even op dat de Nederlandse overheid gedwongen wordt de Molukkers weer in dienst te nemen. Daarmee lijkt een oplossing voor de problemen nabij: de Molukkers in de woonoorden zullen dan weer onder een militair regime vallen, en Nederland zal met het opvolgen van de uitspraak van de rechter gevrijwaard zijn van Indonesische kritiek. De Centrale Raad beslist echter dat zij niet bevoegd is om te oordelen over het ontslag van de Molukkers. Vlak na deze uitspraak lanceert de Nederlandse overheid een plan om alternatief werk voor de Molukkers te creëren.

Het plan voorziet in een uitbreiding van kampwerkplaatsen (1.500 man), en de oprichting van een Burger Bewakingscorps (2.000 man) dat op 'para-militaire leest geschoeid' is en tot doel heeft militaire objecten te beveiligen.

Het plan voor het corps lijkt op twee gedachten te hinken. Aan de ene kant wordt het een burgercorps genoemd, mogelijk met het oog op afspraken met Indonesië. Aan de andere kant wordt in de voorbereidingen een koppeling gemaakt naar de voormalige rang van Molukkers in het KNIL, mogelijk met het oog op het tevredenstellen van de Molukkers.⁵⁷

In de kampen reageert men in eerste instantie positief op het plan voor het bewakingscorps (Wittermans 1991: 114). De hoofdbesturen van CRAMS en Badan Perwakilan gooien evenwel roet in het eten.⁵⁸ Zij appreciëren het voorstel, maar stellen enkele voorwaarden voor deelname aan het corps: dat moet het 'het Zuid Molukse burger bewakingscorps' heten; de regering moet faciliteiten toestaan om fondsen voor Molukse nationalistische belangen naar het buitenland over te brengen; de ronde-tafelovereenkomsten met Indonesië mogen niet zonder toestemming van de Molukkers worden gewijzigd; en ten slotte moet de regering officieel erkennen dat de soldaten nog steeds een beroep kunnen doen op hun rechten voor demobilisatie (Wittermans 1991: 114). De eerste drie eisen hebben duidelijk te maken met het RMS-ideaal, de laatste met de KNIL-rechten.

De Nederlandse regering gaat niet op deze eisen in en stuurt inschrijvingslijsten naar de woonoorden. Gezien het uiteindelijke resultaat, 39 kandidaten, is de aanvankelijke bereidheid omgeslagen in een massale weigering. Volgens Wittermans (1991: 119) hebben morele motieven de Molukkers ervan weerhouden zich in te schrijven: accepteren van het aanbod is niet verenigbaar met groepsloyaliteit. Een weigering houdt in de eerste plaats een loyaliteitsverklaring aan het RMS-ideaal in, in de tweede plaats aan de ex-KNIL-rechten.

60%-regel en zelfzorg

De invoering van de 60%-regel en zelfzorgregeling moeten in elkaars verlengde worden bekeken. Beide regelingen zijn gericht op de afbouw van de volledige overheidsverzorging. De term 'zelfzorgregeling' suggereert weliswaar dat daarmee een einde komt aan de volledige verzorging, maar het duurt nog tot 1965 voordat alle aparte voorzieningen zijn afgeschaft.⁵⁹

De 60%-regel wordt in 1954 ingevoerd en houdt in dat werkende Molukkers 60% van hun loon aan het CAZ moeten afstaan als

tegemeetking voor de verzorging in de woonoorden. De uitvoering van deze regel stuit op problemen, omdat een grote groep Molukkers weigert vrijwillig op te geven of zij werk hebben en zo ja, hoeveel zij verdient. Het gevolg is dat medewerkers van het CAZ, onder andere via bezoeken aan fabrieken in de omgeving van de woonoorden, moeten proberen te achterhalen wie wel en wie geen werk heeft. Daarmee zijn de problemen nog niet opgelost. De CAZ-medewerkers zijn tevens belast met het verstrekken van zakgelden en het innen van de 60% van het loon. Dit brengt hen regelmatig in conflict met Molukkers die weigeren hun deel af te dragen.

Mede vanwege de problemen met de uitvoering van de 60%-regel, wordt in 1956 de zelfzorgregeling ingevoerd. De rollen worden omgedraaid: Molukkers moeten zich inschrijven bij een arbeidsbureau, en als zij geen werk hebben kunnen ze een uitkering krijgen op basis van een speciale uitkeringsregeling voor Molukkers.⁶⁰ Overigens zijn met het omdraaien van de rollen de problemen voor de CAZ-medewerkers evenmin opgelost: zij blijven niet alleen verantwoordelijk voor het verstrekken van de uitkeringen, maar worden ook blijvend geconfronteerd met Molukkers die een uitkering eisen terwijl zij daar geen recht op hebben.

Molukkers protesteren tegen beide maatregelen. Het belangrijkste argument daarvoor is dat de maatregelen niet stroken met het ex-KNIL-recht. Behalve dat de Nederlandse overheid zich daarmee in de ogen van de Molukkers onttrekt aan haar onderhoudsplicht, zijn er ook bezwaren tegen de verplichte inschrijving bij een arbeidsbureau: sommige organisaties zijn bang dat zij met het inschrijven afstand doen van hun rechten als ex-KNIL-militairen.

Op een enkele kleine organisatie na, protesteren ook de meeste hoofdbesturen van belangenorganisaties tegen de maatregelen – hetgeen niet wegneemt dat diezelfde besturen na korte tijd de 60%-regel wel accepteren. Voor enkele leden van de Badan Perwakilan is dit de aanleiding voor het zich afsplitsen in de eerder genoemde Bond ex-KNIL. Het protest tegen de invoering van de zelfzorgregeling lijkt in eerste instantie heviger. De CRAMS en de Partai Nasionalis Maluku Selatan (PNMS) bundelen, onder leiding van de Badan Perwakilan, hun krachten tegen de nieuwe maatregel. De samenwerking mislukt, omdat de Badan Perwakilan zich in de ogen van de andere twee partijen te gematigd opstelt. Een belangrijke factor in de houding van de Badan Perwakilan is de invloed van de Politieke Vertegenwoordiging. Deze stelt zich op het standpunt dat protest tegen de zelfzorg weliswaar terecht is, maar wel op de juiste manier moet worden gevoerd: onduidelijke acties kunnen in hun ogen de RMS-

strijd nadelig beïnvloeden. Zij zet het hoofdbestuur van de Badan Perwakilan onder druk eventueel een proces tegen de Nederlandse staat te voeren. Desnoods zal de RMS-vertegenwoordiging dat proces zelf voeren (*Mena Muria*, 25.08.1956). Zover komt het niet: de Badan Perwakilan accepteert de zelfzorg onder protest, hetgeen de andere organisaties haar niet in dank afnemen. Ook de CRAMS legt zich bij de zelfzorg neer. Omdat zij op dat moment te maken heeft met interne tegenstellingen die leiden tot de afsplitsing van CRAMS-Polhaupessy en de CRAMS-Tamaela, kan ze tegenover het CAZ ook niet echt een vuist maken.

De PNMS gaat wel over tot actief verzet. PNMS-leden breken privé-keukens – die zijn gebouwd na het vervallen van de centrale voedselverstrekking – af en gaan op strooptocht bij lokale boeren en middenstanders. Zij stelen kippen, gaan massaal boodschappen doen en vertellen de winkelier dat hij de rekening maar naar de koningin moet sturen. Ook stuurt de PNMS een aantal petitie's naar de Verenigde Staten en de VN, en worden bij de ingang van de woonoorden borden bevestigd waarop de behandeling door de Nederlandse overheid aan de kaak wordt gesteld. De acties van de PNMS brengt de politie in West Kapelle (Zeeland) ertoe het woonoord gedurende drie maanden te bewaken en de PNMS-leiding te arresteren (Beckers 1985). In andere PNMS-woonoorden, zoals Beenderikken in Overijssel, ontstaan vergelijkbare problemen. Daar komt het niet tot een beleg van het kamp, maar wordt in de buurt ervan tijdelijk een detachement van vijftig politieagenten gestationeerd.⁶¹

In haar verzet tegen de zelfzorg beroept de PNMS zich niet alleen op ex-KNIL-rechten, maar ook op het RMS-ideaal. Zij doet dat in petitie's, maar ook tijdens een proces tegen de gearresteerde leiders van de PNMS waarin zij verklaren de rechter niet te accepteren omdat zij staatsburgers van de RMS zijn. De PNMS krijgt voor haar radicale verzet geen openlijke steun van andere organisaties. De Politieke Vertegenwoordiging veroordeelt in augustus 1958 de acties zelfs expliciet in haar maandblad *Mena Muria* – waarbij ze overigens ook het politie-optreden tegen de PNMS in West Kapelle veroordeelt.

Als gevolg van het uitblijven van steun aan haar acties en bevredigende resultaten, stapt een deel van de PNMS-aanhang uit de organisatie. Zij richt een nieuwe groep op: de *Serikat Anak Anak Maluku Indonesia* (SAAMI; Vereniging van Indonesische Molukkers), die streeft naar een zo spoedig mogelijke terugkeer naar de Molukken. In woorden wijst de SAAMI vanuit een pragmatische houding (ze wil de deur naar Indonesië openhouden) het RMS-ideaal af.

Volgens een informant die samen met de PNMS-leiders is gearresteerd en later is overgegaan naar de SAAMI, is de diepe teleurstelling in de steun van de zijde van andere Molukse leiders de reden geweest voor hun radicale omslag. Hij vertelt dat zij in de gevangenis bezoek kregen van Manusama en Nikijuluw, die 'alleen maar' naar hun gezondheid informeerden, terwijl de PNMS-arrestanten 'daar vanwege politieke redenen' zaten.

Uit de hierboven geschetste reacties op het overheidsbeleid kan een aantal conclusies worden getrokken. De belangenorganisaties hebben alledrie de beleidsmaatregelen vooral in politieke termen bekeken: tegen het licht van het RMS-ideaal en de ex-KNIL-rechten. In de discussie rond het bewakingscorps is de Nederlandse overheid volledig afhankelijk geweest van de medewerking van Molukkers. Hun organisaties hebben daarmee een sterke onderhandelingspositie gekregen. Bij de invoering van de 60%-regel en zelfzorg is de Nederlandse overheid in een sterkere positie komen te staan: het inhouden van vergoedingen en uitkeringen heeft het mogelijk gemaakt maatregelen af te dwingen, met als resultaat dat de onderhandelingspositie van Molukkers zwakker is geworden en zij hun eisen minder kracht hebben kunnen bijzetten.

De protesten tegen het nieuwe beleid hebben een sterk symbolisch karakter. De invoering van de zelfzorg houdt namelijk ook een geleidelijke afbouw van de afhankelijkheidsrelatie met het CAZ in, en het is de bevoogdende opstelling van dat CAZ waaraan Molukkers zich steeds meer gaan ergeren. Bovendien zorgt de zelfzorgmaatregel niet voor fundamentele veranderingen in het dagelijkse leven: meer en meer is men zelf al gaan koken als aanvulling op de centrale voedselvoorziening, en ook steeds meer gaan werken. Zo kan het slopen van de keukens door de PNMS dan ook vooral als een symbolische daad worden gezien, evenals de bezwaren tegen de mogelijke dwang om te gaan werken. Voor dat laatste is de opstelling van de Bond ex-KNIL illustratief. Nadat het CAZ het bestuur van de bond ervan overtuigd heeft dat zij met inschrijving bij een arbeidsbureau op geen enkele wijze afstand doen van hun ex-KNIL-rechten, ziet dit bestuur geen bezwaar meer in de zelfzorgregeling.

Opbouw en divergentie

Vóór de overkomst van de Molukkers heeft de RMS in Nederland al een Politieke Vertegenwoordiging. Dankzij deze vertegenwoordiging blijft de RMS-beweging onder de ex-KNIL-militairen, zeker na de komst van Manusama, verbonden met de RMS-guerrilla op de Molukken. De

Politieke Vertegenwoordiging kan daarmee uitgroeien van een diplomatieke vertegenwoordiging (wat het eerste Bureau Zuid-Molukken van Nikijuluw in feite is) tot het politieke leiderschap van een volk in ballingschap.

In haar internationaal gerichte activiteiten kan de Politieke Vertegenwoordiging niet alleen een beroep doen op materiële en morele steun van de Molukkers in Nederland. Zij kan ook gebruik maken van hulp van de stichting Door De Eeuwen Trouw, en internationale contacten die bijvoorbeeld de Molukse Evangelische Kerk met het International Council of Christian Churches heeft opgebouwd.

De resultaten die de Politieke Vertegenwoordiging in de jaren vijftig behaalt, zijn evenwel successen in de marge. De erkenning van de RMS als procespartij door een rechter en de erkenning van het recht op zelfbeschikking door de Vereniging van Juristen, zijn geen van beide een erkenning van de Republiek der Zuid-Molukken. Ook de internationale bezoeken van Manusama en andere politieke leiders leveren weinig resultaten op. Het is zelfs de vraag of de Politieke Vertegenwoordiging in de jaren vijftig op internationaal niveau wel succes heeft kunnen boeken. Het is een tijd waarin nog weinig dekolonisatieprocessen op gang zijn gekomen, en op internationaal niveau houdt men zich op dat moment nog niet bezig met het zelfbeschikkingsrecht van 'kleine volkeren': men is bezig met de Koude Oorlog en het veilig stellen van de eigen koloniale belangen.

Hoewel de Nederlandse overheid niet pro-RMS is en er alle belang bij heeft zodanige voorwaarden te scheppen dat de Molukkers weer naar Indonesië kunnen terugkeren – hetgeen ook betekent het niet laten prolongeren van het RMS-ideaal onder de Molukkers –, faciliteert haar beleid in de jaren vijftig juist de ontwikkeling van een RMS-beweging in Nederland. Dat het overheidsbeleid hiermee voorwaarden schept voor mobilisatie, is evenwel een onbedoeld effect: binnen de gegeven omstandigheden heeft ze ook weinig andere keuzes. Zo wordt zij geconfronteerd met ernstige beheersproblemen in de woonoorden, en tegelijkertijd met een gezagsvacuüm als gevolg van het ontslag uit militaire dienst. Omdat remilitarisering niet mogelijk is, blijft haar niets anders over dan samenwerking te zoeken met Molukse organisaties die wel invloed hebben. Zeker in de eerste jaren, als er veel onduidelijkheid bestaat over de status van Molukkers (zijn zij Indonesiërs of vluchtelingen?) en daarmee over de mogelijkheden voor repressief optreden.

De geconcentreerde huisvesting van Molukkers in woonoorden, waarin Molukse kampraden een intermediaire functie hebben, creëert

een infrastructuur voor de mobilisatie van een achterban. Door de aanhang van rivaliserende belangenorganisaties zo veel mogelijk per woonoord te huisvesten en de besturen en kampraden in te schakelen bij de voorbereiding en implementatie van beleid, versterkt de overheid de machtspositie van die organisaties. Ook faciliteert zij daarmee een effectieve sociale controle binnen de woonoorden, ondanks dat het achteraf moeilijk vast te stellen is hoe groot de invloed daarvan op de keuze voor het RMS-ideaal is geweest. Zo dreigt de CRAMS in de eerste maanden met straffen als de kampbevolking haar instructies niet opvolgt. Ze oefent daarnaast druk uit bij het inzamelen van bijdragen voor de RMS-strijd. Vanuit de Molukse gemeenschap wordt op deze pressie gereageerd met de oprichting van nieuwe organisaties: de Badan Perwakilan en de Zuidoostmolukse KRPPPT. Ook deze organisaties passen op hun beurt weer enige mate van sociale controle toe, of proberen dat in ieder geval.

De mate waarin belangenorganisaties druk op hun achterban kunnen uitoefenen, wordt mede beïnvloed door het plaatsingsbeleid. Dit beleid reduceert weliswaar politieke twisten binnen de woonoorden, maar het zorgt er ook voor dat belangenorganisaties volledige controle over hun aanhang kunnen hebben. Tegelijk biedt het beleid echter ook kansen om onder die sociale controle uit te komen via het oprichten van nieuwe, door het CAZ erkende organisaties.

Belangrijke mobilisatiemomenten in de jaren vijftig zijn, naast de jaarlijkse vieringen van de RMS-proclamatie en de komst van Molukse delegaties, nieuwe beleidsmaatregelen van het CAZ. Met het combineren van de ex-KNIL-rechten en het RMS-ideaal, worden nieuwe maatregelen als het voorstel voor een Burger Bewakingscorps en de invoering van de 60%- en zelfzorgregeling, politieke thema's waarin ook steun aan het RMS-ideaal een rol speelt. Er doet zich wel een verschuiving voor in de wijze waarop dat ideaal de discussie over deze maatregelen beïnvloedt: blokkeerden politieke eisen in 1952 nog het opzetten van het bewakingscorps, bij de invoering van de zelfzorg in 1956 werkt het RMS-ideaal ten gunste van de invoering. Dit laatste is mede te danken aan de opstelling van de Politieke Vertegenwoordiging, die meent dat al te radicaal verzet slecht is voor het imago van de RMS-aanhang.

Het feit dat de Politieke Vertegenwoordiging in 1956 een gematigde invloed op het verzet kan uitoefenen, is het gevolg van een tweetal factoren. Ten eerste hebben de protesten ook een sterk symbolische betekenis: een mogelijkheid voor het afbouwen van de afhankelijkheidsrelatie met het CAZ. Een tweede factor is dat de RMS-beweging zoals die zich in de loop van de eerste helft van de

jaren vijftig ontwikkelt, in meerderheid wordt gevormd door de samenwerking tussen de Badan Perwakilan en de Politieke Vertegenwoordiging. In de laatste is Manusama na zijn aankomst in Nederland de leidende persoon. Omdat hij één van de initiatiefnemers van de RMS-proclamatie is en door de RMS-president Soumokil is uitgezonden, heeft Manusama grote invloed. Is de overheid in eerste instantie nog bang voor een negatieve invloed van de komst van Manusama, later laat zij hem – ondanks het gegeven dat hij zich niet houdt aan de hem opgelegde beperkingen – begaan, omdat hij een matigende invloed op de Molukkers in de woonoorden heeft.

Ondanks dat de Badan Perwakilan de meerderheid van de Molukkers in Nederland verenigt, is er in de jaren vijftig sprake van talrijke organisatorische splitsingen. De belangrijkste beïnvloedende elementen daarvoor zijn geografische herkomst en interetnische relaties, ongenoegen over het gevoerde beleid, verschillen van mening over de verhouding tussen het RMS-ideaal en de ex-KNIL-rechten en persoonlijke tegenstellingen tussen leiders van bestaande organisaties.

De geografische herkomst is in de kampen een factor die meespeelt in de sociale organisatie. Naast nieuwe instituties als de kerk en belangenorganisaties, organiseren Molukkers zich op traditionele netwerken: familie-, dorps- en *pela*-verbanden. De traditionele netwerken worden op hun beurt gebruikt om anderen voor politieke kwesties te mobiliseren. De ontwikkeling die leidt tot het ontstaan van de Gerakan Nusa Ina (GNI), is daarvan een duidelijk voorbeeld.

Verbonden met geografische herkomst, speelt ook etniciteit een rol in de mobilisatie binnen de Molukse gemeenschap. In het geval van de Zuidoostmolukkers, is de wens van een deel van hen om zich te onderscheiden van Middenmolukkers de aanleiding voor conflicten, die uiteindelijk leiden tot het ontstaan van de KRPPPT. Bij het ontstaan van de GNI, waarin alleen Ceramezen verenigd zijn, is minder sprake van etniciteit als mobilisatiefactor. De betrokken Ceramezen organiseren zich vooral omdat men bang is dat hun dorpen van oorsprong gevaar lopen en zij voor die dorpen op willen komen.

De meeste van deze organisaties werken na hun ontstaan niet meer samen met de Politieke Vertegenwoordiging en de RMS-georiënteerde belangenorganisaties (CRAMS en Badan Perwakilan). Zij richten zich op onvoorwaardelijke repatriëring en streven naar vreedzame coëxistentie met andere organisaties (zoals de Ceramese GNI), of keren zich expliciet tegen het RMS-ideaal van de Middenmolukkers (zoals de Zuidoostmolukse KRPPPT). In het ontstaan van organisaties op basis van geografische herkomst, zien we een invloed van de

differentiatie binnen de Molukse gemeenschap. Het is evenwel niet zo dat door het ontstaan van deze nieuwe organisaties groepsvorming binnen de gemeenschap op basis van geografische herkomst voorop komt te staan. Binnen de CRAMS en de Badan Perwakilan blijven ook Zuidoostmolukkers, Ceramezen en Noordmolukkers verenigd.

Uiteindelijk blijven in de jaren vijftig de meeste Molukkers vasthouden aan het RMS-ideaal: in 1957 is 78% lid van een RMS-organisatie, 7% van een terugkeer-organisatie en 15% is lid van een politiek neutrale organisatie. Het vasthouden aan dat ideaal heeft meerdere redenen.

Mede door hun sympathie voor de RMS in 1950, zijn de Molukkers naar Nederland overgebracht. Ze zijn dus niet gekomen om zich daar permanent te vestigen, hetgeen opgaan in de Nederlandse samenleving tot een irreëel alternatief heeft gemaakt. Men wil wel gebruik maken van faciliteiten in Nederland, zoals onderwijs, maar dan gericht op een toekomst op de Molukken. Ook het alternatief 'onvoorwaardelijke repatriëring' ligt de eerste jaren niet voor de hand. De politieke verwickelingen die aan hun overkomst vooraf zijn gegaan, hebben hen in Indonesië niet geliefd gemaakt. Met het tonen van sympathie voor de RMS en het vasthouden aan demobilisatie op een vrij Molukken, hebben zij als groep de Republiek Indonesië afgewezen en daarmee als het ware 'de bruggen achter zich verbrand'. Bijkomend probleem vormen de activiteiten van de RMS-guerrilla op het Molukse eiland Ceram. Het is maar de vraag of men toestemming zal krijgen zich op de Molukken te vestigen. De redelijkste alternatieven in de jaren vijftig lijken tegen deze achtergrond: vasthouden aan het RMS-ideaal, of een meer afwachtende houding aannemen en lid worden van een politiek neutrale organisatie die zich inzet voor de ex-KNIL-rechten, waaronder het recht op demobilisatie op de Molukken.

Dat de meerderheid kiest voor lidmaatschap van een belangenorganisatie die ook streeft naar verwezenlijking van het RMS-ideaal, hangt samen met de meerwaarde die het RMS-ideaal individuele Molukkers te bieden heeft. Dat ideaal geeft namelijk een concrete invulling aan het 'tijdelijk verblijf' en waarborgt tegelijk de aanspraken op het recht te demobiliseren. Verder geven de RMS-gerichte belangenorganisaties, vergeleken met de andere belangenorganisaties, extra inhoud aan cohesie binnen de Molukse gemeenschap en de relatie tot Molukkers op de Molukken: door het RMS-ideaal blijven Molukkers in Nederland één met Molukkers op de Molukken. Ten slotte plaatst het RMS-ideaal het verblijf van Molukkers in Nederland in een internationaal perspectief: hun verblijf is gerelateerd aan een recht op zelfbeschikking, waarvoor internationaal geldende afspraken de grondslag vormen.

Nationalisme in ballingschap: de jaren zestig

Op het terrein van de huisvesting, markeert 1960 een nieuwe fase in het overheidsbeleid: de Molukkers worden vanuit de woonoorden overgeplaatst naar speciale woonwijken verspreid over heel Nederland. Levert deze overgang geen directe verandering op voor de RMS-beweging, andere ontwikkelingen in de jaren zestig doen dat wel.

In de eerste helft van de jaren zestig treedt een verdere divergentie op binnen de Molukse gemeenschap, met name als gevolg van een pro-Indonesische profilering van terugkeer-organisaties. Een andere belangrijke ontwikkeling in deze periode is de succesvolle poging een aantal belangenorganisaties in federatief verband te laten samenwerken voor het RMS-ideaal. Een volgende ontwikkeling vindt plaats buiten Nederland, op de Molukken. Daar slagen Indonesische troepen er in 1963 in de RMS-guerrilla op Ceram op te rollen, waarmee de RMS-beweging in Nederland er alleen voor komt te staan. Ten slotte markeert de tweede helft van de jaren zestig de komst van Molukse jongeren in de politieke arena, die in de jaren vijftig en begin jaren zestig nog wordt gedomineerd door de eerste generatie.

Woonwijken

Met het oog op een eventueel langer verblijf van Molukkers, wordt in 1957 de commissie-Verwey-Jonker ingesteld, die de minister van Maatschappelijk Werk moet adviseren over het oplossen van maatschappelijke problemen rond Molukkers. De commissie mag zich daarbij uitdrukkelijk niet bezighouden met juridische en politieke vraagstukken (Verwey-Jonker 1959: 7). Een beleidswijziging in navolging van een van de adviezen van deze commissie, luidt in 1960 een nieuwe fase in van het huisvestingsbeleid: vanaf dat jaar worden de Molukkers vanuit de woonoorden overgebracht naar speciale woonwijken in Nederlandse gemeenten.¹

Het 'huisvestingsadvies' van de commissie-Verwey-Jonker wordt door meerdere overwegingen ingegeven. Zij is ten eerste bang dat continuering van het verblijf in woonoorden, onder slechte woonomstandigheden, kan leiden tot verdergaande verpaupering. Verder lijkt

het haar raadzaam Molukkers meer in de nabijheid van werkgelegenheid te huisvesten, in de verwachting dat deelname aan het arbeidsproces de sociale en economische differentiatie binnen de Molukse gemeenschap zal bevorderen. Ten slotte hoopt de commissie dat huisvesting in woonwijken de machtspositie van en sociale controle door de belangenorganisaties – de commissie spreekt van 'monopolisering van contacten met de buitenwereld' (1959: 89) – zal breken. Volgens haar werkt die machtspositie belemmerend voor vrije meningsuiting en ontplooiing van individuele Molukkers. In tegenstelling tot hetgeen op basis van dit laatste te verwachten valt, stelt de commissie voor de woonwijken zodanig in te richten dat tegemoet wordt gekomen aan 'voorlopig behoud van de collectiviteit' en 'het zoveel mogelijk vasthouden van de elite in en voor collectiviteit' (1959: 103).

De woonwijken die hieruit voortkomen, verschillen dan ook qua sociale organisatie niet zo veel van de woonoorden. Om te beginnen worden wederom de aanhangers van de diverse belangenorganisaties in aparte woonwijken ondergebracht. Ook blijven eigen instituties als de kerk en verenigingen wijkgebonden bestaan. De kampraad wordt vervangen door een wijkraad, die evenals haar voorganger blijft functioneren als het laagste echelon van de belangenorganisaties. Vergeleken met de woonoorden, is het grootste verschil dat in de wijken geen Nederlandse staf (beheerder en verzorgers) meer aanwezig is. De werkzaamheden op welzijnsterrein worden overgenomen door (ambulante) sociaal werkers van het Commissariaat Ambonezenzorg (CAZ). De organisatorische infrastructuur die belangrijk is voor de RMS-beweging, wordt met deze geringe verschillen niet aangetast.

Wat betreft de inpassing in het arbeidsproces, werkt de overgang naar de woonwijken in eerste instantie positief. Zo constateert Van Amersfoort (1971: 54-56) dat Molukkers zich goed aan de arbeidsmogelijkheden in Nederland aanpassen. De arbeidssituatie van degenen die in de woonwijken wonen, is daarbij gunstiger dan die van degenen die nog in de oorden verblijven.

Het overgangsproces van woonoorden naar woonwijken loopt door tot in de jaren zeventig. In 1978 wordt in Vaassen voor het laatst een (restant van een) woonoord opgeheven. Eén kamp, Lunetten te Vught, is nooit opgeheven. In het begin van de jaren negentig wordt dit kamp zelfs gerenoveerd.

Levert de overgang van woonoorden naar -wijken in de jaren zestig geen directe veranderingen op voor de RMS-beweging, een andere ontwikkeling, ingezet in de jaren vijftig en nu geëffectueerd, doet dat wél: de repatriëring.

Repatrianten

De kwestie van repatriëring speelt vanaf het midden van de jaren vijftig en zorgt voor nogal wat onrust onder de Molukkers.² Aanhangers van het RMS-ideaal beschouwen de leden van terugkeer-organisaties als verraders van het politieke ideaal, als voorstanders van de Indonesische eenheidsstaat: de *Republik Indonesia*. Zo worden de (paar) in 1956 naar Indonesië gerepatriëerde gezinnen verguisd door de meerderheid van de Molukse gemeenschap. De Politieke Vertegenwoordiging gebruikt ook (met succes) publicitair een brief van een van de repatrianten – waarin melding wordt gemaakt van problemen bij aankomst in Indonesië – om te laten zien dat zij door de Indonesische overheid onderdrukt worden.

Enkele repatrianten die ik in de jaren negentig in Indonesië heb gesproken, vertellen dat zij hun wens om terug te keren toentertijd mede vanwege de negatieve ervaringen van de eerste gezinnen hebben opgeschort.

Tussen 1953 en 1955, als er op kleine schaal sprake is van repatriëring, vinden geheime onderhandelingen plaats tussen Polhaupessy, adviseur van de CRAMS, en het CAZ over onvoorwaardelijke repatriëring van Molukkers. In het kader daarvan ontmoet Polhaupessy ook enkele Indonesische delegaties. Hij suggereert dat hij in staat is niet alleen een groot deel van de CRAMS met zich mee te krijgen als de repatriëring een feit wordt, maar zelfs een deel van de Badan Perwakilan. Het is de vraag of Polhaupessy daartoe in staat is, want na een conflict binnen de CRAMS blijft alleen de helft van de CRAMS-leden hem loyaal. Bovendien is de suggestie dat hij ook leden van de Badan Perwakilan kan mobiliseren nergens op gebaseerd.³

Polhaupessy hoeft echter niets te bewijzen: zijn onderhandelingen worden midden jaren vijftig doorkruist door een verstoring van de verhouding tussen Indonesië en Nederland. De aanleiding daarvoor is de Indonesische aanspraak op Nederlands Nieuw-Guinea, dat buiten de dekolonisatie van Indonesië is gebleven. Om Nederland onder druk te zetten, worden in 1956 alle Nederlandse bedrijven in Indonesië genationaliseerd en de diplomatieke banden met Nederland verbroken.⁴

De repatriëring van enkele gezinnen en de geheime onderhandelingen van Polhaupessy zorgen wel voor de nodige onrust binnen de Molukse gemeenschap en bij het CAZ. Zo schermt de Indonesische ambassade met een lijst van duizenden Molukkers die zich hebben opgegeven voor repatriëring – een bewering die zij overigens nimmer hard heeft gemaakt. Het CAZ weet niet goed hoe zij op die 'gegevens' moet reageren, en ook binnen de Molukse gemeenschap ontstaat

onduidelijkheid over wie de Indonesische diplomatieke vertegenwoordiging het eigenlijk heeft.

Het verbreken van de diplomatieke betrekkingen tussen Indonesië en Nederland bemoeilijkt de repatriëring, omdat de Nederlandse overheid als bemiddelende partij wegvalt. De terugkeer-organisaties worden daarmee gedwongen zelf contact op te nemen met diplomatieke vertegenwoordigingen van Indonesië in omliggende landen, zoals Duitsland en België.⁵

Deze terugkeer-organisaties proberen op verschillende manieren een overeenkomst met de Indonesische overheid te sluiten. Meerdere malen worden daarvoor, mogelijk onder druk van de Indonesische overheid, samenwerkingsverbanden tussen organisaties aangegaan.⁶ Deze verbanden vallen echter steeds uiteen, omdat aangesloten organisaties elkaar ervan beschuldigen alleen maar voor hun eigen organisatie op te komen. Zo wordt Siwalette (leider van de SAAMI) bijvoorbeeld verweten dat hij in 1960, tijdens een bezoek aan de Indonesische president Soekarno in Rome, alleen heeft gepleit voor repatriëring van SAAMI-leden.⁷

Om van de Indonesische overheid toch toestemming voor repatriëring te krijgen, mengen de terugkeer-organisaties zich ook in de kwestie Nieuw-Guinea. Een aantal kiest daarbij expliciet partij voor Indonesië. In het woonoord Golflinks bij Arnhem bijvoorbeeld – waar leden van een terugkeer-organisatie wonen – wordt op Indonesische feestdagen de Indonesische vlag gehesen. Vanuit datzelfde kamp worden Molukkers in 1961, als een Indonesische invasie op Nieuw-Guinea dreigt, opgeroepen de Nederlandse regering onder druk te zetten Nederlands Nieuw-Guinea over te dragen aan Indonesië.⁸

Het contact met Indonesische diplomatieke vertegenwoordigingen in het buitenland en de opstelling ten gunste van Indonesië, maken dat de terugkeer-organisaties worden beschouwd als pro-Indonesisch. Deze al dan niet vermeende houding wordt hen niet in dank afgenomen. In de ogen van de meerderheid van de Molukse gemeenschap betekent dit verraad aan het RMS-ideaal en meerdere leiders van terugkeer-organisaties worden door RMS-aanhangers fysiek bedreigd.⁹

Zo vertelt één van de leiders dat hij in 1961 is uitgenodigd om in Utrecht een inleiding te komen houden. Aangekomen op het station in Utrecht, merkt hij in een hinderlaag te zijn gelokt en dat RMS-aanhangers hem stonden op te wachten. Door zich in de toilet van de trein te verstoppert, kon hij ontkomen.

Betekent de pro-Indonesië profilering voor de Molukse gemeenschap verraad aan het RMS-ideaal, dit laat evenwel onverlet dat de terugkeer-

organisaties zich vooral vanuit pragmatische overwegingen zo opstellen: zij zijn voor hun repatriëring afhankelijk van de Indonesische overheid en proberen met het zich uitspreken in de kwestie Nieuw-Guinea een wit voetje bij die overheid te halen.

Dat betekent, volgens meerdere betrokkenen, niet dat zij per se voorstanders van een Indonesische eenheidsstaat zijn geweest. Leiders van terugkeer-organisaties die zich expliciet hebben uitgesproken vóór de overgave van Nieuw-Guinea aan Indonesië, hebben bovendien gewacht met hun repatriëring, ondanks de toestemming daarvoor in het begin van de jaren zestig. Zij hebben de Indonesische overheid niet helemaal vertrouwd en zijn bang geweest niet verder te komen dan Jakarta.

Daar komt bij dat de meerderheid van hen het RMS-ideaal weliswaar ziet als een ideaal van andere Molukkers, maar een minderheid heeft dat ideaal niet helemaal afgezworen en vooral uit ontevredenheid over de RMS-leiders gekozen voor repatriëring.

Zo heeft volgens een respondent een lid van de SAAMI tijdens de repatriëring zelfs een RMS-vlag en wapens bij zich gedragen.

Als de repatriëring vanaf het begin van de jaren zestig uiteindelijk op gang komt, mag alleen de eerste groep repatrianten (leden van de SAAMI) van de Indonesische overheid direct doorreizen naar de Molukken. Alle groepen die na haar komen, moeten eerst enkele jaren op Java blijven. Leden van de GNI bijvoorbeeld, die in 1962 naar Indonesië vertrekken, kunnen pas doorreizen naar Ceram als daar in 1964 de laatste RMS-guerrilla is opgerold.

Het herstel van de diplomatieke betrekkingen tussen Indonesië en Nederland in 1962 – als Nieuw-Guinea via de Verenigde Naties aan Indonesië wordt overgedragen – heeft weinig invloed op de repatriëring van Molukkers. Daarvoor, in de jaren 1961 en 1962, zijn ongeveer 650 Molukkers gerepatriëerd. In 1964, na de normalisering van de diplomatieke betrekkingen, volgen nog ongeveer 100 repatrianten en aan het einde van de jaren zestig nog circa 700. Daarna stopt de repatriëring.¹⁰ De Nederlandse overheid, die nu weer gesprekspartner is, heeft ook weinig invloed op de manier waarop de repatrianten in Indonesië worden opgevangen. Pas medio jaren zeventig, als tussen de Indonesische en Nederlandse overheid afspraken worden gemaakt over repatriëring van Molukkers, komt deze weer op gang.

Naar een nieuwe eenheid van de RMS-achterban

Aan het einde van de jaren vijftig is het RMS-ideaal enigszins op de achtergrond geraakt. Sinds de invoering van de zelfzorg in 1956 zijn

er ook geen momenten meer geweest waarop grote groepen Molukkers voor de RMS kunnen worden gemobiliseerd. Ook het nieuwe huisvestingsbeleid, dat geleidelijk aan wordt geïmplementeerd, geeft geen aanleiding tot een nieuwe, massale mobilisatie.¹¹ De Politieke Vertegenwoordiging oriënteert zich in het begin van de jaren zestig op haar diplomatieke taken, wat onder meer tot uitdrukking komt in de 'basiscursus diplomatieke dienst' die zij opzet. Deze cursus spreekt een beperkte groep intellectuelen aan, maar heeft weinig betekenis voor de gemeenschap als geheel.

Vanuit de achterban wordt begin jaren zestig het initiatief genomen voor het nader tot elkaar brengen van de belangrijkste belangenorganisaties.¹² Initiatiefnemer is dominee Metiary, die in 1951 als één van de jongere legerpredikanten met de KNIL-groep naar Nederland is gekomen en betrokken is geweest bij de opbouw van de jongerenorganisatie van de Moluks Evangelische Kerk: de Pemuda Pemudi Kristen Maluku (PPKM). Begin 1962 zoekt Metiary contact met een aantal belangenorganisaties, met het verzoek na te denken over de vraag in hoeverre de Molukse gemeenschap als volk een eenheid vormt op sociaal en politiek terrein.¹³ Wel als volk, menen alle organisaties, maar op andere terreinen constateert men (overbrugbare) verschillen: zij streven immers alle naar verwezenlijking van het RMS-ideaal en komen, in samenhang daarmee, op voor de ex-KNIL-rechten. Alleen de Bond ex-KNIL stelt uitdrukkelijk dat de ex-KNIL-rechten niet vermengd mogen worden met het RMS-ideaal.

Voor een eerste vergadering nodigt Metiary, behalve hoofdbestuursleden van belangenorganisaties, meerdere zogenoemde 'intellectuelen' uit, met het doel hen kennis te laten nemen van wat er leeft onder het 'Molukse volk in ballingschap' en hen daarmee zover te krijgen zich voor die gemeenschap in te zetten. Met zijn initiatief beoogt Metiary een nieuw 'geestelijk houvast' te bieden:

'Het is daarom ook nodig dat wij de belangrijke kwesties ten behoeve van de geestelijke wedergeboorte van ons volk bespreken in een atmosfeer van een nationaal gevoel.'¹⁴

De eerste vergadering wordt een succes en resulteert in een gezamenlijke verklaring, waarin de intentie wordt uitgesproken tot samenwerking te komen. In het najaar van 1962 volgen nog enkele vergaderingen waarin 'de strijd' en 'ex-KNIL-rechten' centraal staan en in december volgt een bijeenkomst met vertegenwoordigers van verschillende kamp- en wijkraden. Begin 1963 wordt de federatie formeel opgericht: de *Badan Perseketaan Rajat Maluku Selatan* (Federatief lichaam van het Zuidmolukse volk). In de *Badan Perseketaan* nemen deel: CRAMS-Wenno, *Badan Perwakilan*, PNMS en Partij-loos. Voor verte-

genwoordigers van de Marinemolukkers en delegaties uit Ceram, alsook voor 'Nieuw-Guineamolukkers' worden plaatsen opengehouden.

De Badan Perseketaan is bedoeld als tussenstap in de richting van een eenheidsorganisatie en in 1966 is het zover: de federatie gaat dan over in de *Badan Persatuan Rajat Maluku Selatan* (Eenheidsorganisatie van het Zuidmolukse volk). In deze Badan Persatuan gaan op: de Badan Perwakilan, PPPRMS, Partij-loos en vertegenwoordigers van Marinemolukkers en Ceramese delegaties die vanaf 1951 zijn gestuurd. De doelstellingen van de Badan Persatuan zijn: het opkomen voor de sociale belangen van de Molukse gemeenschap en het streven naar realisering van het RMS-ideaal.

Succes Metiary

Het is niet de eerste keer dat een poging wordt ondernomen de verschillende organisaties op één lijn te krijgen. Tijdens de invoering van de zelfzorg in 1956, hebben CRAMS, Badan Perwakilan en PNMS zich korte tijd gezamenlijk verzet tegen het nieuwe beleid. Ook in de Zuidmolukse eenheidsraad (*Dewan Kesatuan Nasional Maluku Selatan*, DKNMS) hebben in 1957 en 1958 enkele belangenorganisaties samengewerkt met de Politieke Vertegenwoordiging. Beide samenwerkingsverbanden zijn echter na korte tijd weer uit elkaar gevallen. Dit gebeurt evenwel niet met de Badan Perseketaan.

Metiary's initiatief is vooral succesvol vanwege de wijze waarop hij dat vorm geeft. In de eerste contacten met belangenorganisaties profileert hij zich als dominee en plaatst zich in de rol van traditionele bemiddelaar – een rol die hem in Indonesië al groot gezag heeft opgeleverd.¹⁵ Bovendien kan hij in die hoedanigheid betrokken partijen aanspreken op morele zaken. Een kort verslag van zijn eerste gesprekken bevat bijvoorbeeld een lijst met 31 'overwegingen', die zijn gesprekspartners ervan moeten doordringen dat onderlinge strijd en verwijten niet goed zijn. Zijn dubbele functie – als politiek en geestelijk leider – geven zijn leiderschap extra gewicht: ondanks het feit dat Metiary na de eerste vergadering niet meer expliciet verwijst naar zijn domineeschap, blijft hij voor de Molukse gemeenschap ook als politiek leider dominee Metiary.¹⁶ Zijn dubbelrol wordt onder meer duidelijk wanneer hij bij vergaderingen of belangrijke bijeenkomsten voorgaat in het gebed.

Binnen de Moluks Evangelische Kerk staat men kritisch tegenover deze positie van Metiary. Uitgangspunt van de Kerk is dat geestelijk leiders afstand moeten houden van politieke activiteiten. Metiary verdedigt daarop zijn politieke werk onder andere met het verwijzen

naar dominees die zich eerder met politiek hebben bemoeid (Van der Hoek 1994: 142).

Een andere factor die invloed heeft op het succes van Metiary, is dat hij de deelnemers voor de eerste vergadering op persoonlijke titel uitnodigt. Pas in latere vergaderingen worden zij aangesproken als vertegenwoordigers van hun organisaties. De eerste toenaderingspogingen krijgen daardoor een vrijblijvend karakter. Ten slotte verrijkt Metiary het in de eerste aanloop naar de Badan Perseketaan om zelf namens een bepaalde organisatie of de Politieke Vertegenwoordiging op te treden: hij is de bemiddelaar tussen gelijken, die in het gat springt dat de politieke leiders hebben laten vallen. Door deze voorzichtige benadering wordt Metiary's initiatief niet gehinderd door eerdere mislukte samenwerkingspogingen.

Wie doet niet mee

Uiteindelijk gaan enkele belangenorganisaties niet over in de eenheidsorganisatie. Dit zijn onder meer de Kepentingan Rajat Pulau Pulau Terselatan (KRPPPT), CRAMS-Polhaupessy, de Bond ex-KNIL, CRAMS-Wenno en de PNMS. In de richting van de eerste twee onderneemt Metiary in het najaar van 1962, op uitdrukkelijk verzoek van de vergadering, nog pogingen hen erbij te betrekken. De KRPPPT laat niets van zich horen, de CRAMS-Polhaupessy spreekt wel met Metiary maar neemt geen deel aan de vergaderingen. Leden van de Bond ex-KNIL zijn op persoonlijke titel meestal wel aanwezig tijdens de vergaderingen, maar de organisatie zelf blijft op de achtergrond. Een belangrijk geschilpunt tussen de Bond ex-KNIL en de andere deelnemers aan de vergaderingen is de plaats die men aan de ex-KNIL-rechten toekent.

De discussie over de relatie tussen de RMS-strijd en de ex-KNIL-rechten, moet worden geplaatst tegen de achtergrond van de doelstellingen van Metiary's initiatief: het versterken van de RMS-strijd via het activeren van de 'intellectuelen' en het bevorderen van een structuur waarin de Politieke Vertegenwoordiging verbonden wordt met de achterban. De meerderheid van de deelnemende organisaties is van mening dat de ex-KNIL-rechten niet losgelaten mogen worden, maar wil tegelijk aan de RMS-strijd prioriteit geven; in dat kader wordt wel gesproken over de ex-KNIL-rechten als 'wapen' en het RMS-ideaal als 'doel'. De Bond ex-KNIL blijft zich op het standpunt stellen dat de rechten en de strijd niet met elkaar mogen worden vermengd (*tjampur*).

Voor Metiary liggen de zaken anders. Hij wijst de vergadering er in augustus 1962 op, dat de weg die tot dan toe bewandeld is moet

worden verlaten en de ogen op de toekomst gericht moeten zijn. Het is noodzakelijk om tot eenheid te komen want:

'De nieuwe generatie moet van ons een erfenis krijgen die waardevol is en die deze generatie haar trots geeft. Vergeet niet dat de nieuwe generatie geen ex-KNIL rechten heeft.'¹⁷

Verschuivende posities: nationalisme in ballingschap

De activiteiten rond de Badan Perseketaan hebben tot gevolg dat het RMS-ideaal vanaf 1962 weer meer in de belangstelling komt te staan. Op bijeenkomsten van de Badan Perseketaan in de woonorden wordt niet alleen gesproken over de noodzaak van samenwerking, maar wordt ook veel aandacht aan het RMS-ideaal besteed. Bovendien worden weer demonstraties voor het RMS-ideaal gehouden.

Deze pro-RMS uitingen zijn een doorn in het oog van de Indonesische overheid, die in dezelfde periode de diplomatieke banden met Nederland herstelt. In 1963 doet zij haar beklag bij de Nederlandse overheid dat deze niet optreedt tegen de pro-RMS demonstraties en propaganda in de kampen. De commissaris van het CAZ meent evenwel dat het wel meevalt met de RMS-aanhang onder de Molukkers in Nederland. In een vertrouwelijk schrijven aan de secretaris-generaal van het ministerie van Maatschappelijk Werk, meldt hij dat de RMS-propaganda voor buitenstaanders alleen zichtbaar is in het maandblad *Mena Muria* en in bijeenkomsten die van tijd tot tijd in de grotere woonorden worden georganiseerd.¹⁸ Hij meent dat voor dat RMS-ideaal ook geen klankbodem in de woonorden te vinden is. Volgens de commissaris beoogt men met de bijeenkomsten vooral eenwording, om zich – op basis van hun voormalige militaire status – ééndrachtig tegen het Nederlandse overheidsbeleid te keren. Wat betreft het niet optreden tegen pro-RMS demonstraties, stelt de commissaris dat de rijksoverheid dat ook niet kan doen omdat dit tot de competentie van lokale autoriteiten behoort. Het lijkt hem bovendien beter helemaal niet op te treden, omdat dit Molukkers juist in de richting van de RMS kan drijven en het gevaar bestaat dat de Nederlandse stichting Door De Eeuwen Trouw het voortouw neemt.

De analyse van de commissaris van het CAZ is niet helemaal accuraat. De inzet van de eenwording is niet een bundeling van verzet tegen het overheidsbeleid, maar samenwerking ten gunste van het RMS-ideaal. Op de bijeenkomsten in de woonwijken wordt niet 'slechts' ruimte gegeven aan RMS-propaganda: deze dient het doel van het eenwordingsproces. Het is mij niet helemaal duidelijk waarom de

commissaris de sympathie voor het RMS-ideaal in de kampen heeft gebagatelliseerd. Volgens gegevens van zijn eigen commissariaat is medio jaren zestig namelijk circa drie kwart van de Molukkers die onder de verantwoordelijkheid van het CAZ vallen, nog lid van pro-RMS organisaties.¹⁹

In tegenstelling tot hetgeen de commissaris van het CAZ dan ook denkt, wordt de RMS-beweging in Nederland in de eerste helft van de jaren zestig juist sterker.

De RMS-guerrilla op de Molukken daarentegen, krijgt in dezelfde tijd fatale klappen te verduren. In 1963 arresteren Indonesische troepen op Ceram de president van de RMS en leider van de guerrilla, Soumokil. In Nederland dringen de berichten over Soumokils arrestatie langzaam door, en politieke leiders doen deze in eerste instantie af als Indonesische propaganda. Op Ceram wordt de guerrilla nog korte tijd voortgezet. Hieraan komt een einde als in 1964 ook de laatste RMS-guerrillero's op Ceram worden gearresteerd. Soumokil wordt in 1964 ter dood veroordeeld.

Het einde van de RMS-guerrilla is niet de enige tegenslag voor de RMS-beweging in Nederland. Een tweede tegenvaller is de verbeterde relatie tussen de Nederlandse en Indonesische overheid na 1962. Vroegere tegenstanders van het Soekarno-regime, zoals Luns, de minister van Buitenlandse Zaken, worden pleitbezorgers van intensivering van de bilaterale betrekkingen. De opstelling van de Nederlandse overheid wordt nog positiever als in Indonesië in 1965 een nieuw, pro-westers regime aan de macht komt onder leiding van generaal Suharto (zie Pluvier 1978). Teneinde de Indonesische economie – die onder Soekarno in het slop is geraakt – nieuwe impulsen te geven, neemt Nederland zelfs het initiatief voor een internationaal hulpconsortium aan Indonesië: de Inter-Governmental Group on Indonesia (IGGI), die voor het eerst in 1967 bij elkaar komt.²⁰

Luns beseft dat men in Nederland de behandeling van Soumokil in Indonesië met argusogen zal volgen. Via stille diplomatie wijst hij de Indonesische overheid erop, dat een slechte behandeling van Soumokil en de uitvoering van het doodvonnis in Nederland brede kringen zullen raken, ook diegenen die niet met de RMS sympathiseren. Bovendien, zo houdt Luns de Indonesiërs voor, kan dit een terugslag betekenen in de goede betrekkingen tussen beide landen. Omdat men in Indonesië nog zeer gevoelig is voor kritiek vanuit Nederland en het bekend worden van een Nederlandse lobby eventuele gratiëring van Soumokil kan blokkeren, wordt geen ruchtbaarheid gegeven aan Luns' diplomatieke stappen. Wel schakelt hij zijn

Amerikaanse collega in om met Indonesië bevriende staten over te halen ook een beroep te doen op clementie voor Soumokil.²¹ Luns' pogingen blijven zonder resultaat: in april 1966 wordt Soumokil ter dood gebracht.

Vlak vóór de executie van Soumokil, gaat de Badan Perseketaan in maart 1966 over in de eenheidsorganisatie Badan Persatuan. Die overgang komt net op tijd om het hoofd te bieden aan de tegenslagen waarmee de RMS-beweging wordt geconfronteerd.

Manusama, die na Soumokil als belangrijkste RMS-leider wordt gezien, is de meest aangewezen persoon om Soumokil als president op te volgen. Manusama claimt bovendien een mandaat voor die opvolging uit handen van Soumokil te hebben. Wanneer de leiders van de Badan Persatuan hem verzoeken de functie over te nemen, gaat Manusama akkoord onder de voorwaarde dat enkele vooraanstaande Molukkers hem ondersteunen. Met deze personen vormt hij de eerste RMS-regering in ballingschap, die vanaf dat moment het werk van de Politieke Vertegenwoordiging overneemt.²² In juni 1966 stelt de Badan Persatuan zich expliciet achter de RMS-strijd en de regering van Manusama.²³ Manusama is daarmee verzekerd van de steun van de meerderheid van de Molukse gemeenschap in Nederland.

Het wegvallen van de RMS-guerrilla op de Molukken en de oprichting van een RMS-regering in ballingschap, betekent in meerdere opzichten een radicale verandering voor de RMS-beweging in Nederland. Zolang de guerrillero's nog actief waren, vormden zij het bewijs dat het RMS-ideaal ook op de Molukken leefde en niet alleen onder Molukkers in Nederland. Met de arrestatie van de laatste RMS-guerrillero's, wordt de lobby-positie van de RMS-beweging zwakker.

Hiermee ondergaat ook de 'taakstelling' van de RMS-beweging in Nederland een radicale verandering. Tot het midden van de jaren zestig is haar taak het vinden van erkenning voor de RMS-proclamatie en steun voor de RMS-beweging op de Molukken. Nu moet de RMS-beweging in Nederland zelf het voortouw nemen in het realiseren van een afscheiding van de Molukken. In termen van Richmond (1988) kan dit gekarakteriseerd worden als een verschuiving van 'steun-nationalisme' naar 'expatria-nationalisme'.

Een derde belangrijke verandering betreft de organisatiestructuur van de RMS-beweging. De Politieke Vertegenwoordiging handelt eerst op gezag van de politieke top op de Molukken, en moet daarmee in haar beleid rekening houden met het beleid dat op de Molukken wordt uitgezet.²⁴ Daar staat tegenover dat zij haar gezag tegelijk ontleent aan die politieke leiders op de Molukken: extern omdat de

RMS-guerrilla het bewijs is dat het RMS-nationalisme ook een zaak van Molukkers op de Molukken is, intern omdat zij de vertegenwoordigers zijn van de RMS'ers die vechten voor de bevrijding van de Molukken. Soumokil is daarbij voor de meerderheid van de Molukkers in Nederland een held geweest, en kritiek op hem heeft gelijk gestaan aan 'heiligschennis'. Het wegvallen van deze 'mythische' politieke leider op de Molukken en zijn opvolging door Manusama in Nederland, heeft tot gevolg dat het leiderschap van de RMS wordt 'ontmythologiseerd': Manusama is geen held die op de Molukken nog tegen de Indonesiërs vecht, en omdat hij in Nederland verblijft kan men precies volgen wat hij wel en niet doet. Zijn leiderschap kan daardoor bekritiseerd en betwist worden. Er ontstaat, met andere woorden, een relatief machtsvacuüm.

In de tweede helft van de jaren zestig wordt het leiderschap van Manusama inderdaad aan de kaak gesteld. De oppositie komt uit twee hoeken: van Tamaela die Manusama's leiderschap gaat beconcurreren, en van jongeren die Manusama's beleid gaan bekritisieren.

Tamaela versus Manusama

De competentiestrijd die in de tweede helft van de jaren zestig tussen Manusama en Tamaela ontstaat, heeft zijn oorsprong in de delegaties die vanaf het begin van de jaren vijftig vanuit Ceram zijn uitgezonden.²⁵

Delegaties

Vanaf 1951 stuurt de RMS-regering meerdere politieke en militaire delegaties. Manusama leidt de eerste politieke delegatie, die al in mei van dat jaar wordt uitgezonden maar als gevolg van ziekte van Manusama's echtgenote pas in het voorjaar van 1952 Nieuw-Guinea bereikt.²⁶ Tijdens dit oponthoud wordt een tweede politieke delegatie gestuurd, onder leiding van de RMS-premier Wairisal. Deze bereikt tegelijk met Manusama Nieuw-Guinea. Manusama gaat door naar Nederland, Wairisal naar Indonesië. De tweede politieke delegatie wordt vergezeld door een militaire delegatie, onder leiding van kolonel Tahapary van het RMS-leger (APRMS). Onder de delegatieleden bevindt zich ook I. Tamaela, luitenant-kolonel van het APRMS. In 1954 komt op Nederlands Nieuw-Guinea een tweede militaire delegatie aan met kapitein Pattipeilohy aan het hoofd, gevolgd door een derde militaire delegatie in 1956 onder leiding van kapitein

Tuankotta. In 1956 en 1962 komen daar nog een vierde en vijfde militaire delegatie aan, onder respectievelijk leiderschap van kolonel Kakisina en kapitein Walangitan.²⁷ De opdracht die de delegaties meekrijgen is het zoeken van materiële steun voor de RMS-strijd en om te achterhalen waarom eerdere delegaties geen resultaten hebben geboekt.

De meeste leden van de verschillende delegaties komen pas begin jaren zestig naar Nederland. Meerdere delegatielieden maken deel uit van de groep 'Nieuw-Guineamolukkers' (zie noot 1) die in 1962 naar Nederland komt. Op Nieuw-Guinea hebben zij een informeel netwerk gevormd en zich geprofileerd als RMS-leiders. Na aankomst in Nederland zoeken ze contact met aldaar verblijvende politieke leiders. Als vertegenwoordigers van de 'Nieuw-Guineamolukkers' worden zij bij RMS-vieringen uitgenodigd, en binnen het bestuur van de Badan Perseketaan is voor hen een plaats opgehouden. Ook de Nederlandse stichting Door De Eeuwen Trouw heeft belangstelling en gaat enkele gesprekken met hen aan. Deze verlopen echter stroef, niet in de laatste plaats omdat de delegatielieden zich terughoudend opstellen in het geven van inlichtingen.²⁸ Met name de delegatie van Walangitan is voor de RMS-sympathisanten in Nederland interessant, omdat deze als laatste vanuit Ceram is vertrokken en documenten en brieven zou hebben meegenomen. Volgens Walangitan hebben de Nederlandse autoriteiten op Nieuw-Guinea de meeste papieren evenwel in beslag genomen.

Samenwerking en conflict

Het contact tussen de politieke leiders in Nederland en de delegatielieden verloopt niet helemaal bevredigend. De delegaties ergeren zich met name aan het uitblijven van resultaten in de RMS-strijd. Manusama's regering van haar kant stelt zich terughoudend op omdat Manusama van mening is dat militairen geen hoofdrol moeten spelen in politieke zaken. Naarmate de tegenstellingen scherper worden, profileert Tamaela – meegekomen met de militaire delegatie-Tahapary – zich als leidende figuur van de 'Missie militair/Delegatie RMS', waarin de verschillende delegaties zich hebben verenigd. Tamaela benadrukt de noodzaak van het ondernemen van verdere internationale stappen en het weer oppakken van de werkzaamheden van Vigeleyn Nikijuluw, die begin jaren vijftig RMS-vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties (VN) is geweest. In zekere zin om de lieve vrede te handhaven, krijgt Tamaela in de loop van 1968 van de regering in ballingschap toestemming daartoe een poging te ondernemen.

Tamaela gaat enthousiast aan de slag. Omdat hij zich te solistisch opstelt, zeggen de politieke leiders in Nederland hun vertrouwen evenwel al snel in hem op en schorsen hem – en enkele van zijn medewerkers – in november 1968 als officier van de RMS-strijdkrachten. In december benoemt Manusama's regering Parioery, een Molukker die reeds in Amerika woont, tot nieuwe RMS-vertegenwoordiger voor de VN. In dezelfde maand bezoekt Tamaela nogmaals de Verenigde Staten en het gebouw van de VN.²⁹

In Nederland wordt intussen niet stilgezeten. Op 19 mei 1968 richten Manusama-aanhangers het *Korps Pendjagaan Keamanan* (KPK; Korps voor bewaking en veiligheid) op, waarvoor ter officiële verklaring wordt aangevoerd dat de Indonesische overheid, sinds de terugkeer van een diplomatieke vertegenwoordiging in Nederland, probeert te infiltreren binnen de Molukse gemeenschap. Het tijdstip van oprichting en de eerste taken van de KPK-leden geven echter een ander beeld: namelijk dat het KPK mede wordt opgericht als tegenwicht voor de opkomende oppositie van Tamaela tegen het leiderschap van Manusama.

In antwoord op de afwijzende houding van Manusama, roept Tamaela in januari 1969 de Molukse bevolking in Nederland op mee te werken aan een reorganisatie van de regering in ballingschap. Als schakel tussen een centrale regering op de Molukken en de Molukse bevolking – die volgens Tamaela voor 78% op de Molukken, 20% in Indonesië en 2% in Nederland verblijft – zal de 'Missie militair/Delegatie RMS' een regering in ballingschap moeten vormen.³⁰ In juni 1969 richt Tamaela, die zichzelf inmiddels heeft bevorderd tot generaal van de APRMS, een tegenregering op. Hij heeft daarin de functie van *acting president*. De toevoeging *acting* moet tot uitdrukking brengen dat hij een tijdelijke president is, totdat de Molukken zijn bevrijd. Evenals Manusama, beweert Tamaela brieven van Soumokil te bezitten die hem machtigen een eigen regering te installeren.³¹ Vlak na de installatie van zijn regering, vertrekt Tamaela met zijn gezin en secretaresse naar Amerika om zich daar volledig voor de RMS te kunnen inzetten. Wat betreft de inbreng van de achterban, doet Tamaela daarbij een zwaar beroep op financiële bijdragen van zijn aanhangers. Zijn verblijf in Amerika is zeer kostbaar en moet door zijn aanhang worden betaald. Om zijn activiteiten te kunnen bekostigen, organiseert hij meerdere 'bliksem-inzamelingen'. Zijn aanhangers geven vaak honderden gulden per jaar.

Factionalisme

De ontwikkelingen in Nederland gaan op dat moment snel. De strijd om het politieke leiderschap leidt tot een tweespalt binnen de achterban. Manusama stelt zich op het standpunt dat hij vooral leiding moet geven aan een volk, en dat de mobilisatie van dat volk in eerste instantie overgelaten moet worden aan de daarvoor verantwoordelijke organisaties zoals de Badan Persatuan. Tamaela daarentegen gaat zelf op zoek naar een achterban. Hij probeert die te versterken door een beroep te doen op traditionele verwantschappen. Tamaela komt van het eiland Ceram en gebruikt dat om mensen te mobiliseren. Zo zoekt hij aanhang onder Ceramezen, maar ook onder Zuidoostmolukkers omdat er volgens de overleveringen een broederband tussen beide groepen bestaat.

De eerste tijd groeit de aanhang van Tamaela sterk. Zijn beroep op traditionele loyaliteiten speelt daarbij slechts zijdelings een rol. Twee andere factoren zijn doorslaggevend voor het succes van Tamaela. Allereerst is hij een charismatische persoon, die met zijn publieke optredens veel indruk maakt. Hij treedt op in uniform, waarmee hij zeker bij jongeren extra krachtadig overkomt. Daarnaast weet hij met zijn optreden de indruk te wekken dat hij een nieuwe belofte voor de toekomst heeft. Zijn op de VN gerichte activiteiten en nadruk op het internationale karakter van de RMS-strijd, maken dat meerderen geloven dat hij iets te bieden heeft. Dit in tegenstelling tot Manusama, die tot dan toe weinig heeft bereikt.

Als tegenhanger van de KPK, richt Tamaela's missie in 1968 de Commando's op. Deze Commando's vallen onder de verantwoordelijkheid van Manuputry, een voormalig lid van de militaire politie die met Tamaela uit Ceram is meegekomen. Vergeleken met de KPK zijn de Commando's niet alleen militaristischer georganiseerd, zij treden ook met meer militair vertoon naar buiten.

Na de installatie van Tamaela's tegenregering in juni 1969, nemen de spanningen tussen voor- en tegenstanders van de nieuwe regering toe en breken gevechten uit. Zo vallen Manusama-aanhangers het huis van Tamaela's premier Tatuhey in Nijverdal aan en slaan daar de inboedel kort en klein, en overvallen KPK'ers woningen van Tamaela-aanhangers in het kamp Vossenbos bij Wierden. Tamaela-aanhangers reageren met tegenacties, waarop vervolgens wederzijds weer wraakacties worden ondernomen.

In de gewelddadige conflicten tussen de missie en de groep van Manusama, spelen de ordediensten van beide groeperingen een

centrale rol. In welke mate de confrontaties door de hoogste commandanten daarvan zijn ingegeven, is niet exact vast te stellen.

In interviews met leidende personen uit die tijd, wordt dit in ieder geval ontkend – hergeen overigens niet wil zeggen dat zij er geen weet van hebben gehad. De acties lijken door lagere commandanten geïnitieerd of 'spontaan' te zijn ontstaan. Zo wordt de aanval van de KPK op Tamaela-aanhangers in Vossenbos de avond erop door een groep van Tamaela beantwoord met een overval op Manusama-aanhangers in hetzelfde woonoord. De deelnemers aan de laatste actie zijn, net als de KPK'ers, kort tevoren bij elkaar geroepen. Een ex-KPK'er zegt daarover:

'We waren opgedeeld in kleine groepjes, drie à vier man die bij elkaar in één auto konden. Toen met Vossenbos kregen we te horen: zo en zo laat daar en daar in Wierden. Je ging en hoorde daar wat of wie het doel was. Dan ging je erop af en na de actie gelijk weer terug.'

Broederstrijd

Het conflict tussen Manusama en Tamaela is eigenlijk een broederstrijd: beiden streven naar verwezenlijking van het RMS-ideaal. Zelfs over de te voeren strategie is men het eigenlijk met elkaar eens. Zowel Manusama als Tamaela is van mening dat internationale organisaties een belangrijke rol kunnen spelen. Manusama heeft eerder ook stappen richting de internationale gemeenschap ondernomen en ondervonden dat de internationale weg een lange weg is. Tamaela evenwel meent op korte termijn resultaten te kunnen behalen. Een belangrijk verschil tussen de beide leiders is dat Manusama pertinent tegenstander is van een militaire leiding. Tamaela daarentegen presenteert zich graag met militair vertoon.

Pogingen om de conflicten tussen beide groepen op te lossen, hebben eerst weinig succes. De heftige botsingen tussen Tamaela- en Manusama-aanhangers duren tot 1970. In dat jaar lukt het om beide partijen met elkaar te laten overleggen. Doorslaggevend in het bereiken van een 'gewapende vrede' is een gezamenlijke actie van jongeren uit zowel de Tamaela- en Manusama-achterban als ongeorganiseerde jongeren. De aanzet hiertoe wordt gedaan in 1969 en 1970, als jongeren zich steeds meer actief met de RMS-politiek gaan bemoeien.

Jongeren mengen zich in de politiek

In verband met de activiteiten rond de oprichting van de Badan Perseketaan, wijst Metiary er al in 1962 op dat rekening moet worden gehouden met de jongeren en dat zij iets moeten krijgen om trots op

te zijn (waarmee hij doelt op het RMS-ideaal).³² Metiary kent de 'komende' generatie niet alleen als lid van zijn kerkgemeente, maar ook door zijn bemoeienissen met de PPKM, de kerkelijke jongerenorganisatie.

Meerdere informanten die in de jaren zestig en zeventig politiek actief zijn geweest, vertellen in interviews dat zij uit de PPKM zijn gestapt of ernaast actief zijn geworden in politieke organisaties, omdat zij binnen de PPKM onvoldoende voor hun politieke idealen konden werken.

Metiary ziet dat de jongeren binnen de PPKM, mede door discussies over de geschiedenis van de Molukse gemeenschap, ongeduldig worden en zelf actief willen worden in de politieke arena die tot dan toe gedomineerd is door de eerste generatie.

Zowel binnen als buiten de woonoorden en -wijken ontstaan politiek gerichte jongerenorganisaties. Eind jaren vijftig wordt al het *Front Pemuda Maluku* (FPM; Moluks Jongeren Front) opgericht. Het front geeft een blaadje uit en organiseert informatie-avonden over de situatie van Molukkers. Bovendien organiseert het met enige regelmaat bijeenkomsten in de woonoorden, met als doel Molukse jongeren voor te lichten over de cultuur van Molukkers en het RMS-ideaal. De kern van het FPM woont in Leiden en Den Haag. Medio jaren zestig ontstaat rond het blad *Darah Maluku* (Moluks Bloed) vanuit Amsterdam een nieuwe jongerengroep. Zowel het FPM als de groep rond *Darah Maluku* profileert zich sterk nationalistisch, dat wil zeggen pro-RMS. Zo prijkt op de titelpagina van de *Lembaga Front Pemuda Maluku di Belanda* (Orgaan van het Moluks Jongeren Front in Nederland) de zin: 'Op de puinhopen van Ambon zullen wij een nieuw Molukken bouwen.' Hetzelfde geldt voor een groep jongeren die vanaf september 1965 het blad *Toma* (Vooruit) uitgeeft. Ook in dit maandblad wordt op het titelblad verwezen naar sympathie voor het RMS-ideaal. *Toma* is een onafhankelijk blad dat pretendeert de RMS-beweging kritisch te volgen en jongeren te stimuleren zich voor de strijd in te zetten. Naast deze groepen zijn nog tal van andere (plaatselijke) jongerengroepen actief.

Verschillende jongerengroepen nemen al in de eerste helft van de jaren zestig een militante houding aan tegenover de RMS-strijd. In Moordrecht bijvoorbeeld, bestaan in 1964 drie jongerenverenigingen, waarvan twee gelieerd zijn aan de kerk (Moluks Evangelische Kerk, de GIM, en de Protestantse Noodgemeente, GPMB). De derde (neutrale) organisatie, de Molukse Jongerenvereniging gaat steeds meer 'aan politiek doen'. Dit uit zich onder meer in het volgen van commando-achtige trainingen die worden gegeven door een ex-commando, en discussiebijeenkomsten met politici.³³ In april 1965 bekladt deze groep muren

met de leus 'Ambon moet vrij', en na de executie van Soumokil organiseert zij een demonstratie. 's Nachts gaan nog enkele jongeren op pad om de Indonesische ambassade in Den Haag te bekogelen. Ze komen echter niet op hun bestemming aan omdat de politie hen tegenhoudt.³⁴

De Badan Persatuan onderkent ook dat zij aandacht aan jongeren moet besteden. In dezelfde verklaring waarin zij zich achter de regering in ballingschap schaart (1966), wijst zij op de ingewikkelde problematiek van de jongeren.³⁵ Een maand later richt de Badan Persatuan een werkcmité op, dat de opdracht krijgt de jongerenorganisaties te bundelen. De meeste organisaties geven gehoor aan een eerste oproep voor een gezamenlijke bijeenkomst. Zij zijn echter niet voor de oprichting van één federatieve jongerenorganisatie, zoals het werkcmité voorstelt, wél voor verdere samenwerking.³⁶ Een jaar later wordt deze samenwerking geformaliseerd binnen de *Susunan Pusat Pemuda Republik Maluku Selatan* (SPP-RMS; centrale RMS-jongerenkoepel) (Toma, oktober 1967).

In 1966 besluiten de jongeren het Nederlandse publiek vaker te confronteren met de aanwezigheid en politieke wensen van Molukkers in Nederland. Als middel kiezen zij voor jaarlijkse demonstraties op 27 december, ter gelegenheid van de 'viering' van de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië. Door aandacht te vestigen op die overdracht zal, volgens de jongerenorganisaties, het Nederlandse publiek doordrongen moeten worden van de verantwoordelijkheid die het nog heeft jegens de Molukkers.

Met haar initiatief voor het bijeenbrengen van jongerenorganisaties wil de Badan Persatuan uiteraard haar centrale positie binnen de RMS-beweging handhaven. Het is een poging de jongeren die een eigen, radicalere weg dreigen te gaan aan zich te binden, zoals ook de jongeren die zich in de eerste helft van de jaren zestig steeds meer op de voorgrond hebben geplaatst. Zo worden leden van het werkcmité onder andere gerekruteerd uit de groep rond *Darah Maluku*. Paais, één van hen, wordt er welhaast met de haren bij gesleept: zonder dat hij heeft toegezegd of zelfs is gevraagd, wordt zijn naam al als voorzitter van het werkcmité bekendgemaakt.³⁷

In dezelfde maand waarin het werkcmité in het leven wordt geroepen, juli 1966, leveren jongeren uit Moordrecht het bewijs dat zij bereid zijn tot hardere acties voor het RMS-ideaal over te gaan. Op 26 juli arriveren de weduwe van Soumokil, Nonja Soumokil, en haar zoon en zus op Schiphol. Zij worden opgewacht door een menigte Molukkers, waaronder een officiële delegatie met Manusama. Onder

de menigte bevindt zich ook een groepje jongeren uit Moordrecht. Geraakt door het tafereel op het vliegveld, menen zij dat de tijd is gekomen dat Molukkers van zich laten horen. Dezelfde nacht nog proberen zij brand te stichten in de Indonesische ambassade in Den Haag (zie Siahaya 1972).

In het najaar worden alle twaalf betrokken jongeren gearresteerd, met alle gevolgen van dien. In Moordrecht begint men, om uiteenlopende redenen, personen ervan te verdenken de jongeren te hebben aangegeven en worden wraakacties tegen hen ondernomen.³⁸ Op landelijk niveau worden de twaalf verheven tot helden. Het blad *Toma* (september 1966) noemt hen 'politieke gevangenen' en gaat een maand later, in een redactioneel commentaar als reactie op het proces tegen de twaalf, in de aanval tegen Nederland. De officier van justitie, die het RMS-ideaal internationaal niet haalbaar heeft genoemd wordt daarin neergezet als een 'nazaat van de hersenschimmen jagende republiek uit de tijd van de 80-jarige oorlog', die 'zijn lesje van zijn voorouders nog niet [heeft] geleerd'. Ook wordt de aandacht in het proces voor de wraakacties gehekel:

De NSB'ers werden door de "goede" Nederlanders (ze durven alleen maar na de oorlog, in de oorlog liepen ze als makke schapen in 't gareel) midden op de weg zonder proces als honden neergeschoten, vaak schoten ze ook nog de verkeerde neer. Deze werden echter in triomf als helden door een dorp of stad gereden (*Toma*, oktober 1966).

Tijdens de eerste 27 december-demonstratie in 1966, komt het opnieuw tot een uitbarsting. Nadat een petitie is aangeboden aan de Nederlandse minister-president, weigert een deel van de circa tweeduizend betogende Molukse jongeren door te lopen naar het eindpunt van de demonstratie. Zij gaan naar de Indonesische ambassade, waar het tot ongeregelheden komt. Het organiserend comité distantieert zich dan nog van deze ongeregelheden.³⁹ In de jaren zeventig komt daar evenwel verandering in.

Jongeren gaan hun eigen weg

Vanaf de poging tot brandstichting in de Indonesische ambassade in 1966, waarmee de radicalisering een feit is geworden, volgen de jongeren twee sporen. Zij participeren binnen de gevestigde organisaties, zoals de jongerenorganisaties en de KPK, de ordedienst van de Badan Persatuan, of in de Commando's van Tamaela, en nemen als zodanig deel aan de onderlinge twist tussen de rivaliserende leiders. Tegelijkertijd organiseren zij zich als generatiegenoten, dwars door de tegenstellingen tussen de leiders heen.

Een belangrijke impuls voor de militante opstelling in het midden van de jaren zestig komt van groepen jongeren uit Moordrecht en omgeving. Met de poging tot brandstichting in Den Haag, hebben zij zich geprofileerd als *die-hards* voor de RMS-zaak. In een poging de jongeren op één lijn te krijgen, zoekt een aantal van hen contact met andere Molukse jongeren in het land. Gebruik makend van informele netwerken, worden discussies gehouden over de verantwoordelijkheid van jongeren voor het leveren van een bijdrage aan de RMS-strijd. Dergelijke bijeenkomsten vinden plaats in ontmoetingscentra, op speciaal georganiseerde 'Ambon-avonden' die steevast een grote groep jongeren aantrekken, maar ook op grasveldjes in plaatsen waar Molukse wijken zijn gevestigd. Aan deze bijeenkomsten nemen jongeren met uiteenlopende achtergronden deel: jongeren uit gezinnen die voor Tamaela of Manusama zijn, jongeren die zich in het conflict tussen de leiders neutraal opstellen en jongeren uit woonwijken waar hoofdzakelijk (toekomstige) repatrianten wonen.

De groep 'onorganiseerde' jongeren voeden in belangrijke mate de inhoudelijke discussies. In diverse pamfletten roepen zij hun leeftijdgenoten op zich niet, zoals de eerste generatie, te laten leiden door de Nederlandse rechtsorde en petitie te blijven aanbieden, maar het heft in eigen handen te nemen en desnoods geweld te gebruiken.⁴⁰ Mede als gevolg van deze 'revolutionaire retoriek' en het toenemende ongeduld onder de jongeren, ontstaat een bereidheid over te gaan tot verdergaande acties dan de poging tot brandstichting in Den Haag.

De actie-Wassenaar

Dat moment komt in de zomer van 1970, als bekend wordt dat de Indonesische president Suharto van 1 tot 4 september een staatsbezoek aan Nederland zal brengen.⁴¹ Molukse leiders kondigen aan dat Suharto een 'warm onthaal' zal krijgen. Dat onthaal wordt echter anders dan de leiders zich vermoedelijk hebben voorgesteld.

In de vroege ochtend van 31 augustus, overvallen 33 Molukse jongeren in Wassenaar de ambtswoning van de Indonesische ambassadeur. Bij toeval laten zij de ambassadeur zelf ontsnappen – omdat ze denken dat het de tuinman is die de benen neemt. Bij de overval komt een politieagent die de residentie bewaakt om het leven. De actievoerders, die zich Vrije Zuidmolukse Jongeren noemen, eisen een gesprek tussen Suharto en Manusama. De Nederlandse regering moet, indien nodig, Suharto daartoe onder druk zetten.

Manusama is echter allesbehalve ingenomen met deze overval. Hij is tegenstander van gewelddadige acties en probeert met de actievoerders

te onderhandelen. Zonder succes: de actievoerders accepteren alleen Metiary, de voorzitter van de Badan Persatuan, als onderhandelaar. Als de Nederlandse regering toezegt Manusama met een delegatie te ontvangen om over de politieke eisen van Molukkers te praten, geven de 33 actievoerders zich over, waarna ze worden gearresteerd. Enige tijd later worden nog twee oudere Molukkers gearresteerd (waaronder het hoofd van de KPK), die worden gezien als het brein achter de actie.

Volgens één van hen is de politie hem op het spoor gekomen, omdat vanuit de ambtswoning meerdere keren met hem is getelefoneerd teneinde hem op de hoogte te houden van de ontwikkelingen.

De KPK, die weliswaar niet het brein is achter de actie (deze is ingezet door de 'ongeorganiseerde' jongeren), is er wél bij betrokken. De KPK, die vreest dat de actiebereidheid van jongeren voorafgaande aan de geplande komst van Suharto uit de hand loopt en hoort van de plannen, oordeelt het raadzaam zelf deel te nemen aan de actie – te meer daar geruchten de ronde doen dat deze tegen personen is gericht. Met het overnemen van het initiatief, probeert ze de actie in acceptabele banen te leiden.

In het oorspronkelijke plan zijn drie doelen opgenomen (de ambtswoning in Wassenaar, de ambassade in Den Haag en het consulaat in Amsterdam), waarvoor ook drie groepen zijn georganiseerd. Op het allerlaatste moment blazen de KPK-leiders de acties tegen de ambassade en het consulaat af. De groepen zijn al op weg als zij horen dat 'hun' actie niet doorgaat. Een groep uit het noorden van Nederland wordt op weg naar Amsterdam tegengehouden in Huizen. Als reden daarvoor krijgt ze te horen dat het te gevaarlijk is om de actie door te laten gaan, aangezien er een verhoogde politieactiviteit is gesignaleerd. De leiding twijfelt bovendien aan de impact van verdere acties omdat in de ambassade en het consulaat vermoedelijk alleen een nachtwaker aanwezig is.

De jongeren ervaren het afblazen van 'hun' acties als verraad van de leiders. Ze zijn teleurgesteld dat zij, in tegenstelling tot hun 33 kameraden, niet tot actie kunnen overgaan. Bovendien vermoeden ze dat het afgelasten van de twee acties is ingecalculeerd. Dat slechts één nachtwaker in het consulaat en de ambassade aanwezig is, heeft men tenslotte van te voren kunnen bedenken. Eveneens heeft men kunnen verwachten dat de politie potentiële doelen meer in de gaten zou gaan houden nadat de ambtswoning in de vroege ochtend zou zijn overvallen.

Reacties op Wassenaar

Van Nederlandse zijde wordt met ontzetting gereageerd. Met een beschuldigende vinger wordt gewezen naar de oudere Molukkers die de jongeren met 'waanideeën en illusies' hebben opgevoed. Aan Molukse zijde stelt men zich bijna unaniem op achter de eisen van de actievoerders, hoewel men over de vorm van de actie enige ambivalentie laat blijken. Zo stelt de Badan Persatuan in een verklaring eerst dat zij 'volkomen' achter de actie staat. Later verklaart zij achter de eisen van de jongeren te staan, maar dat die wél langs de 'geëigende ordentelijke manier zoals reeds 20 jaar ten uitvoer is gelegd' moeten worden gesteld (Wassenaar... 1978: 26). De groep rond *Toma* stelt zich achter de eisen, zonder de gewelddadige actie af te keuren. Zij doet een beroep op de Nederlandse bevolking begrip te hebben voor het gebruik van geweld. Daarbij wijzen zij op de Molukse loyaliteit aan Nederland in de koloniale tijd, en de behandeling die Molukkers na aankomst in Nederland hebben gekregen, 'ondergebracht in gewezen concentratie-kampen achter prikkeldraad'. De groep verzekert de Nederlandse bevolking ervan dat zij streeft naar geweldloosheid, maar niet zal terugschrikken voor het gebruik van geweld. Dit betekent niet dat zal worden overgegaan tot een guerrilla in Nederland (Wassenaar... 1978: 28-29).

Rond het huis van bewaring in Scheveningen, waar de actievoerders in voorarrest zitten, worden diverse solidariteitsdemonstraties georganiseerd. In persberichten hierover wijzen jongeren er niet alleen op dat zij zullen doorgaan met de strijd voor de RMS, zij verwerpen ook de aantijgingen tegen hun ouders als zouden dezen hen hebben geïndoctrineerd en opgevoed met illusies. De jongeren benadrukken dat zij zelf kiezen voor het RMS-ideaal. De generatiekloof – zoals die naar voren komt in de pamfletten in de periode vóór de actie-Wassenaar – mag dan wel bestaan, maar mag niet door de Nederlanders gebruikt worden om een wig te drijven tussen de verschillende generaties, evenmin om de actie van de jongeren af te doen als het gevolg van indoctrinatie.

Al op 7 oktober 1970 vindt het beloofde gesprek tussen de Nederlandse regering en een Molukse delegatie plaats.⁴² Daarbij zijn aanwezig: minister-president De Jong, minister van Buitenlandse Zaken Luns, RMS-president Manusama en zijn adviseur Hitijahubessy. Veel levert de bespreking niet op. Beide partijen herhalen hun standpunten: De Jong en Luns stellen dat Nederland geen partij is in de RMS-kwestie en dat noch van Nederland, noch van Indonesië of de Verenigde Naties kan worden verwacht dat zij hun standpunt inzake

de RMS veranderen; Manusama en Hitijahubessy wijzen erop dat de politieke eisen van Molukkers deel zijn 'van de realiteit van 1970' en dat zij blijven streven naar een verwezenlijking van het RMS-ideaal. Van Nederlandse zijde wordt aangeboden te helpen in het op gang brengen van een dialoog met Indonesië, maar wordt ook gesteld dat een dergelijke dialoog niet kan plaatsvinden op basis van besprekingen over het RMS-ideaal.

Voor Manusama doet de bespreking de deur naar de Nederlandse regering dicht en is er ook in de toekomst geen rol meer voor haar weggelegd. De Nederlandse regering daarentegen is overtuigd van de noodzaak een dialoog tussen Molukkers in Nederland en Indonesië op gang te brengen – en gaat daar ook in de jaren zeventig aan werken.

Eén week na de bespreking, wordt in het woonoord IJsseloord een massale wapenzoekactie gehouden. Deze razzia en de, voor Molukkers, onbevredigende uitkomst van het overleg, zijn aanleiding voor nieuwe acties. Zo beginnen op 9 december Vrije Zuidmolukse Jongeren een hongerstaking op het Binnenhof. Ook Nederlandse organisaties worden actief. De Amsterdamse Vrijheidsschool, een met de Amerikaanse zwarte beweging sympathiserende organisatie, regelt in oktober, november en december demonstraties met als eisen: realisering van het zelfbeschikkingsrecht van de Zuidmolukkers, vrijlating van de Molukse politieke gevangenen en stopzetting van politie-intimidatie en discriminatie jegens Molukkers (*Roosie Panter Pers 1*, 1970, Wassenaar... 1978: 45).

Oproep tot eenheid

Op 19 januari 1971 veroordeelt een Nederlandse rechtbank de actievoerders uit Wassenaar tot gevangenisstraffen variërend tussen vier maanden en drie jaar. In zijn vonnis laat de voorzitter van de rechtbank blijken dat hij kan begrijpen waarom de jongeren tot hun actie zijn overgegaan. De actievoerders accepteren hun straf als consequentie van hun daad. Vanuit de gevangenis roepen zij op tot eenheid binnen de Molukse gemeenschap. Volgens hen is die eenheid onontbeerlijk voor het RMS-ideaal en zij vragen om medewerking van Metiary (Badan Persatuan) en Manuputty (Missie van Tamaela) (Wassenaar... 1978: 39-43). De gedetineerde jongeren nodigen ook op 25 april 1971 vertegenwoordigers van beide groeperingen uit met hen de RMS-viering in de gevangenis mee te maken.

De oproep tot eenheid van de Wassenaar-actievoerders ligt in het verlengde van hun eigen gezamenlijke actie, waarmee een nieuwe verhouding tussen de rivaliserende partijen is ontstaan en een einde

komt aan de onderlinge gevechten. Dat ondanks de deelname van zowel Tamaela- als Manusama-aanhangers alleen Manusama en de Badan Persatuan tijdens de actie een rol krijgen toebedeeld, is om twee redenen verklaarbaar. Om te beginnen is Tamaela op dat moment niet in Nederland aanwezig en heeft het dus weinig zin ook een gesprek tussen hem en Suharto te eisen – nog los van het feit dat het geen goede zaak is te eisen dat Suharto met twee concurrenten gaat praten. Een belangrijkere verklaring ligt evenwel in de voorbereiding van de actie. Deze is ingezet door de 'ongeorganiseerde' jongeren, maar later overgenomen door de ordedienst van de Badan Persatuan.

Een eigen positie voor radicaliserende jongeren

De komst van jongeren in de politieke arena in de jaren zestig is beslissend voor de manier waarop het Moluks nationalisme zich gedurende meer dan tien jaar in Nederland verder ontwikkelt. Dat de jongeren een eigen weg kunnen gaan, is onder andere mogelijk vanwege het relatieve machtsvacuüm dat is ontstaan na het wegvallen van de RMS-guerrilla op de Molukken. Een andere belangrijke factor is verder dat zich tegelijkertijd een nieuwe generatie Molukse jongeren aandient, die een andere socialisatie achter de rug heeft dan haar ouders. Volgens Mariën is 1966 zelfs het jaar 'waarin een enorm omvangrijke generatie van voornamelijk in Nederland geboren en de instituties van onderwijs verlieten' (1971a: 70).

Positionering ten opzichte van Nederlanders

Deze 'omvangrijke' generatie heeft Nederlandse scholen bezocht en het begin van de overgang naar woonwijken meegemaakt. Hun socialisatie is daardoor sterker beïnvloed door contacten met de Nederlandse samenleving dan die van hun oudere broers en zusters. Zij zijn daardoor echter niet sterker georiënteerd op het verwerven van een positie in die Nederlandse samenleving. Van Amersfoort (1971: 64-65) spreekt bijvoorbeeld over een partiële oriëntatie van deze jongeren op de Nederlandse samenleving, vooral gericht op de materiële westerse cultuur. Een belangrijke reden hiervoor is dat zij in hun directe omgeving, thuis en in de kampen en woonwijken, zijn grootgebracht met het idee van tijdelijkheid en wantrouwen ten opzichte van de Nederlanders. Met eigen ogen hebben deze jongeren meer of minder bewust gezien hoe hun ouders door 'die Nederlanders' zijn behandeld, iets wat zij als negatief en bevoogdend ervaren.

Vergeleken met de oudere generatie Molukkers, neemt de jongere generatie een radicalere houding aan tegenover de Nederlandse samenleving. Ondanks het gegeven dat de oudere generatie weinig vertrouwen heeft in 'de Nederlanders', zoekt zij geen directe confrontatie. De conflicten tussen de eerste generatie Molukkers en de Nederlandse samenleving liggen hoofdzakelijk op het niveau van de overheid. De jongeren daarentegen houden alle Nederlanders medeverantwoordelijk voor het mislukken van de RMS-proclamatie, hetgeen onder andere leidt tot het besluit de Nederlandse bevolking 'voortaan' op 27 december te confronteren met de politieke eisen van de Molukkers.

De houding van Molukse jongeren in de tweede helft van de jaren zestig wordt wel vergeleken met de militante emancipatie-beweging onder zwarten in Amerika, de *Black Power*. Een reeks conflicten tussen Molukse jongeren en hun Nederlandse omgeving, vormt daar de achtergrond voor. Het blad *Toma* (maart 1970: 13) doet een greep uit de lijst gewelddadigheden die zich tussen mei 1967 en februari 1970 hebben voorgedaan.⁴³ De meeste van deze conflicten hebben niets te maken met het RMS-ideaal, maar met protesten tegen het overheidsbeleid of betreffen 'ordinaire' ruzies tussen groepen jongeren.

Meerdere respondenten herinneren zich dat zij zich in deze periode als Molukkers steeds zekerder zijn gaan voelen tegenover Nederlanders. Zij hebben ook hun Moluks-zijn vis-à-vis Nederlanders steeds sterker benadrukt.

Het is deze profilering die in 1969 aanleiding geeft voor discussies over een opkomende 'Black Power-mentaliteit' tussen Molukse jongeren en Nederlandse jongeren die zijn aangesloten bij Door De Eeuwen Trouw. Aan de ene kant waarschuwen Molukse jongerenleiders tijdens deze discussies voor een 'Black Power-mentaliteit', aan de andere kant zien zij in die 'mentaliteit' een versterking van de eigen identiteit en waardering van de eigen cultuur (*Stem van Ambon*, april 1969, *Toma*, maart 1969). De vergelijking met de Black Power-beweging is evenwel eerder het gevolg van verontrusting aan Nederlandse zijde: het zijn namelijk de Nederlandse jongeren die de discussies aanzwengelen (zie ook *Toma*, maart 1969).

De Molukse jongeren die in het midden van de jaren zestig het voortouw in de radicalisering nemen, zijn in eerste instantie niet geïnspireerd door allerlei bewegingen die buiten de eigen Molukse gemeenschap bestaan. Pas tijdens hun detentie horen en lezen zij over andere bewegingen en ideeën:

'We kwamen in de gevangenis in contact met mensen van de PROVO. Ik snapte niet waar ze het over hadden, maar begreep wel dat er meer gebeurde buiten ons om dan we wisten. Wat toen een diepe indruk op mij

heeft gemaakt waren een aantal artikelen in *Panorama*. Die gingen over Cuba en de manier waarop Castro daar een nieuwe samenleving tot stand wilde brengen. Dat is mij altijd bijgebleven: het idee dat er ergens een eiland was waar de samenleving maakbaar was.'

Na de ontdekking dat ook buiten de Molukse gemeenschap bewegingen bestaan die gericht zijn op maatschappelijke veranderingen, zoals PROVO en de studentenbeweging, beginnen zij hun eigen acties hiermee te vergelijken (zie ook Van Amersfoort 1971: 69).

Directe contacten tussen de zwarte beweging in Amerika en de Molukse jongeren ontstaan ook pas na de actie-Wassenaar in 1970. Daarvoor zijn er wel incidentele contacten met groepen in Nederland die solidair zijn met de zwarte beweging in Amerika, zoals de Cineclub Vrijheidsfilms in Amsterdam.

Positionering ten opzichte van de eigen gemeenschap

Niet alleen tegenover de Nederlandse samenleving, ook tegenover de eigen gemeenschap stellen de jongeren zich radicaal op. Zo neemt de jongere generatie vergeleken met de oudere een radicalere houding in over de RMS-strijd.

Op het moment dat de nieuwe generatie op de leeftijd komt dat zij haar eigen positie gaat bepalen, tussen 16 en 20 jaar, blijkt het RMS-ideaal uitstekend te functioneren als mobilisatiemiddel. De jongeren kennen dat ideaal uiteraard al vanuit hun thuissituatie, uit verhalen, bijeenkomsten, het blad *Mena Muria* en de RMS-symbolen die in hun directe leefomgeving aanwezig zijn. In het midden van de jaren zestig maken zij het volledig tot hun éigen ideaal. Mede dankzij de discussies over de RMS-strijd in het kader van de opbouw van de Badan Perseketaan en de extra aandacht die daarin uitgaat naar de jongeren, krijgt het RMS-ideaal ook steeds meer betekenis. Niet alleen voor het kader dat afkomstig is uit kringen van de kerkelijke jongerenorganisatie PPKM, maar ook voor jongeren die niet bij organisaties zijn aangesloten.

Een informele leider die in 1966 betrokken is geweest bij de brandstichting in Den Haag vertelt: 'Als we op een zaterdag zeiden "nu gaan we demonstreren voor de RMS", dan liepen veel jongens met ons mee. Langs al die mensen die in de zon op een terrasje zaten. We ontdekten dat de RMS de jongeren aantrok en dat gaf ons meer macht.'

De mobiliserende werking van het RMS-ideaal is voor deze jongeren aanleiding zich verder in dat politieke ideaal te verdiepen. De culturele avonden die zij in die tijd organiseren (de 'Ambon-avonden') en die officieel tot doel hebben de Molukse cultuur te belichten en

Molukkers bij elkaar te brengen, worden bewust georganiseerd om 'politieke acties' voor te bereiden. In de wandelgangen worden plannen gesmeed en mensen gemobiliseerd. Een belangrijke boodschap daarbij is dat voor jongeren de tijd is gekomen zelf het roer in handen te nemen.

In april 1970 (twintig jaar na de RMS-proclamatie en vóór de actie-Wassenaar, tijdens de mobilisatie) geven drie jongeren uit Moordrecht een 'ongezouten' pamflet uit (Wassenaar... 1978: 13-14), waarin zij hun leeftijdgenoten voorhouden dat zij moeten deelnemen aan de RMS-strijd of anders kunnen 'opdonderen'. Zij moeten hun eigen acties ontwikkelen en zich niet, zoals de gevestigde organisaties, aanpassen aan de Nederlandse regels – zoals het netjes aanvragen van demonstratievergunningen. De gevestigde leiders vergelijken zij met 'stoelen-jagers', die alleen maar durven te vergaderen en bang zijn in de gevangenis te komen. Jongeren moeten daarom zorgen voor een nieuw elan en geweld niet uit de weg gaan.

In een ander pamflet (Wassenaar... 1978: 15-20) van de hand van Pentury, een medicijnen-student die in die jaren geldt als één van de ideologen, wordt opnieuw uitgehaald naar de leiders. Hij noemt ze 'marionetten en hansworsten' van de 'door en door imperialistische en racistische monsters, welke deze aardbol tot een hel maken'. Hij herinnert leiders en jongeren eraan dat de RMS-proclamatie het resultaat is geweest van de 'wil en het verlangen van het VOLK', en dat het volk daarom moet bepalen wie het als leiders wil erkennen en welke nieuwe wegen moeten worden ingeslagen. Volgens Pentury ligt dáár de plicht voor de jongeren: de eerste generatie kan geen nieuwe wegen inslaan omdat zij is gesocialiseerd in de koloniale periode:

'... heeft niets te zeggen, kan ook niets te zeggen hebben; bedoelde generatie heeft zelf meegedaan aan de uitbuiting en onderdrukking van weerloze volkeren.'

De jongeren daarentegen zijn in Nederland geboren of opgevoed en hebben hier onderwijs genoten waardoor zij, volgens Pentury, moeten weten hoe de westerse beschaving in elkaar zit: namelijk gebaseerd op uitbuiting. Hoe moeilijk ook, de jongere generatie moet volgens Pentury erkennen dat haar ouders veelal 'onbewust' hebben meegewerkt aan uitbuiting en onderdrukking en daaruit lering trekken. Jongeren moeten de leiders kritisch volgen, solidair zijn met alle slachtoffers van imperialisme en neo-kolonialisme, niet bang zijn voor harde acties, zich verweren tegen Nederlandse propaganda en blijven opkomen voor het Molukse VOLK.

De stevige kritiek op de leiders en de wat gematigder kritiek op de ouders, dienen een intern doel. De inzet van de radicaliserende jongeren is het wakker schudden van de eigen gemeenschap, het zich

niet zomaar volgzaam opstellen ten opzichte van de politieke leiders en binnen de Nederlandse regels. Dat de kritiek op de ouders vooral is bedoeld om onder de jongeren een verandering in denken teweeg te brengen, wordt duidelijk als jongeren na de actie-Wassenaar benadrukken dat zij zelf tot hun actie gekomen zijn en hun ouders daar niet verantwoordelijk voor gesteld mogen worden.

Dit brengt mij overigens op een belangrijke nuancering van de gesignaleerde generatiekloof. Deze heeft alles te maken met verschillen in socialisatie tussen de eerste en tweede generatie en verschillen in perceptie van de RMS-strijd. Een belangrijk gegeven is evenwel dat de radicale jongeren de gematigde opstelling van de eerste generatie weliswaar afwijzen, maar dat zij tegelijkertijd een sluitende verklaring voor die opstelling hebben: door hun KNIL-verleden kunnen hun ouders niet anders.

De uitdaging van de radicaliserende jongeren aan de 'gevestigde organisaties' is effectief. Zo is het ingestelde werkcomité van de Badan Persatuan in 1966 een reactie op het toenemende ongenoegen onder de tweede generatie. Het werkcomité en gevestigde jongerenorganisaties worden geleid door de generatie jongeren die als kind naar Nederland is gekomen: de zogenaamde tussengeneratie, die onder andere georganiseerd is in het Zuidmolukse Jongeren Front (FPM) en in de groepen rond *Darah Maluku* en *Toma*. De jongerenleiders die vanuit deze meer gevestigde organisaties contacten onderhouden met de radicaliserende jongeren, proberen de onrust onder de tweede generatie te kanaliseren en raken daardoor betrokken in het radicaliseringsproces. Hiermee wil ik overigens niet zeggen dat zij het volstrekt oneens zijn geweest met de radicalere opstelling. Ik heb eerder de indruk dat zij die hebben aangegrepen voor het legitimeren van hun eigen behoefte aan verandering.

De radicalisering van Molukse jongeren in de jaren zestig is wel eens verklaard als een vorm van relatieve deprivatie (Mariën 1971a).⁴⁴ Jongeren van de tweede generatie hebben, volgens die verklaring, eigenlijk een plaats in de Nederlandse samenleving geambieerd, maar zijn zich op de politieke idealen van de tussengeneratie gaan richten omdat Nederlandse leeftijdgenoten hen hebben afgewezen. Ik denk dat de zaak ingewikkelder ligt. Allereerst heeft de tweede generatie zich niet gericht op een plek in de Nederlandse samenleving. Bovendien is er tussen de verschillende generaties eerder sprake van een wisselwerking geweest, dan van een sturing door de tussengeneratie: het zijn vooral jongeren uit de tweede generatie die de radicale pamfletten hebben geschreven.

Ideologische verschuivingen

Tot slot van deze paragraaf sta ik nog kort stil bij de ideologische verschuivingen die met het radicaliseringsproces samengaan en in het voorgaande empirisch aan de orde zijn gekomen.

De politieke leiders presenteren het RMS-ideaal als een streven naar een anticommunistische republiek. Zij roepen de Molukse gemeenschap in Nederland op te laten zien dat zij onafhankelijkheid waard is door zich aan te passen aan de Nederlandse rechtsorde. De radicale jongeren breken resoluut met die aanpassing. Zij definiëren de hele Nederlandse samenleving – niet alleen de overheid waarmee hun ouders enkele conflicten uit te vechten hebben – als tegenpartij, die mede verantwoordelijk is voor het nog niet realiseren van het RMS-ideaal. Molukkers zijn dan wel te gast in Nederland, maar tegen hun zin. Bovendien heeft 'Nederland' de Molukkers niet goed behandeld en mag daarom best met geweld worden geconfronteerd.

De radicaliserende jongeren menen dat jongeren zelf initiatieven moeten ondernemen, en harde acties niet uit de weg mogen gaan. De oproep zich solidair te verklaren met de slachtoffers van imperialisme en neo-kolonialisme, wijst op een kentering in het denken: jongeren plaatsen de RMS-strijd niet meer in de strijd tegen het communisme, maar tegen het imperialisme. Twee factoren zijn relevant om deze omslag te kunnen begrijpen. De eerste is dat dekolonisatieprocessen mondiaal pas in de jaren zestig goed op gang zijn gekomen. Met andere woorden: de tijdgeest biedt een nieuw referentiekader. De tweede factor is dat het voor de tweede generatie, in tegenstelling tot de eerste, ook mogelijk is zich te identificeren met antikoloniale en anti-imperialistische bewegingen. De eerste generatie is door haar deelname in het KNIL deelgenoot geweest in de onderdrukking van antikoloniale krachten, hetgeen de tweede generatie interpreteert als een slachtofferrol en haar woede tegenover de Nederlandse samenleving versterkt. Deze wijziging in de interpretatie van de geschiedenis en het referentiekader wijst niet alleen op een generatiekloof tussen de eerste en tweede generatie, maar maakt tevens duidelijk waarom de tweede generatie makkelijk tot andere keuzes in actiemethoden heeft kunnen komen.

Over de rol die Nederland in de realisering van het RMS-ideaal moet spelen, blijken de radicale jongeren ambivalent. Aan de ene kant houden zij de Nederlandse regering en het Nederlandse volk voor dat zij niet moeten proberen met 'smerige propaganda' de strijd lust van de Molukkers te ondergraven, anders gezegd: 'bemoei je niet met onze zaken'. Aan de andere kant eisen zij tijdens de

actie-Wassenaar dat de Nederlandse regering haar best doet een dialoog tussen de Molukse leiders en Suharto tot stand te brengen, waarmee ze Nederland wel degelijk een rol toebedelen in de realisering van het RMS-ideaal.

De overgang

In de eerste helft van de jaren zestig zorgt de repatriëringskwestie, ingezet in de jaren vijftig en nu geëffectueerd, voor een verdere divergentie binnen de Molukse gemeenschap. Enkele terugkeerorganisaties profileren zich sterker pro-Indonesisch, hetgeen aanhangers van het RMS-ideaal ertoe brengt hen te beschouwen als verraders van dat ideaal en leidt tot schermutselingen. Hoewel de meerderheid van de potentiële repatrianten dat RMS-ideaal laat vallen, wordt deze profilering echter niet ingegeven door een bewuste keuze voor de Republiek Indonesië, maar door pragmatische overwegingen. Zij zijn voor hun repatriëring afhankelijk van de Indonesische overheid en proberen met hun uitlatingen de mogelijkheden daartoe te vergroten.

Een tweede belangrijke ontwikkeling in het begin van de jaren zestig, is de vorming van de federatie Badan Perseketaan in 1962.

Het initiatief voor de Badan Perseketaan komt voort uit de behoefte meer eenheid te bewerkstelligen. Het RMS-ideaal krijgt binnen de nieuwe organisatie prioriteit boven de ex-KNIL-rechten, mede met het oog op het doorgeven van een toekomstideaal aan jongeren die geen beroep kunnen doen op die rechten. Organisaties als de Bond ex-KNIL, die pertinente tegenstanders zijn van vermenig van de ex-KNIL-rechten met het RMS-ideaal, blijven dan ook vanaf het begin buiten de federatie. Bij de omzetting van de federatie in de eenheidsorganisatie Basan Persatuan in 1966, zijn enkele deelnemende organisaties, zoals de PNMS en de CRAMS-Wenno, al weer uit de federatie getreden. De Badan Perwakilan levert daardoor de overgrote meerderheid van de nieuwe leden van de Badan Persatuan.

Omdat de Politieke Vertegenwoordiging eind jaren vijftig steeds meer georiënteerd is op diplomatieke werkzaamheden en er zich weinig catalysatie-momenten voor massalere mobilisatie meer voordoen, dreigt de RMS-beweging vooral een elite-aangelegenheid te worden. Met het centraal stellen van het RMS-ideaal en het mobiliseren van de achterban, voorkomt de Badan Perseketaan dat er een gat valt tussen de Politieke Vertegenwoordiging en die achterban. Het ontstaan van de Badan Persatuan leidt daarmee ook tot een versterking van de RMS-beweging in Nederland.

De nieuwe eenheidsorganisatie ontstaat bovendien op een cruciaal moment in de geschiedenis: met het wegvallen van de RMS-leiding en -guerrilla op de Molukken en de oprichting van een RMS-regering in ballingschap, verandert het Moluks nationalisme van 'steun-nationalisme' in 'expatria-nationalisme'.

Deze overgang is ingrijpend, omdat de RMS-beweging haar binding met een beweging op de Molukken verliest: de Moluks nationalistische beweging gaat als het ware zelf in ballingschap en in 1966 staat de 'Nederlandse vleugel' er alleen voor. Dankzij de steun van de Badan Persatuan voor de nieuwe RMS-regering in ballingschap, is ook deze laatste verzekerd van een achterban. Overigens zien we in die steun van de Badan Persatuan tegelijk een continuering van de kern van de RMS-beweging in Nederland. De Badan Perwakilan, de grootste belangenorganisatie die in de Badan Persatuan opgaat en in die zin de voorloper ervan is, werkt samen met de Politieke Vertegenwoordiging. De Badan Persatuan op haar beurt werkt samen met de RMS-regering in ballingschap, die de plaats van de Politieke Vertegenwoordiging overneemt.

Een belangrijke consequentie van deze overgang is evenwel dat de legitimering en daarmee de positie van het politiek leiderschap in Nederland zwakker wordt, zowel op internationaal als nationaal niveau. Internationaal, omdat er geen aantoonbaar verzet op de Molukken meer is om de wens voor onafhankelijkheid aldaar te legitimeren. In Nederland, omdat een belangrijke basis voor het gezag wegvalt: handelde de Politieke Vertegenwoordiging nog uit naam van de RMS-top onder leiding van de 'mythologische' Soumokil – door niemand betwist of bekritiseerd –, de RMS-regering in ballingschap ontbreekt het aan deze legitimering en staat daardoor potentieel bloot aan kritiek.

Dat de positie van Manusama, als opvolger van Soumokil, betwistbaar is, wordt duidelijk in 1969 als Tamaela een tegenregering opricht. Tamaela beroept zich daarbij, evenals Manusama, op mandaten van Soumokil.

Tamaela's aanvankelijke succes in het verkrijgen van aanhang, wordt mede veroorzaakt doordat de Politieke Vertegenwoordiging onder leiding van Manusama tot eind jaren zestig weinig concrete resultaten heeft bereikt. Tamaela's kracht ligt vooral in een nieuwe belofte voor de realisering van het RMS-ideaal: via de Verenigde Naties. Daarnaast spelen zijn charismatische manier van optreden en bewust gebruik van traditionele netwerken om een achterban te mobiliseren een rol.

Hoewel de belofte van Tamaela om via de Verenigde Naties de RMS te realiseren nieuw lijkt, heeft ook Manusama die weg al bewandeld. Manusama komt echter tot de conclusie dat dit een langzame weg is en houdt de achterban geen hooggespannen verwachtingen voor. Omdat de Tamaela- en Manusama-beweging in feite weinig verschillen, kan de rivaliteit tussen beide bewegingen uiteindelijk worden gekarakteriseerd als een broederstrijd.

Die rivaliteit gaat echter, mede als gevolg van het oprichten van ordediensten aan beide zijden, met het nodige geweld gepaard. Aan het einde van de jaren zestig is hiermee sprake van een verharding van het politieke klimaat binnen de Molukse gemeenschap. Scheidslijnen tussen aanhangers van beide groeperingen lijken in deze periode een nogal absoluut karakter te hebben.

De komst van jongeren in de politieke arena zorgt voor een radicalisering van de RMS-beweging in Nederland. Ook de militante koers die jongeren inslaan hangt samen met het wegvallen van de RMS-leiding en -guerrilla op de Molukken: de jongeren hoeven geen rekening meer te houden met eventuele negatieve consequenties van hun daden voor de RMS-beweging op de Molukken.

Metiary onderkent al bij de oprichting van de Badan Perseketaan dat de jongere generatie een nieuw potentieel voor de RMS-beweging vormt. Pogingen om de jongeren aan de bestaande organisaties te koppelen, bijvoorbeeld via het werkcmité in 1966, slagen slechts gedeeltelijk. Een belangrijke impuls voor de radicalisering komt zelfs van de ongeorganiseerde jongeren, die het RMS-ideaal en de geschiedenis van Molukkers vanuit een nieuwe ideologische invalshoek benaderen. Zij plaatsen deze in de context van kolonialisme en imperialisme. De Nederlandse samenleving krijgt daardoor als voormalige kolonisator een grotere verantwoordelijkheid toebedeeld. De ouders, die in het KNIL hebben gediend, wordt een slachtofferrol toebedeeld: zij zijn niet alleen in 1951 als 'wegwerp-artikelen' aan de kant gezet, de Nederlanders hebben hen daarvoor ook al misbruikt als soldaten voor koloniale onderdrukking. In de nieuwe radicalere benadering passen ook nieuwe methoden om het RMS-ideaal te verwezenlijken: jongeren gaan ervan uit dat geweld in de RMS-strijd niet geschuwd hoeft te worden.

Met de radicalere opstelling over het RMS-ideaal en de manier waarop dat moet worden verwezenlijkt, verandert ook de houding van de jongeren tegenover de Nederlandse samenleving. Zij manifesteren zich op een wijze die vergelijkingen oproept met de Black Power-beweging in Amerika.

Met de overplaatsing van Molukkers van de woonoorden naar -wijken vanaf 1960, loopt de machtspositie van de bestaande belangenorganisaties in eerste instantie geen gevaar omdat de sociale organisatie in de wijken niet wezenlijk anders is dan die in de oorden. In de loop van de jaren zestig treedt daarin echter verandering op. Ondanks het gegeven dat de meeste wijken planologisch aparte eenheden binnen dorpen en kleine steden vormen, zijn zij opener dan de kampen, onverlet de sociale controle die ook binnen de lokale Molukse wijkgemeenschap blijft bestaan. Deze openheid heeft niet alleen te maken met de ligging binnen de bebouwde kom, maar ook met het verdwijnen van de omheiningen en toegangspoorten. Het zijn vooral de jongeren die van deze relatieve vrijheid gebruik maken. Zo zijn het de jongeren uit Moordrecht, een van de eerste woonwijken, die een impuls geven aan het radicaliseringsproces en die een netwerk vormen waaruit de actie-Wassenaar voortkomt. Deze eigen richting dwingt de meer gevestigde jongerenleiders tot op grote hoogte mee te gaan in het radicaliseringsproces.

In het algemeen kan worden gesteld dat de Molukse jongeren – ondanks een positieve ontwikkeling in deelname aan scholing en het arbeidsproces – weinig op hebben gehad met die Nederlandse samenleving. Zowel uit de ideologische retoriek waarin de Nederlanders mede verantwoordelijk worden gesteld voor het niet realiseren van het RMS-ideaal, als uit de 'Black Power-houding' spreekt weinig affiniteit met de Nederlandse samenleving. Verondersteld wordt wel dat deze afwijzende houding van Molukse jongeren een reactie is op uitsluiting door die Nederlandse samenleving. Ongetwijfeld hebben factoren als discriminatie en uitsluiting hun invloed gehad, maar deze verklaring impliceert ook dat zij voor zichzelf een toekomst in Nederland hebben gezien en daarvan is, althans voor de grote meerderheid, geen sprake geweest. De jongeren zijn in de kampen gesocialiseerd met de gedachte aan een tijdelijk verblijf en met een dosis wantrouwen jegens Nederlanders. Hun oriëntatie op de Nederlandse samenleving is slechts partieel en is met name gericht op de materiële kant van de westerse samenleving. Zij hebben wel werk in die Nederlandse samenleving gezocht, maar hebben er geen affiniteit mee.

De meerderheid van de Molukse jongeren geeft eind jaren zestig, begin jaren zeventig het RMS-ideaal een eigen betekenis. De jongeren zijn daarin militanter dan hun ouders, kunnen dat ook zijn omdat zij niet voor de Nederlanders in Nederlands-Indië hebben gevochten. De overgang naar de jaren zeventig vindt plaats in een explosieve

setting: een radicaler wordende tweede generatie, tegen de achtergrond van een – als gevolg van de concurrentie tussen Tamaela en Manusama – op scherp gesteld politiek klimaat.

Uitbarstingen van het radicaliseringsproces: de jaren zeventig

De actie-Wassenaar markeert de overgang naar een nieuwe fase in de nationalistische geschiedenis van Molukkers in Nederland. Intern draagt de actie bij aan een 'gewapende vrede' tussen de Tamaela- en Manusamagroep, voor de RMS-strijd betekent de actie de introductie van gijzeling en terreur als middel. De Nederlandse samenleving wordt met een schok herinnerd aan de politieke idealen van de Molukkers in Nederland. Voor de overheid is de actie aanleiding haar beleid in het begin van de jaren zeventig te veranderen. Er ontstaat een informele denktank van ambtenaren die extra aandacht besteedt aan de ontwikkelingen binnen de Molukse gemeenschap, en bij de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) worden mensen speciaal belast met het in het oog houden van extremistische Molukse bewegingen. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de normalisering van de relatie tussen Molukkers en de Nederlandse samenleving en de relatie tussen Molukkers in Nederland en Indonesië.

In dit hoofdstuk sta ik vooral stil bij het vervolg van de radicalisering onder Molukse jongeren. De actie-Wassenaar heeft tot gevolg dat de 'Black Power-houding' onder Molukse jongeren sterker wordt. Molukse jongeren in het hele land blijken bereid deel te nemen aan gewapende acties voor het RMS-ideaal, waarvan de gijzelingsacties in 1975, 1977 en 1978 de meest harde bewijzen vormen. Naast deze militante jongeren, zijn er jongeren die zoeken naar verwezenlijking van dat ideaal via diplomatieke of intellectuele wegen. De gematigde leiders zoeken in dezelfde periode naar een verzoenend gebaar in de richting van de Nederlandse bevolking.

Veranderend overheidsbeleid: 1970

Per 1 januari 1970 wordt het Commissariaat Ambonezenzorg (CAZ) opgeheven en worden zijn taken overgenomen door een aparte

afdeling voor Molukkers bij het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM), in eerste instantie nog aangeduid als de 'afdeling Ambonezen', later als 'afdeling Molukkers'. Deze reorganisatie gaat uiteraard gepaard met een bezinning op de taken van de nieuwe afdeling.

Om te beginnen moet deze de lopende zaken van het CAZ overnemen en afronden. Voor het te ontwikkelen beleid wordt ervan uitgegaan dat de Nederlandse samenleving steeds pluriformer wordt, en dat daarin als algemeen beginsel geldt dat geen enkele groep haar eigen karakteristieken hoeft op te geven om in die samenleving te kunnen functioneren, dus ook de Molukkers niet. Het idee van 'integratie met behoud van identiteit' wordt hiermee als uitgangspunt voor het nieuwe beleid gekozen: het bieden van mogelijkheden voor het vasthouden van de eigen identiteit, in combinatie met een zekere mate van inpassing van de groep in de samenleving.¹

Tegelijk wordt het beleid voor Molukkers onder de noemer van het categoriale (specifiek-groepsgerichte) opbouwwerk gebracht. Dit is een vorm van welzijnswerk, gericht op het mobiliseren en organiseren van een bevolking omwille van deelname aan de samenleving. Inpassing in de Nederlandse samenleving heet 'relatie-opbouw', bevordering van de eigen identiteit heet 'milieu-opbouw'. CRM wil initiatieven vanuit de Molukse gemeenschap die de afstand tussen Nederlanders en Molukkers kunnen verkleinen, honoreren in het kader van de 'relatie-opbouw', mede omdat deze een alternatief kunnen zijn voor het RMS-ideaal:

'... dergelijke activiteiten kunnen mede leiden tot een beter alternatief voor het huidige overtrokken nationalisme.'²

Voorbeelden voor dergelijke initiatieven ziet CRM in pogingen op Walcheren en in Hatert (Nijmegen), die zijn gericht op een betere verstandhouding tussen Nederlanders en Molukkers.

Nieuwe instituties in de wijken

Binnen deze 'opbouwbenadering' krijgt de Molukse gemeenschap vanaf het begin van de jaren zeventig subsidies voor het oprichten van zogenoemde 'stichtingen voor de samenlevingsopbouw in de wijken'. Hiermee bewerkstelligt de afdeling Molukkers één van de doelstellingen van het 'woonwijken-advies' van de commissie-Verwey-Jonker uit 1959: het doorbreken van bestaande machtsverhoudingen.

De stichtingen vormen – vergeleken met de kerken, verenigingen en de wijkraad die voortzettingen zijn van de reeds in de kampen

bestaande instituties en die passen in het 'dorpskarakter' van de woongemeenschappen – een vreemde eend in de bijt. CRM stelt aan deze stichtingen andere eisen dan die waaraan men gewend is in de kamp- en wijkraden en belangenorganisaties: men moet voldoen aan strakkere voorwaarden voor subsidie en aan de betaalde krachten, de opbouwwerkers die bij de stichtingen in dienst komen, worden 'westerse' eisen gesteld.

Met dit beleid krijgen ook nieuwe groepen in de wijken de mogelijkheid een eigen instelling op te richten. In meerdere wijken zijn het vooral jongeren die deze nieuwe kans weten te benutten. Zo kunnen zij, naast de bestaande organisaties, een eigen plaats en invloed binnen de woongemeenschappen creëren.

Eén van mijn respondenten is zelfs van mening dat de introductie van de stichtingen een grotere invloed heeft gehad op de machtsverhoudingen binnen de wijken dan welke andere beleidsmaatregel dan ook.

Hoewel met de stichtingen wordt beoogd de afstand tussen Nederlanders en Molukkers te verkleinen, gebeurt op de korte termijn het tegenovergestelde. De stichtingen gaan functioneren als mobilisatieplaatsen voor actievoerders, en in veel stichtingen wordt het RMS-ideaal uitgedragen. Illustratief is de naamgeving van verschillende stichtingen. In Middelburg wordt die vernoemd naar Soumokil, in Wierden naar Manusama en in Assen naar Pattimura, die in 1817 een opstand tegen de Nederlandse koloniale macht heeft geleid.

Richting Indonesië

Als CRM de afdeling Molukkers opzet, gaat de aandacht vooral uit naar het opbouwwerk. Ruim een half jaar na haar oprichting, wordt zij via de actie-Wassenaar geconfronteerd met de politieke achtergrond van de Molukkers in Nederland.

Met het daarop volgende aanbod van de Nederlandse overheid aan Manusama om te helpen een dialoog met Indonesië op gang te brengen, moet het de overheid op dat moment duidelijk zijn geworden dat de problemen die zij met Molukkers heeft, alleen op te lossen zijn als ook de relatie tussen Molukkers in Nederland en Indonesië wordt genormaliseerd. Vanaf dat moment voert zij in ieder geval opnieuw intensief onderhandelingen met Indonesië over repatriëring en verbetering van contacten tussen de Molukkers in Nederland en die in de Molukken.

De onderhandelingen met Indonesië verlopen wederom moeizaam. De Indonesische overheid stelt zich op het standpunt dat het 'Molukse vraagstuk' een Nederlands probleem is. Ze is wel bereid

Nederland te helpen, maar verbindt daaraan de nodige voorwaarden. Voor het opnemen van repatrianten, die overigens niet naar de Molukken mogen, wenst de Indonesische overheid financiële ondersteuning voor het opzetten van projecten. Het idee is om repatrianten deel te laten nemen in het Indonesische transmigratie-programma. Bovendien moet de Nederlandse overheid zich bereid verklaren repatrianten die 'niet geschikt blijken voor de Indonesische samenleving' terug te nemen. De Nederlandse ambassadeur betwijfelt in 1972 of onder deze voorwaarden repatriëring wel zal leiden tot het oplossen van de problemen: ondanks de aanzienlijke financiële offers die Nederland zal moeten brengen, raakt het zo zelf niet van de 'potentiële onruststokers' af.³

Ook andere factoren bemoeilijken het overleg. Zo zijn de pro-RMS demonstraties die Molukkers in deze periode in Nederland houden een doorn in het oog van de Indonesische overheid. Meerdere malen moeten Nederlandse vertegenwoordigers de Indonesiërs uitleggen, dat de regering weinig kan en wil doen aan de demonstraties omdat deze passen binnen het recht op vrije meningsuiting. Bovendien zijn Indonesische 'objecten' in de eerste helft van de jaren zeventig voor Molukse jongeren enkele keren het doelwit van gewelddadige acties.

Ondanks de complicerende achtergrond, lukt het de Nederlandse overheid in 1974 tot een aantal afspraken met de Indonesische overheid te komen. Deze worden in 1975 vastgelegd in het zogenaamde Akkoord van Wassenaar. Een *joint committee*, met zowel Nederlandse als Indonesische vertegenwoordigers, wordt vervolgens belast met de uitvoering van het akkoord.

Het Akkoord van Wassenaar, waarvan de Nederlandse regering de exacte inhoud geheim houdt, behelst een regeling voor repatriëring van individuele Molukkers naar de Molukken, en regelingen om het voor Molukkers makkelijker te maken zelf poolshoogte te nemen op de Molukken.⁴ Voor repatriëring komen in eerste instantie alleen gepensioneerde Molukkers met de Indonesische nationaliteit in aanmerking; pas na 1980 worden ook Molukkers met de Nederlandse nationaliteit toegelaten. Additioneel zal het ministerie van Ontwikkelingssamenwerking fondsen beschikbaar stellen voor projecten op de Molukken. De regeling voor het bezoeken van de Molukken is vooral gericht op groepsgewijze oriëntatie in Indonesië. In de tweede helft van de jaren zeventig krijgt dit vorm in zogenaamde oriëntatietrampen, waarin groepen Molukkers op uitnodiging een bezoek aan Indonesië brengen, en *package*-reizen. De laatste zijn bedoeld voor statenloze Molukkers. Ook zij moeten met een groep reizen en

worden officieel ontvangen in Indonesië. In de jaren tachtig worden, als een vervolg op de oriëntatierizen, zogeheten werkervaringsreizen georganiseerd. Groepjes werkloze Molukse jongeren kunnen daarbij gedurende enkele maanden in Indonesië werken en daaraan een vakantie koppelen.

De onderhandelingen over repatriëring zijn niet het gevolg van de actie-Wassenaar: de minister van Buitenlandse Zaken heeft de kwestie daarvoor al op de agenda geplaatst.⁵ Toch lijkt de actie wel degelijk invloed te hebben gehad. In stukken over de taken van de nieuwe afdeling Molukkers in de periode vóór de actie, wordt nergens gerefereerd aan het normaliseren van de relatie tussen Molukkers en Indonesië. Daarin wordt alleen gesproken over relatie-opbouw in de Nederlandse context. Een belangrijke constatering uit het voorgaande is evenwel dat het overheidsbeleid, met het ontstaan van de afdeling Molukkers, een verdere verschuiving doormaakt naar integratie van Molukkers in de Nederlandse samenleving – vanuit de gedachte dat de meerderheid van de Molukkers nog lang in Nederland zal blijven. In verschillende archiefstukken over de afdeling is eerder sprake van 'Molukkers dienen te kiezen tussen teruggaan of opgaan in de Nederlandse samenleving', dan van een bijzondere tijdelijke positie van Molukkers in die samenleving.

Toenemende spanningen en een poging tot verzoening

In de eerste helft van de jaren zeventig groeien de spanningen tussen de Molukkers en de Nederlandse samenleving. Dit is in eerste instantie het gevolg van frequente gewelddadige treffens tussen Molukse en Nederlandse jongeren, vergelijkbaar met de confrontaties die aan het einde van de jaren zestig associaties met een 'Black Power-attitude' oproepen. Deze confrontaties hebben geen politiek karakter, het gaat niet om acties voor het RMS-ideaal. De zelfverzekerde houding van de radicalere Molukse actievoerders heeft niettemin invloed op de mate van zelfvertrouwen waarmee de Molukse jongeren de Nederlandse samenleving tegemoet treden: gesterkt door de actie van 'hun kameraden' 'trotsere' Molukse jongeren de Nederlandse samenleving.

In 1971 lijkt de zaak te escaleren. Molukse jongeren ontdekken de Tienertoerkaart van de Nederlandse Spoorwegen (NS), waarmee zij voor een luttel bedrag gedurende enkele dagen vrij kunnen reizen. Overal in Nederland raken vervolgens grotere groepen Molukse jongeren (tot wel tachtig man) slaags met Nederlanders of gaan over

tot vandalisme. Omdat veel Molukse jongeren, soms met vervalste Tienertoerkaarten, door het hele land reizen, ontstaan de problemen steeds weer op andere plaatsen en worden de NS keer op keer geconfronteerd met agressie onder de Molukse jongeren. Over het derde kwartaal van 1971 meldt de spoorwegrecherche 61 voorvallen van wangedrag door Molukse jongeren, waarmee het totaal voor de eerste drie kwartalen van dat jaar op 99 komt. Dit is een ruime verdubbeling van het aantal incidenten vergeleken met 1970: 24 meldingen in het derde kwartaal, en in de eerste drie kwartalen 41.⁶ De incidenten zijn voor Metiary, de voorzitter van de Badan Persatuan, aanleiding overleg te voeren met de NS en zich persoonlijk tot de jongeren te richten. In een pamflet, dat onder andere wordt uitgedeeld bij stations, roept hij als dominee de jongeren op te stoppen met het veroorzaken van problemen. De incidenten verminderen hierna, waarbij echter aangetekend moet worden dat de actie van Metiary samenvalt met het einde van de zomer en daarmee met het einde van de Tienertoerperiode en de schoolvakanties.

Voor veel jongeren is deze periode van 'rondtrekken' een belangrijke tijd. Dankzij de Tienertoerkaarten zijn ze uitermate mobiel en in staat de contacten met andere jongeren, die zij kennen van feesten in de wijken, te verstevigen. Soms groeien de groepen die met de trein reizen vanaf het begin- tot het eindstation van dertig tot honderd personen. Zij slapen in het Vondelpark en in leegstaande gebouwen, om de volgende dag weer verder te reizen.

Meerdere keren vertellen respondenten mij in nostalgische bewoordingen over deze periode. Zij hebben zich sterk gevoeld door de vuist die de Molukse jongeren in 1970 hebben gemaakt, en hun zelfvertrouwen voelen groeien met de ervaren onderlinge solidariteit tijdens de Tienertoertijd.

In dezelfde periode dat de jongeren veelvuldig in aanvaring komen met de Nederlandse samenleving, zoeken de Molukse politieke leiders juist naar een verzoenend gebaar. Zij willen, na de actie-Wassenaar, duidelijk maken dat Molukkers vreedzaam willen streven naar de verwezenlijking van het RMS-ideaal. Een mogelijkheid daartoe zien zij in de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1971. Onder de slogan 'Geef ons de vijf' worden de Nederlandse kiezers opgeroepen hun stem niet uit te brengen op de eerste kandidaat van de lijst van hun voorkeur, maar op de vijfde kandidaat. Deze voorkeurstemmen zullen de Molukse leiders steun geven in hun gesprekken met ministers en kamerleden. Men vraagt een symbolisch gebaar van het Nederlandse volk. In het informatie-materiaal dat de actie begeleidt, wordt er uitdrukkelijk op gewezen dat een voorkeurstem voor de vijfde kandidaat niet betekent dat de eerste vier kandidaten benadeeld

zullen worden. Om de Nederlandse kiezers ervan te overtuigen dat Nederland in de RMS-kwestie een verantwoordelijkheid heeft, wordt ook een citaat uit het rechterlijk vonnis van het proces tegen de Wassenaar-activisten opgevoerd:

'Er is wellicht reden voor bezinning op de vraag of de Nederlandse regering, het Nederlandse parlement en de Nederlandse volksgemeenschap zich in de afgelopen jaren steeds voldoende bewust zijn geweest van de Nederlandse verplichtingen tegenover het volk der Zuid-Molukken.'⁷

De actie 'Geef ons de vijf' levert niet de gewenste resultaten op en na de verkiezingen komen de politieke leiders er ook niet meer op terug. Voor de jongeren is dit een volgend bewijs dat de gematigde acties van de oudere leiders weinig resultaten opleveren. Daar komt bij dat de jongeren het gevoel hebben gekregen dat de leiders hen bij het voeren van de actie in de kou hebben laten staan, zij hebben immers de pamfletten en affiches voor de actie verspreid. Op meerdere plaatsen zijn Molukse jongeren bij het plakken van affiches door de politie betrapt en beboet. Zij staan er op dat moment alleen voor en moeten de boetes ook zelf betalen. In een situatie die toch al wordt gekenmerkt door toenemende spanningen tussen de leiders en de achterban, werkt dit versterkend op de verwijdering. De jongeren zijn bereid mee te werken aan de gematigde acties van de leiders, maar krijgen hiervoor in hun ogen te weinig waardering.

Discussie en lobby

Niet alle Molukse jongeren zijn in het begin van de jaren zeventig gericht op radicale acties. Er zijn ook groepen die een gematigde koers zoeken: een groep die discussie over het RMS-ideaal voorstaat, en een groep die zich richt op internationale lobby.

Roep om discussie

In de loop van de jaren zestig is een kleine groep Molukse jongeren op universiteiten gaan studeren. In universiteitssteden als Amsterdam, Groningen, Nijmegen en Utrecht zoeken Molukse studenten elkaar op en vormen discussiegroepjes (Steijlen & Wessels 1990: 37-38). Zij bespreken de positie van Molukkers in Nederland en de geschiedenis van de RMS, en brengen deze in verband met de Derde Wereld- en imperialismetheorieën die in deze periode enorm populair zijn. Ter vergroting van hun kennis over de eigen geschiedenis, bestuderen zij literatuur over de Molukken. Allengs groeit de behoefte

de gemeenschap verder te informeren over haar eigen achtergronden. Op initiatief van zes Molukse studenten uit Amsterdam, komt in 1969 een landelijke samenwerking tussen studenten tot stand, waarbij Molukse studenten in elke universiteitsstad in een zogenaamde kerngroep zijn verenigd. Begin jaren zeventig zetten zij een eigen blad op: het *Madjalah Pattimura* (Pattimura tijdschrift).

Met haar activiteiten treedt deze generatie Molukse studenten in de voetsporen van haar studerende voorgangers, die in het begin van de jaren zestig in het Moluks Jongeren Front (FPM) met vergelijkbare ideeën bezig zijn geweest. Een groot verschil tussen het FPM en de studenten-kerngroepen is dat de laatste zich niet allemaal op voorhand voor het RMS-ideaal willen uitspreken. Een deel van de kerngroepen, onder andere de Amsterdamse, is van mening dat zijn taak slechts het verschaffen van informatie is, waarmee Molukkers zelf vervolgens de geschiedenis kunnen interpreteren. Naast het verschil van mening over een politieke keuze, ontstaat een discussie over de vraag in hoeverre de kerngroepen open moeten staan voor niet-studenten. Beide discussies leiden in 1972 tot een breuk in het samenwerkingsverband, waarna enkele van de kerngroepen ophouden te bestaan.

De invloed van deze studenten-kerngroepen is in eerste instantie beperkt. Hoewel de studenten zich sterk verbonden voelen met de woonorden en -wijken waar zij vandaan komen en zij voor ogen hebben na hun studie iets voor de eigen gemeenschap te gaan doen, blijven hun contacten met die gemeenschap tijdens hun studie beperkt.

Internationale politieke lobby

De tweede gematigde stroming ontstaat in 1971 op initiatief van aan de Badan Persatuan gelieerde jongeren. Zij treden in feite in de voetsporen van Manusama en Tamaela, die ook steun voor het RMS-ideaal op internationaal niveau hebben gezocht. In tegenstelling tot deze leiders, zoeken de jongeren contacten met niet-gouvernementele organisaties.

De aanzet tot deze contacten komt uit onverwachte hoek, als in 1971 de Nederlandse zakenman Hendrik Owel, werkzaam in Liechtenstein, contact opneemt met de voorzitter van de Badan Persatuan om te verifiëren of hij nog steeds namens het Zuidmolukse volk mag optreden. Owel, die reeds in de jaren vijftig contacten heeft gehad met vooraanstaande Molukse leiders, heeft daar in 1967 een machtiging voor gekregen en mag dit blijven doen.⁸

Owel opent een kantoortje in Luxemburg en neemt een Molukse, lid van de jongerenorganisatie van de Badan Persatuan, in dienst als secretaresse. Voorjaar 1971 ontstaat zo in Luxemburg een RMS-vertegen-

woordiging. Owel presenteert zich eerst als RMS-vertegenwoordiger, vanaf eind 1971 als voorlichter van de RMS. Hij geeft zijn secretaresse de mogelijkheid vanuit zijn bureau activiteiten namens de jongerenorganisatie te ontplooiën. Een van die activiteiten is het organiseren van culturele avonden, met als doel de zaak van de Molukkers in het buitenland meer bekendheid te geven. Owel gebruikt deze manifestaties op zijn beurt om Molukse leiders in contact te brengen met het corps diplomatique in Luxemburg. Ter gelegenheid van een dergelijke manifestatie op 5 en 6 augustus 1971, nodigt hij bijvoorbeeld zowel vertegenwoordigers van de Badan Persatuan als van de RMS-regering uit. Ter ere van de RMS-president organiseert hij vervolgens een receptie voor het diplomatieke en consulaire corps, waar ook prins Emanuel van Liechtenstein aanwezig zal zijn. Met veel gevoel voor cachet adviseert Owel de RMS-president zich te laten vergezellen door een officier van het RMS-leger en stelt hij zijn eigen Mercedes ter beschikking.⁹

De activiteiten van Owel lijken niet zonder succes. Via hem komen de Molukkers in 1971 in contact met de heer Pandey, de voorzitter van de Indiase United Nations Association (UNA). De UNA's zijn niet-gouvernementele organisaties – verenigd in de World Federation of United Nations Associations (WFUNA) – die tot doel hebben het draagvlak voor werkzaamheden van de Verenigde Naties (VN) onder de bevolking te vergroten. Tegelijk vormen de UNA's lobby-kanalen naar hun respectieve regeringen om kwesties bij de VN aan de orde te stellen. Pandey staat wel sympathiek tegenover de RMS-zaak, omdat hij parallellen ziet met de Bangla Desh-kwestie die op dat moment speelt. Volgens hem kunnen vluchtelingenproblemen, zoals in Bangla Desh, worden voorkomen door volkeren het recht op zelfbeschikking te geven. Als Molukkers dat recht ook wordt toegekend, kan het probleem van Molukse 'vluchtelingen' in Nederland ook worden opgelost.

Na de eerste contacten met de heer Pandey, wordt besloten een delegatie jongeren van de Badan Persatuan naar een WFUNA-bijeenkomst in Genève (oktober 1971) te sturen. Op die bijeenkomst spreekt de delegatie met enkele deelnemers aan de conferentie en wordt zij in een commissie gehoord. De Molukkers brengen een verklaring uit, waarin zij zich bereid tonen zonder voorwaarden vooraf met de Indonesische regering te onderhandelen. Negentien delegaties ondersteunen deze verklaring en roepen de andere delegaties op de Molukse 'tragedie' onder de aandacht van hun regeringen te brengen. Zij vragen het uitvoerend comité van de WFUNA via de Indonesische UNA mee te werken aan de beoogde onderhandelingen.¹⁰

Na de conferentie in Genève bezoekt een RMS-delegatie nog een vergelijkbare bijeenkomst in Dresden. De contacten leveren uiteindelijk weinig op. Een belangrijke oorzaak daarvoor is dat de Indonesische UNA onderwijl een krachtige lobby tegen de RMS-delegatie voert. Eén van haar argumenten is dat de RMS-delegatie geen formele status heeft omdat zij geen UNA is. De betrokken jongeren richten daarom begin april 1972 de United Nations Association of the Spice Islands (UNASI) op. De poging tot formele erkenning loopt vast als de UNASI bekend moet maken wie haar leden op de Molukken zijn.¹¹

Volgens voormalige UNASI-leden kon de secretaris-generaal van de WFUNA niet garanderen dat de leden op de Molukken niet in de problemen zouden komen. Zij hebben om die reden de namen niet op schrift willen stellen, waarmee het lidmaatschap van de WFUNA was verkeken. Volgens hen stond ook de secretaris-generaal onder druk van Indonesië om deelname van de UNASI te voorkomen.

Een tweede tegenvaller komt begin 1973, als Owel en met hem de Molukse vertegenwoordiging Luxemburg moeten verlaten.

Ondanks de tegenslagen bezoeken UNASI-leden nog enkele landen, zoals India, Oostenrijk, Kenia en Rusland. Deze contacten, waarbij de Molukse delegaties hun gastheren informeren over de RMS-kwestie en in algemene termen verzoeken behulpzaam te zijn bij de verwezenlijking daarvan, kunnen niet voorkomen dat de UNASI langzaam van het toneel verdwijnt.

De kortstondige activiteiten via Owel en de WFUNA brengen de RMS-kwestie, zij het op beperkte schaal, onder de aandacht van enkele vooraanstaande personen in verschillende landen. Veel effect heeft het uiteindelijk niet, noch in termen van internationale steun, noch in termen van mobilisatie van jongeren in Nederland.

Het avontuur via Luxemburg mislukt om meerdere redenen. De eerste heeft te maken met internationale verhoudingen. Evenals in de jaren vijftig, is in het begin van de jaren zeventig de internationale publieke opinie nog niet gericht op het zelfbeschikkingsrecht van 'kleinere volkeren'. De parallel tussen Bangla Desh en de Molukken die Pandey ziet, is wellicht eerder door pragmatische redenen ingegeven.¹²

Een tweede reden is dat de activiteiten van de UNASI en Owels secretaresse weliswaar worden gedragen door de jongerenorganisatie, maar buiten het gezichtsveld van de meerderheid van de jongeren in Nederland blijven. Terugkoppeling van hun activiteiten vindt in eerste instantie plaats naar de jongerenorganisatie, en dan met name naar een kern die een soort 'brein' voor de lobby vormt. De internationale contacten zijn daardoor geen onderdeel van de activiteiten van de RMS-regering. De delegaties treden op namens de Badan

Persatuan en niet namens de RMS-regering. De RMS-regering wordt wel op de hoogte gehouden, maar – volgens voormalige UNASI-leden – met name door Owel.

Dit brengt mij op een derde factor: de persoon Owel. Naast politieke druk van Indonesië op de Luxemburgse overheid, is een van de redenen voor zijn vertrek uit Luxemburg dat hij in opspraak raakt. Zaken waarmee hij of mensen om hem heen zich inlaten, leiden tot geruchten over deelname aan koppelbaaspraktijken en geldsmokkel.¹³ In 1990 nog zoekt de Nederlandse fiscus hem. Hij verklaart zich bereid te komen, onder voorwaarde dat RMS-leiders voor hem getuigen (Kagie 1990).

De invloed van de activiteiten van de UNASI op de ontwikkelingen onder jongeren in Nederland is dus nihil. Op jongeren die erbij betrokken zijn geweest en politieke leiders na, herinneren weinig respondenten zich in de jaren negentig nog iets van de werkzaamheden vanuit Luxemburg.

Revolutionaire jeugdcultuur

Het grootste deel van de politiek georiënteerde Molukse jongeren heeft in het begin van de jaren zeventig weinig boodschap aan de studenten-kerngroepen of de UNASI. Zij zoeken naar militantere wegen voor het inhoud geven aan het RMS-ideaal. Binnen deze groep jongeren ontstaan diverse subgroepen, die variëren naar omvang, deelname van ouderen, de mate waarin zij met elkaar in contact staan, actiemiddelen die zij acceptabel vinden en de mate waarin zij bereid zijn in de publiciteit te komen. Kortom, er ontstaat een wirwar van groeperingen, die gemeen hebben dat zij een aandeel willen leveren in de strijd en militanter zijn dan de ouderen. Meerdere groeperingen blijven, bewust, buiten het beeld van de Nederlandse en Molukse gemeenschap.

Het is onmogelijk om alle groepen in kaart te brengen. Hieronder volsta ik met de beschrijving van enkele 'stromingen', waarbij ik soms ook – om een beter beeld te kunnen geven – inga op de periode na 1978.

'RMS-links'

Meerdere respondenten vertellen tijdens interviews dat zij tot 'RMS-links' behoorden. Soms lijkt het erop dat zij daarmee verwijzen naar volstrekt verschillende informele groeperingen, dan weer lijkt er een overlap te bestaan tussen die groeperingen. Beide observaties blijken uiteindelijk juist.

Gestimuleerd door de ontwikkelingen voor en na Wassenaar, heeft onder een deel van de jongeren het idee postgevat dat het RMS-ideaal ook op een progressieve manier te verwezenlijken is. Na de herinterpretatie van de geschiedenis, waarin de rol van de ouders in de koloniale geschiedenis wordt opgevat als een slachtofferrol, hoeft de RMS-strijd niet meer geplaatst te worden in een anticommunistische ideologie. Zij kunnen daardoor ideologieën in hun perspectief meenemen die refereren aan socialisme, de zwarte beweging in Amerika en bevrijdingsbewegingen die zich verzetten tegen imperialisme. Direct na de vrijlating van de Wassenaar-actievoerders, wordt de oprichting van een Moluks Bevrijdingsfront bekendgemaakt. Dit front keert zich tegen de Indonesische regering en Nederland, dat ervan wordt verdacht het vrijheidsideaal van Molukkers te willen vernietigen. Het doel van het front is:

'... niet alleen de bevrijding van de Zuid-Molukken, maar van alle onderdrukte volkeren in Indonesië, die tegen het fascistische regime van Soeharto vechten; het is een anti-imperialistische strijd.'

aldus een woordvoerder van het Bevrijdingsfront in *De Groene* (18 december 1971). Ook van de gevestigde leiders Manusama en Tamaela moet het Bevrijdingsfront weinig hebben.

De oprichting van dit eerste Bevrijdingsfront – later volgen nog enkele andere – hangt deels samen met de belangstelling voor de RMS-zaak van Nederlandse sympathisanten van de Black Power-beweging. Via dit kanaal zijn er ook contacten met de zwarte activist Eldridge Cleaver die in Algerije verblijft. De Molukse jongeren worden een serieuze partner in de internationale anti-imperialisme-strijd en kunnen via de zwarte beweging steun krijgen.

Wat betreft daadwerkelijke of ideologische steun, leveren deze contacten uiteindelijk weinig op. Hier kunnen twee verklaringen voor worden aangedragen. Allereerst is de aard van de Black Power-beweging zeer verschillend van die van het Bevrijdingsfront. De eerste is gericht op de positie van de zwarten in Amerika zelf, het front daarentegen is gericht op de realisering van een republiek elders. Een tweede verklaring is dat binnen het Bevrijdingsfront en zijn achterban reeds een (sluimerend) verschil bestaat in de interpretatie van de analyse van het RMS-ideaal: een deel van de jongeren blijft trouw aan het RMS-ideaal op basis van de proclamatie van 1950, een ander deel stelt dit ideaal ter discussie. Het gevolg is dat de groep rond het Bevrijdingsfront uiteen valt in twee stromingen: de eerste blijft volledig vasthouden aan het RMS-ideaal en gaat verder als 'RMS-links', de tweede formeert zich rond de zogenaamde kerngroep en is niet meer bij voorbaat RMS-gericht. Uit de kringen van 'RMS-

links' komen in 1974 en 1975 een tweede en derde Bevrijdingsfront voort. Deze laatste voert de naam *Kemauan Pemuda Maluku Selatan Merdeka* (KPMSM; Wil van de Vrije Zuidmolukse Jongeren).

Ideologisch verschillen de Bevrijdingsfronten niet veel van elkaar.¹⁴ Zij zijn voor radicale veranderingen en spreken over internationale solidariteit. Vanuit de Bevrijdingsfronten bestaan contacten met, wat men zo kan noemen, de radicale Nederlandse basisbeweging, zoals de KEN-ml en Rode Hulp.¹⁵ Eén van de leden van het derde Bevrijdingsfront bezoekt in 1976 een opleidingskamp van het Volksfront voor de bevrijding van Palestina van George Habash. Doel van dat bezoek is na te gaan, welke mogelijkheden de organisatie van Habash heeft voor het steunen van Molukkers in hun politieke strijd. Het contact levert niets op. Het derde Bevrijdingsfront sterft op datzelfde moment een stille dood.

De kerngroep

De tweede groep die ontstaat uit kringen rond het eerste Bevrijdingsfront, twijfelt aan de RMS als het enige toekomstideaal voor de Molukken. Zij onderhoudt contacten op lokaal niveau met gelijkgezinden in andere wijken, zonder dat er sprake is van een duidelijke organisatievorm.

Een groep jongeren die zichzelf de kerngroep noemt, fungeert als motor voor deze stroming. Deze groep vormt een soort landelijk coördinatiecentrum, dat probeert jongeren in verschillende wijken in dezelfde denkrichting te stimuleren en hen te motiveren nuances in het RMS-ideaal aan te brengen. De leden van de kerngroep, die elkaar regelmatig treffen, verzamelen ieder op lokaal niveau jongeren om zich heen die evenwel niet op de hoogte zijn van het bestaan van andere groepen. Door deze werkwijze en vanwege het doel van de kerngroep, ontstaan op lokaal niveau overlappings met 'RMS-links'.

Binnen de kerngroep zoeken jongeren naar nieuwe wegen om iets voor hun 'broeders en zusters' op de Molukken te doen. Net als 'RMS-links' en de Bevrijdingsfronten, putten zij inspiratie uit de in de jaren zeventig gangbare ideologische uitgangspunten: werken vanuit de basis en internationale solidariteit. In tegenstelling tot de eerste twee, treedt de kerngroep niet naar buiten. Een van de redenen daarvoor is dat zij het RMS-ideaal ter discussie stelt, hetgeen op dat moment binnen de Molukse gemeenschap wordt beschouwd als verraad. Wil de kerngroep jongeren voor haar interpretatie mobiliseren, dan kan zij niet anders dan van achter de schermen werken. De door het ministerie van CRM gesubsidieerde stichtingen, waarin

meerderen van hen actief zijn, blijken belangrijke mobilisatieplaatsen.

De kerngroep onderhoudt, in tegenstelling tot 'RMS-links', contacten met Indonesische ballingen in Nederland, die sinds de machtswisseling in 1965 in Indonesië met vervolging worden bedreigd. Sommige ballingen scholen zelfs enkele bij de kerngroep betrokken jongeren over de geschiedenis van Indonesië en de internationale bevrijdingsstrijd.¹⁶ Via deze kanalen komen zij ook in contact met de Vietnamese ambassade in Parijs. De contacten met Indonesische ballingen zijn een tweede reden om op de achtergrond te blijven: contacten met Indonesiërs zijn in de jaren zeventig binnen de RMS-georiënteerde Molukse gemeenschap verdacht, zeker contacten met Indonesische ballingen die over het algemeen ook nog leden van de Indonesische Communistische of Nationalistische Partij zijn. Velen onder hen hebben tussen 1945 en 1949 tegen Nederland gevochten en zijn pertinente tegenstanders van enige aantasting van de Indonesische eenheidsstaat, dus ook tegen het RMS-ideaal. Het effect van de contacten is niet dat de jongeren in en rond de kerngroep aanhangers worden van de Indonesische eenheidsstaat. Wel laten zij het RMS-ideaal steeds verder los. Voor hen staat samenwerking met andere volkeren in Indonesië tegen de daar heersende militaire onderdrukking bovenaan op de agenda, en ze vinden praten over het RMS-ideaal op zijn minst prematuur.

Niet alle leden van de kerngroep gaan evenwel mee in de keuze voor het loslaten van het RMS-ideaal. In 1974, nadat enkele kerngroep-leden een bezoek hebben gebracht aan de Molukken, besluiten twee leden toch vast te houden aan dat ideaal. Zij richten hun aandacht op de RMS-groepen in het noorden van Nederland – waaruit in 1975 de eerste kapers voortkomen. De groep die zich wél losmaakt van het RMS-ideaal, beraadt zich in dezelfde tijd op de vraag of zij niet toch met haar standpunten naar buiten moet treden. Uiteindelijk kiest zij daar niet voor. Een belangrijk argument om dat niet te doen, is dat de leden van de kerngroep hun werk binnen de wijkgemeenschappen niet onmogelijk willen maken met het openlijk innemen van een 'niet-RMS-standpunt'. In plaats van zelf naar buiten te treden, kiezen ze er in 1976 voor om de *Gerakan Pattimura* te steunen, een organisatie van voornamelijk buiten de wijk wonende jongeren die oproept tot herformulering van de RMS-ideologie (zie verder).

Doeners

De meeste jongeren die betrokken zijn bij de verschillende Bevrijdingsfronten, 'RMS-links' en de kerngroep zijn sterk ideologisch

georiënteerd, hoewel ook zij deelnemen aan acties of daar plannen voor maken. In de eerste helft van de jaren zeventig ontstaan onder jongeren echter ook netwerken die primair gericht zijn op daadwerkelijke actie. Zij menen met het zich voorbereiden op guerrilla-activiteiten op de Molukken of met het ondernemen van gewapende acties in Nederland, alternatieven voor het realiseren van het RMS-ideaal gevonden te hebben. Ook deze netwerken bestaan uit jongeren die teleurgesteld zijn in de RMS-leiders. Twee van deze netwerken zijn relevant om hier verder uit te werken, niet op de laatste plaats omdat zij bijna in Nederland tot daadwerkelijke acties zijn overgegaan.

Het eerste netwerk betreft groepjes jongeren die bereid zijn alles voor het RMS-ideaal te geven. Op verschillende plaatsen in het land ontstaan cel-achtige groepen die zich bereid verklaren, indien nodig, gedropt te worden op de Molukken.¹⁷ Een aantal netwerk-leden heeft contacten in de onderwereld. Via overvallen willen zij proberen geld bijeen te krijgen voor het voorbereiden van een invasie op de Molukken. Een deel van de wapens die nodig zijn voor de acties, wordt verkregen uit diefstallen bij het Nederlandse leger. Zuiver idealistisch is dit niet allemaal: ook criminele jongeren nemen deel, hun activiteiten vergoelijkend met een verwijzing naar de RMS-strijd. In de loop van 1974 wordt dit netwerk zeer actief en overvalt het meerdere banken. In de top ontstaan vervolgens enkele conflicten over geld, die resulteren in onderlinge wraakacties.

Begin maart 1975 worden bij een routine-verkeerscontrole in Lunteren toevallig twee Molukse jongeren aangehouden die in het bezit zijn van wapens. Het blijkt dat zij op weg zijn naar een verzamelpunt, van waaruit een actie tegen de koningin is gepland: met een vrachtwagen wil men door het hek van paleis Soestdijk rijden om vervolgens de koningin te gijzelen. In het kielzog van deze eerste twee arrestanten worden in de loop van 1975 nog 37 personen gearresteerd die betrokken zijn bij de actieplannen. Enkele arrestanten zijn reeds bij de politie bekende bankovervallers, de rest zijn Molukkers die zich 'te goeder trouw' hebben aangesloten, in de veronderstelling te zijner tijd op de Molukken te worden ingezet. De laatsten hebben hun identiteitspapieren al bij de leiders ingeleverd, in afwachting van het sein te kunnen vertrekken.

Wat precies de opzet van het 'Soestdijk-plan' is geweest, is nooit helemaal duidelijk geworden. De leiders vertellen eerst dat ze de koningin hebben willen gijzelen, later beweren ze dat zij slechts van plan waren Soestdijk te bezetten en de koningin ongemoeid te laten. Voor de actie lagen plattegronden van Soestdijk klaar (met daarop aangegeven de plaatsen voor mitrailleursteden), en een groep was

reeds op zoek gegaan naar een geschikte vrachtwagen. De koningin was overigens op het geplande moment, 3 en 4 maart, op ski-vakantie. Ook is nooit duidelijk geworden in welke mate aan het 'Soestdijkplan' puur politieke motieven ten grondslag hebben gelegen. Vanwege een verstrengeling met de onderwereld, kan dit van een aantal betrokkenen in ieder geval in twijfel worden getrokken. Belangrijk is echter te constateren dat een deel van de betrokken jongeren wél uit politieke motieven heeft gehandeld. Zij zijn bereid geweest op de Molukken te gaan vechten, en hebben in de veronderstelling geleefd dat de keuze voor een actie tegen Soestdijk is ingegeven door de sterk verslechterde situatie op de Molukken. In 1974 circuleren in Nederland namelijk verschillende berichten dat RMS'ers op de Molukken massaal zijn gearresteerd en worden gemarteld.

Een tweede netwerk dat hier aandacht verdient, is dat rond kapitein Walangitan, een Menadonees die in de jaren vijftig deel heeft genomen aan een opstand tegen het centrale gezag in Jakarta (de zogenaamde *Permesta*).¹⁸ Nadat hij is uitgezonden naar de Noord-Molukken om steun voor de *Permesta* te zoeken, raakt hij geïsoleerd van zijn hoofdkwartier en komt in contact met het RMS-verzet op de Molukken. Soumokil deelt hem op Ceram in bij het RMS-leger en in 1962 wordt hij met een militaire delegatie uitgezonden naar Nieuw-Guinea. In 1962 komt Walangitan met de groep 'Nieuw-Guineamolukkers' mee naar Nederland.

Evenals andere delegatieleden uit Ceram, geniet Walangitan aanzien binnen de Molukse gemeenschap. Mogelijk vanwege zijn niet-Molukse achtergrond, neemt hij binnen deze groep een onafhankelijke positie in: hebben de meesten gekozen voor Tamaela of Manusama, Walangitan sluit zich bij geen van beiden aan. Rond Walangitan vormen zich in het begin van de jaren zeventig groepjes jongeren die ontevreden zijn met de gevestigde leiders. Onder hen bevinden zich jongeren die vroeger bij Manusama's ordedienst (de KPK) hebben gezeten, maar deze de rug toe hebben gekeerd uit ontevredenheid over het feit dat die steeds meer een echte ordedienst is geworden. Zij hebben hun activiteiten steeds verder gereduceerd gezien tot ordehouden bij demonstraties en bijeenkomsten en het onderdrukken van potentiële oppositie tegen de leiders, terwijl zij zich in eerste instantie hebben aangesloten in de hoop ingezet te worden voor de daadwerkelijke RMS-strijd. Een aantal jongeren dat zich rond Walangitan schaart, is extra teleurgesteld omdat hun acties in 1970 (de bezetting van het Indonesische consulaat of ambassade), op het laatste moment zijn afgeblazen.

De groepen die zich rond Walangitan verzamelen, zijn even weinig gestructureerd als het netwerk van de kerngroep. Naast groepjes in Vaassen en Assen, onderhouden nog enkele andere lokale groepen jongeren intensief contact met Walangitan. Zij weten van elkaars bestaan, maar kennen elkaar niet allemaal. Het netwerk rond Walangitan bestaat uit RMS'ers 'van de oude stempel': de leden houden vast aan de proclamatie van 1950 en zoeken geen nieuwe wegen, zoals die wel worden gezocht in 'RMS-links'. Waar de jongeren vooral naar op zoek zijn (en in Walangitan vinden), is een inspiratiebron die richting kan geven aan de RMS-strijd. Tegelijk treffen zij gelijkgezinde jongeren met wie zij eventueel in actie kunnen komen en kunnen zij reeds ontstane onderlinge banden inhoud blijven geven, zonder nieuwe organisaties op te hoeven zetten.

Met name dit laatste aspect blijkt een belangrijke schakel naar de volgende gewelddadige actie van Molukse jongeren. De jongeren die in 1970 niet in actie zijn gekomen, hebben zich wel voorbereid te vechten voor hun ideaal, en afgesproken naar wegen te zoeken dit op de Molukken te doen. Na de berichten over gevangenneming en martelingen van RMS'ers op de Molukken in 1974 en omdat de actie-Wassenaar geen resultaten heeft opgeleverd, menen zij dat de tijd rijp is voor nieuwe acties in Nederland die de patstelling in de RMS-strijd moeten doorbreken.

Volgens een van mijn respondenten uit deze groep, zijn twee van hen vervolgens op zoek gegaan naar deelnemers voor dergelijke acties. Zij hebben er daarbij voor gekozen geen leden van de 'oude' groep uit 1970 te vragen, omdat er mensen zouden moeten overblijven voor acties op de Molukken.

Op 2 december 1975 is het zover. Zeven Molukse jongeren kapen de trein Groningen-Zwolle. Twee dagen later overvallen zeven Molukse jongeren het Indonesische consulaat in Amsterdam.¹⁹

Dwarsverbanden: een revolutionaire jeugdcultuur

In de meeste beschrijvingen van de radicalisering onder Molukse jongeren, wordt vooral aandacht besteed aan de gewelddadige acties: de brandstichting in Den Haag (1966), de actie-Wassenaar (1970) en de kapingen en gijzelnemingen in 1975, 1977 en 1978. Uit de voorgaande beschrijving kan worden afgeleid dat die gewelddadige acties niet op zich staan. Deze moeten geplaatst worden in de context van een, wat zo genoemd kan worden, 'revolutionaire jeugdcultuur', die gericht is op een militante realisering van het RMS-ideaal. Zo staat ook de eerste treinkaping niet op zich: onder verschillende groepen

jongeren is de bereidheid gegroeid verder te gaan dan demonstraties, zijn reeds vaker plannen gemaakt en zijn zelfs al, zij het minder gewelddadig, acties ondernomen.

Om een beter inzicht in het radicaliseringsproces te krijgen, ga ik hier kort in op de onderlinge relaties tussen de genoemde stromingen en enkele acties die tussen 1971 en 1976 zijn uitgevoerd, dan wel voorbereid of bedacht.

Dankzij het diffuse karakter van de meeste organisaties en netwerken, kunnen jongeren participeren in meerdere circuits. We zien dat concreet bij de kerngroep waaruit enkele leden terugkeren naar RMS-groeperingen. De onderlinge relaties bestaan ook doordat broers of zusters tot verschillende stromingen horen.

Enkele keren worden pogingen ondernomen meer eenheid binnen de jongerengedelingen aan te brengen. Een voorbeeld daarvan is de massale bijeenkomst die in 1972 in de RAI te Amsterdam wordt gehouden onder het motto: 'Wordt één!' (*Bersatulah*, 11 oktober 1972). Op deze bijeenkomst zijn jongeren van alle stromingen aanwezig. Een van de manieren waarop men een brug probeert te slaan tussen de jongeren die het 'oude RMS-ideaal' aanhangen en de groepen die hun heil zoeken in 'progressieve' richtingen, is het uit de sfeer van de politieke richtingenstrijd halen van de term 'links':

'Het "links" bij Zuidmolukse jongeren moet (...) eerder gezien worden als een kritische houding ten aanzien van het huidige beleid, en de heersende opvattingen, dan de meer socialistische betekenis zoals die bij Nederlanders gehanteerd wordt' (Wassenaar... 1978: 60).

Met andere woorden: Molukse jongeren zijn niet rechts, noch links, maar RMS'ers die op zijn hoogst verschillen in de mate waarin zij zich kritisch opstellen. Ook in latere jaren is deze nuancering van de 'links-rechts' tegenstelling wel gebruikt om te benadrukken dat er geen wezenlijke verschillen tussen de Molukse jongeren zouden bestaan.

Ook vanuit de Badan Persatuan wordt een (nieuwe) poging ondernomen de jongeren op één lijn te krijgen.²⁰ Tijdens de actie-Wassenaar en de daaropvolgende demonstraties hebben jongeren vanuit de Badan Persatuan zich gemanifesteerd als Vrije Zuidmolukse Jongeren. Eind 1972 worden deze jongeren georganiseerd in de *Pemuda Masjarakat* (letterlijk: Jongeren van het Volk, maar steeds vertaald met: Vrije Zuidmolukse Jongeren). In de beginselverklaring van 24 november 1972, verklaart de *Pemuda Masjarakat* op basis van de RMS-proclamatie te blijven strijden voor een vrije RMS en Manu-sama als president te erkennen.

Op 20 januari 1973 organiseert de *Pemuda Masjarakat* een eerste massa-meeting in gebouw Amicitia te Den Haag. Vlak daarvoor

maakt voorzitter Metiary van de Badan Persatuan in een brief aan alle Molukse wijken en woonoorden de oprichting van de Pemuda Masjarakat bekend, en verzoekt daaraan ruchtbaarheid te geven. Omdat de Pemuda Masjarakat gelieerd is aan de Badan Persatuan, treden het bestuur en lokale kaders op als vertegenwoordigers van jongeren en participeren zij in die hoedanigheid ook in verschillende overlegorganen. De Pemuda Masjarakat is echter, evenals de eerder genoemde groepen, geen organisatie met leden. Naast het bestuur en lokale kaders is het een bundeling van actieve Molukse jongeren die zich, zodra het hun uitkomt, kunnen profileren als Vrije Zuidmolukse Jongeren.

Deze vage organisatiestructuur maakt van de Pemuda Masjarakat een relatief sterke organisatie, een machtsfactor in relatie tot zowel de Nederlandse samenleving als de Molukse leiders. Bovendien kunnen Molukse jongeren voor het politiek vertalen van hun acties binnen deze structuur makkelijk een beroep doen op het kader van de Pemuda Masjarakat.

In meerdere acties tussen 1971 en 1976 treden jongeren van verschillende stromingen gezamenlijk op. Leiders van de Pemuda Masjarakat organiseren overigens een aantal van die acties. Momenten waarop Molukse jongeren worden gemobiliseerd, zijn de demonstraties die de Pemuda Masjarakat en haar voorlopers al vanaf 1966 op 27 december organiseren. Jongeren uit de verschillende stromingen nemen ook deel aan de jaarlijkse RMS-vieringen op 25 april.

Diverse jongerengroepen werken ook samen bij acties die verder gaan dan steunbetuigingen aan de RMS en demonstraties. Twee voorbeelden daarvan zijn de 'noodrem-actie' en de bestorming van het Vredespaleis in Den Haag in 1974. Beide voorbeelden illustreren tevens het diffuse karakter van de organisatie van de Pemuda Masjarakat.

Tijdens de noodrem-actie in november 1974, worden op hetzelfde moment door heel Nederland diverse treinen stilgelegd.

Volgens enkele betrokken jongeren uit het noorden van Nederland, hebben hun lokale leiders die actie geïnitieerd en hebben de landelijke jongerenleiders (van de Pemuda Masjarakat) daar geen weet van gehad. Andere betrokken respondenten uit het oosten van Nederland, weten echter te vertellen dat diezelfde landelijke jongerenleiders daar wel instructies hebben gegeven.

Een zelfde patroon geldt voor de bestorming van het Vredespaleis tijdens een demonstratie op 27 december 1974.

Ook deze actie is landelijk voorbereid, zonder dat de verschillende deelnemende groepen dat van elkaar hebben geweten. Dit werd pas duidelijk toen meerdere groepen tegelijk de hekken van het Vredespaleis bestormden.

Als men de kranten tussen 1973 en 1974 erop naleest, treft men naast onschuldige acties – zoals de bezetting van het eiland in de hofvijver op 16 april 1973 en hongerstakingen (bijvoorbeeld op het Binnenhof in december 1973) – berichten aan over een brandstichting in het Garudakantoor te Amsterdam (april 1974). Deze brandstichting volgt op een mislukte poging om de Indonesische Consul-Generaal in Amsterdam te gijzelen. De Consul-Generaal is toevallig niet thuis.

Uit interviews blijkt dat in deze jaren veel meer van dit soort acties zijn gepland. Sommige blijven in een vroeg stadium steken, zoals een plan Joop den Uyl te gijzelen. Andere gijzelingsacties mislukken omdat, zoals hierboven, de te gijzelen personen niet aanwezig zijn. Zo gaat in 1974 een groepje bewapende Molukkers op weg naar het huis van Van Agt. Daar aangekomen blijkt evenwel niemand thuis te zijn.

Een betrokken Molukker vermoedt dat Van Agts afwezigheid te maken heeft gehad met de gelijktijdige gijzelingsactie van het Japanse Rode Leger in de Franse ambassade. Volgens hem verbleef Van Agt uit veiligheidsmaatregelen elders.

De groep overweegt nog naar Amsterdam te vertrekken en daar professor Verkuyl, die bekend staat als pro-Indonesisch en zich openlijk tegen het RMS-ideaal uitspreekt, te gijzelen. De afstand tussen het huis van Van Agt bij Nijmegen en Amsterdam is echter te groot om nog, vóórdat het dag wordt, opnieuw in actie te komen.

Het is uiteraard moeilijk en weinig zinvol achteraf te achterhalen hoeveel en welke plannen in die jaren zijn bedacht, welke plannen tot in welke fase zijn doorgevoerd en waarom plannen niet zijn doorgegaan. De acties tegen de Indonesische Consul-Generaal en het Garudakantoor hebben de kranten gehaald, de meeste andere plannen waarover men mij tijdens interviews heeft verteld niet en zijn dus moeilijker te verifiëren.²¹ Waar het hier om gaat is dat onder radicale Molukse jongeren in de jaren van 1973 tot 1975 een houding heeft bestaan die geweld en vrijheidsberoving van personen niet heeft uitgesloten. Integendeel zelfs: gewelddadige acties tegen personen zijn als potentiële actiemiddelen gezien voor het bereiken van politieke doelen.

Indonesische inmenging

Terwijl onder de Molukse jongeren een 'revolutionaire jeugdcultuur' ontstaat, is de Nederlandse overheid bezig voorwaarden te scheppen voor een normalisering van de relatie tussen Molukkers en Indonesië.

In het kader van die normalisering is niet alleen de Nederlandse overheid actief, ook de Indonesische ambassade houdt zich in deze periode actief bezig met Molukkers in Nederland.

In tegenstelling tot de jaren zestig, waarin ambtenaren van de Indonesische ambassade zich niet binnen de wijken hebben laten zien, bezoekt ambassadepersoneel in het begin van de jaren zeventig Molukse families in de wijken. Niet alleen omdat enkele in Nederland woonachtige Molukkers op de ambassade gaan werken, maar ook omdat die ambassade een actiever beleid richting Molukkers in Nederland voert.²²

Contacten met Molukkers die begin jaren zeventig bij de ambassade hebben geïnformeerd naar mogelijkheden om te repatriëren, resulteren in huisbezoeken van ambassadepersoneel aan de betreffende families in de wijken. Een aantal keren loopt dit uit op confrontaties tussen RMS'ers in de wijk en personen die opteren voor repatriëring. In 1972 bijvoorbeeld komt het in Breda zelfs tot een gewelddadige confrontatie tussen KPK'ers en Molukkers die leden van de ambassade op bezoek hebben gehad. Drie families moeten de wijk ontvluchten en twee families repatriëren vlak na het incident.

In 1972 richten Molukse jongeren die contacten hebben met of werken voor de Indonesische ambassade (waaronder een groep Zuid-oostmolukkers), een aparte organisatie op: de *Angkatan Pemuda Indonesia-Maluku* (API-Maluku; Beweging van Indonesisch Molukse jongeren). De jongeren kennen elkaar van bijeenkomsten die de Indonesische ambassade regelmatig organiseert, zoals de viering van de Indonesische onafhankelijkheid op 17 augustus. In eerste instantie willen zij met de API-Maluku een belangenorganisatie voor Molukse jongeren met de Indonesische nationaliteit creëren. 'Het was in die tijd mode om belangenorganisaties op te zetten,' aldus een van de betrokkenen. Het doel is een forum te organiseren om jongeren te laten discussiëren over cultuur en maatschappelijke problemen.

De API-Maluku krijgt direct ook een politieke betekenis. Als in 1972 geruchten de ronde doen dat RMS'ers de Indonesische ambassade op 25 april willen aanvallen, doen contactpersonen bij de ambassade (die geen hoge dunk hebben van het Nederlandse bewakingspersoneel) een beroep op de API-Maluku om de ambassade te beschermen. In 1972, 1973 en 1974 zitten leden van de API-Maluku in de ambassade tijdens RMS-demonstraties. De RMS-georiënteerde Molukkers zien in de oprichting van deze organisatie een poging van de ambassade om het RMS-ideaal onder Molukkers te ondergraven, hetgeen zij vervolgens bevestigd zien in de aanwezigheid van API-leden in de ambassade.

De API-Maluku gooit in zekere zin olie op het vuur. Is er onder de Molukse jongeren al een groeiende bereidheid voor het in actie komen tegen de 'Indonesische vijand', met de API-Maluku is die vijand dichterbij gekomen. In de actieve jaren van de API-Maluku (1972 tot 1974) circuleren regelmatig geruchten dat API-leden van plan zijn een wijk te overvallen.

Enkele keren vertellen jongeren tijdens interviews dat zij 's avonds uit een bar of dancing naar huis zijn geroepen vanwege berichten over overvallen van de API-Maluku in hun wijken. 'Avondjes stappen' zijn zo voortijdig geëindigd in wachtlopen in de wijk. Omgekeerd is hetzelfde gebeurd in wijken waar leden van de API-Maluku hebben gewoond. Ook zij zijn na geruchten opgeroepen de wijk te komen beschermen.

Persoonlijke ruzies, waarbij leden van de API-Maluku betrokken zijn, worden in deze periode stevast uitgelegd als politieke tegenstellingen. Sommige situaties lopen zodanig uit de hand, dat de politieke tegenstelling een zichzelf waarmakende voorspelling lijkt te worden. Dit is bijvoorbeeld het geval bij een zogenaamde aanval van de API-Maluku op de woonwijk in Almelo in 1974. Na een vechtpartij tussen een Zuidoostmolukker (API-lid) en een Middenmolukker, wordt de KPK gewaarschuwd. Als de betrokken Zuidoostmolukker vervolgens de KPK-leden in het uitgaanscentrum van Almelo signaleert, trommelt hij zijn vrienden op. Daags erna komt een grotere groep naar Almelo, waaronder ook Zuidoostmolukkers die pro-RMS zijn. Zij grendelen de wijk in Almelo af en beschieten daar woningen.

De activiteiten van de API-Maluku nemen in 1975 af. Ook aan de direct op de Molukse gemeenschap gerichte activiteiten van personeel van de Indonesische ambassade komt dan een einde.²³ Deze veranderingen vallen samen met het vertrek van de ambassadeur Alamsjah en enkele van zijn medewerkers.

Kapingen en bezettingen: uitbarstingen van het radicalisme

De hierboven beschreven situatie onder de jongeren in de eerste helft van de jaren zeventig kunnen we vergelijken met een vulkaan die op uitbarsten staat. Het heeft een poos onder de oppervlakte gerommeld, en nu is de situatie explosief: een groeiende bereidheid onder jongeren met wapens een doorbraak te forceren in de verwezenlijking van het RMS-ideaal, escalatie in de richting van Indonesië, een toenemende verstoring in de relatie met Nederlanders en ten slotte een afnemende invloed van de Molukse leiders op de verschillende jongerengroepen.

De eerste uitbarsting: Wijster en Amsterdam 1975²⁴

In de loop van 1975, het jaar waarin het 25-jarig 'jubileum' van de RMS wordt gevierd, lopen de spanningen verder op na uitspraken van vooraanstaande Nederlanders in de media. Terug van een twaalfdaags bezoek aan Indonesië, verklaart minister Van Doorn van CRM begin april dat het niet meer reëel is over de RMS te praten. Volgens de minister wordt het tijd dat de Molukse leiders in Nederland zich gaan afvragen of het nog wel zin heeft illusies te koesteren. Van Doorn is de tweede politicus in korte tijd die het RMS-ideaal een illusie noemt. In september 1974 heeft kamervoorzitter Vondeling de RMS al een droombeeld genoemd.²⁵ Vlak vóór de RMS-viering roept professor Verkuyl, lid van de Raad van Kerken, de Nederlandse pers op geen aandacht te besteden aan het RMS-jubileum.

De RMS-viering vindt dat jaar plaats onder grimmige omstandigheden. Op meerdere plaatsen in het land worden munitie-opslagplaatsen extra bewaakt. Politici zoals Van Doorn staan onder politiebescherming en Den Haag is omgebouwd tot een bewapende vesting. Tijdens de viering komen overigens geen ongeregeldeheden voor.

Een klein half jaar later, op twee december, komt een groep van zeven Molukse jongeren uit Bovensmilde in actie: bij Wijster kapen zij een intercity-trein. Direct aan het begin van de actie schieten zij de machinist dood. In de dagen erna executeren de kapers twee gijzelaars om hun eisen kracht bij te zetten. Deze eisen zijn in eerste instantie gericht op een vrije aftocht. Na enkele dagen maken de kapers nadere eisen bekend. Net als bij de actie-Wassenaar, eisen zij dat gesprekken op gang moeten komen tussen de Molukse leiders en de Indonesische overheid. De Nederlandse regering moet een dergelijk gesprek bevorderen en de RMS-kwestie bij de Verenigde Naties aan de orde stellen. In de eerste week van de kaping gaat per ongeluk een Uzi af, waardoor een gijzelaar en een kaper gewond raken. Beiden worden afgevoerd naar het ziekenhuis.

Op vier december krijgen de treinkapers steun van zeven jongeren die het Indonesische consulaat in Amsterdam overvallen. Bij deze actie nemen zij ook medewerkers en bezoekers van twee reisbureaus en een Indonesisch schooltje, beide in hetzelfde pand gevestigd, in gijzeling. Het idee voor deze tweede actie ontstaat spontaan op de eerste avond van de treinkaping. Ook bij deze gijzeling valt een dode: een medewerker van het consulaat die uit een raam is gesprongen, overlijdt enkele dagen later aan zijn verwondingen. De bezetters van het consulaat stellen dezelfde eisen als hun kameraden in de trein.

Na twaalf dagen komt op 14 december een einde aan de treinkaping met de overgave van de kapers aan Manusama, die hen daarna overdraagt aan de Nederlandse autoriteiten. Volgens Barker (1980) heeft Manusama hen erop gewezen dat bij een eventuele escalatie van de gijzelingsacties doden in het consulaat zouden kunnen vallen, en dat dit weer repercussies zou kunnen hebben voor de Molukkers in Indonesië. De bezetters van het consulaat geven zich vijf dagen later over, nadat Manusama hen ervan heeft overtuigd dat hij met de Nederlandse regering een onderhoud zal hebben.

In hun verklaringen noemen de kapers en bezetters zich Vrije Zuidmolukse Jongeren, waarmee men hen ziet als leden van de Pemuda Masjarakat. Zij hebben wel banden met deze organisatie, maar staan zeer kritisch tegenover de gevestigde RMS-leiders. Dit komt onder meer tot uitdrukking in de aanvankelijke weigering om Manusama als onderhandelaar te accepteren. In het begin van hun actie willen de kapers en bezetters alleen Metiary – naast voorzitter van de Badan Persatuan ook dominee in Assen en Bovensmilde – en zijn schoonzoon als onderhandelaars. Een belangrijk verschil tussen Manusama en Metiary is, zoals ook tijdens de actie-Wassenaar is gebleken, dat de laatste meer begrip toont voor de actiemethode van de jongeren. Manusama is zeer duidelijk in zijn afkeuring van geweld als actiemiddel.²⁶ Pas in de laatste fase van de acties accepteren zij de bemiddelaars die Manusama voorstelt. De kapers van de trein geven zich uiteindelijk over aan Manusama.

Reacties op de 1975-gijzelingen

De kaping en bezetting zorgen ervoor dat het RMS-ideaal wereldwijd aandacht krijgt. In Nederland werken de acties als een katalysator. Nederlanders worden hardhandig met de politieke idealen van Molukkers geconfronteerd. Zij veroordelen de acties omdat onschuldige mensen zijn gegijzeld. De reactie van Molukse zijde is dubbel: de officiële organisaties wijzen het gebruik van geweld af, maar stellen zich massaal achter de eisen van de actievoerders. Daarbij herinneren zij niet alleen aan de weigering van de Nederlandse regering de RMS-zaak serieus te nemen, maar ook aan een uitspraak van Koningin Juliana over het zelfbeschikkingsrecht van volkeren ter gelegenheid van de Surinaamse onafhankelijkheid in 1975. Molukkers, vooral jongeren die reeds lang buiten de woonconcentraties wonen, worden door de acties met hun Molukse achtergrond geconfronteerd. Hun Nederlandse omgeving roept hen ter verantwoording, hetgeen niet

zelden tot een zelfde dubbel standpunt leidt als dat van de officiële organisaties: men kiest voor solidariteit met 'het eigen volk', maar heeft problemen met de actiemethode.

In het afkeuren van de actiemethode speelt ongetwijfeld de dood van de drie gijzelaars in de trein een rol. De kapers komen vanwege de executies over als koelbloedige terroristen, die mogelijk handelen uit haat tegen Nederlanders. De werkelijkheid is genuanceerder. De gijzelnemers hebben, evenals hun Molukse leeftijdgenoten, weliswaar weinig op met de Nederlandse samenleving, maar de executies komen niet voort uit haat tegen Nederlanders. Zij zijn het gevolg van een dramatische ontwikkeling die direct aan het begin van de kaping inzet. De dood van de machinist is niet gepland, hij wordt bij de overval 'per ongeluk' neergeschoten.²⁷ Het kwaad is dan echter al geschied: er is geen weg terug meer. Als de kapers vervolgens de indruk krijgen dat hun eisen en dreigementen niet serieus worden genomen, menen zij zich harder te moeten opstellen.

Effecten van de 1975-gijzelingen

In januari 1976 vindt het beloofde gesprek tussen Manusama en de Nederlandse regering plaats. Het resultaat hiervan is het voornemen een gemengde (Molukse/Nederlandse) commissie in het leven te roepen. Deze zal als opdracht krijgen nader onderzoek te doen naar de problemen die bestaan als gevolg van verschillen in verwachtingen en ideeën tussen Molukkers en Nederlanders, en aanbevelingen te doen hoe deze problemen in de toekomst het hoofd te bieden. Al op 25 mei 1976 wordt de commissie geïnstalleerd, onder gezamenlijk voorzitterschap van de Molukker Mantouw en de Nederlandse professor Köbben. Met veel energie gaat deze commissie aan de slag, om te beginnen met het bestuderen van diverse archiefstukken. De afronding van de werkzaamheden van de commissie zal later echter worden belemmerd door het gewelddadige einde van de kaping in 1977.²⁸

Enkele maanden vóór de installering van deze 'politieke' commissie, is het Inspraakorgaan Welzijn Molukkers geïnstalleerd (meestal kort aangeduid als inspraakorgaan of IWM). Dit inspraakorgaan is geen gevolg van de gijzeling, maar de opvolger van eerdere adviescommissies op het terrein van welzijn voor Molukkers. In tegenstelling tot de eerdere commissies bestaat het inspraakorgaan volledig uit Molukkers. De overheid kent het inspraakorgaan alleen een taak op het gebied van welzijn toe: het dient uitdrukkelijk onderscheiden te worden van de commissie-Köbben/Mantouw (zoals die in de volksmond wordt genoemd) die een politieke opdracht heeft.

In tegenstelling tot de periode na Wassenaar, is dit keer wel zichtbaar wat de actie heeft opgeleverd, zij het dat de werkzaamheden van de commissie-Köbben/Mantouw tamelijk ver afstaan van Molukkers in de wijken. Onzichtbaar blijft dat de informele denktank van ambtenaren, die na de actie-Wassenaar is ontstaan, een archief-medewerker onderzoek laat doen naar de overkomst van Molukkers en de beloftes die de Nederlandse overheid hun daarbij heeft gedaan. Inzet van dit onderzoek is het vinden van een passend antwoord op de claims van Molukkers op die beloftes. Dit interne onderzoek levert uiteindelijk de basis voor het historische deel van de regeringsnota die in 1978 wordt gepresenteerd.

Een belangrijk effect van de gijzelingsacties van eind 1975, is dat de stroming onder Molukse jongeren die zoekt naar alternatieven voor het RMS-ideaal een impuls krijgt. Enkele studenten in Nijmegen pakken de lijn (het bespreekbaar maken van de eigen geschiedenis) weer op die de studenten-kerngroepen eind jaren zestig en begin jaren zeventig hebben ingezet. Zij werken aan het opnieuw uitgeven van het blad *Madjalab Pattimura* en noemen hun organisatie *Gerakan Pattimura* (Pattimura Beweging). De gijzelingsacties zijn voor deze Gerakan Pattimura begin 1976 aanleiding om met een congres in Elst te proberen onder Molukse jongeren een discussie over het RMS-ideaal op gang te brengen. Deze poging krijgt een steuntje in de rug van de Molukse antropologie-student Elias Rinsampessy, tevens woordvoerder van de Gerakan Pattimura, die op dat moment zijn kandidaatscriptie over de achtergronden van agressie onder Molukse jongeren (1975) uitgeeft. Rinsampessy wordt in verschillende actualiteiten-programma's geïnterviewd, waardoor zijn beweging ook bekendheid krijgt.

Begin 1976 is de Gerakan Pattimura zelf nog niet uit de discussie waartoe zij oproept: binnen de groep staan pro-RMS'ers tegenover jongeren die het RMS-ideaal vaarwel willen zeggen.²⁹ De roep om heroriëntering op het RMS-ideaal heeft in 1976 nog weinig effect. Deze wordt overschaduwd door ontwikkelingen aan het 'RMS-front' en nieuwe spanningen in de relatie tussen Molukkers en Nederlanders.

Ontwikkelingen aan het 'RMS-front'

Na de gijzelingen stelt Manusama enkele jongere ministers in zijn kabinet aan. Hij wil op deze manier laten zien open te staan voor de kritiek en ideeën van de jongeren. Ondanks de verjonging van zijn kabinet neemt de kritiek jegens hem toe. Twee ontwikkelingen aan

het 'RMS-front' dragen bij aan een groter wordend ongeduld onder jongeren en een verder toenemende kritiek op de leiders.

De eerste ontwikkeling is een, op het eerste gezicht, succes in de lobby van Tamaela bij de Verenigde Naties (VN). In 1976 erkent het net onafhankelijk geworden Afrikaanse Benin (voormalig Dahomey) zijn regering. In een rede voor de Algemene Vergadering van de VN op 29 september 1976, pleit een minister van dit land voor de dekolonisatie van de Zuid-Molukken. Ook krijgt Tamaela de mogelijkheid een hoofdkwartier te vestigen in Benin. Met dit succes lijkt Tamaela even Manusama de loef af te steken. Er is dan echter al te veel kritiek op hem gekomen om het 'Benin-succes' volledig uit te buiten. Een punt van kritiek is dat hij een te groot beroep doet op financiële bijdragen van zijn achterban. Bovendien is men ontevreden over zijn manier van optreden. Hij werkt te solistisch, houdt zijn ministers in Nederland slecht op de hoogte over zijn werkzaamheden en zij mogen alleen in actie komen als Tamaela of zijn minister van Buitenlandse Zaken (die met hem in het buitenland verblijft) daartoe opdracht geven. Desalniettemin sterkt het 'Benin-succes' de jongeren in het idee dat het RMS-ideaal te verwezenlijken is en geeft het aanleiding tot ontevredenheid over Manusama's beleid.

De tweede ontwikkeling betreft een (via eerdere contacten van de jongeren uit de kerngroep tot stand gekomen) contact tussen vertegenwoordigers van de Manusama-groep en een Vietnam-vertegenwoordiger in Parijs. In 1976 bezoeken zij die een aantal keren, met het doel te onderzoeken op welke wijze Vietnam de RMS-zaak kan steunen. De jongeren juichen deze contacten toe: zij dringen er al langer op aan dat de leiders ook steun moeten zoeken bij socialistische landen en minder rigide aan hun anticommunistische opstelling moeten vasthouden. De doorbraak lijkt nu te komen. Als evenwel blijkt dat de Vietnam-vertegenwoordiger niet betrouwbaar is en hij er met 'Moluks' geld vandoor gaat, verbiedt Manusama verder contact. Het verbod valt precies samen met het moment waarop ook Metiary betrokken raakt bij de besprekingen. Behalve in een korte onenigheid tussen Metiary en Manusama, resulteert dit vooral in een verdere kloof tussen Manusama en de jongere RMS'ers. Zij verwijten Manusama dat hij nog steeds te vast zit in zijn oude dogma's en zij zeggen hun vertrouwen in hem op. Het gevolg is dat hij bij de nieuwe acties in 1977 buitenspel staat.

Opnieuw spanningen

De spanningen tussen Molukkers en de Nederlandse samenleving zijn na de kaping en bezetting in 1975 uiteraard niet verdwenen.

Integendeel, na 1975 worden Molukkers opnieuw bevestigd in hun verwijt dat de Nederlandse regering erop uit is de Molukkers in Nederland te laten integreren en het RMS-ideaal te ondermijnen. Meerdere gebeurtenissen dragen daartoe bij.

In 1975 en 1976 wordt uitvoering gegeven aan het Akkoord van Wassenaar. Vlak voor de kaping is al bekendgemaakt dat Molukkers mogen repatriëren en zich daarvoor mogen oriënteren, beide zaken op kosten van de Nederlandse overheid. In november 1976 komt in het kader van dat Akkoord – op kosten van het ministerie van CRM en tot ergernis van RMS-Molukkers – ook een delegatie Molukse vrouwen uit Indonesië naar Nederland. Vlak vóór dat bezoek is bovendien een deel van het woonoord in Vaassen met steun van politie en marechaussee ontruimd. De bewoners van het kamp worden geacht over te gaan naar een nieuwe wijk. Behalve dat er bij de ontruiming twintig barakken te veel zijn platgewalst, ziet men in deze gedwongen verhuizing een poging Molukkers nog verder te integreren.

Tegelijk wordt in Den Haag een wet voorbereid waarmee Molukkers het recht krijgen op een Nederlands paspoort, zonder dat zij daarvoor Nederlands staatsburger hoeven te worden. De betreffende wet, de Faciliteitenwet, wordt ingevoerd op 1 januari 1977. In het zogeheten 'faciliteiten-paspoort' staat vermeld dat de houder ervan wordt behandeld als Nederlander. Hoewel de wet bedoeld is Molukkers in staat te stellen makkelijker naar het buitenland te reizen – de meeste Molukkers die stateloos zijn moeten voor elke reis naar het buitenland een visum aanvragen – wordt het paspoort met gemengde gevoelens ontvangen.³⁰ Molukkers zien in het paspoort de zoveelste poging hen te dwingen tot verdere integratie, terwijl de zinsnede 'wordt als Nederlander behandeld' het gevoel geeft te worden beschouwd als een tweederangs burger. Wanneer enkele Molukkers dan ook nog eens problemen met het paspoort ondervinden als zij naar het buitenland willen, neemt die kritiek alleen maar verder toe.

Tegenover de toenemende spanningen staat ook een positieve ontwikkeling. Kort voor de ontruiming van het woonoord in Vaassen, neemt een van de gijzelaars uit de trein, Klaas Wielinga, het initiatief tot de oprichting van het Landelijk Actiecomité Zuidmolukken, het LAc. Daarin werken Nederlanders en Molukkers samen in een poging een brug te slaan tussen beide bevolkingsgroepen.

De tweede uitbarsting: De Punt en Bovensmilde 1977

Voor Molukse jongeren is de overgave van de gijzelnemers in Wijster en Amsterdam in 1975 begrijpelijk geweest gezien de nieuwe toezeg-

gingen van de Nederlandse regering. In de loop van 1976 en 1977 beginnen groepen jongeren die overgave evenwel als een 'nederlaag' te zien. De maatregelen die de Nederlandse overheid sindsdien heeft genomen, zoals het installeren van het inspraakorgaan en het instellen van de commissie-Köbben/Mantouw, dragen in hun ogen weinig bij aan het realiseren van het RMS-ideaal. De overheid heeft volgens hen wederom de Molukkers voor de gek gehouden, en onder groepen jongeren komen opnieuw ideeën op over te gaan tot gewapende acties. Dit keer mag men echter niet toegeven...

Op 23 mei 1977 gijzelen vier jongeren uit Bovensmilde de kinderen en onderwijzers van een lagere school in hun dorp, en kapen acht jongeren (waaronder een meisje en een Asser Molukker) een trein bij het dorpje De Punt. De datum is niet toevallig gekozen: twee dagen later zullen de verkiezingen voor de Tweede Kamer worden gehouden. Bij deze nieuwe gijzelingsacties trekken de Molukse gijzelnemers lering uit de eerdere acties (zie ook Barker 1980: 201). De keuze voor het gijzelen van kinderen is bewust gemaakt, omdat in 1975 duidelijk is geworden dat dit een sterke troef is tegen de Nederlandse regering. Voor de treinactie heeft men nog wel naar alternatieve locaties gezocht (zoals TV-studio's), maar deze zijn om tactische redenen afgevalen. Ook heeft men uit de eerdere acties geleerd dat voorkomen moet worden dat er doden vallen, omdat daarmee de kans op concessies zeer klein wordt. Ten slotte wordt ditmaal rekening gehouden met de ingewikkelde en tijdrovende manier van communiceren bij gijzelingsacties: er worden geen onhaalbare ultimatum gesteld.³¹

Voor hun motivatie verwijzen de nieuwe gijzelnemers naar de magere resultaten van de commissie-Köbben/Mantouw en het inspraakorgaan, alsook naar de eerder genoemde uitspraak van Koningin Juliana tijdens de onafhankelijkheidsoverdracht aan Suriname. Zij constateren dat de Nederlandse regering hen slechts twee opties biedt: zich aan te passen of terug te keren naar Indonesië. Volgens hen betekent de eerste optie het opgeven van de eigen waarde, en is de tweede onmogelijk omdat Indonesië een fascistische dictatuur heeft die het Molukse bewustzijn probeert te breken. De enige weg die voor hen nog openstaat is om vanuit Nederland en in Indonesië te strijden voor een eigen, vrije republiek. De Nederlandse regering heeft, gezien haar vroegere koloniale onderdrukking, politionele acties in 1947 en 1948 en steun aan het 'concentratiekampen-regime' van de Indonesische president Suharto, volgens de gijzelnemers geen enkel recht Molukse vrijheidstrijders gevangen te houden. De kapers en bezetters eisen daarom vrijlating van alle Molukkers die om

politieke redenen gevangen zitten en stopzetting van politieke en materiële steun aan het Suharto regime.³² In een aparte verklaring aan hun broeders en zusters, vragen de gijzelnemers de Molukkers hen niet op hun daden te beoordelen maar op hun doelen. In diezelfde verklaring bekritisieren zij de leiders met de woorden: 'Het pad is er, maar niemand die het bewandelt.'³³

De onderhandelingen tussen de gijzelnemers en de Nederlandse overheid worden hard gespeeld en van beide kanten wordt weinig toegegeven. Drie dagen na het begin van de acties, moeten meerdere kinderen worden vrijgelaten omdat onder hen een virus-epidemie is uitgebroken. De volgende dag laten de gijzelnemers alle kinderen en één onderwijzer vrij, daar zij menen dat de Nederlandse regering heeft beloofd dat zij dan een vrije aftocht krijgen.³⁴ Dit gaat echter niet door omdat de Nederlandse regering eerst wil weten wat de eindbestemming van de Molukkers is. De gijzelnemers voelen zich bedrogen en zijn op dat moment vastbesloten vol te houden tot de Nederlandse regering concessies doet.

De gijzelingsacties raken in een impasse. Als ook Molukse onderhandelaars er niet in slagen die impasse te doorbreken, besluit de Nederlandse regering de trein en de school gewapenderhand te veroveren. In de vroege ochtend van zaterdag 11 juni rammen pantserovertuigen de school en overvallen mariniers de trein. Straaljagers vliegen vlak over de trein om de gijzelaars te dwingen te gaan liggen, zodat zij minder kans lopen getroffen te worden. De actie kost aan twee gijzelaars en zes kapers het leven.

Reacties op 1977-gijzelingen

De Molukse gemeenschap reageert wederom met een dubbel standpunt. De kritiek op de actiemethode is nu evenwel openlijker dan in 1975, met name omdat er dit keer kinderen in het spel zijn. Molukkers proberen ook op verschillende manieren de overvallers van de school ertoe te bewegen de kinderen te laten gaan. Oproepen van Molukkers uit Bovensmilde, maar ook een verzoek van een groep Molukkers die vlak voor de school een gebedsdienst houdt, hebben geen invloed op de gijzelnemers.

Voor het overige wordt de houding van Molukkers ingegeven door vergelijkbare overwegingen die de gijzelnemers tot hun harde opstelling hebben aangezet. Men is het ook nu niet eens met de actiemethode, maar meent dat de actievoerders zich dit keer niet zonder meer mogen overgeven: zij hebben A gezegd en moeten nu

ook B zeggen, zònder dat er daarbij doden vallen. De Molukse leiders die hun diensten aanbieden voor bemiddeling, begrijpen die harde opstelling: zij zoeken naar manieren de gijzelingsacties te beëindigen, maar geen herhaling van het gezichtsverlies in 1975. De Nederlandse overheid maakt geen gebruik van hun suggesties omdat die niet in haar strategie passen. Overigens is het dit keer niet Manusama die de contacten onderhoudt met de Nederlandse overheid. Hij weet dat zijn invloed op de jongeren dit keer nihil is. Die contacten worden nu onderhouden door zijn minister Lokollo en dokter Tan.

Het is de vraag in hoeverre de gijzelnemers in de eerste fase van de acties bereid zijn geweest met Molukse onderhandelaars te praten. Volgens hen hebben de Molukse bemiddelaars de actievoerders in 1975 te vroeg laten capituleren. Zij vinden dat nu eerst de Nederlandse regering met concessies moet komen.

De bestorming van de school en de trein veroorzaakt een schok binnen de Molukse gemeenschap. Duizenden Molukkers (zowel voor- als tegenstanders van de acties) wonen de begrafenis bij van de zes omgekomen kapers. De bestorming krijgt nog een staartje binnen de commissie-Köbben/Mantouw. Molukse leden van deze commissie willen een diepgaand onderzoek naar de beschieting van de trein, omdat zij vermoeden dat bewust is geprobeerd de kapers om het leven te brengen. Als aan dit verzoek geen gehoor wordt gegeven, trekken vier Molukse leden zich op het laatste moment (1978) uit de commissie terug. Het eindverslag van de commissie is weliswaar door de hele commissie goedgekeurd, maar wordt slechts ondertekend door de vijf Nederlandse leden en de Molukse voorzitter.

De spanningen tussen Molukkers en Nederlanders lopen tijdens de acties hoog op. Worden Molukkers tijdens de eerste gijzelingsacties in 1975 nog gevraagd naar, of ter verantwoording geroepen over de motivatie, dit keer veroordelen Nederlanders hen direct. De pogingen van Molukkers een einde te maken aan de gijzeling van de kinderen, hebben in die zin weinig effect op de houding van de Nederlandse bevolking. Wat betreft de bestorming van de school en de trein, reageert de Nederlandse bevolking verdeeld.

De planning van de actie, rond de parlementsverkiezingen, roept nog een specifieke reactie op van de CPN. De CPN, die tijdens de verkiezingen in 1977 enkele zetels verliest, schuift de schuld daarvan op de Molukse gijzelnemers. Met hun acties hebben zij volgens de CPN de regeringspartijen CDA en PvdA in de kaart gespeeld.

Voor de nieuwe Tweede Kamer is de bespreking van het regeringsbeleid bij de gijzelingen op 21 juni 1977 aanleiding om aan de hand van een regeringsnota uitgebreid in te gaan op de problematiek van

de Molukse gemeenschap in Nederland. Mede dankzij het voorwerk van de eerder genoemde informele ambtelijke denktank, is al eind oktober 1977 een ontwerp-nota klaar. De aanbieding van de nota wordt echter uitgesteld tot er een nieuwe regering is geformeerd, zodat die nota pas in januari 1978 verschijnt (Regeringsnota 1978: 7).

Een laatste eruptie: Assen 1978

Ondanks de woede die de dood van de kapers binnen Molukse kringen oproept, maakt de gewelddadige beëindiging van de acties in 1977 de weg vrij voor een bezinning op de toekomst. In tegenstelling tot de 'oneervolle' overgave in 1975, hebben de militante Molukse jongeren bewezen daadwerkelijk bereid te zijn voor het RMS-ideaal te sterven. Tegelijk ziet het Nederlandse publiek dat de Nederlandse overheid niet bereid is te onderhandelen met gewapende actievoerders en dat zij gijzeling van onschuldige burgers niet over haar kant laat gaan.

Aan Molukse zijde is de actiebereidheid onder jongeren echter nog niet verminderd. Als reactie op de bestorming van de trein in De Punt, ontstaan opnieuw ideeën voor het uitvoeren van gewapende acties en 'de Nederlanders een lesje te leren'. In Twente raken de gemoederen onder de jongeren verhit. Na de brandstichting in 1966 en de actie-Wassenaar waarin Moordrecht (het westen van Nederland) een belangrijke rol heeft gespeeld en de gijzelingen van 1975 en 1977 waar het noorden van Nederland de boventoon heeft gevoerd, is het nu de beurt aan het oosten. Dankzij tussenkomst van lokale jongerenleiders kan verdere escalatie (nieuwe kapingen) daar worden voorkomen.

Anders loopt dat in het noorden. Op 13 maart 1978 overvallen drie Molukse jongens uit Assen het Provinciehuis in de Drenthse hoofdstad. De overvallers, die zich het Zuidmolukse zelfmoordcommando noemen, eisen de vrijlating van de Molukkers die bij eerdere acties betrokken zijn geweest, geld en een vrije aftocht. Hun ultimatum loopt de volgende dag om 14.00 uur af. Aan het begin van de actie executeren zij een gijzelaar om te laten zien dat zij serieus genomen moeten worden. Na in de ochtend van de tweede dag bezoek te hebben gekregen van twee Molukse bemiddelaars (die één gijzelaar vrij krijgen), worden voorbereidingen getroffen voor een tweede (dubbele) executie. Deze wordt voorkomen met een bestorming door mariniers, waarbij een gijzelaar gewond raakt. Hij overlijdt een maand later aan zijn verwondingen.

De achtergronden van deze gijzeling laten zich moeilijker verklaren. De reactie van de Molukse gemeenschap is afwijzend. Voor de

jongerenleiders in Assen die de overvallers kennen, komt de actie onverwacht. De situatie is na de bestorming van de trein in De Punt uiteraard nog steeds gespannen, maar op nieuwe acties tegen Nederlanders zit men niet te wachten. De actie is bovendien slecht voorbereid. De bemiddelaars die de tweede dag in het Provinciehuis zijn, menen dat de actie op geen enkele manier lang stand kan houden, alleen al omdat de locatie niet te verdedigen is. Op het moment dat zij hun bevindingen terugkoppelen naar de Molukse gemeenschap in Assen, wordt het Provinciehuis ontzet. De overval maakt de indruk een actie te zijn van desperado's, van jongens die proberen 'de held uit te hangen' of wraak te nemen.

De gijzeling lijkt een laatste oprisping van het radicaliseringsproces onder Molukse jongeren. In meerdere beschrijvingen van dat proces wordt deze actie vaak niet eens genoemd. Gedeeltelijk is dit te verklaren vanuit de afwijzende houding van de Molukse gemeenschap. Voor een ander deel ook omdat deze te kort heeft geduurd om uitgebreid onderwerp van discussie te worden en het maatschappelijke leven langere tijd te beïnvloeden. In zekere zin komt de actie ook te laat en is de tijd rijp aan andere zaken te gaan denken.³⁵ Met de bestorming van de trein in De Punt is de loyaliteit aan het RMS-ideaal overeind gebleven, er is geen gezichtsverlies geleden. Bovendien heeft de strijd nieuwe martelaren gekregen.

De gijzelingsacties hebben uiteindelijk een nadrukkelijk stempel gezet op de geschiedenis van het Moluks nationalisme in Nederland. Ook nu nog, in de jaren negentig, komen herinneringen aan de kapingen terug op momenten dat Molukse jongeren zich pro-RMS manifesteren. In 1994 bijvoorbeeld, worden in meerdere artikelen naar aanleiding van demonstraties van Molukse jongeren vergelijkingen gemaakt met de spanningen in de jaren zeventig en de acties die de jongeren in deze periode hebben uitgevoerd.³⁶

De jaren van acties

De overgang naar de jaren zeventig vormt tegelijkertijd een overgang in het overheidsbeleid. Op het moment dat het Commissariaat Ambonezenzorg wordt opgeheven en het beleid voor Molukkers onder de verantwoordelijkheid van een afdeling van het ministerie van CRM komt te vallen, wordt de Nederlandse overheid via de actie-Wassenaar geconfronteerd met de militante Molukse jongeren. De overheid ontwikkelt hierop een twee-sporenbeleid, gericht op

versterking van de Molukse gemeenschap zelf en verbetering van zowel de relatie tussen Molukkers en Nederlanders als die tussen Molukkers en Indonesië.

Een onderdeel van het beleid gericht op de Molukse gemeenschap zelf, het financieren van stichtingen, werkt in eerste instantie averechts omdat de jongeren deze stichtingen gebruiken als mobilisatiecentra voor politieke acties. Voor een onderdeel van het tweede 'spoor' van het beleid, de normalisatie van de relatie met de Molukken, is de Nederlandse overheid afhankelijk van samenwerking met de Indonesische overheid. Moeizame onderhandelingen tussen beide overheden resulteren uiteindelijk in 1975 in het Akkoord van Wassenaar, waarin afspraken worden vastgelegd over repatriëring van oudere Molukkers en bezoeken (waaronder oriëntatierizen) van Molukkers aan Indonesië.

Onderwijl ontstaan tussen 1971 en 1975 onder jongeren tal van bewegingen, netwerken en organisaties. Betrokken jongeren hebben gemeenschappelijk dat zij allen op zoek zijn naar een mogelijke invulling van hun nationalistische gevoelens, een gevoelsmatige binding met de toekomst van de Molukken dat onderdrukt wordt door Indonesië. Politiek actieve jongeren oriënteren zich daarbij in twee richtingen – die elkaar veelal overlappen. Ten eerste in de richting van het 'oude RMS-ideaal': men houdt vast aan de RMS-proclamatie van 1950 en zoekt militante wegen voor het leveren van een bijdrage aan de RMS-strijd. Ten tweede in de richting van een discussie over de RMS als lotsbestemming van de Molukken, waarbij verschillende groepen het RMS-ideaal volledig afwijzen en een alternatief zoeken in samenwerking met andere volkeren in Indonesië. Het zijn deze zelfde bewegingen, netwerken en organisaties – die bijna allemaal gebruik maken van de in deze periode populaire bevrijdingsideologieën en anti-imperialismetheorieën – die ik heb samengevat onder de noemer 'revolutionaire jeugdcultuur'.

Het bestaan van al deze verschillende jongerenorganisaties betekent niet dat de jongeren in alle opzichten sterk verdeeld zijn. Bij meerdere acties werken zij samen of discussiëren zij over samenwerking. Tegenstellingen tussen groeperingen die vast blijven houden aan de RMS-proclamatie en groeperingen die daarover een discussie willen, hetgeen wel wordt vergeleken met een rechts-links tegenstelling, worden weggeredeneerd door te stellen dat onder Molukse jongeren niet echt sprake is van rechts en links, maar van minder of meer RMS-georiënteerd. Een belangrijke reden dat de tegenstellingen in deze periode kunnen worden overbrugd, is dat de meeste groepen, althans in het openbaar, niet aan het RMS-ideaal twijfelen.

Het enorme actiepotentieel onder Molukse jongeren wordt niet gemobiliseerd door de oudere leiders. Zij komen in de eerste helft van de jaren zeventig steeds verder van de jongeren af te staan. Factoren die daarin een rol spelen zijn het uitblijven van concrete resultaten van hun activiteiten en kritiek op de actiemethoden van de jongeren. De jongeren zijn vanaf het midden van de jaren zestig een eigen weg gegaan, los van de oudere leiders, en blijven dat in de jaren zeventig doen. Ook de meer gematigde jongerengroepen weten het actiepotentieel onder de jongeren niet te mobiliseren. De studenten-kerngroepen bijvoorbeeld, staan te ver af van de rest van de jongeren om enige invloed op hen uit te kunnen oefenen, en de groep die zich vanaf 1971 richt op de non-gouvernementele WFUNA zoekt voor haar lobbywerkzaamheden geen aansluiting bij andere jongeren.

Het ontstaan van een 'revolutionaire jeugdcultuur' onder Molukse jongeren, kan niet los worden gezien van ontwikkelingen buiten de Molukse gemeenschap. Het radicaliseringsproces onder Molukse jongeren heeft weliswaar een interne dynamiek, maar wordt tegelijk gevoed door een radicalisering die ook buiten de eigen gemeenschap optreedt. Zo komen bijvoorbeeld studenten steeds meer in aanraking met anti-imperialismetheorieën. Pentury, één van de ideologen aan het einde van de jaren zestig, is een student, evenals de leden van de Gerakan Pattimura. Verder zijn contacten met Cineclub Vrijheidsfilms in 1970 een belangrijke impuls voor het ontstaan van de Bevrijdingsfronten, en hebben latere Bevrijdingsfronten contact met Nederlandse organisaties als de KEN-ml en Rode Hulp.

Met de constatering dat de radicale opstelling van de Molukse jongeren tot op grote hoogte aansluit bij populaire bewegingen binnen de Nederlandse en andere westerse samenlevingen, kan gesuggereerd worden dat Molukse jongeren in de jaren zeventig meer verwesterd zijn dan, in ieder geval, zichzelf veronderstellen. In zekere zin lijkt dat plausibel: de ontwikkelingen in het Westen vormen in belangrijke mate het referentiekader van de Molukse jongeren, omdat zij die via het onderwijs en de toegenomen contacten met de Nederlandse samenleving kennen. Aan de andere kant meen ik dat het niet per se een teken is van verwestering, met name omdat de Molukse jongeren zichzelf bijvoorbeeld plaatsnemen aan de kant van de slachtoffers van het imperialisme, als de nazaten van de slachtoffers van het kolonialisme.

Een belangrijke conclusie uit de ontwikkelingen tussen 1971 en 1975 moet zijn dat de gijzelingsacties die in de jaren daarna volgen, niet

uit het niets komen. Er is een zeer gespannen situatie ontstaan, die niet anders dan tot een uitbarsting kan komen. Dat dit in 1975 gebeurt is wellicht niet te voorspellen geweest, maar valt achteraf wel te verklaren. In dat jaar wordt onder grimmige omstandigheden het 25-jarig 'jubileum' van de RMS-proclamatie gevierd, voorafgegaan door publieke uitlatingen van politici en vooraanstaande Nederlanders over de onhaalbaarheid van het RMS-ideaal.

In die publieke uitspraken klinkt ook de gewijzigde opstelling van de Nederlandse overheid over de positie van Molukkers door: zij gaat steeds meer uit van een langdurig verblijf van Molukkers in Nederland. De gijzelnemers van 1977 constateren dat met het daartoe gevoerde twee-sporenbeleid Molukkers feitelijk nog maar twee opties wordt geboden: aanpassen of terugkeren naar Indonesië.

De spanningen als gevolg van de opstelling van de Nederlandse overheid, de gespannen relatie tussen Molukse jongeren en de Nederlandse samenleving, de 'revolutionaire jeugdcultuur', dit alles leidt medio jaren zeventig tot een situatie die ik heb vergeleken met een vulkaan. De uitbarstingen komen in de vorm van de gijzelingsacties.

Wat we ons moeten afvragen, is of deze uitbarstingen ook niet het gevolg zijn van een laatste stuiptrekking van het RMS-ideaal. In de jaren zeventig zijn het immers niet alleen Nederlanders die vraagtekens zetten bij de haalbaarheid van dat ideaal. Ook onder Molukse jongeren bestaan twijfels, onder andere tot uitdrukking komend in de kerngroep waaruit enkele leden zich terugtrekken om actief te worden in de groep waar later de eerste treinkaping uit voortkomt. Desondanks meen ik dat de gijzelingsacties niet zomaar kunnen worden gezien als een laatste stuiptrekking. Niet alleen omdat de gijzelnemers moeten worden gezien als 'slechts' exponenten van de 'revolutionaire jeugdcultuur', maar ook omdat hun motieven om tot gijzeling over te gaan minder gelegen zijn in een reactie op een mogelijk failliet van het RMS-ideaal, dan in een idee dat de gijzelingen wel degelijk een bijdrage kunnen leveren aan de realisering van dat ideaal. Reactief zijn de gijzelingen wel, in de zin dat de gijzelnemers de indruk hebben dat niet langer meer gewacht kan worden met acties omdat op de Molukken RMS'ers worden gearresteerd en gemarteld.

De eerste gijzelingen zorgen voor een verstrakking in de relatie tussen Molukkers en Nederlanders. Binnen de Molukse gemeenschap zorgen ze aan de ene kant voor een versterking van de groepsloyaliteit: men onderschrijft de eisen van de kapers. Molukkers die zich tot dan toe weinig met hun etnische achtergrond hebben beziggehouden, worden zich daar nu van bewust. Aan de andere kant

kan men de actiemethode niet goedkeuren. De gijzelingen in 1977 zorgen voor een nog grotere ambivalentie binnen de Molukse gemeenschap: de kritiek op de actiemethode is sterker dan in 1975, hoewel men ook kan begrijpen waarom de jongeren opnieuw in actie zijn gekomen. De gewelddadige afloop van deze gijzeling brengt de gemeenschap bij elkaar, men is zeer geschokt door het optreden en de daarbij gevallen doden. Ondanks hun woede over de afloop, stellen Molukkers zich evenwel op het standpunt dat nieuwe gijzelingen niet meer gewenst zijn. Een belangrijke factor, althans voor radicale jongeren, is daarbij dat de kapers in 1977 zich niet hebben overgegeven en daarmee hebben getoond dat zij bereid zijn geweest voor hun ideaal te sterven.

Het moment dat de bakens verzet kunnen worden, dat er ruimte is voor een heroriëntatie op hun positie, is aangebroken.

Heroriëntatie: 1977 - 1986

Na het tragische einde van de gijzelingsacties in 1977, verdwijnt het RMS-ideaal langzaam naar de achtergrond. Diverse organisaties die in de loop van de jaren zeventig en begin jaren tachtig nog zoeken naar alternatieve invullingen voor de nationalistische gevoelens lukt het niet een alternatief te vinden. Heroriëntatie op de positie in Nederland en de relatie met de Molukken komt bovenaan op de agenda te staan. Deze heroriëntatie hangt samen met een groeiende bereidheid te integreren in de Nederlandse samenleving, en het ontstaan van een meer liberaal politiek klimaat waarin afwijkende politieke opvattingen in toenemende mate worden geaccepteerd.

De periode tussen 1977 en 1986 staat in dit hoofdstuk centraal, omdat de heroriëntatie in deze periode het meest duidelijk naar voren komt. Ik eindig in 1986, omdat in dat jaar een overeenkomst wordt gesloten tussen de Nederlandse regering en de grootste Molukse belangenorganisatie, de Badan Persatuan. Deze overeenkomst wordt om twee redenen wel historisch genoemd. Ten eerste omdat het RMS-ideaal, dat eerder overleg tussen Molukkers en de Nederlandse overheid steeds heeft gefrustreerd, dit keer geen rol speelt (Bartels 1990: 523). Ten tweede omdat met de overeenkomst, in ieder geval voor de Nederlandse overheid, een einde komt aan de bijzondere positie van Molukkers in de Nederlandse samenleving: het hoofdstuk ex-KNIL wordt gesloten.

Reactie op kritiek: Manusama's RMS-regering

Via de gijzelingsacties hopen de radicale jongeren niet alleen een bijdrage te leveren aan de verwezenlijking van het RMS-ideaal, maar leveren zij tegelijkertijd kritiek op de Molukse leiders. Met de keuze voor dit actiemiddel geven de jongeren de leiders te kennen dat zij weinig verwachten van hun gematigde aanpak.¹ De kritiek wordt eens te meer duidelijk als zij tijdens acties Manusama niet als bemiddelaar accepteren.

De kritiek laat Manusama niet onberoerd. Zijn eerste reactie is het benoemen van een aantal nieuwe leden in zijn kabinet, die moeten

zorgen voor meer contact met de achterban. Samen met de Vrije Zuidmolukse Jongeren (Pemuda Masyarakat), de SPP-RMS en het LAC zetten deze nieuwe ministers vervolgens de stuurgroep-RMS op. Deze stuurgroep moet onder meer het zogeheten 'Vierde-Wereldconcept' voor de RMS-strijd verder uitwerken.²

Een punt van kritiek op Manusama is dat hij het volk te weinig betreft bij de strijd en geen impulsen geeft aan natievorming (het stimuleren van een volksgevoel) onder Molukkers. Volgens Manusama is dat ook niet zijn taak, daarvoor zijn anderen, zoals de Badan Persatuan, meer aangewezen. Eén van de nieuwe leden van zijn kabinet, P. Tatipikalawan, neemt de taak op zich aan deze natievorming te werken. In dat kader wordt vanaf 1977 het blad *Mena Muria*, dat enige tijd niet meer is verschenen, opnieuw uitgegeven. In *Mena Muria* wordt daarop meer dan vroeger aandacht besteed aan de geschiedenis van het Molukse volk, het nationalisme en de legitimering van de RMS-proclamatie. Deze poging tot natievorming is eigenlijk een voortzetting van de activiteiten van de heer Pasanea, die in het begin van de jaren zeventig als minister van Informatie het blad *De Zuid Molukker* heeft uitgegeven en daarin een reeks artikelen heeft geschreven over de Molukse cultuur en strijd.

Als reactie op de kritiek dat hij te solistisch werkt, belooft Manusama in 1977 de Molukse gemeenschap meer directe invloed op zijn beleid. Om deze invloed te kanaliseren, wordt in 1978 het *Badan Perembukan Politik RMS* (Overlegorgaan over de RMS-politiek) opgezet. In dit overlegorgaan zullen met name jongeren hun visie op Manusama's beleid moeten kunnen geven. Het Badan Perembukan ontpopt zich echter eerder als een kritische volger van Manusama dan een werkelijk inspraakkanaal. Leaders van andere organisaties trekken bovendien de functie van het Badan Perembukan in twijfel. Zo vraagt Ruud Metekohy, lid van de SPP-RMS, zich af wat de verhouding tussen deze nieuwe organisatie en andere Molukse organisaties moet zijn. Zijn vraag wordt vooral ingegeven door het feit dat de stuurgroep-RMS, waarin de SPP-RMS zitting heeft, zich met vergelijkbare zaken bezighoudt (*Zelfbeschikking* 10 april 1979: 6). Drie jaar later zijn de werkzaamheden van het Badan Perembukan nog steeds niet duidelijk. In 1982 bijvoorbeeld interviewt het onafhankelijke Molukse tijdschrift *Tjengkeh* de secretaris van de afdeling-Noord van dit overlegorgaan. De interviewer plaatst vraagtekens bij de onpartijdigheid van het Badan Perembukan, omdat deze 'oppositie-partij' door Manusama zelf in het leven is geroepen. Bovendien blijft, volgens de interviewer, onduidelijk wat precies de werkzaamheden van het Badan Perembukan zijn en sluit het niet aan bij de

jongeren. Deze laatsten oriënteren zich, nog steeds volgens de interviewer, ter linkerzijde, terwijl het Badan Perembukan met het steunen van Manusama een rechtse lijn volgt (*Tjengkeh* mei 1982: 11).

Alternatieven: progressieve jongeren

In feite betreft de 'linkerzijde' waaraan de interviewer refereert kleinere groepen jongeren die alternatieven voor het RMS-ideaal, of wellicht beter gezegd: een andere invulling voor hun nationalistische gevoelens (solidariteit met de bevolking op de Molukken) zoeken. De meeste van deze groepen hebben het karakter van los georganiseerde pressiegroepen; slechts enkele zijn strak georganiseerd volgens een 'partijdiscipline'.

Het gros van deze groepen komt voort uit de jongeren- en studentengroepen die al sinds het begin van de jaren zeventig actief zijn, zoals 'RMS-links' en de studenten-kerngroepen. Het predikaat 'links' (zij noemen zichzelf progressief), krijgen zij omdat zij, de een wat sterker en explicieter dan de ander, marxistisch-leninistische terminologie hanteren. De gevestigde RMS-leiders gebruiken het – al dan niet vermeende – marxistisch-leninistische karakter van deze groepen als argument voor het afwijzen van hun ideeën. Het RMS-ideaal is immers van oorsprong anticommunistisch, zoals ook Manusama dat is. RMS-leiders schilderen daaropvolgend de progressieve jongeren als onbetrouwbaar af.

De houding in deze van de leiding heeft het meeste effect op de oudere generatie. Op de jongeren maakt het minder indruk. Voor hen is communisme of socialisme niet vies, zij verwijten Manusama juist dat hij weigert contacten met socialistische landen aan te gaan.³ Waar jongeren de zogeheten 'progressieve groepen' op beoordelen is de mate waarin deze vast blijven houden aan het RMS-ideaal, dan wel een bruikbaar alternatief bieden.

De belangrijkste scheidslijn tussen de progressieve groepen onderling ligt in het wel of niet vasthouden aan het RMS-ideaal. Vanuit 'RMS-links'-kringen en de eerste Bevrijdingsfronten komen in de tweede helft van de jaren zeventig nog twee vergelijkbare organisaties voort. De eerste is het al eerder genoemde derde Bevrijdingsfront, de KPMSM, dat opereert tussen 1975 en 1977. Een deel van de KPMSM gaat op in het *Front Goheba* (Goheba: adelaar) dat in 1978 wordt opgericht. Front Goheba presenteert zich, naar leninistisch voorbeeld, als voorhoedepartij voor Molukkers in zowel Nederland als op de Molukken. Het Front Goheba neemt zijn voorhoedefunctie

dermate serieus, dat het bij zijn oprichting aankondigt zichzelf op te heffen als de RMS niet binnen afzienbare tijd gerealiseerd wordt. Twee jaar later verdwijnt het Front Goheba stillemans van het toneel.

De KPMSM en het Front Goheba vormen de RMS-tegenhangers van een stroming onder Molukse jongeren die steeds verder van het RMS-ideaal komen te staan. Het is met name de *Gerakan Pattimura* (Pattimura Beweging) die vanaf de eerste treinkaping steeds uitdrukkelijker en publiekelijk uiting geeft aan haar twijfels bij het RMS-ideaal en oproept tot herformulering ervan.⁴ De *Gerakan Pattimura* verwoordt daarmee de ideeën van meerdere jongeren, en zorgt op gezette tijden voor enige beroering binnen de Molukse gemeenschap. De herformulering van het RMS-ideaal vindt daarbij stapsgewijs plaats.

Herformulering van het RMS-ideaal

De eerste stap van de *Gerakan Pattimura* in de 'herformulering' is het vergelijken van de onderdrukking van het Molukse volk in Indonesië met de situatie van andere volkeren aldaar. Dit leidt tot de stelling dat de RMS-strijd moet worden gezien als onderdeel van een brede strijd van Indonesische volkeren tegen de centrale regering: het 'Generaalsregime van Suharto'. De volgende stap is dat men zich afvraagt of Molukkers in Nederland wel het recht hebben om Molukkers op de Molukken het RMS-ideaal, gebaseerd op de proclamatie van 1950, als toekomstideaal voor te schrijven. Na heftige interne discussies komt de *Gerakan Pattimura* tot de conclusie dat het voorschrijven van het RMS-ideaal paternalistisch is: de Molukse bevolking op de Molukken dient zelf te beslissen over haar toekomst.⁵ Te meer omdat in haar visie de RMS-proclamatie in 1950 niet los staat van het dekolonisatieproces van Indonesië. In die visie zijn Molukkers door een verdeel- en heerspolitiek in de koloniale tijd tegen andere Indonesiërs opgezet, hetgeen tijdens de dekolonisatie heeft geleid tot het ontstaan van het RMS-ideaal. De *Gerakan Pattimura* noemt het RMS-ideaal daarom een 'koloniaal produkt'. Ondanks deze 'kritische noot' is zij wel van mening dat de RMS-proclamatie, op basis van de ronde-tafelafspraken, juridisch rechtmatig is geweest – waarmee zij de argumenten van de gevestigde RMS-leiders op dit punt deelt.

Voor het verbreiden van haar opvattingen stelt de *Gerakan Pattimura* zich ten doel een bewustwordingsproces onder jongeren te stimuleren en richting te geven. Zij doet dat met het uitgeven van het blad *Madjalah Pattimura* en het organiseren van maandelijkse scholingsdagen. Lokaal actieve Molukse jongeren uit heel Nederland nemen deel aan deze scholingen. Tegelijk stelt de *Pattimura Beweging*

zich op als een pressiegroep door (in tegenstelling tot andere groepen) openlijk samen te werken met het Indonesië Comité en Indonesische ballingen. In deze samenwerking zien de RMS-leiders bevestigd dat de Pattimura Beweging communistisch is, omdat het Indonesië Comité zo te boek staat. Wordt de beweging afgeschilderd als een marxistisch-leninistische organisatie, in werkelijkheid – en dat geldt ook voor de jongeren die op enigerlei wijze met haar sympathiseren – is het een bundeling van jongeren met sterk variërende politieke oriëntaties: van sociaal-democratisch tot anarchistisch.

Dat de Pattimura Beweging het RMS-ideaal als een koloniaal produkt beschouwt, is in de ogen van de gevestigde RMS-beweging een gotspe: de RMS-proclamatie is immers een daad van het volk. In 1978 leidt een uitspraak van de belangrijkste woordvoerder van de Pattimura Beweging, de antropoloog Rinsampessy, in Tiel tot een incident. Furieus wordt gereageerd als hij een bevestigend antwoord geeft op de vraag, of zijn stelling dat de RMS een koloniaal produkt is betekent dat Soumokil dat eveneens is (*Toma*: mei 1978). Dit staat gelijk aan heiligschennis. Daags na deze uitspraak, op zondagochtend, beleggen de Gerakan Pattimura en de kern van deelnemers aan de maandelijkse scholingen in Nijmegen een vergadering om er zeker van te zijn dat de beweging nog steun geniet.

De woordvoerders van de Pattimura Beweging kunnen dergelijke vergaande – voor de Molukse gemeenschap provocerende – uitspraken publiekelijk doen, omdat zij niet in de wijken wonen en geen rekening hoeven te houden met sociale controle. Zij kunnen dat ook doen omdat zij worden gesteund door meerdere Molukse jongeren uit de wijken die sympathiek staan tegenover de 'Pattimura-gedachte', maar daar in hun respectieve wijken geen uiting aan kunnen geven. Het belang van deze achterban is evident in het zojuist genoemde incident in Tiel; niet voor niets zoekt de Gerakan Pattimura steun bij deelnemers aan de scholingen.

De rol die de Gerakan Pattimura eind jaren zeventig heeft in de ontwikkeling van het Moluks nationalisme in Nederland, is die van een horzel in de Molukse politieke arena: zij geeft prikkels die uiteindelijk mede leiden tot een liberalere opstelling tegenover andersdenkenden. Zij is evenwel niet de initiator van een herformuleringsdiscussie of de eerste die vraagtekens plaatst bij het RMS-ideaal.

In de eerste helft van de jaren tachtig verschuift de aandacht van de Gerakan Pattimura steeds meer naar welzijn. Dit resulteert binnen de beweging in twee stromingen, waarvan één, met als basis een groep in Amsterdam, ook vast wil blijven houden aan acties met een

politiek karakter. De andere stroming wil politieke activiteiten niet uitsluiten, maar prioriteit geven aan vormingsactiviteiten. In 1985 komt het tot een splitsing, waarna de eerste stroming doorgaat als *Gerakan Daerah Amsterdam* (GDA, Beweging regio Amsterdam).⁶

Naar een progressieve beweging?

Een aantal deelnemers aan de Pattimura-scholingen, bestaande uit lokale kaders uit de wijken, heeft een eigen, verborgen agenda. Zij zijn al langer op zoek naar alternatieven voor het RMS-ideaal. De scholingen bezoeken zij vooral om de Gerakan Pattimura, als spreekbuis voor ideeën van jongeren, te steunen. Ze gebruiken de scholingen tevens als platform om ervaringen uit te wisselen. Vanuit deze groep ontstaat in 1979 een nieuwe organisatie: de *Pemuda 20 Mai* (20 mei jongeren). De Pemuda 20 Mai verschilt in meerdere opzichten van de Pattimura Beweging. Om te beginnen wonen de meeste van haar leden nog in de wijken en zijn daar actief. De Pemuda 20 Mai is ook strakker georganiseerd en richt zich, in tegenstelling tot de Gerakan Pattimura, op het ondersteunen van het werken aan de basis (de wijk). De Pemuda 20 Mai-leden laten zich ook uitdrukkelijker inspireren door socialistische landen. Zo nemen enkele leden deel aan werkreizen naar Cuba, georganiseerd door Venceremos. Wat betreft de visie op Indonesië en het RMS-ideaal, is er minder verschil tussen beide organisaties.

Pemuda 20 Mai organiseert enkele landelijke manifestaties, is sterk gericht op steun aan de Oosttimorese bevrijdingsbeweging Fretilin (enkele leden maken begin jaren tachtig deel uit van het Komitee Oost-Timor) en geeft het blad *Kora Kora* uit. In dat blad ligt de nadruk op informatie over ontwikkelingen in Indonesië en op de Molukken. Van alle Molukse organisaties die rond 1980 bestaan, heeft zij de meest intensieve contacten met de Fretilin.⁷

In 1982 dient zich in Assen een derde organisatie aan die een nieuwe visie op het RMS-ideaal heeft ontwikkeld: het Moluks Scholings Kollektief (MSK). Het MSK komt voort uit actieve kernen in het noorden van Nederland en het Front Goheba. In tegenstelling tot de Gerakan Pattimura en de Pemuda 20 Mai, die landelijk opereren, is het MSK regionaal gericht. Dat komt onder meer tot uiting in zijn betrokkenheid bij het lokale drughulpverleningsproject Masiun (Steijlen 1984). Evenals Pemuda 20 Mai is het MSK strakker georganiseerd dan de Pattimura Beweging.

Een van de eerste publieke activiteiten van het MSK is het organiseren van een Indonesië-manifestatie in april 1982. Het MSK gebruikt

deze manifestatie voor het zoeken van samenwerking met de twee eerder genoemde organisaties. Het MSK neemt ook deel aan de campagne tegen Nederlandse wapenleveranties aan Indonesië, een actie die Pemuda 20 Mai in februari 1982 lanceert. Met deze campagne ('stop pengiriman senjata buat rezim Suharto') anticipeert Pemuda 20 Mai op vergelijkbare acties door Nederlandse Indonesië-groepen en beoogt ze onder andere de progressieve Molukse beweging een impuls te geven.

De samenwerking tussen de drie progressieve organisaties komt schoorvoetend tot stand. Kritiek die MSK-leden in hun Goheba-tijd op de Gerakan Pattimura hebben geuit, maakt dat een deel van de Gerakan Pattimura zeer sceptisch staat tegenover samenwerking. Een voorval in het voorjaar van 1982 geeft een nieuwe wending aan de beginnende samenwerking. Op 10 juni (de vooravond van de geweldadige ontzetting van de trein in De Punt 1977) wordt vlak bij de Molukse wijk in Assen een politieauto beschoten. In verband met deze beschieting worden uiteindelijk tien Molukkers in staat van beschuldiging gesteld, waarvan negen lid van het MSK en allen betrokken bij het drughulpverleningsproject Masiun. De 'zaak-Assen' maakt nogal wat los.⁸ Op meerdere plaatsen in het land worden solidariteitscomités opgezet. Enkele leden van de Pemuda 20 Mai en Gerakan Pattimura zijn betrokken bij het coördineren van de solidariteitsacties met de 'tien van Assen', zoals de arrestanten worden genoemd. In februari 1983 worden de 'tien van Assen' in Hoger Beroep vrijgesproken, omdat het Openbaar Ministerie zijn aanklacht niet hard kan maken.

Door de zaak-Assen is de campagne tegen wapenleveranties vroegtijdig afgebroken. Langzaam wordt opnieuw gezocht naar samenwerking tussen de drie organisaties. Na de afsplitsing van de Gerakan Daerah Amsterdam uit de Gerakan Pattimura, richten GDA, Pemuda 20 Mai en MSK in 1986 de stichting A.J. Patty op (vernoemd naar een Molukse pro-Indonesië nationalist).⁹ Als eerste taak krijgt deze stichting het uitgeven van het blad *Kora Kora*, dat korte tijd later wordt omgedoopt in *Haluan*. Erg lang duurt de samenwerking niet. In 1987 wordt de Pemuda 20 Mai opgeheven, omdat een van de lokale groepen die in de organisatie participeren een eigen weg wil gaan. In 1988 volgt de Gerakan Daerah Amsterdam het voorbeeld van Pemuda 20 Mai. De stichting A.J. Patty bestaat dan alleen nog maar uit MSK-leden en wordt korte tijd later opgenomen in andere activiteiten van het MSK.

De laatste activiteit van Pemuda 20 Mai is het organiseren van een landelijke manifestatie over de relatie met de Molukken in 1985

(*Ketong punya hubungan*: Wij hebben een relatie), die van de GDA een manifestatie in 1987 over bestaanszekerheid in de Molukken. Dat de laatste manifestatie van beide organisaties betrekking heeft op de Molukken is tekenend: zij hebben naar alternatieven gezocht voor het vormgeven van de relatie met de Molukken. Dat beide organisaties worden opgeheven is evenzeer tekenend: zo'n alternatief voor het RMS-ideaal kan onvoldoende handen en voeten gegeven worden vanuit organisaties die zijn ontstaan uit de jaren zeventig.

In een interview voor de Molukse radio in Amsterdam in 1988, verklaren vertegenwoordigers van de opgeheven GDA en Pemuda 20 Mai dat nieuwe eisen zijn gesteld aan organisaties en dat hun oude organisaties daar niet aan hebben voldaan. Zij hebben hun organisaties opgeheven om plaats te bieden aan nieuwe initiatieven.

De 'herformulering van de RMS-ideologie', zoals de Pattimura Beweging die in 1976 heeft ingezet, levert aan het einde van de jaren tachtig geen alternatief op voor het RMS-ideaal. In het begin van de jaren tachtig lijkt het er even op dat zij dat samen met de Pemuda 20 Mai en het MSK wel te bieden heeft, maar aan het einde daarvan is er weinig meer over van hetgeen tien jaar eerder nog is doorgegaan voor een 'progressieve Molukse politieke beweging'.

Wat wel is gebeurd, is dat het RMS-ideaal bespreekbaar is gemaakt. Op politiek terrein is een liberaler klimaat ontstaan. Zowel de Pemuda 20 Mai als het MSK (beide opererend vanuit de wijken) zou een paar jaar eerder niet zijn kunnen ontstaan. Uiteraard is dat liberalere klimaat niet alleen de verdienste van de Pattimura Beweging en de groepen die haar hebben gesteund. Andere factoren hebben daar evenzeer een rol in gespeeld.

Politieke verschuiving

Gezien vanuit de gevestigde RMS-beweging, vinden de hierboven beschreven ontwikkelingen in de marge plaats. Binnen die gevestigde beweging vindt eind jaren zeventig ook een discussie over het RMS-ideaal plaats. Enkele prominente pleitbezorgers van dat ideaal (Nederlanders en Molukkers) wijzen op meer autonomie voor de Molukken als alternatief voor een volledig onafhankelijke RMS. Mr. Droesen bijvoorbeeld, voormalig raadsman van Molukkers, doet deze suggestie mede op basis van signalen uit de Molukken. Hij spreekt daarbij van een 'Ambonse lente', analoog aan de 'Praagse lente' (*Zelfbeschikking* 10 juni 1977: 8). Ook Manusama spreekt zich uit voor dit alternatief. Hij herhaalt hiermee in feite een oud standpunt, want

sinds zijn aankomst in Nederland in 1953 heeft hij meermalen kenbaar gemaakt autonomie voor de Molukken als een onderhandelbaar alternatief te beschouwen.¹⁰ Dit keer worden zijn opmerkingen evenwel opgepakt en ook door Molukkers geïnterpreteerd als een beleidswijziging (*Zelfbeschikking* 10 april 1977).

Een tweede 'verandering' in de opstelling van Manusama komt in 1979. Tijdens zijn redevoering ter gelegenheid van de RMS-herdenking op 25 april, stelt hij dat Molukkers ook moeten denken aan hun situatie in Nederland en dat het welzijn hier ook belangrijk is. Manusama geeft daarmee aan dat het RMS-ideaal niet op korte termijn gerealiseerd kan worden en men rekening moet houden met een langer verblijf in ballingschap. Wat in feite gebeurt, is dat de gevestigde RMS-leiding ook oog krijgt voor de sociale problemen, zoals druggebruik en werkloosheid, waar de gemeenschap vlak na de kapingen mee geconfronteerd is en die sindsdien ernstige vormen hebben aangenomen.

In de jaren vijftig heeft de Politieke Vertegenwoordiging zich al meerdere malen (onder andere bij de invoering van de zelfzorgregeling) uitgesproken over het welzijn van de gemeenschap in Nederland. Het uitgangspunt is daarbij steeds geweest dat de welzijnsproblematiek van Molukkers in Nederland het RMS-ideaal niet in gevaar mocht brengen. Dit heeft de Politieke Vertegenwoordiging ertoe gebracht stelling te nemen tegen al te vergaande acties tegen de invoering van de zelfzorgregeling: Molukkers moeten tonen dat zij een eigen staat waardig zijn door te laten zien dat zij zich houden aan de Nederlandse rechtsorde. Ook met de sociale problemen van de jaren zeventig en tachtig is, zij het indirect, het RMS-ideaal aan de orde. De problemen vormen namelijk een bedreiging voor de groepscohesie onder Molukkers, hetgeen nadelig zou kunnen zijn voor de steun aan het RMS-ideaal.

In het begin van de jaren tachtig is sprake van een derde verandering in de oriëntatie van de RMS-beweging. Evenals de progressieve organisaties zoekt de regering van Manusama – geholpen door de stichting Door De Eeuwen Trouw – samenwerking met volkeren die actief verzet bieden tegen de centrale Indonesische regering, zoals Papoea's en Oosttimorezen. Vertegenwoordigers van deze volkeren zijn overigens al meerdere jaren te gast op de jaarlijkse RMS-vieringen. In eerste instantie komt een samenwerking met de Papoease Bevrijdingsbeweging (*Organisasi Papua Merdeka*, OPM) tot stand. In 1981 komen daar contacten met een Oosttimorese organisatie bij. Op 25 april wordt bekendgemaakt dat Papoea's, Oosttimorezen en Molukkers gezamenlijk een Triple Alliantie tegen het bewind in Jakarta

zullen vormen.¹¹ Overigens is de Oosttimorese bevrijdingsbeweging Fretilin niet betrokken bij de Triple Alliantie. Deze heeft inmiddels goede contacten met de progressieve Molukse organisaties en is terughoudend tegenover de RMS-beweging van Manusama omdat ze die als reactionair beschouwt.

De samenwerking in de Triple Alliantie behelst vooral een gezamenlijke internationale lobby voor onafhankelijkheid van de Westmelanesische gebieden Oost-Timor, de Molukken en West-Papoea (het voormalig Nederlands Nieuw-Guinea). Reeds in december 1981 brengen delegaties van de drie aangesloten organisaties gezamenlijk een bezoek aan de Verenigde Naties (VN) om te lobbyen bij de dekolonisatiecommissie. Een jaar later doen zij dat weer en krijgt Manusama de gelegenheid de commissie toe te spreken. Het is de eerste keer, sinds de RMS-proclamatie, dat een Molukse leider een commissie van de VN toespreekt (*Zelfbeschikking* 13 april 1982: 10). Overigens gaat de rede van Manusama niet over de Molukken maar over het agendapunt Oost-Timor. In hetzelfde jaar komen ook contacten met de Atjehse verzetsbeweging tot stand, waarvan één van de leiders in Zweden in ballingschap leeft, en ook hiermee gaat men samenwerken.

Met de samenwerking met Papoea's en Oosttimorezen wordt een nieuw argument in de Molukse aanspraak op zelfbeschikking geïntroduceerd. De drie groepen delen een Westmelanesische achtergrond, die wordt onderscheiden van de Maleisische achtergrond van de rest van Indonesië: Molukkers zijn niet alleen altijd al een apart volk geweest, zij zijn bovendien een Melanesisch volk.¹² De samenwerking in de Triple Alliantie komt op een historisch gunstig tijdstip. Reeds in 1969 heeft een groot aantal inheemse volkeren besloten tot samenwerking, en sindsdien is de internationale aandacht voor deze volken gegroeid. Als de anti-kernproevenbeweging samengaat met lokale bewegingen voor onafhankelijkheid in de Stille Oceaan, krijgt deze beweging een belangrijke impuls.¹³ Begin jaren tachtig krijgt ze een extra duw in de rug na een conferentie in Vanuatu (de voormalige Nieuwe Hebriden).

Tamaela's erfenis

Niet alleen de groep van Manusama intensiveert haar internationale lobby in de jaren tachtig, ook de organisaties die voortkomen uit de Tamaela-beweging.

Acting-president Tamaela overlijdt in 1978 in zijn hoofdkwartier in Benin. Zijn beweging valt als gevolg van een machtsstrijd binnen

de top uit elkaar en er worden twee nieuwe organisaties opgericht. Onder leiding van mevrouw Sahureka, minister van Buitenlandse Zaken en rechterhand van Tamaela in Benin, ontstaat het *Front Siwa Lima*.¹⁴ Een tweede organisatie is de *Missie Tanah Air* (Vaderlandsmissie) of *Homeland Mission 1950*, die wordt opgericht in 1979. Leaders die eigenlijk al langer ontevreden zijn over Tamaela's manier van werken en over de resultaten die deze RMS-leider heeft bereikt (en die bovendien weinig vertrouwen hebben in het beleid van Sahureka), zijn de initiatiefnemers voor deze *Homeland Mission 1950*.

Het *Front Siwa Lima* kan, vanwege de leidende positie van Sahureka, gebruik blijven maken van de internationale contacten van de Tamaela-beweging, waaronder het contact met Benin. Het *Front* kiest vrij snel voor een *low profile*-opstelling: het zoekt weinig publiciteit. In het begin van de jaren tachtig geeft het *Front* nog wel een blad (*Siwa Lima News*) en pamfletten uit. In de laatste wordt bijvoorbeeld het Molukse volk opgeroepen ontwikkelingen rond de werkervaringsreizen kritisch te volgen. In de loop van de jaren tachtig verdwijnt het *Front* evenwel steeds meer uit beeld.

Dit in tegenstelling tot de *Homeland Mission 1950* die in de loop van de jaren tachtig steeds meer van zich doet spreken. De drijvende kracht achter de *Homeland Mission 1950* is Margaretha Hatu-Syauta, die pas in 1971 naar Nederland is gekomen en aldaar getrouwd is met een volgeling van Tamaela.¹⁵ Hatu-Syauta heeft als vertegenwoordiger van Tamaela in Europa al enige ervaring met het lobby-werk opgedaan (*Ina Maluku* 1990: 25-32). Als de *Homeland Mission 1950* besluit dat zij de rechten van de Molukkers bij de VN onder de aandacht moet gaan brengen, zoekt de organisatie daarvoor samenwerking met Manusama. Manusama geeft in eerste instantie zijn steun en toestemming namens hem op te treden.

De delegatie van Hatu-Syauta richt zich niet alleen op lidstaten van de VN, maar ook op niet-gouvernementele organisaties. In New York komt de delegatie zo in contact met de advocaat Blaustein, die zich bereid verklaart de belangen van de Molukkers te behartigen. Deze belangenbehartiging kost uiteraard geld. Omdat Manusama meent dat de te verwachten resultaten van Blausteins bemoeienis een grote investering niet rechtvaardigen, weigert hij geld voor het werk van de advocaat vrij te maken. Dit betekent gelijk ook het einde van de samenwerking.

De *Homeland Mission 1950* gaat door met haar internationale lobby en breidt haar werkterrein uit naar onder meer Genève. In 1985 neemt zij voor het eerst deel aan de jaarlijkse vergadering van de VN-Werkgroep inzake Inheemse Volken, waar Hatu-Syauta een

redevoering houdt. Vanaf dat jaar keert de Homeland Mission 1950 jaarlijks terug op deze vergadering en profileert zij zich steeds meer in de sfeer van mensenrechten en inheemse volken.¹⁶

Een smallere basis en liberalisering

Uit de hierboven in vogelvlucht beschreven belangrijkste veranderingen op politiek terrein kunnen twee relevante ontwikkelingen worden gedestilleerd.

Allereerst wordt de actieve achterban van de verschillende politieke organisaties in het begin van de jaren tachtig steeds kleiner. De progressieve jongerenorganisaties spelen een marginale rol; marginaal in de zin dat zij niet uitgroeien tot massabewegingen of dat zij met hun activiteiten brede groepen jongeren op de been kunnen brengen. Zij zijn voornamelijk gericht op het kader binnen de Molukse gemeenschap, zoals de Gerakan Pattimura, of in eerste instantie op de wijken of regio waar de eigen actieve leden wonen, zoals de Pemuda 20 Mai, het Moluks Scholings Kollektief en de Gerakan Daerah Amsterdam. Zij hebben, zoals eerder in dit hoofdstuk is gebleken, wel enige invloed op het denken van jongeren over het RMS-ideaal.

Ook de basis voor de werkzaamheden van Manusama's regering, zijn lobby-activiteiten en voor de werkzaamheden van de organisaties die uit de Tamaela-beweging voortkomen wordt smaller. Bij de laatstgenoemde organisaties hangt dit deels samen met de machtsstrijd die na de dood van de *acting*-president ontstaat. Gedeeltelijk is het ook de consequentie van het soort werkzaamheden waar de diverse organisaties en bewegingen zich op richten. In hoofdstuk 5 heb ik geconstateerd dat aan het einde van de jaren vijftig en begin jaren zestig, als de Politieke Vertegenwoordiging zich concentreert op internationale lobby, weinig noodzaak is voor massale mobilisatie buiten de jaarlijkse RMS-vieringen omdat het lobby-werk dat niet vereist. Deze situatie herhaalt zich aan het einde van de jaren zeventig en begin jaren tachtig.

Voor de werkzaamheden van organisaties als Front Siwa Lima en de Homeland Mission 1950 zijn ook geen massale mobilisaties nodig. Op zijn hoogst voor fondswerving, omdat reizen naar de Verenigde Naties, Benin of Genève het nodige kapitaal kosten. Geen van beide organisaties houdt zich echter bezig met dergelijke mobilisaties: zij financieren hun werk uit donaties, contributies en subsidies en passen het aantal buitenlandse reizen aan hun financiële situatie aan.

Voor Manusama's regering liggen de zaken iets anders. Zij krijgt financiële steun van de Badan Persatuan en Door De Eeuwen Trouw, waarmee reizen van Manusama-delegaties en de komst van delegaties van Atjehers naar 25 april-vieringen betaald kunnen worden. Samenwerking met de Badan Persatuan betekent tevens dat de Manusama-regering, in tegenstelling tot de Homeland Mission 1950 en Front Siwa Lima, een aanwijsbare achterban heeft. Hoewel deze achterban ook voor Manusama's internationale lobby-werk niet strikt noodzakelijk is, vormen de jaarlijkse RMS-vieringen hoogtepunten in Manusama's werkzaamheden. Het is namelijk op die bijeenkomsten in de Houtrusthallen in Den Haag dat mijlpalen, zoals de totstandkoming van de Triple Alliantie, in het bijzijn van vertegenwoordigers van bondgenoten aan de achterban bekend worden gemaakt.

Een tweede ontwikkeling is dat in het begin van de jaren tachtig een liberalere houding tegenover 'politiek andersdenkenden' is ontstaan. Dat uit zich niet alleen binnen de progressieve jongerenbeweging, maar ook onder Molukkers die vast blijven houden aan de oorspronkelijke RMS-proclamatie. Ook de Vrije Zuidmolukse Jongeren staan meer open voor variaties op het RMS-ideaal, in de vorm van meer autonomie voor de Molukken en samenwerking met andere Indonesische volkeren.

Volgens één van de voormalige leiders van de Vrije Zuidmolukse Jongeren hebben zij vastgehouden aan de RMS-proclamatie van 1950, omdat hiervoor al het nodige bloed gevloeid is.

In 1980 stellen drie vooraanstaande leden van de Vrije Zuidmolukse Jongeren, na een oriëntatieris, de haalbaarheid van het RMS-ideaal zelfs ter discussie.

Illustratief voor de liberalisering is dat de Pemuda 20 Mai deels voortkomt uit de kerngroep, die het medio jaren zeventig nog prematuur vindt om met een van het RMS-ideaal afwijkend standpunt naar buiten te komen.

Sprekend is ook dat voormalige leden van het Front Goheba, die later actief worden in het MSK, tijdens gesprekken verklaren dat zij de fase van Goheba naar het MSK nodig hebben gehad omdat zij in sterk RMS-gerichte wijken als Assen hebben gewerkt. Begin jaren tachtig is in dergelijke wijken ruimte ontstaan voor andere denkbeelden.

De liberalisering van het politieke klimaat hangt samen met een heroriëntatie op de positie van Molukkers in Nederland en hun relatie met de Molukken, die eveneens aan het begin van de jaren tachtig plaatsvindt.

Heroriëntatie

Positie in Nederland

De heroriëntatie op de positie van Molukkers in Nederland houdt zowel een herbezinning in op de relatie met de eigen gemeenschap als die met de Nederlandse samenleving. Een eerste belangrijke indicator voor de veranderende oriëntatie op de eigen gemeenschap is dat aan het einde van de jaren zeventig steeds meer jongeren uit de wijken wegtrekken.

Geografische spreiding

De woonconcentraties (eerst in woonoorden en later in woonwijken) hebben lange tijd een belangrijk element in de oriëntatie van Molukkers gevormd. De wens om bij elkaar gehuisvest te blijven – voor de commissie-Verwey-Jonker in 1959 één van de argumenten om woonwijken te adviseren in plaats van verspreide huisvesting als alternatief voor de woonoorden – is daarvan een uiting. Geconcentreerde huisvesting bevordert tegelijkertijd een oriëntatie op de eigen gemeenschap, omdat het mobilisatie door belangenorganisaties vergemakkelijkt en scherpe sociale controle mogelijk maakt.

Tot het einde van de jaren zestig is de groep Molukkers die zich buiten de woonoorden en -wijken vestigt, beperkt. In 1968 schat het CAZ het percentage daarvoor op ruim 23% (Van Amersfoort 1971: 41). De Regeringsnota (1978: 25) noemt, tien jaar later, zelfs een iets lager percentage (22%). Penninx (1979: 25) suggereert dat het percentage in 1978 hoger moet liggen dan de 22% uit de Regeringsnota.

Het precieze verloop van het vestigingspatroon buiten de woonconcentraties is niet te achterhalen, omdat betrouwbare statistische cijfers na de opheffing van het CAZ in 1970 ontbreken en het CAZ bovendien daarvoor al het zicht daarop is verloren. Tuynman-Kret (1985: 86, 98-99), die onderzoek heeft gedaan naar de huisvestingssituatie van Molukkers, constateert dat statistieken een scherpe toename te zien geven van het aantal Molukkers dat zich na 1978 buiten de woonconcentraties vestigt. Zij vraagt zich af of het aantal bewoners in de Molukse wijken in 1978 is overschat, dan wel of het vertrek uit de wijken sindsdien enorm is toegenomen. Het meest logische lijkt haar dat de uittocht uit de woonconcentraties al vóór 1978 is begonnen en veel gradueler heeft plaatsgevonden dan uit de statistieken spreekt – waarmee zij min of meer aansluit bij de suggestie van Penninx (1979).

Mijn onderzoeksgegevens ondersteunen de veronderstellingen van Penninx en Tuyman-Kret. Het beeld dat uit de interviews naar voren komt is dat vanaf medio jaren zeventig steeds meer jongeren zich buiten de woonwijken en Molukkersgemeenten vestigen. Eén van de redenen hiervoor is dat men, om zelfstandig te kunnen wonen, wel een woning buiten de wijk móet zoeken, omdat er geen nieuwe Molukse wijken meer worden gebouwd en de bestaande wijken niet worden uitgebreid.

Respondenten die zich buiten de Molukkersgemeenten hebben gevestigd geven daarnaast nog verschillende andere redenen: omwille van werk, studie of om onder de sociale controle in de woonwijken uit te komen.

Het vestigingspatroon zoals dat uit de interviews en eerder onderzoek (Steijlen & Wessels 1990) naar voren komt, is dat jongeren die bijvoorbeeld werk vinden in de Randstad eerst gedurende enkele jaren tussen de wijk en hun werkplek forenzen alvorens in de Randstad te gaan wonen. Meerderen blijven ook dan nog enige tijd ingeschreven staan op hun ouderlijk adres.¹⁷ Aan het einde van de jaren zeventig verandert dat patroon en vestigen Molukse jongeren zich sneller definitief in de nabijheid van hun werk- of studieplek.

De meesten die in de jaren zestig en begin jaren zeventig de wijken verlaten om te gaan studeren, menen dat zij zich slechts tijdelijk buiten de gemeenschap zullen vestigen. Zij hebben het idee dat zij na hun studie weer zullen terugkeren naar de eigen gemeenschap om voor hun volk te werken: 'kerja buat bangsa'. Het gevolg is dat de Molukse studenten die bijvoorbeeld begin jaren zeventig in Amsterdam studeren, meer contacten hebben met 'hun' wijk dan met Molukkers in Amsterdam (Steijlen & Wessels 1990).

Tot het midden van de jaren tachtig blijven de wijken een centrale positie innemen in het sociale netwerk van weggetrokken Molukse jongeren, zeker in perioden dat steun van de familie belangrijk is. De wijk functioneert ook als verzamelplaats waar men relevante informatie krijgt over ontwikkelingen binnen de gemeenschap en waar men oude vrienden kan ontmoeten. De meeste jongeren die naar een grote stad verhuizen, blijven vaak ook lid van de kerkgemeente in de wijk. In de functie van de wijk, ook wel te omschrijven als *tempat bergaul* (grofweg: ontmoetingsplaats) speelt het ouderlijke huis en later het huis van grootouders een belangrijke rol. Deze functie van het '(groot)ouderlijk' huis kan wel vergeleken worden met de *rumah tua* (familie-, voorouderlijk huis) in de Molukken.¹⁸

Ondanks de relatief belangrijke rol die de wijken voor de jongeren blijven spelen, verandert hun houding ten opzichte van familie in de

wijk in het begin van de jaren tachtig. Jongeren geven steeds meer prioriteit aan hun eigen ontwikkeling en bekijken daarom verzoeken om hulp en steun van familieleden en de wijkgemeenschap steeds kritischer. Bartels (1990: 341-365) brengt dit in verband met een toegenomen individualisering onder Molukkers.

Identiteitsdebat

De geografische spreiding brengt Molukkers niet alleen intensiever in contact met Nederlanders, maar ook met Molukkers die een andere achtergrond hebben; zij worden geconfronteerd met de diversiteit van de Molukse gemeenschap. In de wijken woont men tussen Molukkers die overwegend een ex-KNIL-achtergrond hebben, in 1951 naar Nederland zijn gekomen, in woonoorden hebben gewoond en in meerderheid bij dezelfde belangenorganisatie aangesloten zijn. In de grotere steden wonen echter ook Molukkers die geen kamp- of wijkgeschiedenis hebben, of waarvan de vaders of opa's geen KNIL-verleden hebben maar in de Marine hebben gediend of ambtenaar zijn geweest – bijvoorbeeld in Nederlands Nieuw-Guinea en pas in 1962 naar Nederland gekomen. Zij delen niet de kamp- en wijkervaring waarbinnen het 'onrecht' dat de ouders is aangedaan (ontslag uit militaire dienst) een centrale rol speelt. Bovendien komen zij in de steden in aanraking met mensen die zich Moluks noemen maar meer Nederlands zijn opgevoed dan zichzelf; Molukkers bijvoorbeeld die het Maleis niet machtig zijn en weinig tot niets afweten van de *adat*.

Het effect van het, zij het steeds kritischer, vasthouden aan relaties met de wijken en confrontaties met 'andere' Molukkers is dat met name buiten de wijken een discussie op gang komt over Molukse identiteit; een identiteit waarin rekening gehouden moet worden met een grotere interne diversiteit. Dit leidt in een aantal situaties tot extreme standpunten. Sommige Molukse jongeren die door hun ouders Nederlands zijn opgevoed, verwijten hun ouders dat, hetgeen soms leidt tot een complete breuk. Andere jongeren gaan zover dat zij een lijst met criteria opstellen waaraan iemand moet voldoen om een 'echte' Molukker te zijn.

Tijdens een discussie in een Molukse praatgroep in Amsterdam in het begin van de jaren tachtig, formuleert een participant het ongeveer als volgt: 'Als je geen Maleis spreekt dan ben je geen Molukker, je moet iets weten van de *adat* en als ik vraag waar je vandaan komt en je noemt de wijk in plaats van het dorp op de Molukken, dan ben je zeker geen Molukker.'¹⁹

Voor de meeste Molukse jongeren die altijd buiten de kampen en wijken hebben gewoond, is deze confrontatie vaak erg moeilijk en

emotioneel. Opgevoed als Nederlanders voelen zij zich verbonden met hun nieuwe vrienden en vriendinnen die uit de wijk komen en identificeren zij zich als Molukker, terwijl zij niet automatisch als zodanig worden geaccepteerd.

De intensiteit waarmee de 'identiteitsdiscussie' in de steden wordt gevoerd, wordt vanuit de wijken met enige scepsis bekeken. Men vraagt zich af waar Molukkers in de steden zich nu eigenlijk mee bezighouden. Dit neemt niet weg dat de discussie in de stedelijke omgeving invloed heeft op de beleving van de eigen identiteit in de wijken. Doordat buiten de wijken meerdere initiatieven worden genomen voor het tot uitdrukking brengen van de Molukse identiteit, ontstaat naast het 'oude' wijk-circuit een nieuw landelijk circuit. In Amsterdam worden vanaf het begin van de jaren tachtig avonden georganiseerd waar Molukkers uit het hele land op af komen. Initiatieven hiervoor zijn bijvoorbeeld afkomstig van het onafhankelijke Molukse tijdschrift *Tjengkeh* en van de organisatoren van de Moluccan Moods, een Molukse popgroepen-presentatie in Paradiso.²⁰ Door deze activiteiten spreekt men in de eerste helft van de jaren tachtig wel van Paradiso als het dorpsplein (de *alun alun*) van Moluks Nederland.²¹ Het belang van deze ontwikkeling is tweeledig: lokale Molukse activiteiten krijgen landelijk counterparts – groepen die optreden bij Moluccan Moods treden ook op in de stichtingen, en de lokale wijkbladen van stichtingen krijgen de landelijke variant in de vorm van *Tjengkeh* – die niet alleen aanvullend zijn maar ook kunnen dienen als model.

Sociale problematiek

In dezelfde tijd dat steeds meer Molukse jongeren de wijken verlaten, doet zich een andere ontwikkeling voor: de Molukse gemeenschap wordt in toenemende mate geconfronteerd met sociale problemen, die uiteindelijk bijdragen aan een heroriëntatie op haar positie in Nederland.

Eind jaren zeventig, ongeveer samenvallend met de laatste gijzelingsacties, constateren lokale en landelijke Molukse voorlieden dat het harddruggebruik onder Molukse jongeren zorgwekkende vormen begint aan te nemen en dat steeds meer jongeren werkloos blijven. Deze signalering leidt tot het ontstaan van verschillende categoriale initiatieven om vanuit de eigen gemeenschap iets aan deze problemen te doen.

Deze initiatieven vinden een willig oor bij de Nederlandse overheid, die bereid is ze in het kader van de gemeenschapsopbouw te

subsiidiëren. Begin jaren tachtig geeft zij zelfs opdracht voor een uitgebreid onderzoek naar de werkgelegenheidsproblematiek onder Molukkers (Veenman 1990). Het gevolg is dat binnen de Molukse gemeenschap meerdere nieuwe welzijnsprojecten worden opgezet. Tussen 1978 en 1984 ontstaan bijvoorbeeld circa vijftien Molukse projecten voor drughulpverlening (Steijlen 1984) en meerdere werkgelegenheidsprojecten.

Aan het begin van de jaren tachtig komen hier nog problemen met de huisvesting in de wijken bij. Omdat de woningen in veel wijken gedurende de jaren zeventig slecht zijn onderhouden, beginnen deze mankementen te vertonen. In meerdere wijken wordt deze huisvestingsproblematiek een punt van discussie met de lokale overheid en de huiseigenaren c.q. de dienst Domeinen.

De nieuwe categoriale welzijnsvoorzieningen dragen op diverse manieren bij aan een verdere integratie van Molukkers in de Nederlandse samenleving. Voor jongeren van de tweede generatie vormen zij een kans zich te bekwalen in het welzijnswerk. In het begin van de jaren tachtig resulteert dat in een toename van het aantal Molukse jongeren dat aan sociale academies studeert. Onder hen bevinden zich veel jongeren voor wie de HBO-opleiding 'tweede-kansonderwijs' is. Frappant is dat veel van deze 'tweede-kansstudenten' jongeren zijn, die in de jaren zeventig actief betrokken zijn geweest in politieke organisaties.²²

De categoriale welzijnsprojecten zijn ook op zichzelf al een teken van verdere integratie. Zij zijn er immers ook op gericht (verdere) marginalisering van de jongeren in de Nederlandse samenleving te voorkomen, en passen daarom ook binnen het overheidsbeleid dat is gericht op normalisering van de relatie tussen Molukkers en Nederlanders en gemeenschapsopbouw onder Molukkers. Zij verschillen in die zin van de stichtingen voor samenlevingsopbouw, die aan het begin van de jaren zeventig hebben gefungeerd als mobilisatieplaatsen voor politieke acties. Dat de nieuwe welzijnsorganisaties deze mobilisatiefunctie niet krijgen, heeft te maken met de beperktere taak die deze organisaties hebben, maar vooral ook omdat het politieke ideaal minder prominent op de Molukse agenda is komen te staan.

Het categoriale welzijnswerk is in zekere zin ook onderdeel van het identiteitsdebat. De politieke context van de overkomst, het ontslag uit militaire dienst en de manier waarop Molukkers in Nederland zijn opgevangen, zijn volgens de meeste welzijnswerkers onderdeel van de verklaring waarom jongeren ontsporen in druggebruik of problemen hebben op de arbeidsmarkt. In de welzijnsmethodiek wordt uitvoerig

gewezen op de bruikbaarheid van bepaalde cultuurelementen (*adat* en *masohi*) om de jongeren te helpen.

De contacten tussen Molukkers en Nederlanders in verband met het welzijnswerk verlopen niet zonder problemen. Naast concurrentie om de doelgroep en daarmee om financiële middelen, raken de gemoederen nogal eens verhit omdat Molukse welzijnswerkers (in een aantal situaties terecht) het gevoel krijgen niet voldoende serieus te worden genomen (Steijlen 1984). Begin jaren tachtig worden de tegenstellingen scherper, omdat de rijksoverheid steeds minder geneigd is zelfstandige Molukse instellingen te financieren en de voorkeur geeft aan 'aanhaking' van categoriale projecten bij algemene instellingen (zie ook Minderhedennota 1983). Aan Molukse zijde bestaat daarentegen uitdrukkelijk behoefte aan het opzetten van eigen instellingen. De onderhandelingspositie van de Molukkers dreigt nog zwakker te worden als de rijksoverheid te kennen geeft het welzijnswerk te willen decentraliseren. Voor Molukkers houdt dat in dat zij in toenemende mate met gemeentelijke overheden moeten onderhandelen en geen beroep meer kunnen doen op de bijzondere relatie met de rijksoverheid zoals die tot het begin van de jaren tachtig heeft bestaan.

Collectieve emancipatie

Eén van de landelijke organisaties die zich hard maakt voor eigen Molukse instellingen is het Inspraakorgaan Welzijn Molukkers (IWM) dat in februari 1976 is geïnstalleerd en vanaf december 1977 beschikt over een bureau. Het IWM is in de geschiedenis van de Molukkers in Nederland het eerste adviesorgaan op regeringsniveau dat volledig door Molukkers wordt bezet en door Molukkers zelf is samengesteld.²³ Dat laatste heeft evenwel tot gevolg dat het wordt gedomineerd door de Badan Persatuan en aan deze grootste belangenorganisatie gelieerde organisaties, wat binnen de Molukse gemeenschap de nodige kritiek uitlokt.

Het IWM heeft een beperkte opdracht: gevraagd en ongevraagd advies uit te brengen aan de regering op het terrein van welzijn. Vanaf het begin houdt het IWM zich desondanks ook bezig met ondersteuning van lokale en regionale initiatieven. Deze, volgens Molukse critici 'oneigenlijke' werkzaamheden (Rinsampessy 1992: 210) van het IWM zorgen, naast een groot aantal adviezen aan de regering, voor een solide plaats als belangenbehartiger binnen de Molukse gemeenschap.

In het begin van de jaren tachtig brengt de regering de Minderhedennota (1983) uit, waarin zij bekend maakt te streven naar één

inspraakorgaan voor etnische groepen in Nederland. Het IWM, dat in 1976 op ministeriële beschikking is geïnstalleerd met de belofte van een wettelijke basis, verzet zich tegen dit streven omdat het niet strookt met de gedane belofte. Het roept ook verzet op vanuit de Molukse gemeenschap en zelfs van critici van het IWM. De laatste doen medio jaren tachtig mee aan de campagne om het IWM als apart adviesorgaan te behouden.

Het IWM neemt een belangrijk deel van de onderhandelingspositie van de belangenorganisaties over. Een eerste belangrijk wapenfeit is een door de overheid gevraagd advies over de Regeringsnota van 1978 (IWM 1978). In deze gedegen uitgewerkte adviesnota nuanceert het IWM de Regeringsnota op meerdere punten. Ook op het punt van de politieke idealen die op dat moment onder Molukkers leven – hetgeen opmerkelijk is daar in het inspraakorgaan ook niet-RMS-organisaties vertegenwoordigd zijn.²⁴ De teneur van de adviesnota is dat de politieke idealen voor het grootste deel van de Molukkers belangrijk en dus bespreekbaar moeten zijn, en dat verbetering van de maatschappelijke positie van Molukkers vooral een collectieve aangelegenheid is waarbij Molukkers op alle niveaus medezeggenschap moeten hebben (IWM 1978: 30-37). Dit laatste punt is met name belangrijk tegen de achtergrond van het latere decentralisatiebeleid van de rijksoverheid.

Het IWM ontwikkelt zich in de loop der jaren in de geest van deze adviesnota: het claimt inspraak voor Molukkers, benadrukt het collectieve karakter van de emancipatie van Molukkers en blijft tegelijk aandacht besteden aan de politieke idealen van de Molukkers. Belangrijke communicatiemiddelen richting achterban zijn het voorlichtingsblad *Marinjo* en het wekelijkse Molukse radioprogramma *Suara Maluku*.²⁵

Een belangrijk effect van het IWM is dat de discussie tussen de Nederlandse overheid en de Molukse gemeenschap niet meer bij uitstek wordt gevoerd door politieke vertegenwoordigers of vertegenwoordigers van gepolitiseerde belangenorganisaties. De discussie wordt in zekere zin geprofessionaliseerd. Dit biedt het Molukse kader de mogelijkheid ervaring op te doen in het onderhandelen met de Nederlandse overheid, zonder dat dit wordt belemmerd door politieke items. Medio jaren tachtig is dit mede van invloed op de voorbereidingen van de historische overeenkomst van 1986.

Relatie met de Molukken

De relatie met de Molukken wordt tot in de jaren zeventig overwegend gedomineerd door de gedachten dat de Molukken bezet gebied is en dat de Molukse gemeenschap in Nederland een 'vrije Molukse voorhoede' vormt. Een bezoek aan de Molukken wordt tegen deze achtergrond gezien als een vorm van verraad aan het RMS-ideaal. De informatie die men heeft over de situatie op de Molukken blijft over het algemeen dan ook beperkt tot berichten in de (Nederlandse en Molukse) media, brieven van familieleden en de herinneringen van de eerste generatie. Ondanks de afkeuring brengen enkele Molukkers eind jaren zestig en begin jaren zeventig een bezoek aan de eilanden, waaronder in 1974 ook enkele leden van de kerngroep. Er rust weliswaar een taboe op, maar de behoefte is groeiende.

De oriëntatierizen en *package*-reizen die de Nederlandse en Indonesische overheid vanaf 1975 – als uitvloeisel van het Akkoord van Wassenaar – mogelijk maken, komen tegemoet aan die groeiende behoefte. In eerste instantie komt er uit Molukse kring evenwel nog veel verzet tegen de oriëntatierizen. Men ziet – gezien de doelstelling van het beleid niet geheel onterecht – in de oriëntatierizen een poging van de Nederlandse en Indonesische overheid tot het ondergraven van het RMS-ideaal. Deelnemers aan die reizen, zeker de meer bekende personen, wordt verweten dat zij landverraders zijn. In 1978 wordt, vlak vóór hij op reis zal gaan, zelfs een aanslag gepleegd op de oud-onderwijzer Kuhuwael, een man die binnen de gemeenschap veel respect geniet.²⁶

Voor de eerste oriëntatierizen worden verschillende delegaties van Molukse leiders uitgenodigd, in een tweede fase kunnen groepen Molukkers zelf plannen indienen voor een door de overheid gefinancierde oriëntatieris. Eind jaren zeventig maken meerdere groepen jongeren van deze mogelijkheid gebruik om goedkoop naar Indonesië te gaan.²⁷ Het effect van de oriëntatierizen is dat het taboe op reizen naar de Molukken en Indonesië langzaam maar zeker wordt doorbroken. In het begin van de jaren tachtig neemt het aantal bezoeken aan de Molukken zelfs massale vormen aan. Het resultaat van de toegenomen contacten met de Molukken, is dat Molukse jongeren zelf toegang krijgen tot informatie over de Molukken en zij zich een concrete voorstelling kunnen maken van de situatie aldaar.

Taboes doorbroken

Als de hevigste kritiek op de oriëntatierizen is weggeëbd, ontstaan naar aanleiding van uitspraken van bezoekers aan de Molukken

discussies, die bijdragen aan een heroriëntatie op zowel de positie van Molukkers in Nederland als hun relatie met de Molukken – en daarmee op het RMS-ideaal.

Eén van de reizen die voor nogal wat beroering zorgt, is een reis in 1980 van enkele bekende jongerenleiders, waaronder Etty Aponno, zoon van de leider van de delegatie-Aponno uit 1950. Bij terugkeer verklaart Etty Aponno dat het RMS-ideaal op de Molukken niet meer leeft. Twee van zijn reisgenoten publiceren kort na hun reis een boek, waarin zij de legitimiteit van het RMS-ideaal ontkennen (Halatu & Pessireron 1981: 108-109). Met name de afvalligheid van Etty Aponno brengt een schokeffect teweeg binnen de Molukse gemeenschap. Hij is één van de voorbeelden, een leider van de jongeren in de roerige jaren zestig en zeventig, en uitgerekend hij komt in 1980 met een afwijkend, in feite anti-RMS standpunt. Binnen korte tijd wordt hij een persona non grata binnen de Molukse RMS-gemeenschap en wordt hij uit zijn functies ontheven. Hij heeft echter wel een taboe doorbroken door als voormalig actievoerder openlijk het RMS-ideaal af te vallen.

Juan Seleký doorbreekt een tweede taboe. Seleký heeft, samen met de journaliste Tessel Pollman, in 1979 al een journalistiek boek geschreven over de geschiedenis van Molukkers in Nederland (Pollmann & Seleký 1979). In 1982 verschijnt van hun hand een tweede boek: *Terugkeer naar de Molukken*. Seleký beschrijft daarin onder meer een aantal teleurstellingen die hij op de Molukken heeft ondervonden. Die teleurstellingen zijn het gevolg van zijn gewenning aan het westerse leven, waardoor hij geconfronteerd wordt met een 'cultuurshock'. Tot dan toe is het niet acceptabel om over dit soort teleurstellingen te spreken, zoals Seleký en Pollmann ook zelf schrijven:

'Als de Molukse jongens en meisjes voor het eerst in hun negorij [dorp, fs] zijn geweest, keren zij vaak in verwarring terug. Maar ze kunnen er niet over praten, met niemand. Het is taboe. Niemand mag zeggen dat het tegenvalt op de Molukken en dat hij er niet makkelijk zou kunnen wonen. Niemand, niemand hoeft te weten van de teleurstelling' (1982: 170).

Dat Seleký zo openlijk uitkomt voor zijn teleurstellingen, wordt ook hem niet in dank afgenomen, hoewel rond zijn uitspraken minder commotie ontstaat dan rond die van Etty Aponno over het RMS-ideaal. Met zijn uitspraken worden in ieder geval de verwarring en teleurstelling bespreekbaar.

Door het doorbreken van deze taboes kunnen nieuwe reizigers naar de Molukken relatief makkelijker met hun emoties omgaan. Dit maakt het voor Molukse jongeren mogelijk zich verder te heroriënteren. Zij

hoeven daarbij niet meer te verloochenen dat zij beïnvloed zijn door hun verblijf in het Westen en er misschien ook gewoon geen behoefte meer aan hebben ooit permanent terug te keren naar de Molukken. Omdat meer ruimte ontstaat voor een heroriëntatie, worden familie- en dorpsbanden steeds belangrijker. Men identificeert zich nu gemakkelijker met de familie of het dorp van oorsprong, in plaats van zich te beschouwen als 'vrije voorhoede' van een onderdrukt volk. Molukse jongeren raken steeds meer betrokken bij de traditionele dorpsverenigingen, de *kumpulan*. Waren zij aanvankelijk nog wat sceptisch over de functie van de *kumpulan* – zij zien liever dat deze een sociale functie vervult om Molukkers in Nederland bijeen te houden (Bartels 1990: 54) – medio jaren tachtig verandert dit en worden de jongeren ook actief in de *kumpulan* op het gebied van steunverlening aan de dorpen van oorsprong.

Hoofdstuk gesloten?

De heroriëntatie hangt samen met een groeiende bereidheid te integreren in de Nederlandse samenleving, zij het dat deze integratie gepaard gaat met het ontstaan van meerdere categoriale Molukse voorzieningen.²⁸ Dat het RMS-ideaal op een lager plan is komen te staan, hangt samen met en bevordert het ontstaan van een liberaler politiek klimaat. Afwijkende politieke opvattingen worden in toenemende mate geaccepteerd en de relatie met de Molukken wordt meer in termen van familie- of dorpsverwantschappen gedefinieerd dan in termen die gerelateerd zijn aan het RMS-ideaal. Grofweg kan worden gesteld, dat de eerste zorg van de meerderheid van de Molukkers in Nederland haar toekomst hier wordt en het daarmee in overeenstemming brengen van haar relatie met de Molukken. De activiteiten van de politieke leiders vereisen weinig massale ondersteuning, hetgeen goed te combineren is met de zich wijzigende oriëntatie op Nederland en de Molukken.

Binnen de Nederlandse gemeenschap en bij de overheid wordt het beeld van Molukkers in Nederland gedurende deze periode ook niet meer gedomineerd door de politieke idealen van Molukkers. Het is de sociale problematiek – hoge werkloosheid, druggebruik en huisvestingsproblematiek – die het 'nieuwe gezicht' van de Molukse gemeenschap vorm geeft.

Het minderhedenbeleid dat de overheid vanaf het begin van de jaren tachtig invoert (het afbouwen van categoriale voorzieningen en decentralisatie van het minderhedenbeleid), rakelt enkele oude discussies

rond de welzijnsproblematiek op en wederom komt van Molukse zijde verzet.

Het besef dat decentralisatie van het minderhedenbeleid onafwendbaar is en dat dit het einde van de bijzondere positie van Molukkers zal betekenen, is één van de factoren die leidt tot de totstandkoming van een historische overeenkomst tussen de Nederlandse regering en de Badan Persatuan in 1986, de zogeheten Lubbers/Metiary-overeenkomst. Deze overeenkomst heeft betrekking op de sociaal-economische positie van Molukkers in Nederland, en moet tegelijk een erkenning inhouden van de verdiensten van de Molukkers als KNIL-militairen. Het moet, met andere woorden, een overeenkomst zijn waarmee het hoofdstuk 'bijzondere positie van Molukkers' kan worden gesloten.

De aanzet

Een belangrijke factor in de aanloop naar de historische overeenkomst, is de huisvestingsproblematiek die aan het begin van de jaren tachtig in de wijken is ontstaan. De overheid wil woningen en kerken in de wijken die nog beheerd worden door de dienst Domeinen overdragen aan particuliere woningbouwverenigingen. Daarvóór is het echter noodzakelijk dat de woningen gerenoveerd worden, omdat in de meeste wijken (ook die al beheerd worden door particuliere verenigingen) sprake is van achterstallig onderhoud. Zowel het opknappen van de woningen als de overdracht houdt in dat de huren van de woningen hoger zullen worden. In veel wijken gaat dat om een aanzienlijk bedrag, te meer daar in de jaren zeventig reguliere huurverhogingen niet zijn doorberekend – uit angst voor problemen tegen de achtergrond van de toegenomen spanningen rond de gijzelsacties.²⁹ Vanuit de Molukse gemeenschap komt veel verzet tegen deze voornemens.³⁰ In dat verzet wordt aangevoerd dat de Nederlandse overheid verplicht is de Molukkers onderdak te geven omdat zij hen zelf naar Nederland heeft gehaald. De kwestie van de ex-KNIL-rechten wordt hierdoor opnieuw actueel.

De huisvestingsproblematiek groeit uit tot een haast onoplosbaar probleem omdat medewerking van de Molukse gemeenschap voor de uitvoering van het beleid noodzakelijk is. Aan Molukse kant wordt onderkend dat vanwege het decentralisatiebeleid de onderhandelingspositie van de Molukse belangenorganisaties in de nabije toekomst wel eens ernstig verzwakt zou kunnen worden. Om zo veel mogelijk uit de ontstane situatie te halen, wordt binnen de Badan

Persatuan voorgesteld om in één keer alle troeven uit te spelen. Ze doet dat vervolgens met het aan de Nederlandse overheid aanbieden van de mogelijkheid de eerste generatie, de ex-KNIL-militairen, genoegdoening te geven, en daar samenwerking op het gebied van de huisvestingsproblematiek tegenover te stellen. Intern wordt dit voorstel de 'regenboog-optie' genoemd, geïnspireerd op bijbelteksten waarin na de zondvloed de regenboog komt. Het voorstel wordt zelfs vergeleken met een gevangenenruil tussen Oost en West op de brug over de rivier de Oder, waarna de brug wordt opgeblazen. De intentie van het plan is om de eerste generatie een offer te laten brengen – door af te zien van de ex-KNIL-rechten – omwille van de jongeren.

De Nederlandse overheid heeft wel oren naar een grootschalig vergelijk, niet in de laatste plaats omdat ze met de huisvestingsproblematiek van de Molukkers behoorlijk in de maag zit. Ambtenaren zien bovendien de mogelijkheid om niet alleen een einde te maken aan de huisvestingsproblematiek, maar tegelijkertijd het hoofdstuk van de ex-KNIL-rechten te sluiten en daarmee de verstoorde verhoudingen met de Molukse gemeenschap definitief te beëindigen. Daarnaast gaat het als 'tijdelijk' bedoeld verblijf van Molukkers in Nederland in 1986 het 35ste jaar in. De Nederlandse overheid wil ondertussen wel eens af van het steeds terugkerend verzet van Molukkers tegen haar beleidsmaatregelen: er moet ook een definitieve stap gezet worden in de normalisering van de relatie zoals die al sinds 1970 wordt beoogd.

De onderhandelingen met de overheid vallen voor de Molukkers gunstiger uit dan zij hebben durven hopen. De ex-KNIL-militairen zullen een erepenning krijgen en een jaarlijks geldbedrag. De overheid stelt verder grote sommen geld beschikbaar voor de bouw en het beheer van nieuwe kerkgebouwen en de renovatie van woningen, er komt een duizend-banenplan om werkloze Molukkers aan het werk te helpen en er wordt geld beschikbaar gesteld voor een 'levend monument' – dat uiteindelijk resulteert in het Moluks Historisch Museum te Utrecht. De Badan Persatuan zegt als tegenprestatie toe dat zij zal meewerken aan het oplossen van huisvestingsproblemen. Ook wat haar betreft kan het hoofdstuk van de ex-KNIL-rechten worden gesloten.

De overeenkomst

Beide partijen staan onder grote druk om in 1986 tot overeenstemming te komen. In april 1986 is het zover: de voorzitter van de Badan Persatuan, Metiary, en minister-president Lubbers ondertekenen de

overeenkomst en de Koningin reikt de eerste eremedailles uit. Hoewel kleinere Molukse organisaties – die niet betrokken zijn bij de onderhandelingen – protesteren tegen de overeenkomst, lijkt het er even op dat er een definitief einde komt aan de 'bijzondere positie van Molukkers'.

Helemaal opgelost zijn de problemen echter niet, want op lokaal niveau blijkt de achterban van de Badan Persatuan niet klakkeloos de leiding te volgen en blijft men zich verzetten tegen renovatieplannen. Ook klopt men opnieuw bij de overheid aan omdat enkele beloften, zoals een wettelijke regeling voor het IWM, nog niet zijn ingelost. Omdat de grootste organisatie zich met de overeenkomst heeft geëngageerd aan het nieuwe beleid, is de confrontatie met de overheid wel een stuk minder heftig.

Bartels stelt in zijn studie (1990: 523) terecht, dat de Lubbers/Metuary-overeenkomst tot stand is kunnen komen omdat de onderhandelaars in staat zijn gebleken de RMS-kwestie buiten de onderhandelingen te houden. Zij hebben dat om drie redenen ook kunnen doen. Allereerst omdat zij dit keer expliciet hebben gekozen voor een pragmatische in plaats van principiële benadering. Ten tweede omdat een deel van de onderhandelaars (zowel enkele ambtenaren als Molukkers) elkaar hebben gekend vanuit de gemengde commissie-Köbben/Mantouw. En ten derde omdat door de verschuiving van prioriteiten (de positie in Nederland is op het eerste plan gekomen) een principiële opstelling ook niet meer noodzakelijk is geweest. Met andere woorden: in het midden van de jaren tachtig wordt een onderscheid gemaakt tussen verschillende belangen; belangen die samenhangen met het wonen en leven in Nederland, en belangen die te maken hebben met politieke idealen. Deze vallen voor de meerderheid van de Molukkers in Nederland niet meer per se samen.

Veranderde posities

Het sleutelwoord voor de in dit hoofdstuk beschreven periode is 'heroriëntatie', zowel op de positie van Molukkers in Nederland als op de relatie met de Molukken. Binnen de context van deze heroriëntatie verandert ook de aandacht voor het RMS-ideaal en de plaats die dat ideaal inneemt in het leven van Molukkers. Terwijl politieke organisaties zich steeds meer gaan bezighouden met lobby-werk, als voortzetting van hun eerdere werkzaamheden, komt het RMS-ideaal voor de meerderheid van de Molukkers op een steeds lager plan te staan.

Vanaf het einde van de jaren zeventig is sprake van een verdergaande integratie van Molukkers in de Nederlandse samenleving. De aanzet voor deze integratie is al gegeven in de periode van de kapingen. Vanaf dat moment beginnen met name Molukse jongeren langzaam de woonconcentraties te verlaten. Niet alleen vanwege een tekort aan nieuwe woningen in de wijken, maar ook omwille van werk en studie. Het losmakingsproces van de woonconcentraties verloopt in het begin langzaam: jongeren beginnen met forenzen en blijven ingeschreven in de wijk. Pas na 1978 verandert dit patroon en vestigen zij zich sneller definitief buiten de woonconcentraties. Bovendien worden zij in het begin van de jaren tachtig steeds kritischer ten opzichte van claims die vanuit de wijken op hen worden gelegd.

Geconfronteerd met hoge werkloosheid onder Molukkers en andere sociale problemen – zoals harddruggebruik en werkloosheid – in de tweede helft van de jaren zeventig, worden binnen de Molukse gemeenschap meerdere initiatieven ondernomen voor het oplossen van die problemen. Motieven hiervoor zijn dat de problemen de groepscohesie onder Molukkers potentieel ondermijnen, en het besef dat zij voorlopig in Nederland zullen blijven en hun welzijn hier daarom aandacht verdient. Met name vanwege dat laatste punt kunnen we stellen dat – ondanks de achterstandspositie waarin Molukkers zich bevinden – sprake is van verdere integratie: men oriënteert zich op een toekomst in Nederland en probeert die in gunstige zin te beïnvloeden. In zekere zin kunnen we zelfs stellen dat die sociale problemen de Molukse gemeenschap na 1977 hebben gedwongen in sterkere mate rekening te houden met haar positie in Nederland.

Nogal wat jongeren die in de eerste helft van de jaren zeventig nog gericht zijn op de politieke idealen, raken betrokken bij de verschillende welzijnsinstellingen die vanaf 1978 ontstaan. In tegenstelling tot de stichtingen voor samenlevingsopbouw, die in eerdere jaren voor de politieke strijd zijn gebruikt, worden de nieuwe welzijnsinitiatieven vooral voor sociale doeleinden gebruikt.

Na een heftige start, want zwaar bekritiseerd, gaan de oriëntatierizen naar de Molukken fungeren als breekijzer. De behoefte om een bezoek aan de Molukken te brengen, is sinds het begin van de jaren zeventig onder meerdere Molukkers steeds sterker geworden. De mogelijkheden voor dergelijke bezoeken zijn in eerste instantie beperkt, niet alleen vanwege restricties die de Indonesische overheid oplegt, maar ook omdat binnen de Molukse gemeenschap taboes liggen op het bezoeken van de Molukken.

De restricties worden opgeheven dankzij overleg tussen de Nederlandse en Indonesische overheid. Verder werken de discussies die ontstaan naar aanleiding van de eerste oriëntatierizen mee aan het opheffen van de taboes. Hierdoor kunnen vanaf het einde van de jaren zeventig steeds meer Molukkers zelf een reis naar de Molukken ondernemen. Hun beeld van het leven daar wordt daardoor genuanceerder, zeker nadat het taboe op het uitkomen voor teleurstellingen is doorbroken. Van groot belang in relatie tot het 'vervagen' van het RMS-ideaal, is dat bezoekers aan de Molukken nu eigen contacten kunnen leggen en zich steeds meer gaan identificeren met familie en dorpen van oorsprong – in plaats van de eerdere abstractere identificatie als 'vrije voorhoede' van het onderdrukte volk.

Een concreet effect van de veranderde relatie met de Molukken is dat veel jongeren zich actief gaan inzetten binnen dorpsverenigingen. Deze heroriëntatie op de relatie met de Molukken sluit ook beter aan op de veranderde oriëntatie op de Nederlandse samenleving.

De kern van het in het begin van de jaren zeventig ingezette overheidsbeleid is de Molukkers in staat te stellen hun eigen gemeenschap op te bouwen en de relaties met de Nederlandse samenleving en Indonesië te normaliseren. De eerste uitwerking van dat beleid – het beschikbaar stellen van geld voor stichtingen – werkt aanvankelijk averechts: de stichtingen worden verzamelplaatsen van actieve jongeren. Pas als de Molukse gemeenschap zich sterker op de Nederlandse samenleving begint te oriënteren en de rijksoverheid categoriale welzijnsinitiatieven financieel honoreert, begint dat onderdeel van het normaliseringsbeleid effect te sorteren. De categoriale drughulpverlening en werkgelegenheidsprojecten versterken die oriëntatie op de Nederlandse samenleving.

Een tweede uitwerking van het beleid – de normalisering van de relatie met Indonesië – heeft in feite al in de startblokken gestaan op het moment dat de eerste treinkaping plaatsvindt. Met de uitvoering van dat beleid, het organiseren van uitwisselingen, kan pas enkele jaren later gestart worden. Overigens opnieuw onder een slecht gesternte vanwege de nieuwe kapingen in 1977. Dat de oriëntatierizen en andere uitwisselingen desondanks zijn doorgegaan is opmerkelijk. De Nederlandse overheid is voor de uitvoering van dit beleid volledig afhankelijk van medewerking van Indonesië dat, zoals in het vorige hoofdstuk naar voren is gekomen, helemaal niet zit te wachten op radicale Molukkers.

Een belangrijk onderdeel van de heroriëntatie zijn discussies binnen de Molukse gemeenschap over het RMS-ideaal. Niet alleen de discussies die

worden ingezet door de progressieve jongeren, die een alternatief zoeken in solidariteit met andere Indonesische volkeren tegen het Suharto-regime. Het gaat met name ook om het ter discussie stellen van het ideaal door voormalige jongerenleiders. Roepen deze discussies eind jaren zeventig nog heftige reacties op, in de eerste helft van de jaren tachtig worden die reacties steeds milder. In dat verband heb ik gesproken van een liberalisering van het politieke klimaat.

Eén van de factoren die tevens bijdragen aan deze liberalisering, is dat de verschillende politieke organisaties zich nog voornamelijk toeleggen op internationaal lobby-werk. Voor dit soort activiteiten is weinig massale mobilisatie nodig, waardoor een groot deel van de politieke discussie in de eerste helft van de jaren tachtig buiten de meerderheid van de Molukse gemeenschap om gaat. Er zijn bovendien geen nieuwe organisaties ontstaan die zich richten op massale mobilisatie. Ook de progressieve Molukse jongeren die proberen een alternatief te bieden, komen niet tot mobilisatie van brede lagen van de Molukse gemeenschap.

In de eerste helft van de jaren tachtig is de meerderheid van de Molukse gemeenschap vooral gericht op haar positie in Nederland en haar hernieuwde relatie met de Molukken. Daarbinnen is voor het RMS-ideaal weinig ruimte, of beter gezegd: het speelt een steeds geringere rol. Mede omdat het RMS-ideaal op een lager plan is komen te staan, kunnen vertegenwoordigers van de Molukse gemeenschap en de Nederlandse overheid in 1986 tot een historische overeenkomst komen. Een lange periode in de geschiedenis van Molukkers in Nederland – die op meerdere momenten gedomineerd wordt door het politieke streven – lijkt daarmee afgesloten.

Opnieuw RMS-ideaal: 1986 tot begin jaren negentig

In de voorbereiding van de historische overeenkomst uit 1986, heeft het RMS-ideaal op geen enkele wijze een rol gespeeld. Met dit 'unicum' in de geschiedenis van het overleg tussen de Nederlandse overheid en Molukse vertegenwoordigers, lijkt medio jaren tachtig niet alleen het hoofdstuk 'bijzondere positie van Molukkers' gesloten, maar ook het hoofdstuk 'RMS-ideaal'. Sinds de gijzelingsacties is er ook weinig publiciteit meer rond de politieke achtergrond van Molukkers, binnen de Molukse gemeenschap zelf zijn de standpunten over het politieke ideaal medio jaren tachtig genuanceerder geworden en kinderen van de derde generatie worden niet meer automatisch opgevoed met dat ideaal.

Ondanks het sluimerend bestaan van het RMS-ideaal aan het begin van de jaren tachtig, constateert Bartels (1986: 37) dat het nog te vroeg is voor een 'In Memoriam' voor dat ideaal. Afhankelijk van omstandigheden kan dat ideaal volgens hem opnieuw in de schijnwerpers komen te staan. Bartels had het niet beter kunnen omschrijven: in 1990 komt zijn voorspelling reeds uit.

In dit hoofdstuk wordt nagegaan welke ontwikkelingen vanaf 1986 bijdragen aan de nieuwe aandacht voor het RMS-ideaal in de jaren negentig en welke betekenissen aan dat ideaal worden toegekend. Ook ga ik kort in op de verdere ontwikkeling tussen Molukkers in Nederland en de Molukken. Op sociaal-economisch terrein zet in deze periode de tendens van verdere integratie van Molukkers in de Nederlandse samenleving door.

Relatie met de Molukken

Halverwege de jaren tachtig is het, met het doorbreken van taboes rond bezoeken aan de Molukken, mogelijk geworden te erkennen dat gewinning aan het leven in Nederland terugkeer in de weg staat.

Hiermee is ook de weg vrij voor een verdere herdefiniëring van de relatie met de Molukken.

Ontwikkelingswerk

In de loop der jaren zijn in Nederland al enkele Molukse organisaties ontstaan die zich bezighouden met hulpverlening aan de Molukken. In eerste instantie zijn het vooral dorpsverenigingen, de *kumpulan*, die zich richten op ondersteuning van gemeenschapsvoorzieningen in de dorpen van oorsprong, zoals het opknappen van kerken. Daarnaast zijn enkele organisaties ontstaan die werken aan infrastructuur-projecten van de dorpen, zoals de bouw van waterputten. Deze laatste organisaties, waarvan alleen Rela '69 nog bestaat, worden tot de jaren tachtig zwaar bekritiseerd omdat hun werk niet in de RMS-strijd past. Overigens is ook op het werk van de *kumpulan* kritiek van de zijde van jongeren: zij menen dat steun aan een dorp waarvan toevallig enkele families in Nederland wonen, jaloezie kan oproepen in naburige dorpen die geen familierelaties in Nederland hebben. Zij verwoorden deze kritiek evenwel meestal niet uit respect voor de ouderen die binnen de *kumpulan* de scepter zwaaien, en dragen gewoon hun steentje bij aan de fondswervingsactiviteiten van de *kumpulan*.

Midden jaren tachtig, als ook de tweede generatie massaal de Molukken bezoekt, verandert de houding over hulp aan de Molukken langzamerhand. De kritiek op bijvoorbeeld Rela '69 neemt af – waarbij een belangrijke rol speelt dat Rela '69 probeert te voorkomen dat alleen Molukse dorpen die banden hebben met Molukkers in Nederland hulp krijgen (Rela '69 1982) – en binnen meerdere *kumpulan* worden ook leden van de tweede generatie actief. Zij proberen daarbij de hulpverlening uit de sfeer van steun aan het kerkelijke leven te halen.

In de tweede helft van de jaren tachtig verruilt de tweede generatie haar voorzichtige en vaak terughoudende opstelling binnen de *kumpulan* voor een steeds actievare. Dankzij hun reizen naar de Molukken, kunnen de jongeren zich een concretere voorstelling maken van de situatie daar en hebben zij op de Molukken ook eigen contacten opgebouwd. Hun positie in discussies over prioriteiten in de hulp en de manier waarop hulp gegeven kan worden, wordt daardoor sterker. Over het algemeen voeren zij deze discussies binnen de jongerenorganisaties van de *kumpulan*.¹ Op de manifestatie *Ketong punja hubungan* (Wij hebben een relatie) van Pemuda 20 Mai in 1985, discussiëren vertegenwoordigers van verschillende Molukse organisaties over de relatie met de Molukken en ontwikkelingsprojecten die vanuit Nederland

worden opgezet. Tijdens de discussie blijken veel Molukkers van de tweede generatie op de een of andere manier betrokken te zijn bij hulpprojecten, terwijl zij daar publiekelijk nog slechts schoorvoetend voor uit willen komen.

Hoewel zij tot het begin van de jaren tachtig *kumpulan*-activiteiten als te beperkt, want gericht op het eigen dorp, bekritiseerd heeft, wordt het dorp van oorsprong ook voor de tweede generatie de eerste prioriteit. In het begin van de jaren negentig zet deze tendens zich voort, maar zoekt zij tegelijkertijd naar mogelijkheden om de gerichtheid op het eigen dorp te doorbreken.

De projecten die de jongeren initiëren in de dorpen van oorsprong, verschillen van de 'bekende' *kumpulan*-projecten in de zin dat zij vaker betrekking hebben op infrastructurele verbeteringen van de dorpen (waterleiding-projecten en kustbescherming).² Tegelijk entameren zij projecten waar meerdere dorpen van kunnen profiteren, dan wel projecten die een algemeen doel dienen, zoals herbebossing van de berg Gunung Nona bij Ambonstad.³

Voor de verschillende projecten worden in de jaren negentig steeds vaker aparte stichtingen opgezet, buiten de *kumpulan* om. Dit is een reactie op de bureaucratie en hiërarchie waarmee de tweede generatie in de *kumpulan* wordt geconfronteerd. Zij ervaart deze als zwaar en vertragend, en initiatiefnemers van deze projecten gebruiken de *kumpulan* nog slechts om steun te mobiliseren.

Nieuwe solidariteit

De betrokkenheid bij kleinschalige hulp aan de Molukken vormt een concretisering van de nieuwe, in vergelijking met de jaren zestig en zeventig directere, relatie met de Molukken. Onder de Molukkers die zich gaan inzetten voor hulpprojecten, bevindt zich een deel van de tweede generatie die zich in de jaren zeventig en tachtig ook op het politieke vlak heeft gemanifesteerd. De motivatie voor het opzetten van projecten is weliswaar verschillend, maar is voor de meesten primair gelegen in solidariteit met het dorp van oorsprong. Zij zien in de projecten een reëel alternatief voor het vormgeven van hun betrokkenheid bij de Molukken, een alternatief dat zij voorheen op het politieke vlak hebben gezocht. Een aantal van hen blijft politiek actief, naast de werkzaamheden die zij voor projecten uitvoeren. Is kleinschalige hulp voor een deel van de daarbij betrokken Molukkers dus een alternatief voor politieke acties, voor een ander deel is het een aanvulling op 'politiek werk'.

De verdergaande heroriëntatie op de relatie met de Molukken geeft een nieuwe impuls aan solidariteit tussen Molukkers in Nederland en Molukkers op de Molukken. Die solidariteit krijgt overwegend vorm in concrete hulpprojecten, maar heeft ook een sterk emotionele kant: een gevoel van lotsverbondenheid en bereidheid om de broeders en zusters in de Molukken te steunen in hun moeilijk bestaan.

Kerkelijke contacten en dialoog

Begin jaren negentig doen zich nog twee ontwikkelingen voor die illustratief zijn voor de veranderde oriëntatie op de relatie met de Molukken. De eerste zijn de toenemende kerkelijke contacten, die onder meer tot uiting komen in officiële bezoeken van synodeleden van de Moluks Evangelische Kerk aan de Moluks Protestantse Kerk op de Molukken. Deze bezoeken zijn het gevolg van de zogeheten 'Gezamenlijke Verklaring' van Molukse en Nederlandse kerken in Nederland in 1988 (Van der Hoek 1994: 245). In deze 'Gezamenlijke Verklaring' wordt niet alleen opgeroepen tot respect en erkenning van de politieke context van het verblijf van Molukkers in Nederland, maar ook een basis gelegd voor een dialoog tussen Molukse kerken in Nederland en Indonesische kerken. De deelnemende Nederlandse kerken krijgen daarbij de taak deze dialoog te bevorderen. In 1993 resulteert dit zelfs tot een eerste oriënterende gesprek tussen Molukse kerken in Nederland en de Indonesische Raad van Kerken.

In 1990 zorgt het bezoek van een delegatie van de Moluks Evangelische Kerk aan Ambon voor nogal wat kritiek op dominee Rutumalessy, de voorzitter van de synode. Hem wordt verweten dat hij, tijdens een officiële ontvangst, is opgestaan tijdens het zingen van het Indonesische volkslied.⁴

Een tweede, gelijktijdige aanzet tot een dialoog vormt het informele bezoek van de gepensioneerde Moluks-Indonesische generaal Muskita, voormalig Indonesisch ambassadeur in Duitsland. Tijdens dit bezoek voert Muskita gesprekken met uiteenlopende groepen Molukkers, zowel met jongeren (waaronder vroegere gijzelnemers) als met politieke en religieuze leiders. Onder de gesprekspartners bevinden zich ook personen die eerder kritiek hebben geleverd op Rutumalessy's optreden op de Molukken. Inzet van Muskita is steun te bieden bij het verbeteren van de dialoog tussen Molukkers in Nederland en in Indonesië.⁵

Over het vervolg en de effecten van beide aanzetten tot dialoog kan ik in het kader van deze studie, vanwege de recente datum van de gebeurtenissen, weinig zeggen. Ze vormen in ieder geval een

indicatie voor een behoefte aan een bredere dialoog, ook op institutioneel niveau.

Opnieuw aandacht voor het RMS-ideaal

In de tweede helft van de jaren tachtig wordt het RMS-ideaal in Nederland langzaam weer op de publieke agenda gezet. De eerste rekenen daarvoor zijn terug te vinden in de demonstraties van Molukkers in 1986. Hieronder behandel ik chronologisch een aantal gebeurtenissen waarin opnieuw de aandacht wordt gevestigd op het RMS-ideaal.

Demonstraties voor de Molukken

In juli 1986, enkele maanden vóór de ondertekening van de historische overeenkomst tussen Lubbers en Metiary, protesteren vijftienhonderd à tweeduizend Molukkers in Den Haag, waarbij het tot een treffen komt tussen politie en Molukse betogers. Aanleiding voor de protesten vormen berichten over arrestaties en folteringen van RMS'ers op de Molukken. Op 25 april van dat jaar zijn op enkele plaatsen op de Molukken RMS-vlaggen gehesen. Tientallen personen zouden vanwege die incidenten zijn gearresteerd en gemarteld.⁶ De redactie van het tijdschrift *Soeara Rajat* (Stem van het Volk, voortkomend uit de Tamaela-groep) neemt het initiatief voor de demonstratie.

Volgens een van de betrokkenen hebben zij de berichten uit de Molukken aangegrepen om te proberen diverse Molukse politieke organisaties bij elkaar te brengen.

Aan de demonstratie nemen vertegenwoordigers (een aantal op persoonlijke titel) van de Badan Persatuan, de Homeland Mission 1950, de in 1983 opgerichte *Saniri Lawa Mena Hau Lala* en enkele kerkelijke organisaties deel.⁷ Na de demonstratie zou een comité bestaande uit vertegenwoordigers van de verschillende organisaties bijeenkomen om zich over verdere acties te beraden. Van dit comité is echter verder niets meer vernomen.

In 1988 en 1990 volgen nieuwe berichten over 'vlag-incidenten' en arrestaties op de Molukken. Opnieuw wordt gedemonstreerd. In 1988 organiseert de Volksregering Nunusaku (vernoemd naar een heilige berg op Ceram) een protestactie op de Dam in Amsterdam en een demonstratie in Den Haag, waar ongeveer 200 personen aan deelnemen. Ook de Badan Persatuan protesteert tegen de arrestaties. Zij vraagt de Nederlandse regering de kwestie met Indonesië te bespreken.

In 1984, twee jaar vóór het eerste vlag-incident op de Molukken, is een vlag-incident op West-Papoea aanleiding voor een intensieve campagne van het Indonesische leger tegen de Papoease verzetsbeweging OPM.⁸ Dit resulteert in een grote stroom vluchtelingen naar Papoea Nieuw-Guinea en daarmee in internationale aandacht voor de strijd van de Papoea's. Op de vlag-incidenten op de Molukken reageert de Indonesische overheid met een stuk minder machtsvertoon. Dit verschil in reactie hangt samen met de mate waarin de plaatselijke bevolking de acties hebben gesteund. De vlag-incidenten in West-Papoea vinden plaats in een rij van protest- en verzetsacties die door grote delen van de Papoea-bevolking worden gesteund. Op de Molukken is geen sprake van verzet op een vergelijkbare grote schaal.

Hoewel de berichten over de vlag-incidenten en martelingen van RMS'ers op de Molukken aangegrepen worden om aandacht op het RMS-ideaal te vestigen, resulteert dit niet in een waarneembare vergroting van de RMS-aanhang in Nederland.⁹ Eén van de oorzaken voor het uitblijven van een versterking van de beweging is dat de berichten over de situatie op de Molukken vaag zijn, en niet duidelijk wordt in hoeverre op de Molukken werkelijk sprake is van verzet of incidenten. Over de informatiebronnen worden vage verwijzingen gemaakt naar contacten met ondergrondse bewegingen op de Molukken, terwijl tegelijk geruchten de ronde doen over betrokkenheid van Molukkers uit Nederland bij enkele van die vlag-incidenten.¹⁰ De onduidelijkheid over de achtergronden van deze – al dan niet vermeende – RMS-activiteiten, veroorzaakt verdeeldheid over de vraag hoe gereageerd moet worden en welke publiciteitswaarde de protesten hebben.

Sommige respondenten betogen dat elke vorm van protest op de Molukken, ook al hebben Molukkers in Nederland die bij wijze van spreken 'gekocht', gesteund moet worden omdat de vlaghijzers gevangenisstraf riskeren. Los van eventuele 'uitlokking' moeten de vlag-incidenten worden gezien als uitingen van nationalisme. Andere respondenten stellen dat 'incidenten' die zijn uitgelokt door in Nederland verblijvende Molukkers alleen maar een smet zijn op het blazen van de RMS. Dergelijke acties kunnen de verbreiding van het RMS-ideaal op de Molukken slechts belemmeren. Ze worden gezien als een goedkope vorm van nationalisme en een gebrek aan solidariteit bij Molukkers in Nederland: Molukkers in de Molukken kunnen de klappen opvangen, terwijl die uit Nederland weer veilig naar huis gaan.

Vanwege onduidelijkheden over de achtergronden van de gebeurtenissen op de Molukken en verschillen in waardering daarvan, grijpen de meeste politieke leiders in Nederland de vlag-incidenten en arrestaties niet aan om de RMS-beweging nieuw leven in te blazen. Het

enige wat gebeurt met deze, politiek potentieel belangrijke, situatie is dat er aandacht voor gevraagd wordt.

Veertig jaar RMS

Een volgende impuls voor hernieuwde aandacht voor het RMS-ideaal komt uit RMS-kringen in Nederland zelf. In 1989 onderneemt een lid van Manusama's regering een poging meer eenheid tussen Molukse politieke groeperingen te brengen. Deze poging vindt plaats tegen de achtergrond van interne spanningen, die het gevolg zijn van de zogeheten 'Libië-connectie', en het naderbij komende 40-jarig jubileum van de RMS-proclamatie.

Binnen de Manusama-groep is onenigheid ontstaan als gevolg van geheime contacten die vanuit de groep met Libië bestaan. In 1987 hebben Molukse delegaties tot tweemaal toe Libië bezocht. Bij de daarop voortgezette contacten met Libië zijn zowel een lid van Manusama's kabinet als leden van de Badan Persatuan betrokken. Het contact met Libië komt aan het daglicht als een Molukse delegatie in Parijs wordt aangehouden. Evenals bij de contacten met een vermeende vertegenwoordiger van Vietnam in 1976, heeft Manusama ook bedenkingen bij de contacten met Libië – hetgeen gezien zijn gematigde politieke lijn ook wel te verwachten is. Manusama stelt zich op het standpunt dat de contacten met Libië alleen tot doel mogen hebben de zaak van de RMS op de internationale agenda te krijgen. Andere vormen van ondersteuning dan diplomatieke (lobby), zijn voor hem niet acceptabel. Opnieuw wordt het Manusama niet in dank afgenomen dat hij zijn veto uitspreekt over 'potentieel' belangrijke contacten. Zijn bij de 'Libië-connectie' betrokken kabinetslid dient zijn ontslag in, omdat hij het niet eens is met de grenzen die Manusama oplegt aan zijn werkzaamheden.¹¹ In het kielzog van deze kwestie krijgt ook Manusama's relatie met de Badan Persatuan een terugslag.

Hoewel de vertrouwensbreuk tussen de Badan Persatuan en Manusama naar buiten toe snel wordt hersteld, blijft de kritiek op Manusama intern bestaan, omdat hij de kans voorbij laat gaan steun van Libië te krijgen voor de realisering van het RMS-ideaal. Wat die steun precies inhoudt, is nooit helemaal duidelijk geworden. Gesuggereerd wordt dat Libië heeft kunnen helpen met militaire opleidingen, zoals het dat ook zou hebben gedaan voor de verzetsbeweging in Atjeh.¹² Manusama's positie wordt steeds zwakker en men begint zich af te vragen of het niet beter is dat hij zich terugtrekt en plaatsmaakt voor een nieuwe president.

In 1989 krijgt de discussie over een eventueel terugtreden van Manusama een nieuwe dimensie. Met het oog op het 40-jarig jubileum van de RMS-proclamatie, in 1990, wordt voorgesteld een poging te ondernemen alle politieke Molukse organisaties in Nederland die streven naar de verwezenlijking van het RMS-ideaal bij elkaar te brengen. Er wordt, met andere woorden, een nieuwe poging gedaan om tot eenheid te komen.

P. Tatipikalawan, lid van Manusama's kabinet en hoofdbestuurslid van de Badan Persatuan, krijgt de opdracht deze eenwording te bewerkstelligen. Het lukt hem een aantal organisaties bij elkaar te brengen binnen een samenwerkingsverband: de *Badan Usaha Untuk Mempersatu Bangsa Maluku* (BUUMBM; Organisatie voor de eenwording van het Molukse volk). Aan de BUUMBM nemen onder andere organisaties deel die de demonstraties in 1986 en 1988 hebben georganiseerd. Een eerste vergadering van de BUUMBM wordt gehouden op 4 juni 1990. Tatipikalawan gaat zeer voortvarend te werk en komt met uitgewerkte plannen voor de realisering van het RMS-ideaal. Daarbij stelt hij voor om te komen tot een nieuwe organisatorische structuur van 'de RMS-beweging' en werkt hij verschillende fasen uit waarlangs de bevrijding van de Molukken gestalte moet krijgen. In de ogen van Manusama is dit plan, dat onder andere voorziet in het opzetten van een geheime dienst en mobilisatie van Molukkers op de Molukken, veel te militant.

Ondertussen raakt de interne discussie over de wenselijkheid van een opvolging voor Manusama in een stroomversnelling. Daarbij wordt het idee geopperd dat eventueel ook andere organisaties dan de Badan Persatuan moeten kunnen meebeslissen over een opvolger. Tatipikalawan ziet daarin een rol weggelegd voor de BUUMBM. Binnen de Badan Persatuan bekijkt men de ontwikkelingen rond de BUUMBM echter met lede ogen: zij vreest dat de BUUMBM haar machtspositie zal ondergraven. Begin 1991 leidt dit tot confrontaties tussen Tatipikalawan enerzijds, en Manusama en de sectie politiek van de Badan Persatuan anderzijds. Het conflict escaleert uiteindelijk mede doordat Tatipikalawan op eigen initiatief een solidariteitstelegram stuurt naar een Atjehse leider, naar aanleiding van het bloedige treffen tussen het Indonesische leger en de Atjehse verzetsbeweging. Vlak voor de april-viering in 1991 komt het tot een definitieve breuk tussen Manusama en Tatipikalawan, die tot dan toe wordt beschouwd als Manusama's mogelijke opvolger.

De kritiek op Manusama neemt ook al vóór de breuk met Tatipikalawan nog verder toe. In een interview met de *Krant op Zondag* stelt Manusama dat het Molukse volk eigenlijk nog niet rijp is voor

onafhankelijkheid. Deze uitspraak, die volgens Manusama uit zijn verband is gelicht, neemt zijn achterban hem niet in dank af. Men verwijt hem dat hij het Molukse volk niet serieus neemt. Ondanks de kritiek op zijn uitspraak, accepteert de meerderheid van de Molukse gemeenschap Manusama nog steeds als de 'hoogste' leider. De voornaamste reden hiervoor is dat men hem respecteert, niet alleen vanwege zijn leeftijd, maar ook vanwege zijn rol in de RMS-proclamatie en zijn bijdrage aan de RMS-strijd. Ook personen als Tatipikalawan, die net met hem gebroken hebben, blijven hem als 'hun' president beschouwen. Wel is de overtuiging sterker geworden dat zijn opvolging niet lang meer mag duren.

In april 1991 maakt Manusama bekend dat hij als RMS-president wil terugreden. Voor het voorbereiden van zijn opvolging roept de Badan Persatuan twee commissies in het leven. Eén commissie moet een profielschets maken, de andere moet met een procedure-voorstel komen. Op 25 april 1992, terwijl iedereen verwacht dat de opvolger van Manusama bekend zal worden gemaakt, doen de commissies verslag van hun werkzaamheden. Eerst zullen alle Badan Persatuan-wijken worden geïnformeerd over de resultaten. Daarna zal een periode komen waarin kandidaten voor het presidentschap zich kunnen melden en uit die kandidaten zal vervolgens de opvolger gekozen worden.

Buiten de kringen van de Badan Persatuan komt veel kritiek op deze gang van zaken. Men interpreteert de voorstellen als een poging van de Badan Persatuan de opvolgingskwestie te monopoliseren – zoals zij dat immers probeert in bijna alle kwesties die betrekking hebben op Molukkers.

De Homeland Mission 1950, die deelneemt in de BUUMBM, installeert op 25 april 1992 een eigen regering. Deze regering werpt zich niet alleen op als vertegenwoordigster voor de Zuid-Molukken, het gebied waarvoor in 1950 de onafhankelijkheid is geproclameerd, maar ook voor de Noord-Molukken. Het initiatief voor de 'Homeland Mission 1950-regering' komt voort uit de overweging dat een regeringslidmaatschap Molukse vertegenwoordigers internationaal meer status zal geven. Andere BUUMBM-deelnemers juichen het initiatief van de Homeland Mission 1950 evenwel niet toe. Men twijfelt niet alleen aan de noodzaak voor een tweede regering, maar oordeelt het ook onjuist om de Noord-Molukken erbij te betrekken omdat deze niet onder de RMS-proclamatie in 1950 vallen.

In februari 1993 sluit de aanmeldingstermijn voor de opvolging van Manusama. Er is slechts één kandidaat: de arts F. Tutuhatonewa,

het enig overgebleven lid van Manusama's kabinet. Op 10 april wordt hij in de Molukse kerk te Assen tot nieuwe president beëdigd.

Het effect

De 'Libië-connectie', de activiteiten van de BUUMBM en de discussies rond de opvolging van Manusama zijn aspecten waarbij slechts een kleine groep Molukkers direct betrokken is. Ervan uitgaande dat het RMS-ideaal, vergeleken met de jaren zeventig, voor de grote groep een lagere prioriteit heeft gekregen, zou men kunnen verwachten dat de interne strubbelingen de animo voor het RMS-ideaal eerder zullen verminderen dan sterker maken, zoals ook dat de opvolging van Manusama voor de meerderheid een 'ver-van-haar-bed-show' is geworden. Toch is dit niet wat er gebeurt.

Het grootste deel van de Molukse gemeenschap volgt de verschillende genoemde conflicten op de voet. Als informatiebronnen fungeren allereerst de betrokken partijen, die de achterban steeds op de hoogte stellen van hun visie op de ontwikkelingen. Met brieven en soms decreten maken betrokken organisaties en personen ook de wijkraden deelgenoot van de ontwikkelingen. Bovendien worden zowel de interne strubbelingen als de opvolging van Manusama (en bijvoorbeeld de installatie van de regering van de Homeland Mission 1950) in de Nederlandse pers verslagen. Met andere woorden: zowel de actoren zelf als 'buitenstaanders' houden de Molukse gemeenschap op de hoogte.

Het belang dat de Molukse gemeenschap aan de ontwikkelingen hecht, varieert. Voor degenen die zich nog steeds verbonden voelen met de RMS-proclamatie van 1950, zijn de ontwikkelingen rond Libië en de BUUMBM belangrijk omdat ze een doorbraak in de realisering van het ideaal kunnen betekenen. Extra inspiratie put men daarbij uit de ontwikkelingen in Oost-Europa, waar het uiteenvallen van de Soviet-Unie gepaard gaat met de opkomst van meerdere nieuwe nationalistische bewegingen. De RMS-leiders grijpen deze ontwikkelingen aan om te beargumenteren dat 'nationalisme' een gevoel is dat niet onderdrukt kan worden. Met name de hernieuwde onafhankelijkheid van de Baltische staten wordt als voorbeeld gebruikt: veertig jaar Russische dominantie heeft daar het nationalisme niet gedoofd, dus ook voor Molukkers blijven er perspectieven, is de redenatie. Dat de Baltische staten tot voorbeeld worden genomen ligt voor de hand. Het zijn namelijk de vertegenwoordigers van de Baltische landen die betrokken zijn bij de oprichting van de Unrepresented Nations and Peoples Organization (UNPO), een organisatie die de lobby van

niet-vertegenwoordigde volken in de richting van de Verenigde Naties wil ondersteunen.¹³ Ook de RMS-vertegenwoordiging verzoekt lid te mogen worden van de UNPO, hetgeen in 1992 inderdaad gebeurt.

De opvolgingskwestie blijkt voor een veel grotere groep Molukkers dan alleen RMS'ers belangrijk te zijn.

Tijdens mijn onderzoek is het mij opgevallen dat meerdere Molukkers die zich reeds langere tijd hebben afgewend van het RMS-ideaal, zeer veel belangstelling hebben voor de opvolging van Manusama. De opvolgingskwestie is vaak een spontaan gespreksitem. Tijdens RMS-vieringen in Den Haag heb ik bovendien Molukkers ontmoet die eigenlijk niets meer willen weten van dat RMS-ideaal, terwijl zij daar in 1992 komen om te horen wat de resultaten zijn van de commissies die zich bezighouden met de opvolging, in 1993 om te horen wat de nieuwe president te zeggen heeft.

De reden waarom ook niet-RMS'ers de opvolgingskwestie belangrijk vinden, blijkt te liggen in de symbolische waarde die aan de persoon van de RMS-president wordt toegekend en de invloed die deze heeft op de positie van de Molukse gemeenschap. Manusama wordt, ongeacht de vraag of men RMS'er is of niet, gezien als een belangrijk 'visite-kaartje' van de Molukse gemeenschap en hij heeft invloed op interne ontwikkelingen. Wie de nieuwe president zal worden is belangrijk. Niet alleen omdat hij, als symbolisch leider, invloed kan hebben op processen binnen de gemeenschap – die door het wegvalen van de eerste generatie onder druk komt te staan – maar ook voor de manier waarop de Nederlandse samenleving Molukkers bekijkt. Om me hier te beperken tot dat laatste zou, heel simplistisch gesteld, een president die door de Nederlandse pers op dezelfde manier wordt afgeschilderd als generaal Tamaela in de jaren zeventig (die wel is aangeduid als een 'operette-generaal') de positie van de Molukse gemeenschap geen goed doen. Een president die met evenveel egards wordt behandeld als Manusama, zou de gemeenschap in haar recht laten. Overigens wordt aan de nieuwe president van de Homeland Mission 1950 niet dezelfde waarde toegekend. De meerderheid van de Molukkers beschouwt hem als een zoveelste rivaal (na Tamaela en de president van de *Saniri*) van Manusama. In de beeldvorming van Nederlanders spelen de rivalen van Manusama een minder belangrijke tot geen rol.

Nieuwe betekenissen

Het is een interessant gegeven dat ook niet-RMS'ers belang hechten aan de vraag wie de opvolger van Manusama wordt. Dat zegt in eerste

instantie iets over de betekenis die RMS-leiders, onafhankelijk van het RMS-ideaal, hebben voor de Molukse gemeenschap. Er is echter meer aan de hand, zoals is af te leiden uit de gebeurtenissen na een uit de hand gelopen demonstratie in april 1990.

Tijdens een demonstratie in verband met het 40-jarig 'bestaan' van de RMS-proclamatie, komt het tot ongeregelde tusschen Molukse demonstranten en de politie, vlakbij de Indonesische ambassade te Den Haag. De gewelddadigheden die met de demonstratie gepaard gaan, leiden tot heftige discussies, met name omdat zij niet zijn voorzien. Hoe een groep van zeshonderd personen zich 'spontaan', zoals de Molukse organisatoren beweren, van de demonstratie heeft kunnen afscheiden, is één van de vragen die de autoriteiten en journalisten na de rellen bezighouden. Omdat er ook met molotovcocktails gegooid zou zijn, is er volgens de politie geen sprake van een 'spontane' actie: molotovcocktails moeten immers zijn meegebracht. De vermoedelijke 'georganiseerdheid' van de gewelddadigheden doet oude trauma's herleven. Joop van Zijl vraagt aan een Molukse woordvoerder in het NOS-journaal of Nederland weer rekening moet houden met gijzelingsacties. Journalisten van *Elsevier* gaan op zoek naar Molukkers die hebben deelgenomen aan de rellen om hun motieven te achterhalen. Zij komen met een sensationeel artikel met als titel 'De nieuwe desperado's', waarin zij nieuwe harde acties voorspellen. De nieuwe Molukse activisten zouden zelfs bereid zijn kerncentrales op te blazen (De Haas & Sanders 1990: 21).

Journalisten die op zoek gaan naar een antwoord op de vraag of er sprake is van een herleving van het RMS-ideaal, worden op hun wenken bediend. Nagenoeg alle Molukkers die naar aanleiding van de rel in 1990 worden geïnterviewd, verklaren het RMS-ideaal te steunen, dan wel daar sympathiek tegenover te staan. Ook Molukkers die zich al in de jaren zeventig van het RMS-ideaal hebben afgewend, verklaren zich nu voorstanders. Hoewel bij deze antwoorden tot op bepaalde hoogte sprake zal zijn geweest van sociaal wenselijke antwoorden (in het licht van veertig jaar RMS-proclamatie en de rel kan men de eigen gemeenschap niet afvallen), wijzen zij ook op een verandering in betekenissen die aan het RMS-ideaal worden toegekend. Illustratief is het antwoord van Elias Rinsampessy tijdens een talkshow van Karel van de Graaf vlak na de rel. Rinsampessy, die in de jaren zeventig het RMS-ideaal nog publiekelijk afwijst, verklaart nu dat hij sympathiek ten opzichte van dat ideaal staat – overigens op basis van dezelfde argumenten die hem in de jaren zeventig nog doen kiezen voor solidariteit met andere Indonesische volken en tegen het RMS-ideaal.

De brede interesse voor de opvolging van Manusama en de, ook uit onverwachte hoek, verwoordde sympathie voor het RMS-ideaal na de rellen, zijn aanleiding om na te gaan welke betekenis Molukse respondenten met uiteenlopende politieke achtergronden aan het RMS-ideaal geven. Wellicht beter gezegd, in de woorden van de respondenten zelf: welke betekenis zij toekennen aan 'de RMS'.

Ideaal en symbool

Voor een, overigens steeds kleiner wordende, groep betekent het RMS-ideaal dat de Republiek der Zuid-Molukken die in 1950 is uitgeroepen moet worden hersteld, waarbij zij radicale acties niet uitsluit. In tegenstelling tot de suggesties die in de media worden gedaan – namelijk dat acties in Nederland tot de mogelijkheden behoren – zijn zij van mening dat de strijd voor de RMS op de Molukken en in Indonesië moet worden gevoerd. Molukkers uit Nederland kunnen of moeten die steunen. Het radicalisme van deze RMS'ers zit, vergeleken met vroeger, minder in de bereidheid zelf deel te nemen aan radicale acties, maar meer in een strak vasthouden aan het oorspronkelijke RMS-ideaal. Zij wijzen elke onderhandeling met Indonesië, de vijand, af en zijn ervan overtuigd dat de bevrijding van de Molukken moet worden afgedwongen. Deze *die-hards*, zoals ze beter omschreven kunnen worden, vormen geen aparte organisatie of herkenbare groep, maar participeren binnen verschillende organisaties. Meerderen van hen onderhouden, net als gematigde RMS'ers, contacten met de Molukken, waaronder volgens hun zeggen contacten met ondergrondse RMS-bewegingen.

De aandacht in de media in 1990 voor eventuele nieuwe Molukse acties – vergelijkbaar met die uit de jaren zeventig – is dus overdreven. Hoewel er veel voor te zeggen is dat de demonstratie niet 'spontaan' is geëscaleerd, voert het echter te ver die escalatie te zien als een teken dat Molukse jongeren opnieuw zullen overgaan tot radicale acties in Nederland.

In de verhalen van respondenten die eerder niet (meer) achter het ideaal stonden en voor wie de RMS nu een actuele betekenis heeft, komen twee elementen steeds terug. Ten eerste wordt aan de RMS een betekenis gegeven die verwijst naar de aanwezigheid van Molukkers in Nederland. Het zegt in die zin iets over de perceptie van Molukkers van de gedwongen overkomst en de manier waarop Nederland Molukkers heeft behandeld. Het zegt met andere woorden iets over de geschiedenis van Molukkers in Nederland en de

bijzondere positie die Molukkers innemen, en is tegelijk een 'plaats-bepaler' voor Molukkers in vergelijking met andere allochtonen in Nederland.

Zo vertelt een Molukse jongeman – afkomstig uit een gezin dat als pro-Indonesisch bekend staat en in het verleden regelmatig door RMS'ers is lastiggevallen – dat hij diep in zijn hart zijn eigen 'RMS-ideaal' heeft. Waarna hij mij de betekenis daarvan op de bovenbeschreven wijze uitlegt. In de afkorting 'RMS' heeft hij een symbool gevonden om alle relevante informatie over de achtergrond van zijn etnische groep in Nederland en haar relatie tot de Nederlandse maatschappij samen te vatten.¹⁴ Niet alle respondenten gebruiken voor die 'samenvatting' het symbool 'RMS', maar hebben het algemener over 'de politieke achtergrond van Molukkers'.

Uiteraard kan het gebruik van 'RMS' als symbool voor de geschiedenis van Molukkers in Nederland of de aanduiding 'politieke achtergrond', welke beide geassocieerd worden met het streven naar een eigen republiek, tot verwarring leiden als gesprekspartners de verschillende betekenissen niet onderscheiden.

Tijdens het onderzoek ben ik bijvoorbeeld getuige geweest van een discussie tussen Molukse jongeren over de noodzaak (plicht volgens één van hen) voor Molukkers om politiek stelling te nemen. Een van hen is afkomstig uit een gezin dat sterk RMS-gericht is. Een ander komt uit een gezin waar niet over de RMS gesproken wordt, maar wel over de verantwoordelijkheden die de Nederlandse regering jegens Molukkers heeft. De twee komen niet tot elkaar omdat de jongere uit het RMS-gezin meent dat de ander het over het streven naar onafhankelijkheid heeft, terwijl die er alleen voor pleit dat Molukkers moeten blijven vechten om de bijzondere positie te behouden.

Een tweede element is een betekenis in de relatie met de Molukken. 'Niet-RMS'ers' leggen uit dat zij met het RMS-ideaal geen specifieke politieke constructie voor de Molukken (zoals een aparte republiek) voor ogen hebben, maar wel voor een grotere mate van politieke autonomie voor de Molukken zijn. De meeste respondenten motiveren de noodzaak voor het laatste met een verwijzing naar de sociaal-economische achterstand van de Molukken en de dominantie van niet-Molukkers in hoge functies op de Molukken. In meer algemene bewoordingen staat 'RMS' symbool voor hun solidariteit met Molukkers op de Molukken, voor een 'solidaire relatie'. Op de Molukken gebruiken sommige Molukkers 'RMS' ook als symbool om aan te geven dat zij meer autonomie wensen.

Tijdens één van mijn reizen heb ik verschillende personen gesproken die hun onvrede over de slechte sociaal-economische situatie uiten. Zij leggen de verantwoordelijkheid daarvoor bij de centrale regering in Jakarta en de niet-Molukkers die op de Molukken de meeste centrale posities bekleden.

Zij geven weliswaar allen uiting aan dezelfde sociale onvrede, maar refereren niet allemaal aan de RMS. Degenen die dat wel doen, doelen daarmee overigens niet op herstel van de proclamatie, maar op een grotere mate van autonomie.

De 'RMS' als symbool voor wat ik hier 'solidaire relatie' noem, is niet nieuw. In feite gaat de discussie over herformulering van de RMS-ideologie, zoals die in de jaren zeventig wordt gevoerd, uit van deze betekenis. Dat men zich in die jaren steeds minder profileert als aanhanger of sympathisant van het RMS-ideaal maar als opponent, komt omdat men zich duidelijk wil onderscheiden van het 'traditionele' RMS-ideaal. Een aanhanger of sympathisant van het RMS-ideaal wordt immers geassocieerd met (een van) de RMS-regering(en) die blijft (blijven) uitgaan van de proclamatie.

Illustratief is de reactie van een van mijn respondenten die gedurende één jaar op de Molukken heeft gewoond. Volgens haar zijn Molukkers op de Molukken in hun hart RMS'ers omdat zij ontevreden zijn met de huidige situatie en meer autonomie wensen. Zij spreekt over dezelfde sociale onvrede die ik tijdens mijn eerder genoemde reis heb aangetroffen. Mijn respondente is het volstrekt met haar kennissen en familie op de Molukken eens, maar noemt zichzelf geen RMS'er omdat dat in Nederland zou betekenen dat je het eens bent met Manusama.

De angst van deze respondente geassocieerd te worden met Manusama, lijkt steeds minder gegrond. In de jaren negentig is de situatie immers gewijzigd en wordt er genuanceerder over de 'RMS' gesproken. Ook binnen de 'traditionele' RMS-geledingen hebben veranderingen in het denken over het RMS-ideaal plaatsgevonden, waardoor meer dialoog mogelijk is dan in bijvoorbeeld de jaren zeventig.

De veranderingen in het denken binnen de 'traditionele' RMS-geledingen kunnen worden omschreven als een rationalisatieproces. De Politieke Vertegenwoordiging en de grootste RMS-organisaties hebben zich lange tijd op het standpunt gesteld dat herstel van de in 1950 geproclameerde RMS het doel moet zijn. Hoewel sommige leiders (waaronder Manusama) ook akkoord kunnen gaan met een federatie waarbinnen de Molukken in Indonesië een plaats krijgen, wordt aan dit standpunt naar buiten toe weinig aandacht besteed. Het motto is: 'satu kali diproklamir tetap diproklamir' (eens geproclameerd, altijd geproclameerd), ofwel een onverzettelijkheid in eerder ingenomen standpunten. In de loop van de jaren tachtig laat de meerderheid binnen de 'traditionele' RMS-geledingen deze onverzettelijkheid varen. Politieke leiders gaan beseffen dat zij, ook al zullen de Molukken bij wijze van spreken morgen vrij komen, niet zomaar terug kunnen gaan.

Eén van mijn respondenten vraagt mij: 'Wie zegt dat men op de Molukken op onze komst zit te wachten? Bovendien,' zo vervolgt hij, 'komt na een machtsomwenteling altijd eerst een "bijltesdag", dus als de premier mij morgen belt en zegt dat de Molukken vrij zijn en er negen boten in Rotterdam klaar liggen om ons terug te brengen, dan blijf ik voorlopig hier.'

Voor de meerderheid van de 'traditionele' RMS'ers blijft de RMS-proclamatie een 'uitgangspunt'. Volgens haar hebben de Molukkers zich tijdens die proclamatie uitgesproken voor onafhankelijkheid en hebben meerderen hun leven gegeven voor dat ideaal. Omwille van de doden die zijn gevallen en uit respect voor de wens van het volk in 1950, beschouwen zij de 1950-proclamatie als 'startpunt', als 'inspiratiebron', maar zijn andere oplossingen (dan een eigen republiek) ook acceptabel. Deze 'traditionele' RMS'ers staan open voor discussie over het RMS-ideaal. Daar moet echter direct aan worden toegevoegd dat een deel van deze liberaal denkende 'traditionele' RMS'ers ervan overtuigd is, dat de toekomst zal uitwijzen dat een volledige onafhankelijkheid in de vorm van een RMS de enige oplossing zal zijn. Zij gaan ervan uit dat de Molukkers op de Molukken, indien zij de kans krijgen zich uit te spreken, opnieuw voor een RMS zullen kiezen.

Resumerend blijkt de brede belangstelling voor de opvolging van Manusama en sympathie voor het RMS-ideaal verband te houden met een verder geliberaliseerd RMS-discours. Zijn de verhoudingen tussen RMS'ers en niet-RMS'ers in de jaren zeventig nog dermate gespannen dat niet-RMS'ers niet met het RMS-ideaal geassocieerd willen worden, begin jaren negentig spreekt men neutraler en vrijer over het RMS-ideaal, zonder dat daarmee per se gerefereerd wordt aan het RMS-ideaal zoals dat formeel wordt uitgedragen door de regering in ballingschap: herstel van de in 1950 geproclameerde republiek.

Dat vrijer en neutraler gesproken kan worden over het RMS-ideaal, heeft alles te maken met veranderingen in de betekenis die aan de 'RMS' wordt gegeven. Betekent de RMS tot begin jaren tachtig een streven naar herstel van de in 1950 geproclameerde republiek, in de jaren negentig heeft de RMS meerdere betekenissen gekregen: variërend van herstel van de republiek tot identiteitssymbool in Nederland.

De nieuwe president

Eén van de factoren die de hernieuwde aandacht voor de 'RMS' hebben beïnvloed, is de bekendmaking van Manusama in 1991 te

willen terugtreden als president. Ter afsluiting van dit hoofdstuk sta ik nog kort stil bij de uitkomst van de opvolging.

Eerste introductie

Als de termijn voor de kandidaatstelling in februari 1993 is afgelopen, wordt bekendgemaakt dat de Molukse arts Tutuhatonewa de enige kandidaat is en Manusama's opvolger zal worden. Zijn verkiezing wordt direct bekritiseerd. De weduwe van wijlen president Soumokil stuurt een open brief aan de verkiezingscommissie waarin zij verklaart de verkiezing van Tutuhatonewa niet te accepteren. Volgens haar heeft de commissie geen basis in de RMS-grondwet en is Tutuhatonewa bovendien niet verkozen door het volk. Ook vooraanstaande Molukkers die behoren tot de Badan Persatuan bekritisieren de gang van zaken, maar doen dat alleen in de wandelgangen.

Een volgend moment van kritiek komt tijdens de inauguratie van Tutuhatonewa in de Molukse kerk te Assen. Tutuhatonewa wordt verweten dat hij slecht Maleis spreekt, met te veel Indonesische woorden. Een RMS-president behoort dit niet te doen. Verder verwijt men hem dat hij de gelegenheid niet gebruikt om een verzoenend gebaar te maken naar minderheden binnen de Molukse gemeenschap, met name in de richting van Zuidoostmolukkers en islamieten.¹⁵

In de eerste interviews die Tutuhatonewa nog voor zijn inauguratie geeft, domineren vier punten. Ten eerste profileert hij zich als een autoritaire leider: hij zal wel openstaan voor advies, maar uiteindelijk alleen beslissen. In een interview met een Molukse radio in Amsterdam, noemt hij zichzelf een 'verlicht despoot'. Wat betreft het RMS-ideaal, ten tweede, stelt hij dat niet kan worden onderhandeld met Indonesië, tenzij dat de volledige onafhankelijkheid van de Molukken erkent. In deze verschilt hij, volgens eigen zeggen, van Manusama die wél bereid is tot onderhandelingen met Indonesië. Het derde punt is dat hij hoopt op steun van met name jongeren. Ook hierin verschilt hij, wederom volgens eigen zeggen, van Manusama die verder van de jongeren afstaat. Als laatste punt wordt duidelijk dat hij een voorstander is van integratie van Molukkers in Nederland.

In latere publieke optredens van Tutuhatonewa in 1993 – zijn maiden-speech op 24 april, deelname aan een forumdiscussie op 18 september en een lezing in Rotterdam op 9 november – bevestigt hij telkens de vier punten die uit de eerste interviews naar voren zijn gekomen.

Meer eenheid

Eén van de verwachtingen die Molukkers van Tutuhaturunewa hebben, is dat hij een poging doet meer eenheid in de Molukse geledingen te brengen. Deze verwachting ligt in het verlengde van de recente pogingen om de verschillende organisaties op één lijn te krijgen. In zekere zin voedt Tutuhaturunewa deze verwachting door te benadrukken dat hij wil dat jongeren meer betrokken worden bij het beleid.

De kritiek op het ondemocratische karakter van zijn verkiezing, direct na het bekend worden van zijn kandidatuur, vormt onvermijdelijk een eerste belemmering voor het tot stand komen van samenwerking. Toch laat hij op verschillende manieren zien dat hij openstaat voor nauwere samenwerking, in ieder geval overleg, met andere groepen. Op 18 september maakt hij tijdens een bijeenkomst bekend dat hij contact heeft gehad met de president van de Homeland Mission 1950 en dat is afgesproken te bekijken op welke punten zij kunnen samenwerken. Een tweede signaal is de aanstelling van Pieter Thenu als zijn vice-president. Pieter Thenu is in de jaren zeventig korte tijd voorzitter geweest van het kabinet van Tamaela en later een van de redacteurs van het blad *Soeara Rajat* (dat niet als een pro-Manusama tijdschrift wordt gezien). Ook heeft Thenu deelgenomen in de BUUMB. In hoeverre de keuze van Thenu een strategische keuze is om ook andere organisaties in zijn beleid te betrekken, is niet geheel duidelijk. Tutuhaturunewa kent Thenu zeer goed omdat hij bestuurslid en adviseur is van stichting Tjandu (drughulpverlening), waar Thenu stafmedewerker is. Wat het werkelijke motief ook is, met de benoeming van Thenu laat Tutuhaturunewa merken open te staan voor Molukkers uit andere organisaties.

Wat betreft de inbreng van jongeren bij zijn beleid, blijven zijn daden in 1993 beperkt tot het aanstellen van enkele jongeren als adviseur. Dit zijn overigens jongeren die ook al in meer of mindere mate Manusama hebben geadviseerd, waardoor geen sprake is van een nieuw beleid. Integendeel zelfs. De bijeenkomst op 18 september is georganiseerd als reactie op Tutuhaturunewa's oproep aan jongeren deel te nemen aan zijn politiek. Wat hij de zaal voorhoudt, is dat hij jongeren die actief willen worden of die invloed willen uitoefenen op zijn beleid, oproept lid te worden van de Badan Persatuan. Uitdrukkelijk bevestigt hij daarmee dat aan de machtspositie, die de Badan Persatuan ook al onder Manusama heeft, niets veranderen zal.

Integratie

Wat betreft het RMS-ideaal in relatie tot de Molukken lijkt Tutuhaturunewa een strenger beleid voor te staan dan Manusama. Over de positie van Molukkers in Nederland lijkt hij weer gematigder.

In stellige bewoordingen spreekt hij zich uit tegen onderhandelingen met Indonesië. Hij maakt echter niet duidelijk op welke wijze hij wel wil werken aan de realisering van het RMS-ideaal. Dat laat voorsnog allerlei richtingen open. Omdat Tutuhaturunewa voorstander is van overleg en diplomatie, is het te verwachten dat hij in deze Manusama's lijn zal voortzetten. Dat kan betekenen dat ook binnen zijn beleid weinig ruimte zal zijn voor radicalere benaderingen en dat lobby-kanalen als de UNPO de belangrijkste werkkterreinen zullen blijven.

Van een totaal andere orde zijn Tutuhaturunewa's opvattingen over de plaats van Molukkers in Nederland. Meerdere malen, in interviews en in discussiebijdragen, benadrukt hij dat hij van de Molukse gemeenschap verwacht dat zij haar best zal doen in Nederland te integreren. Zijn filosofie is dat Molukkers ernaar moeten streven op hun werkplek onmisbaar te worden, zodat naar Molukkers geluisterd wordt. In dat kader verklaart Tutuhaturunewa ook dat Molukkers zich niet mogen terugtrekken in de Molukse wijken.

De centrale boodschap die we kunnen afleiden uit de eerste optredens van Tutuhaturunewa behelst een aantal duidelijke aspecten. Ten opzichte van het RMS-ideaal stelt hij zich radicaal op: met Indonesië wordt niet onderhandeld, het enige doel is een volledig onafhankelijk Molukken. Tegelijk waarschuwt hij voor al te overspannen verwachtingen om vanuit Nederland het RMS-ideaal te realiseren. Molukkers op de Molukken zullen zelf aangeven wanneer Molukkers uit Nederland een taak krijgen. Tot die tijd is de opdracht hier te integreren, zodat een bruikbaar kader voor de Molukken ontstaat.

Gewijzigde betekenis

Rond de totstandkoming van de historische overeenkomst in 1986 komt het RMS-ideaal onder Molukkers opnieuw voor het voetlicht. Enkele gebeurtenissen zijn daarvoor verantwoordelijk: demonstraties in Nederland naar aanleiding van vlag-incidenten op de Molukken, het 40-jarig jubileum van de RMS-proclamatie in 1990, waarbij een demonstratie uit de hand loopt, en ten slotte in 1991 de aankondiging van Manusama dat hij als RMS-president wil terugtreden. Een centraal

thema in dit hoofdstuk is de betekenis die Molukkers in de jaren negentig aan de 'RMS' geven.

Opvallend in de eerste helft van de jaren negentig is dat Molukkers met uiteenlopende politieke achtergronden zichzelf als RMS'er beschouwen. Zowel Molukkers die in eerdere jaren vraagtekens hebben gezet bij het RMS-ideaal en Molukkers die nooit iets met dat ideaal hebben gehad, als Molukkers die altijd wel op een of andere wijze trouw zijn gebleven aan het ideaal. Men lijkt allemaal over dezelfde 'RMS' te spreken, maar daar tegelijk verschillende of enigszins afwijkende invullingen aan te geven.

Deze onduidelijkheid over de betekenis van de RMS laat zich verklaren doordat deze grofweg drie betekenissen heeft gekregen. Voor de overgrote meerderheid van de Molukse gemeenschap heeft de afkorting 'RMS' twee dimensies. Ten eerste staat het symbool voor de migratie-achtergrond van de Molukse gemeenschap: de politieke context van hun overkomst naar Nederland, het KNIL-verleden van de eerste generatie, de daaruit voortvloeiende specifieke relatie met de Nederlandse overheid, de geschiedenis van het wonen in woonoorden en woonwijken en de vroegere spanning tussen Molukkers en Nederlanders ten tijde van de kapingen. Als symbool voor migratie-achtergrond werkt 'RMS' tevens als identiteitssymbool: het geeft aan hoe Molukkers verschillen van andere etnische groepen in Nederland.

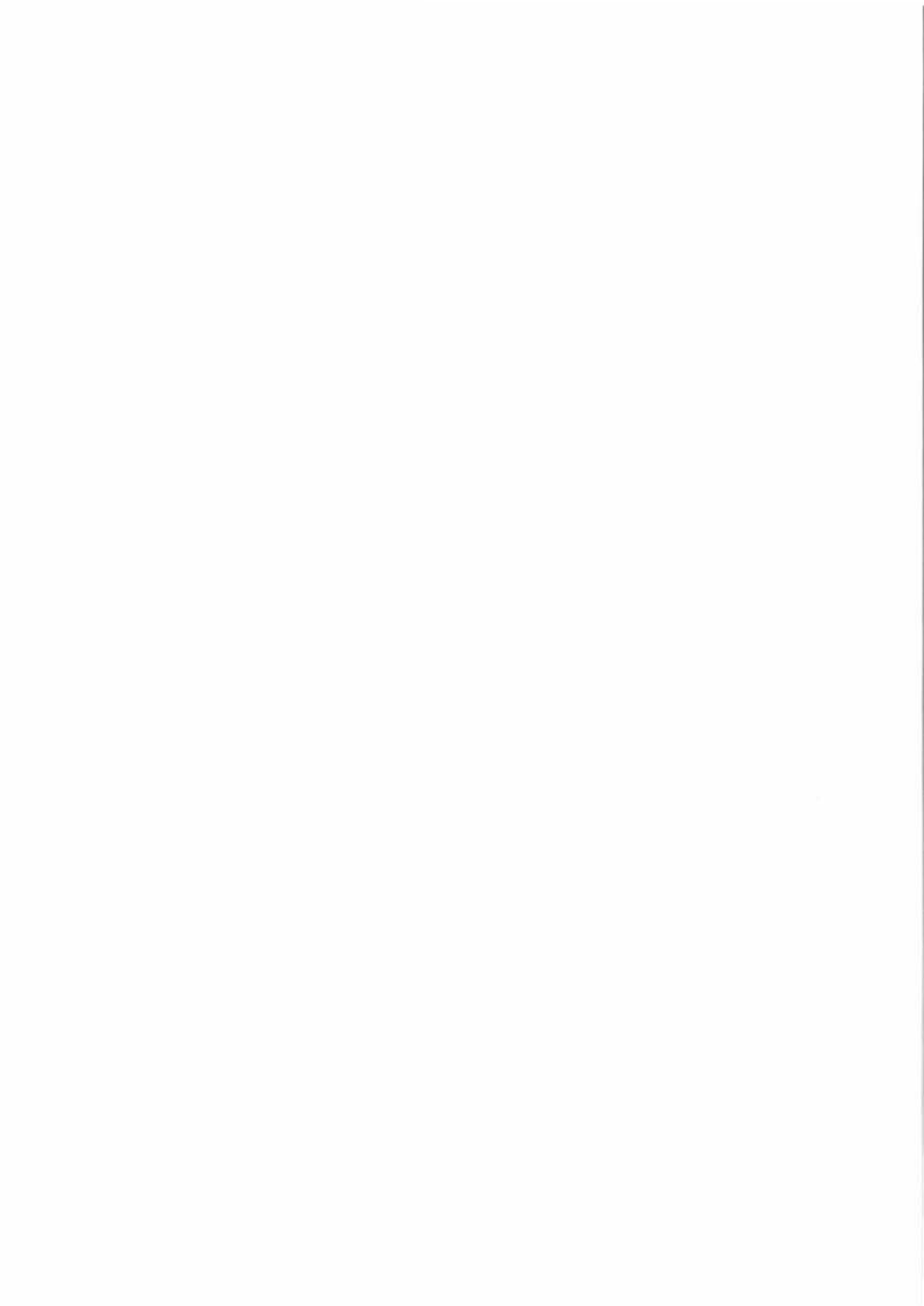
De tweede dimensie heeft betrekking op de relatie met de Molukken die begin jaren negentig verder is ontwikkeld in de richting van vormen van kleinschalige ontwikkelings samenwerking. De betekenis die 'RMS' op dit terrein heeft, is dat deze samenwerking de mogelijkheid biedt de gevoelde solidariteit met Molukkers op de Molukken onder woorden te brengen. Op deze wijze werkt het symbool voor etnische solidariteit en eigenheid, hetgeen samenhangt met de constatering dat het leven op de Molukken, zowel in economisch als politiek opzicht, zwaar is vergeleken met het leven in Nederland. Het symbool 'RMS' staat in dat kader niet alleen voor de bereidheid Molukkers op de Molukken economisch bij te staan, maar ook voor een bereidheid hen te steunen zodra zij op de een of andere manier proberen meer zeggenschap over hun eigen lot te krijgen.

Een derde betekenis van het RMS-ideaal in de eerste helft van de jaren negentig, zij het onder een steeds kleiner wordende groep, is het streven naar verwezenlijking van de RMS-proclamatie in 1950: het herstellen van de destijds uitgeroepen republiek. Verschillende organisaties richten zich op lobby-werk voor de erkenning van de proclamatie uit 1950 en het recht van Molukkers een eigen republiek te vormen. Zij doen dat via de beweging voor inheemse volkeren, dan

wel via internationale organisaties als de UNPO. Voor het werk dat deze organisaties verrichten, is een massale achterban echter niet noodzakelijk – op zijn hoogst om financiële redenen. Dat de afkorting ‘RMS’ voor de meerderheid vooral een etnisch-symbolische betekenis heeft gekregen, is voor deze organisaties geen probleem. Zij kunnen er zelfs van profiteren, in de zin dat iedereen die zichzelf vanuit deze betekenis in het openbaar RMS’er noemt, kan worden aangehaald als vertegenwoordiger van een potentiële achterban.

Gedeeltelijk houdt men ook om symbolische redenen zelfs vast aan de RMS-proclamatie. Die proclamatie is een daad van het volk en daarna hebben meerderen, op de Molukken en in Nederland, hun leven gegeven voor het daaruit voortkomende ideaal. De proclamatie is een historische gebeurtenis, die eventuele huidige wensen voor meer autonomie van Molukkers op de Molukken handen en voeten geeft. In die zin passen referenties aan die proclamatie binnen de onvrede over een sterke Javaanse dominantie op de Molukken, en daarmee binnen moderne nationalistische ideologieën.

De nieuwe belangstelling en aandacht voor het RMS-ideaal wordt ingegeven door duidelijk aan te geven factoren. De ‘RMS’ heeft, althans voor de meerderheid van de Molukse gemeenschap in Nederland, een volstrekt andere betekenis gekregen dan die ten tijde van de overkomst naar Nederland in 1951. Bovendien leidt de oprichting van rivaliserende regeringen en het uiten van andere opvattingen in de jaren negentig niet meer tot de broederstrijd die het gevolg is geweest van de opkomst van de Tamaela-beweging aan het einde van de jaren zestig. Het politieke klimaat is liberaler geworden, er is meer ruimte voor andersdenkenden, en de zorgen van de Molukse gemeenschap liggen meer bij de positie in Nederland dan bij het realiseren van een ooit uitgeroepen RMS en het daarmee in overeenstemming brengen van een relatie met de Molukken. In de ruim veertig jaar verblijf van Molukkers in Nederland is veel veranderd.

Conclusies

In dit laatste hoofdstuk keer ik terug naar de onderzoeksvragen zoals die in het tweede hoofdstuk zijn geformuleerd. Ik doe dat niet met het geven van een chronologische samenvatting, maar door in te gaan op enkele relevante thema's en de vier, in dat hoofdstuk onderscheiden, contexten te bespreken. De thema's houden verband met de onderzoeksvragen en de theoretische noties over nationalisme als beweging en als ideologie.

Verschuivingen in de aard van de nationalistische beweging

In hoofdstuk 2 zijn enkele definities van nationalisme besproken om verschillen in de aard van nationalisme aan te geven. Wat is de ontwikkeling van het Moluks nationalisme in termen van 'de aard van het nationalisme'?

Van territoriaal naar etnisch nationalisme

De proclamatie van de RMS in 1950 is het resultaat van een verschuiving in het denken van federalistische Molukkers in de richting van separatisme. Deze verschuiving is een reactie op ontwikkelingen in de Verenigde Staten van Indonesië in de eerste helft van 1950: een afbrokkeling van de federale staatsstructuur ten gunste van een eenheidsstaat. In wezen gaat het om een Moluks nationalistische reactie op een Indonesisch nationalistische beweging. Het Indonesische nationalisme kan omschreven worden als een territoriaal nationalisme. Het is gericht op bevrijding en onafhankelijkheid van de Nederlandse kolonie: Nederlands-Indië. De grenzen van de nieuwe staat moeten samenvallen met de koloniale grenzen. In de loop van de koloniale overheersing is weliswaar enige mate van saamhorigheid tussen de autochtone inwoners van Nederlands-Indië ontstaan (Anderson 1991: 120 e.v.), maar de verschillende etnische groepen zien zich nog niet als een eenheid, een 'natie'. De Indonesische bevolking wordt gevormd door een groot aantal etnische groepen die van elkaar

verschillen in religie, cultuur en geschiedenis, en die soms ook tegengestelde belangen hebben.

Dat de soevereiniteit in 1949 wordt overgedragen aan een Verenigde Staten van Indonesië en niet aan een Indonesische eenheidsstaat – zoals een deel van de Indonesische nationalistten eigenlijk wil – is het resultaat van onderhandelingen en machtsverhoudingen. Voor een aantal etnische groepen in Indonesië en de Nederlandse overheid is die federale structuur een meer acceptabele staatsvorm dan een eenheidsstaat. Binnen een federatie is het immers mogelijk op beperkte schaal zeggenschap te houden over het eigen grondgebied. Dit geldt ook voor de Molukkers die in de koloniale tijd dicht bij de Nederlandse overheerser hebben gestaan.

Direct na de onafhankelijkheidsoverdracht begint de afbrokkeling van de federale staatsstructuur, met als resultaat dat in augustus 1950 de eenheidsstaat Republiek Indonesië, zoals de Indonesische nationalistten die in augustus 1945 hebben uitgeroepen, wordt hersteld. Als de deelstaat Oost-Indonesië, waarbinnen de Molukken een aparte regio vormen, ook dreigt op te gaan in de eenheidsstaat en daarmee ook de relatieve zelfstandigheid van de Molukken in gevaar komt, rest de Molukse federalisten weinig anders dan te kiezen voor separatisme. Zij proclameren de Republiek der Zuid-Molukken: de RMS (*Republik Maluku Selatan*). Met deze RMS worden in eerste instantie de belangen van de Molukkers die hebben samengewerkt met de Nederlanders gediend. Het is namelijk deze categorie Molukkers die in een unitaristisch Indonesië, gedomineerd door de Indonesische nationalistten, haar geprivilegeerde positie zou verliezen.

In de tekst van de RMS-proclamatie ligt sterk de nadruk op de legalistische kant ervan: deze is gebaseerd op verschillende officiële afspraken. In geschriften die de RMS-leiders na de proclamatie uitgeven, wordt echter ook nadrukkelijk ingegaan op de geschiedenis van Molukkers als volk en op culturele verschillen tussen de Molukkers en 'Indonesiërs'. De definitie van de etnische grenzen wordt in 1950 niet in de laatste plaats mede bepaald door een gezamenlijke geschiedenis in de koloniale tijd en de verwachting dat de positie van Molukkers in het nieuwe Indonesië zal verslechteren. Op de Molukken zijn de ontwikkelingen binnen de RMS-beweging vooral geconcentreerd op de Middenmolukse eilanden. Op de Zuidoost-Molukken bijvoorbeeld, die deel uitmaken van de provincie Molukken en dus van de RMS, is hoegenaamd geen sprake van een RMS-beweging. Onder de Molukkers die zich buiten de Molukken bevinden, elders in Indonesië en op Nederlands Nieuw-Guinea, wordt de RMS-

proclamatie breed gesteund, ook door Molukkers die niet afkomstig zijn van de Midden-Molukken. Deze steun wordt ingegeven door etnische loyaliteit – het gaat om een zaak van het Molukse volk (*bangsa*) –, maar ook door het gezamenlijk belang van de zogeheten ‘elders verblijvende’ Molukkers en de initiatiefnemers voor de RMS-proclamatie. Zij behoren tot dezelfde categorie geprivilegeerde Molukkers en hebben een overeenkomstig verleden.

Voor het deel van de ‘elders verblijvende’ Molukkers dat in 1951 naar Nederland komt, veranderen hier de condities waaronder de etnische loyaliteit functioneert. Etnische verschillen binnen de groep Molukkers, die in Indonesië rond 1950 nog ondergeschikt zijn aan het gezamenlijke belang, leiden direct na aankomst tot conflicten. Een cruciale rol daarin speelt de CRAMS – op dat moment de enige belangenorganisatie van Molukkers – die niet accepteert dat Zuidoostmolukkers zich als aparte etnische groep profileren. Dit leidt tot het ontstaan van een aparte Zuidoostmolukse belangenorganisatie en legt de dominantie van Middenmolukkers bloot. Enkele jaren later organiseren ook Ceramezen en Noordmolukkers zich apart. In het geval van de Ceramezen zijn daar etnische tegenstellingen niet de directe aanleiding voor, maar de wens zich hard te kunnen maken voor de belangen van hun geboortedorpen waar rondomheen nog gestreden wordt tussen RMS'ers en Indonesiërs. Anders gezegd: in Nederland hebben in de eerste helft van de jaren vijftig de etnische grenzen zich verengd in de richting van Middenmolukkers. Ik zeg hier uitdrukkelijk ‘in de richting van’, omdat naast Middenmolukkers ook Ceramezen en Noord- en Zuidoostmolukkers deel blijven uitmaken van de RMS-beweging.

Wat we in grote lijnen zien, is het ontstaan van een etnisch nationalisme als reactie op politieke verschuivingen, waarbij de etnische grenzen worden bepaald door de territoriaal-bestuurlijke indeling van de Verenigde Staten van Indonesië. Er is geen sprake van een langzame bewustwording van etnische verschillen en achterstelling (Hroch 1985), maar van een reactie die mobilisatie van etnisch sterk verwante groepen oproept. De etnische dimensie van het nationalisme wordt daarna verder uitgewerkt. De Moluks nationalistische beweging, zoals die in Nederland verder vorm krijgt, past in die zin in de in hoofdstuk 2 geciteerde definitie van See (1986: 5) van een etnisch nationalistische beweging. Daarin worden natievorming en een claim op zelfbeschikking gecombineerd.

Van steun-nationalisme naar zaakwaarnemers- en symbolisch nationalisme

De RMS-beweging die na de RMS-proclamatie in Indonesië ontstaat, wordt eigenlijk gevormd door twee verschillende segmenten: de RMS-regering en haar aanhang op de Molukken aan de ene kant, de 'elders verblijvende' Molukkers die met de RMS sympathiseren aan de andere. Van de laatsten komt een belangrijk deel naar Nederland. Omdat zij in Nederland geen deel meer uitmaken van het Indonesische politieke krachtenveld, moet dit segment hier opnieuw zijn positie bepalen.

De beweging, die in Nederland vorm krijgt in de samenwerking tussen de Politieke Vertegenwoordiging en de meerderheid van de Molukkers in de woonoorden, is ondergeschikt aan de beweging op de Molukken waar de RMS-regering zich bevindt. Dit heeft consequenties voor de actiemogelijkheden van de RMS-beweging in Nederland. Haar activiteiten mogen de positie van de RMS-beweging op de Molukken niet benadelen, maar moeten deze juist versterken. De belangrijkste taak voor de RMS-beweging in Nederland bestaat dan ook uit het zoeken naar internationale erkenning en steun voor de RMS-proclamatie en de RMS-beweging op de Molukken. Pogingen om de RMS-beweging vanuit Europa materieel te steunen, zoals begin jaren vijftig nog in samenwerking met de Nederlandse stichting Door De Eeuwen Trouw wordt geprobeerd, lopen uit op fiasco's. Vanuit Nederland kan de RMS-beweging vooral politieke en morele steun bieden. De RMS-beweging in Nederland is weliswaar verbonden met die op de Molukken – de leidende positie van Manusama, één van de initiatiefnemers van de RMS-proclamatie, waarborgt bovendien de authenticiteit van de RMS-beweging in Nederland –, maar kan in deze fase het beste getypeerd worden als een vorm van steun-nationalisme.

Na het wegvallen van de RMS-guerrilla op de Molukken en de executie van RMS-president Soumokil in 1966, doet zich een cruciale karakterverandering voor in het Moluks nationalisme in Nederland. Met het wegvallen van de RMS-beweging op de Molukken en de installering van een RMS-regering in ballingschap onder leiding van Manusama, gaat het Moluks nationalisme als het ware in ballingschap. Er ontstaat een vorm van expatria-nationalisme: een nationalistische beweging die van buitenaf probeert zelfbeschikking te realiseren, met de bedoeling na het realiseren daarvan terug te keren.

Deze karakterverandering heeft gevolgen voor mogelijke acties van RMS-aanhangers in Nederland, met name omdat er geen sprake meer is van 'mythische RMS-leiders' op de Molukken maar van

'gewone' RMS-leiders die in Nederland verblijven. Hiermee is het niet alleen mogelijk geworden het gezag van de (nieuwe) RMS-regering te betwisten (zoals Tamaela dat doet met het installeren van een tegenregering), maar hoeft men ook geen rekening meer te houden met repercussies voor de RMS-beweging op de Molukken. De radicalisering onder jongeren, die leidt tot enkele gewelddadige acties, wordt bijvoorbeeld op geen enkele wijze meer beperkt door belangen van een beweging op de Molukken. Ik kom hier bij de bespreking van de contexten nog op terug.

Een nieuwe karakterschuiving vindt plaats aan het einde van de jaren zeventig en begin jaren tachtig. Een heroriëntatie op zowel de positie van Molukkers in Nederland als hun relatie met de Molukken, leidt ertoe dat terugkeer naar de Molukken voor de meerderheid minder vanzelfsprekend wordt dan het in de jaren zestig en begin jaren zeventig is. Niet alleen omdat verwezenlijking van het RMS-ideaal moeilijker blijkt te zijn, maar vooral omdat Molukkers merken minder makkelijk op de Molukken te kunnen aarden. In zoverre men aan het RMS-ideaal blijft vasthouden, wordt de realisering van het recht op zelfbeschikking in de eerste plaats opgeëist voor de Molukkers op de Molukken. Een vorm van nationalisme die Smith (1986: 151) *vicarious nationalism* (zaakwaarnemers-nationalisme) noemt: het gaat minder om het 'eigen' toekomstig vaderland, maar om dat van de bewoners van de Molukken.

In het zaakwaarnemers-nationalisme wordt het zelfbeschikkingsrecht opgeëist voor anderen waarmee men zich verwant voelt: men eist zelfbeschikking omwille van hun lotsverbetering. Het zaakwaarnemers-nationalisme drukt daarom vooral een solidaire relatie uit met leden van de eigen etnische groep in het land of de regio van herkomst. Het maakt het mogelijk een toekomst in het land van vestiging te combineren met ideeën over een mate van autonomie voor de regio van herkomst.

Wellicht is deze combinatie ook de reden dat *vicarious nationalism* in een aantal gevallen een bijdrage levert aan de integratie van etnische groepen in het land van vestiging, zoals Smith (1986) beweert. Ik kan dat helaas niet nagaan en ook geen vergelijking met de Molukkers maken omdat Smith dit niet verder uitwerkt. In het geval van het Moluks nationalisme zien we echter dat ook Molukkers, die eerder weinig (meer) ophebben met het RMS-ideaal, in de jaren tachtig en negentig opnieuw refereren aan dat RMS-ideaal om uiting te geven aan hun solidariteit met de Molukkers op de Molukken.

Dit laatste verwijst naar een cruciale wijziging in betekenis die de afkorting 'RMS' in de jaren tachtig en negentig heeft ondergaan.

'RMS' staat vanaf 1950 tot het einde van de jaren zeventig voor de in 1950 geproclameerde Republiek der Zuid-Molukken en het ideaal om deze republiek te herstellen. In de jaren tachtig en negentig krijgt de afkorting 'RMS' ook steeds meer de betekenis van 'solidariteit met Molukkers op de Molukken' en symboliseert het binnen de Nederlandse context de specifieke geschiedenis van Molukkers in Nederland. Ook waar 'RMS' refereert aan nationalistische idealen, krijgt het een symbolische betekenis en zouden we kunnen spreken van een symbolisch nationalisme, waarbij het beklemtonen van het streven naar nationale onafhankelijkheid de eigenwaarde versterkt. Dat 'RMS' ook een symbolische betekenis krijgt, betekent overigens niet dat daarmee de sentimenten achter die 'RMS' niet meer nationalistisch zouden zijn.

De hierboven beschreven veranderingen van het Molukse nationalisme in Nederland hebben uiteraard betrekking op de meerderheid van de Molukse gemeenschap: het gaat om de grote lijn in de ontwikkeling. In iedere periode zijn er individuen of kleinere groepen die andere posities innemen. Ook in de jaren negentig heeft het RMS-ideaal niet voor alle Molukkers alleen een symbolische betekenis of is er sprake van een zaakwaarnemers-nationalisme: er zijn nog, zij het in steeds geringere aantallen, Molukkers die hun toekomst hebben verbonden aan de realisering van het RMS-ideaal, in de zin dat zij van plan zijn terug te keren als de Molukken zelfstandig zouden worden. Zij voldoen nog aan de criteria van expatria-nationalisten. Ook zijn er enkelingen waarop de term *long distance nationalism* van toepassing is en die te vergelijken zijn met de Sikh uit het in het tweede hoofdstuk aangehaalde voorbeeld van Anderson (1992: 11). Dit zijn bijvoorbeeld degenen die eind jaren tachtig vanuit Nederland een rol spelen in de vlag-incidenten op de Molukken.

Ideologie in ontwikkeling

De basale legitimering van het RMS-ideaal, zoals die vanaf de proclamatie is gegeven, is opgebouwd uit twee elementen. Het eerste element is legalistisch van aard: Molukkers zijn op basis van verschillende overeenkomsten gerechtigd een eigen republiek te proclameren. Het tweede element is etnisch: de RMS-proclamatie is de wens van het Zuidmolukse volk, dat een apart volk is met een eigen geschiedenis en cultuur. Het legalistische element is overigens niet puur technisch, het refereert tevens aan een ideologische positiebepaling van de RMS-leiders als anticommunistisch ten opzichte van de Republiek Indonesië.

Een ideologie heeft tot op grote hoogte de functie om politieke eisen, in dit geval op het recht op zelfbeschikking voor Molukkers, en actiemiddelen te legitimeren, en tegelijkertijd aanhang te mobiliseren. Zowel het legalistische als het etnische element geeft een fundament aan de zelfbeschikking. Het is echter vooral het legalistische element dat richting geeft aan de lobby-werkzaamheden waarop de RMS-beweging in Nederland zich in de loop van de jaren vijftig concentreert.

De fundering van het RMS-ideaal blijft door de jaren heen vrij constant. Wat wel verandert is de ideologische vertaling. Deze wordt in de loop der tijd aangepast aan zowel de tijdgeest als aan veranderingen in de achterban. In het eerste decennium, de jaren vijftig, is sprake van een relatie tussen het ex-KNIL-recht om te worden gedomobiliseerd op de Molukken en het RMS-ideaal. Het ex-KNIL-recht en het RMS-ideaal versterken elkaar, in de zin dat realisering van het RMS-ideaal demobilisatie van de Molukse ex-KNIL-militairen op de Molukken mogelijk zou maken, zoals zij dat in 1950 voor ogen hebben gehad: namelijk op een vrij Molukken. Deze ideologische vertaling van het RMS-ideaal sluit nauw aan bij de belangen van de ex-KNIL-militairen, zoals de gedachte dat Molukkers slechts tijdelijk in Nederland zijn: op weg naar huis. Gesteund door de Molukse kerken identificeren Molukkers zich met het joodse volk in ballingschap.

Aan het 'natuurlijke bondgenootschap' van het ex-KNIL-recht en het RMS-ideaal komt aan het begin van de jaren zestig een einde. Het ex-KNIL-recht komt dan op de tweede plaats, omdat nieuwe generaties Molukkers geen rechten meer aan een KNIL-verleden kunnen ontleen. De radicaliserende tweede generatie vindt vervolgens in haar ideologische vertaling van het RMS-ideaal aansluiting bij de anti-imperialistische en antikapitalistische stromingen die in de jaren zestig en zeventig populair zijn. Molukse jongeren identificeren zich niet zozeer met het 'dolende' joodse volk, maar met volken die in een vrijheidsstrijd zijn verwickeld, zoals de Palestijnen en de zwarte beweging in de Verenigde Staten. De radicalere actiemethoden van de Molukse jongeren komen overeen met de actiemethoden die verzetsbewegingen in die tijd hanteren. Een belangrijke voorwaarde voor het vinden van aansluiting bij een anti-imperialistische ideologie is dat de Molukse jongeren in staat zijn de koloniale geschiedenis te herinterpreteren. Hun ouders, die als KNIL-militairen de steun en toeverlaat van de kolonisator zijn geweest, worden voortaan gezien als slachtoffer van de verdeel- en heerspolitiek van die kolonisator.

Een derde variant in de ideologische vertaling van het RMS-ideaal zien we in de jaren tachtig en negentig. Het RMS-ideaal wordt dan

vertaald naar de tijdgeest van dat moment door aansluiting te vinden bij de steeds sterker wordende beweging van kleine en inheemse volkeren. Deze aansluiting gaat gepaard met een gedeeltelijke herformulering van de Molukse geschiedenis, waardoor deze beter aansluit op de definities van een inheems volk. De identificaties worden nu inheemse volkeren, maar ook de staten die na het ineenvallen van de Sovjet-Unie opnieuw onafhankelijk worden, zoals de Baltische staten.

Mobilisatie, leiders en achterban

Sommige auteurs (Persijn 1976, Pollman & Seleky 1979) verklaren de sympathie voor het RMS-ideaal onder Molukkers in Nederland als het resultaat van de druk die leiders op hun achterban zouden hebben uitgeoefend. In hoofdstuk 2 heb ik, refererend aan de *resource mobilization approach*, betoogd dat de rol van leiders binnen de organisatorische structuur bekeken moet worden. Omdat de verhouding tussen leiders en achterban cruciaal is voor (het ontstaan van) sociale en politieke bewegingen, sta ik kort stil bij deze relatie binnen de Moluks nationalistische beweging.

Een cruciale periode in de geschiedenis van het Moluks nationalisme in Nederland is de tijd waarin de Molukse KNIL-militairen, in afwachting van hun demobilisatie, nog in Indonesië verblijven. Het zijn immers hun sympathie voor het RMS-ideaal en vervolgens hun weigering om te demobiliseren op Indonesisch grondgebied die, naast andere (in hoofdstuk 3) genoemde factoren, bijdragen tot hun overkomst naar Nederland. Het is zeker waar dat er sprake is geweest van pressie in de kampen waar de Molukse ex-KNIL-militairen toentertijd hebben verbleven, maar tegelijkertijd valt niet te bewijzen dat hun RMS-sympathie het gevolg is van die pressie. Het zijn gepolitiseerde militairen die gedurende de dekolonisatie-onderhandelingen hun steun geven aan de afscheidingsbeweging de Grote-Oost-Beweging (PTB) en na de RMS-proclamatie voor de RMS kiezen. De Molukse ex-KNIL-militairen die eind 1950 nog niet zijn gedemobiliseerd, zijn in meerderheid geen apolitieke militairen die volgens de 'oude' KNIL-tradities van vóór de Japanse bezetting zijn gedisciplineerd. Het vasthouden aan het RMS-ideaal vóór en direct na de overkomst, is dan ook eerder een eigen keuze dan het gevolg van druk van leiders. Op bepaalde momenten is het zelfs omgekeerd: de druk vanuit de achterban dwingt leiders er soms toe solidair te blijven met het RMS-ideaal.

Ook in de ontwikkeling van de Moluks nationalistische beweging in Nederland zien we meerdere keren dat het de achterban is die de

koers van de leiders in belangrijke mate bepaalt. Twee voorbeelden wil ik hier geven. Het eerste betreft het initiatief van Metiary begin jaren zestig om belangenorganisaties te verenigen in de Badan Persekutuan. Metiary die, dankzij zijn positie binnen de Moluks Evangelische Kerk, al een leiderspositie heeft, opereert op dat moment vanuit de RMS-achterban: als eerste onder zijn gelijken wil hij het gat dichten dat de politieke leiders hebben laten vallen. Een tweede voorbeeld is de radicalisering van de jongeren in de jaren zestig: de jongerenleiders staan onder druk mee te gaan in het radicaliseringsproces, en de gewelddadige acties in de jaren zeventig dwingen Manusama zijn kabinet te verjongen en meer rekening te houden met de jongere generaties. Met veel nadruk geven deze jongeren aan dat zij zelf hebben gekozen voor het RMS-ideaal en dat zij het niet alleen navolgen omdat hun ouders hen daarmee hebben opgevoed.

Deze voorbeelden laten zien dat de Moluks nationalistische beweging geen beweging is die alleen wordt gedictieerd door de leiders. Integendeel, de meest bediscussieerde periode in de Moluks nationalistische geschiedenis – de radicalisering – is het gevolg van ontwikkelingen die vanuit de achterban worden ingezet en is geen gevolg van een regie van het leiderschap. Sterker nog: de regering in ballingschap, en daarvoor de Politieke Vertegenwoordiging, heeft zich altijd op het standpunt gesteld dat Molukkers moeten tonen onafhankelijkheid waardig te zijn door zich te schikken in de Nederlandse rechtsorde, terwijl de radicaliserende jongeren juist confrontaties met die rechtsorde aangaan.

De betekenis van de vier contexten

De ontwikkeling van het Moluks nationalisme heb ik in deze studie bekeken vanuit een 'begrensd rationaliteitsbenadering'. Dat wil zeggen dat ik de ontwikkelingen beschouw als resultaten van keuzes, die worden gemaakt op basis van mogelijkheden waarover mensen beschikken om zich te organiseren en actie te ondernemen. In het tweede hoofdstuk heb ik deze mogelijkheden respectievelijk benoemd als organisatiekracht en gelegenheidsstructuur. Beide aspecten zijn niet statisch, maar veranderen in de loop der tijd.

In dat tweede hoofdstuk heb ik ook vier contexten benoemd waarbinnen de organisatiekracht en gelegenheidsstructuur kunnen worden geplaatst: de veranderende relatie met Indonesië en de Molukken, de ontwikkeling van de maatschappelijke positie van Molukkers in Nederland, de internationale politieke ontwikkelingen

en ten slotte de interne ontwikkelingen binnen de Molukse gemeenschap in Nederland. Uiteraard staan deze contexten niet volledig los van elkaar maar beïnvloeden zij elkaar. Toch wil ik hieronder, bij wijze van conclusie, apart ingaan op de vier contexten en aangeven welke de belangrijkste veranderingen zijn die de ontwikkeling van het Moluks nationalisme in Nederland hebben beïnvloed.

De relatie met Indonesië en de Molukken

De meerderheid van de Molukkers in Nederland definieert de relatie met de Molukken lange tijd in termen die ontleend zijn aan het RMS-ideaal. Molukkers in Nederland zien zichzelf als de 'vrije voorhoede' van het Molukse volk dat op haar eigen grondgebied, de Molukken, leeft onder Indonesische bezetting. Een bezoek aan de Molukken of contact met vertegenwoordigers van het Indonesische regime, worden daarom lange tijd – tot het einde van de jaren zeventig – beschouwd als verraad aan het RMS-ideaal. Met name repatrianten die in de jaren vijftig en zestig (soms succesvolle) pogingen ondernemen tot terugkeer naar de Molukken, halen door hun contacten met Indonesische ambtenaren de woede van de RMS-aanhangers op hun hals.

Sinds 1951 hebben zich op de Molukken en in Indonesië geen ontwikkelingen voorgedaan die de realisering van het RMS-ideaal dichterbij hebben gebracht. Dit neemt niet weg dat gebeurtenissen op de Molukken wel degelijk een invloed hebben op de ontwikkeling van het Moluks nationalisme in Nederland. De aanwezigheid van een RMS-guerrilla op de Molukken, tot begin jaren zestig, is belangrijk voor de positie van de Politieke Vertegenwoordiging in Nederland. Aan contacten met die RMS-guerrilla – ook al zijn die aan het einde van de jaren vijftig vermoedelijk minimaal –, maar vooral aan het feit dat de Politieke Vertegenwoordiging optreedt namens de RMS-regering, ontleent de Politieke Vertegenwoordiging (en de met haar samenwerkende belangenorganisaties) legitimiteit en gezag. Met het wegvallen van de RMS-guerrilla, en zeker na de executie van de RMS-president Soumokil, verliest de Politieke Vertegenwoordiging deze gezagsbasis. De RMS-regering in ballingschap, die de overgang van steun- naar expatria-nationalisme symboliseert, kan zich niet meer beroepen op mythische RMS-leiders om de koers van de RMS-beweging in Nederland te beïnvloeden.

Een tweede moment waarop de Moluks-Indonesische context de richting van het Moluks nationalisme in Nederland sterk beïnvloedt,

is aan het einde van de jaren zeventig en begin jaren tachtig. Dat is het moment waarop de meerderheid van de Molukkers zich heroriënteert op haar relatie met de Molukken. Tot dan toe is men voor informatie over de Molukken aangewezen op correspondentie met familie, op de media en de politieke leiders. Omdat aan het einde van de jaren zeventig de taboes op bezoeken aan de Molukken worden doorbroken, zijn Molukkers in staat zelf een beeld te vormen van de situatie op de Molukken en invulling te geven aan hun relatie met het land van herkomst en de daar wonende familieleden. De Nederlandse overheid, die vanaf het begin van de jaren zeventig een zogeheten 'normalisatiebeleid' voert, speelt een belangrijke rol in het doorbreken van die taboes. De oriëntatierizen die zij aan het einde van de jaren zeventig voor Molukkers organiseert, functioneren als het ware als breekijsers.

De gevolgen van de heroriëntatie op de relatie met de Molukken zijn verstrekkend, met name omdat in dezelfde periode de oriëntatie van de Molukkers op de Nederlandse samenleving begint te veranderen: in plaats van een toekomst in Nederland af te wijzen, accepteert men deze nu. De nieuwe relatie met de Molukken wordt niet meer gezien in termen van een 'vrije voorhoede' in Nederland, maar in solidariteit met familie en dorpsgenoten die het moeilijker hebben dan de Molukkers in Nederland. Met deze herdefiniëring van de relatie wordt het mogelijk kleinschalige steun te geven aan familie en dorpsgenoten op de Molukken en dit te combineren met een eigen toekomst in Nederland. Omdat de kleinschalige hulp wordt gegeven vanuit dezelfde gevoelens van verbondenheid die Molukkers in eerdere jaren doen kiezen voor het RMS-ideaal, vormt deze hulp een alternatief voor de vroegere nationalistische idealen. Het is een alternatief voor het RMS-ideaal waarnaar de 'progressieve beweging' vanaf het midden van de jaren zeventig op zoek is geweest.

De mogelijkheden voor kleinschalige ontwikkelingssamenwerking van Molukkers houden een verandering in van de gelegenheidsstructuur: er komen alternatieven voor het RMS-ideaal om solidariteit met de Molukken tot uitdrukking te brengen. Indirect wordt daardoor de organisatiekracht van de RMS-beweging ondergraven, omdat rivaliserende uitingen van solidariteit binnen bereik komen. In welke richting deze onderlinge hulprelatie uiteindelijk zal gaan, is nog moeilijk te voorspellen. We zagen dat de onderlinge hulp in eerste instantie via de traditionele kanalen – de dorpsverenigingen (*kumpulán*) – verlopen, maar dat daarvoor in de jaren negentig alternatieven worden ontwikkeld.

De aan het einde van de jaren zeventig ingezette heroriëntatie op de Molukken, is ook één van de voorwaarden die het mogelijk maken

dat de afkorting 'RMS' in de jaren negentig de betekenis krijgt van een etnisch symbool. Omdat de heroriëntatie een nieuwe solidaire identificatie met de Molukken oplevert en er binnen de Molukse gemeenschap een liberaler politiek klimaat is ontstaan, kan 'RMS' symbool worden voor een solidariteitsrelatie met de Molukken: Molukkers in Nederland refereren aan 'RMS' om aan te geven dat zij van mening zijn dat iets moet veranderen aan de leefomstandigheden van de Molukkers op de Molukken.

Ontwikkelingen in Indonesië of op de Molukken hebben op nog een andere manier invloed op de RMS-beweging in Nederland, zij het minder structureel. De ontwikkelingen daar geven soms gelegenheid tot pogingen om de RMS-zaak opnieuw voor het voetlicht te halen. Voorbeelden daarvan zijn de geruchten, die in de tweede helft van de jaren tachtig de ronde doen, over arrestaties en martelingen van RMS'ers naar aanleiding van vlag-incidenten op de Molukken. Enkele Molukse organisaties grijpen deze geruchten aan om demonstraties te organiseren, waarbij opnieuw aandacht wordt gevraagd voor het RMS-ideaal. Verder dan demonstraties komt het daarbij niet, er is geen sprake van een blijvende aandacht voor de zaak van de RMS onder Molukkers.

De maatschappelijke positie van Molukkers in Nederland

'Maatschappelijke positie' heb ik in hoofdstuk 2 breed gedefinieerd. In verband met die positie heb ik in deze context bovendien het overheidsbeleid als aandachtspunt voor analyse benoemd, omdat de Nederlandse overheid de Molukkers lange tijd een bijzondere positie heeft toegekend. De relatie tussen de maatschappelijke positie van Molukkers en de ontwikkeling van het Moluks nationalisme is complex. Tijdens mijn onderzoek heb ik geen aanwijzingen gevonden voor een causaal verband tussen een slechte maatschappelijke positie en sympathie voor het RMS-ideaal. Molukkers die geen aanhangers van het RMS-ideaal zijn, verschillen wat betreft hun maatschappelijke positie niet systematisch van diegenen die wel achter het RMS-ideaal staan.

De relatie tussen ontwikkelingen in de maatschappelijke positie en ontwikkelingen in de RMS-beweging ligt anders. Ik zal dat hieronder voor verschillende aspecten van de maatschappelijke positie nader uitwerken. Ik begin echter met het standpunt dat de Nederlandse overheid inneemt bij het RMS-ideaal.

Nederlands standpunt

De Nederlandse regering heeft nooit positief gereageerd op verzoeken voor steun aan het RMS-ideaal. Zij twijfelt direct na de RMS-proclamatie reeds aan de realiseerbaarheid van onafhankelijkheid en het voordeel dat dit de Molukse bevolking zou opleveren. Zij is dan bereid om de 'ergste belhamels' uit de Molukken weg te halen, opdat de kwestie van de RMS snel zou worden opgelost. Ook nadat een grote groep Molukkers binnen haar landsgrenzen verblijft en de verhouding met Indonesië (na 1956) tot beneden het nulpunt is gedaald, wijzigt de Nederlandse regering haar standpunt niet. Het duurt evenwel tot in de jaren zeventig voordat vertegenwoordigers van de Nederlandse overheid, minister Van Doorn en kamervoorzitter Vondeling, publiekelijk hun twijfels bij het RMS-ideaal kenbaar maken. Dit is precies in de periode dat het radicaliseringsproces onder jongeren extreme vormen begint aan te nemen. Van de Nederlandse overheid is, zoals Molukse delegaties – die na verschillende gewelddadige acties met de regering spreken – terecht concluderen, weinig steun voor het RMS-ideaal te verwachten.

Het officiële standpunt van de Nederlandse overheid wordt niet door het hele Nederlandse volk gedeeld. Met name in antirevolutionaire kringen krijgt het RMS-ideaal wel steun. Verschillende lokale en landelijk opererende Nederlandse organisaties bekommeren zich om het wel en wee van de Molukkers en staan achter het RMS-ideaal. De belangrijkste organisatie is de stichting Door De Eeuwen Trouw. Het is deze organisatie die in eerste instantie, in de jaren vijftig, probeert invloed uit te oefenen op het beleid van de Politieke Vertegenwoordiging en daarmee mede debet is aan conflicten binnen de Molukse gemeenschap. Het is ook deze organisatie die lange tijd een niet onbelangrijke financiële steun vormt voor het internationale lobby-werk van de RMS-beweging en in een later stadium (de jaren zeventig) behulpzaam is in contacten tussen de RMS-beweging en andere actieve verzetsbewegingen in Indonesië (op West-Papoea, Oost-Timor en in Atjeh).

Huisvesting

Op dit terrein zien we dat de concentratie in woonoorden en later in woonwijken een belangrijke voorwaarde is voor het ontstaan en de organisatiekracht van de RMS-beweging. Met name twee aspecten van die geconcentreerde huisvesting dragen daaraan bij: de communicatiestructuur die de Nederlandse overheid via belangenorganisaties en

kampraden (de laagste en lokale echelons van de belangenorganisaties) in de woonoorden opzet, en het apart huisvesten van aanhangers van rivaliserende belangenorganisaties. Reeds in de eerste jaren na aankomst ontstaat dankzij dat overheidsbeleid een Molukse archipel in Nederland, waarin rivaliserende belangenorganisaties elk hun eigen woonoorden hebben en sociale controle een belangrijke rol speelt.

Het overheidsbeleid in de jaren vijftig versterkt de machtspositie van de belangenorganisaties bovendien nog door hen te betrekken bij de uitvoering van beleidsmaatregelen betreffende de maatschappelijke positie van Molukkers. De machtspositie van de belangenorganisaties wordt zo gesanctioneerd. Vertegenwoordigers van de Nederlandse overheid stellen zich in die eerste periode bevoogdend op tegenover Molukkers en communiceren voornamelijk via de belangenorganisaties. Daarmee dwingt de Nederlandse overheid individuele Molukkers min of meer zich aan te sluiten bij één van de belangenorganisaties, omdat dit de enige manier is om met de verzorgende instantie (die Nederlandse overheid) te onderhandelen. Gevolg is dat er in de migratiegeschiedenis van Nederland vermoedelijk geen andere bevolkingsgroep te vinden is die zo massaal georganiseerd is als de Molukkers in de jaren vijftig.

Deze versterking van de machtspositie van de belangenorganisaties is een onbedoeld effect van het overheidsbeleid. De Nederlandse overheid heeft immers geen enkel belang bij het versterken van de organisatiekracht van belangenorganisaties en daarmee de RMS-beweging. De overheid ziet echter geen andere optie als zij direct na de aankomst van Molukkers wordt geconfronteerd met problemen in de woonoorden. Die kunnen alleen worden opgelost door inschakeling van Molukse intermediairs.

Het effect van de geconcentreerde huisvesting op de ontwikkeling van het Moluks nationalisme is ook in de jaren zestig en zeventig nog waarneembaar. De radicaliserende Molukse jongeren maken dan gebruik van bestaande netwerken tussen de woonoorden en woonwijken om andere jongeren voor politieke acties te mobiliseren. Begin jaren zeventig spelen daarin de stichtingen voor samenlevingsopbouw, die door de overheid worden gefinancierd, een rol.

De woonwijken blijven nog lange tijd een belangrijke plaats innemen in de communicatiestructuur binnen de Molukse gemeenschap. Ook als vanaf het einde van de jaren zeventig steeds meer Molukse jongeren buiten de wijken gaan wonen. Pas in de jaren negentig, met het verscheiden van de eerste generatie, zien we dat de woonwijken hun communicatiefunctie langzaam dreigen te verliezen.

De woonconcentraties hebben dan evenwel voor de RMS-beweging al lang niet meer de mobiliserende functie zoals zij die tot het einde van de jaren zeventig hebben gehad.

Arbeid en onderwijs

Wat betreft het terrein arbeid is de relatie met de ontwikkeling van het Molukse nationalisme minder evident. Sympathie voor het RMS-ideaal heeft deelname van Molukkers aan het arbeidsproces nooit in de weg gestaan. Molukkers die weigeren deel te nemen aan de arbeidsmarkt, doen dat omdat zij vinden dat de Nederlandse overheid hen als ex-KNIL-militairen moet onderhouden. Evenmin zijn er aanwijzingen dat het wel of niet participeren in het arbeidsproces samenhangt met het wel of niet deelnemen aan de RMS-beweging, noch voor de eerste generatie, noch voor volgende generaties.

Beleidsmaatregelen die (mede) betrekking hebben op deelname aan de arbeidsmarkt werken, zeker in de jaren vijftig, echter wel als katalysatoren voor de RMS-beweging. Met name het Burger Bewakingscorps, de 60%-regel en de zelfzorg zijn aanleiding tot protesten en pro-RMS manifestaties. Het standpunt van de Politieke Vertegenwoordiging inzake de invoering van de zelfzorg maakt expliciet duidelijk dat de protesten vooral een symbolisch karakter hebben. Zij stelt immers dat protesten tegen de zelfzorg weliswaar gevoerd kunnen worden, maar dat Molukkers zich uiteindelijk in het overheidsbeleid moeten schikken om aan te tonen dat zij een onafhankelijke RMS waardig zijn. De Politieke Vertegenwoordiging en Manusama's regering in ballingschap hebben dit standpunt nimmer verlaten en benadrukken dat zij van Molukkers in Nederland verwachten dat zij hier deelnemen aan het arbeidsproces.

In de jaren zeventig stijgt het werkloosheidspercentage, met name onder Molukse jongeren. Ondanks het ontbreken van aanwijzingen voor een causaal verband – ongeacht of jongeren achter het RMS-ideaal staan is de werkloosheid even groot – is het plausibel dat er wel sprake is van enige wisselwerking tussen deelname aan politieke activiteiten en de arbeidsmarktpositie. Jongeren die deelnemen aan de 'politieke strijd' zijn minder geïnteresseerd in hun (zwakke) arbeidsmarktpositie, omdat zij hun toekomst niet in Nederland zien. Het gevolg is dat de stijging van werkloosheid lange tijd niet als probleem wordt onderkend. Pas nadat eind jaren zeventig een heroriëntatie op de positie van Molukkers in Nederland plaatsvindt, onderkent men het werkloosheidsprobleem. Vanaf dat moment zien we dan ook dat speciale werkgelegenheidsprojecten worden opgezet,

met als hoogtepunt het duizend-banenplan dat wordt ingezet met de historische overeenkomst van 1986.

Op het terrein van onderwijs maken Molukkers een langzaam emancipatieproces door. In de eerste jaren, waarin het CAZ bepaalt wie welke opleiding mag volgen, is de differentiatie in de opleidingsachtergrond van Molukkers zeer beperkt. Vanaf het begin zijn er echter Molukse jongeren die een HBO- of academische opleiding volgen. Dit zijn in eerste instantie Molukse studenten die reeds vóór de overkomst van de ex-KNIL-groep naar Nederland zijn gekomen, in tweede instantie enkele leden van de tussengeneratie die in Indonesië al een hogere opleiding hebben gevolgd, en pas in een later stadium kinderen van de ex-KNIL-militairen.

Molukse studenten, of beter gezegd: beter opgeleide Molukkers, spelen vanaf 1951 voortdurend een rol in de ontwikkelingen van het Moluks nationalisme in Nederland. Het zijn bijvoorbeeld studenten die in 1952 invloed uitoefenen op het ontstaan van de Badan Perwakilan, de tegenhanger van de autoritaire CRAMS. Het zijn ook de studerende Molukse jongeren die in de jaren vijftig en zestig met organisaties als Front Pemuda Maluku en het blad *Darah Maluku* de eerste stap zetten voor deelname van jongeren in de politieke arena. Tijdens de radicalisering van de jaren zestig en zeventig ligt het initiatief echter vooral bij de ongeorganiseerde, lager geschoolde jongeren; slechts enkele academisch geschoolde jongeren zijn dan betrokken als (mede)ideologen van de radicale jongeren.

De oriëntatie op de RMS-strijd beïnvloedt deelname van Molukse jongeren aan het onderwijs op een vergelijkbare wijze als deelname aan de arbeidsmarkt. Het niet afmaken van een (vervolg)opleiding wordt niet als probleem ervaren, omdat de jongeren gericht zijn op de RMS-strijd en niet op een toekomst in Nederland. Net als bij de arbeidsmarktpositie doet het gebrek aan opleiding zich pas voelen als eind jaren zeventig een heroriëntatie op de positie in Nederland plaatsvindt. Vanaf dat moment, als het RMS-ideaal dus lager op de publieke Molukse agenda komt te staan, zien we een toename van het aantal Molukse jongeren dat in het kader van tweede-kansonderwijs alsnog probeert een HBO-opleiding te volgen.

De slechte maatschappelijke positie van Molukse jongeren in de jaren zestig en zeventig en hun deelname aan de RMS-beweging, is voor andere auteurs een reden de politieke oriëntatie onder jongeren in verband te brengen met statusdeprivatie-theorieën. In tegenstelling tot de statusdeprivatie-benadering, waarin politieke oriëntatie verklaard

wordt vanuit een slechte maatschappelijke positie, is de relatie tussen beide beter te begrijpen als een versterkende samenhang. De jongeren zijn niet gericht op een positie in de Nederlandse samenleving maar op een toekomst op de Molukken, waardoor hun achterstand op het terrein van onderwijs en arbeid niet als probleem wordt gedefinieerd.

Sociale problematiek

Aan het einde van de jaren zeventig wordt duidelijk dat de Molukse gemeenschap in toenemende mate wordt geconfronteerd met sociale problemen die de groepscohesie dreigen te ondergraven. Het gaat daarbij om de eerder genoemde werkloosheidsproblematiek, maar ook om problemen als harddruggebruik, drankmisbruik en gokverslaving. Met name het harddruggebruik heeft onder Molukse jongeren ernstige vormen aangenomen.

Onderkenning van deze sociale problematiek stimuleert de heroriëntatie van Molukkers op hun positie en toekomst in Nederland; Molukkers worden als het ware gedwongen ook naar hun positie in Nederland te kijken. In die zin draagt het ook bij aan een verdere verdringing van het RMS-ideaal, of de RMS-strijd, van de publieke Molukse agenda. Het op normalisatie van de relaties gerichte overheidsbeleid loopt dit keer synchroon, en sorteert in deze periode geen averechtse effecten. Met het subsidiëren van categoriale welzijnsinstellingen, vanaf de tweede helft van de jaren zeventig, honoreert de overheid de oriëntatie op het welzijn van Molukkers in Nederland. Nieuwe categoriale voorzieningen voor Molukkers worden, op een enkele na, ook niet meer gebruikt voor politieke mobilisatie voor het RMS-ideaal. Zij versterken de oriëntatie van Molukkers op hun positie in Nederland en creëren tegelijkertijd voorwaarden voor een nieuwe relatie met de Nederlandse overheid, waarin het Moluks nationalisme geen zichtbare rol meer speelt. Mede dankzij de gewijzigde relatie tussen de Nederlandse overheid en Molukkers, kan de historische overeenkomst van 1986 tot stand komen.

De internationale politieke situatie

Het belang van de internationale arena als factor in de ontwikkeling van het Moluks nationalisme is in feite al aangegeven in de tekst van de RMS-proclamatie. De nadruk op de legalistische dimensie van de proclamatie is wat dat betreft een toonzetting.

Kijkend naar de relatie tussen het Molukse nationalisme en de internationale politieke arena, kunnen twee niveaus worden onder-

scheiden: bilaterale contacten met andere landen en contacten met supranationale organisaties, zoals de Verenigde Naties (VN).

Na de RMS-proclamatie zendt de RMS-regering delegaties uit om de RMS in het buitenland te vertegenwoordigen. Ook vanuit Nederland richten men zich op de internationale politieke arena. In 1951 gaat Vigeleyn Nikijuluw naar de Verenigde Staten om de zaak van de RMS bij de VN aanhangig te maken, en ook Manusama probeert na zijn aankomst in Nederland zo snel mogelijk zelf een bezoek te brengen aan de VN. Dankzij internationale contacten die de Moluks Evangelische Kerk (de GIM) inmiddels heeft opgebouwd, bezoekt Manusama in de loop van de jaren vijftig enkele landen om te pleiten voor de RMS-zaak. Geheel zonder resultaat lijken die contacten in de jaren vijftig niet, althans in de ogen van de Politieke Vertegenwoordiging. Deze gaat begin jaren zestig immers vol optimisme over tot het organiseren van diplomatiecursussen, omdat zij op dat moment verwacht dat op korte termijn behoefte zal zijn aan een sterk lobby-apparaat.

Het zit het Moluks nationalisme in deze periode niet mee. Er zijn weliswaar landen die bereid zijn Molukse delegaties te ontvangen, maar er zijn weinig landen die zich werkelijk willen inzetten voor de RMS-zaak. Op zich lijkt dit verwonderlijk, omdat de RMS-beweging zich in de jaren vijftig uitdrukkelijk als anticommunistisch profileert, hetgeen haar in die tijd (Koude Oorlog en een steeds verder naar links opschuivend Indonesië) bondgenoten zou hebben kunnen opleveren. Pleitbezorgers van het RMS-ideaal hebben wel gewezen op de strategische ligging van de Molukken in Zuidoost-Azië, en er zijn zelfs suggesties gedaan om Australië en Amerika legerbases op de Molukken in het vooruitzicht te stellen zodra de Molukken weer onafhankelijk zouden worden. Een belangrijke inhoudelijke reden waarom de RMS-beweging niet van deze situatie heeft kunnen profiteren, is dat de westerse mogendheden er alles aan gelegen is geweest te voorkomen dat Indonesië volledig in de invloedssfeer van de Sovjet-Unie of China terecht zou komen. Steun aan de RMS-beweging, die door de Indonesische regering als een rebellie wordt gezien, zou vanuit die gedachtengang een averechts effect hebben.

Daar komt bij dat de 'dekolonisatiegolf' in de jaren vijftig nog maar pas op gang is gekomen. De internationale publieke opinie staat dan nog niet open voor het zelfbeschikkingsrecht van kleinere volkeren. Begin jaren zeventig, als de RMS-jongeren van de Pemuda Masyarakat in contact komen met de World Federation of United Nations Associations (WFUNA), lijken er even perspectieven te ontstaan voor het internationaal aanhangig maken van het RMS-ideaal.

Dit blijft echter zonder resultaat. De enige keer dat enigszins van een succes op internationaal niveau gesproken kan worden, is wanneer Benin de regering van Tamaela erkent. In hoeverre het een werkelijke erkenning van de RMS betreft is niet duidelijk, feit is dat Benin Tamaela in staat stelt zijn hoofdkwartier in het Afrikaanse land te vestigen.

De internationale politieke arena biedt dus in eerste instantie weinig mogelijkheden het RMS-ideaal naar voren te brengen. Dit verandert pas in de jaren tachtig en negentig als een sterke, mondiale beweging van kleine en inheemse volkeren ontstaat die ook gehoor krijgt bij internationale organisaties en onafhankelijke staten. De inmiddels versplinterde Molukse beweging maakt gebruik van die nieuwe mogelijkheden door zich te presenteren bij werkgroepen van de VN, dan wel door zich aan te sluiten bij de, begin jaren negentig opgerichte, Unrepresented Nations and Peoples Organization (UNPO). Het RMS-ideaal is dan echter al dermate laag op de publieke Molukse agenda komen te staan, dat deze nieuwe mogelijkheden in de internationale gelegenheidsstructuur geen aanleiding zijn voor een heropleving van een brede RMS-beweging.

De oriëntatie op de internationale politieke arena, en in zekere zin de noodzaak voor het Moluks nationalisme om zich daarop te richten, heeft twee effecten op de ontwikkeling van de RMS-beweging. Ten eerste werkt zij in zekere zin verlamdend. Het gebrek aan perspectieven op internationaal niveau om het RMS-ideaal aanhangig te maken, vormt geen stimulans voor de RMS-beweging. Ten tweede werkt het concurrentie in de hand. Vanaf het moment dat er een, betwistbare, RMS-regering in ballingschap komt, ontstaan verschillende nieuwe RMS-organisaties (al dan niet met een eigen regering) die zich richten op de internationale lobby. Telkens is daarbij de kritiek op de regering van Manusama dat deze zich niet bekommert om de internationale lobby. Een kritiek die niet terecht is, omdat de RMS-beweging onder leiding van Manusama zich wel degelijk richt op internationale contacten. Deze heeft echter al begrepen dat de mogelijkheden om het RMS-ideaal internationaal erkend te krijgen zeer beperkt zijn. Een van de eersten die op deze wijze met Manusama concurreren, is Tamaela. Omdat Tamaela in wezen geen ander doel voor ogen staat dan Manusama, heb ik de felle strijd die tussen zijn aanhang en die van Manusama ontstaan is, betiteld als een broederstrijd.

Op nog een andere wijze zorgt de oriëntatie op de internationale politieke arena voor kritiek binnen de Moluks nationalistische beweging in Nederland. Deze is echter, in tegenstelling tot de hierboven genoemde kritiek, wel ideologisch van aard. In de jaren zeventig zijn

de radicaliserende jongeren zich gaan vereenzelvigen met verschillende bevrijdingsbewegingen ter linkerzijde. Dit is mogelijk omdat zij de geschiedenis van Molukkers hebben geherinterpreteerd, waarbij zij hun ouders een slachtofferrol in de koloniale verdeel- en heerspolitiek hebben toebedeeld. Identificatie met een anti-imperialistische strijd komt daarmee binnen handbereik. Dit wijkt wezenlijk af van de conservatieve en anticommunistische inslag van de oorspronkelijke RMS-beweging en de RMS-top op dat moment, zoals duidelijk wordt uit de terughoudendheid van Manusama in het leggen van contacten met Vietnam en Libië. Deze tegenstelling in ideologische vertaling van het RMS-ideaal draagt, naast een generatiekloof, bij aan de verwijdering tussen de radicaliserende jongeren en de RMS-leiders.

De Molukse gemeenschap in Nederland

De interne ontwikkelingen zijn met name van belang omdat deze licht werpen op de mobilisatiekracht van een beweging.

Hechter wijst er in zijn *rational choice theory* op dat bewegingen er belang bij hebben te voorkomen dat mensen profiteren van het succes van een beweging zonder daaraan deel te nemen, het zogenaamde *free-riding*. De sterke sociale controle door belangenorganisaties, via kampraden, kan tot op grote hoogte worden geïnterpreteerd als een poging om *free-riding* tegen te gaan, met het oog op zowel een eventuele realisering van het RMS-ideaal als op successen in de belangenbehartiging vis-à-vis de Nederlandse overheid. Ook van de meeste belangenorganisaties die niet achter het RMS-ideaal staan, gaat een sterke sociale controle uit.

De sociale controle kan echter niet alleen als een strategie tegen *free-riding* worden verklaard. Zij heeft ook te maken met de versterking van de machtspositie van de belangenorganisaties binnen de eigen gemeenschap en tegenover de Nederlandse overheid. Dat de CRAMS in 1951 erop tegen is dat Zuidoostmolukkers zich als aparte etnische groep binnen de Molukse bevolkingsgroep zouden profileren, heb ik in verband gebracht met de versterking van de machtspositie van de CRAMS. De protesten van de KRPPPT tegen deelname van Zuidoostmolukkers binnen de Badan Perwakilan kunnen eveneens op dezelfde wijze worden begrepen.

De kracht en effectiviteit van de sociale controle binnen de Molukse gemeenschap zijn vanaf het begin, zij het onbedoeld, versterkt door het overheidsbeleid, niet alleen met het scheiden van de aanhang van rivaliserende belangenorganisaties in aparte kampen (en later woonwijken), maar ook met het toekennen van een intermediaire rol aan

belangenorganisaties. De enige mogelijkheid om onder de sociale druk van een belangenorganisatie uit te komen is, zeker in de eerste tien jaar, een eigen organisatie op te zetten of overplaatsing naar een eigen kamp te vragen. Overigens is het, ter nuancering, belangrijk te beseffen dat de kampen en woonwijken het karakter hebben van kleine dorpen, hetgeen op zich al een mate van sociale controle met zich meebrengt. Ook dit is een onbedoeld effect van de wijze van huisvesten.

Wat de invloed van de sociale controle op de grootte van de RMS-aanhang is geweest, laat zich achteraf moeilijk meten. Duidelijk is evenwel dat zeker in tijden dat kwesties over het RMS-ideaal actueel zijn, de sociale controle sterker is en het voor individuele Molukkers moeilijk is zich aan de dominante beweging te onttrekken. Een vermindering van de sociale controle binnen de Molukse gemeenschap zien we pas aan het einde van de jaren zeventig. In combinatie met een heroriëntatie op hun positie in de Nederlandse samenleving, noemen Molukse jongeren die in die periode uit de wijken wegtrekken sociale controle als één van de redenen voor hun vertrek.

Sociale controle is een negatieve sanctie van mobilisatie. Het kan alleen bestaan als er tevens positieve mechanismen voor mobilisatie zijn. Om een aanhang voor een beweging te kunnen mobiliseren, moet men over netwerken beschikken. Als de Molukkers in Nederland in de kampen gehuisvest worden, ontstaan verschillende netwerken gebaseerd op traditionele verbanden, maar ook moderne netwerken. De traditionele netwerken – zoals familie, dorps- en *pela*-banden – blijken slechts in beperkte mate bruikbaar als mobilisatiekanaal voor of tegen het RMS-ideaal of voor het opzetten van een nieuwe belangenorganisatie. De dorpsverenigingen, de *kumpulan*, blijven zelfs buiten de politieke conflicten. De traditionele netwerken hebben een ambivalente functie. Aan de ene kant fungeren zij als 'eerste visvijvers' voor aanhang, aan de andere kant bevorderen zij de cohesie binnen de groep op basis van andere dan politieke sentimenten. Slechts in enkele gevallen wordt het aanspreken van traditionele netwerken systematisch ter hand genomen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de tegenregering van Tamaela. Deze heeft zijn succes echter meer te danken aan zijn charisma en schijnbaar nieuwe belofte, dan aan het mobiliseren van traditionele netwerken. Succesvoller in dit opzicht zijn enkele belangenorganisaties die zich van het RMS-ideaal afkeren: de Cerameze Gerakan Nusa Ina en de Zuidoostmolukse KRPPPT. Een cruciaal verschil tussen deze organisaties en de tegenbeweging van Tamaela, is dat deze laatste zijn conflict met Manusama

niet in etnische termen of eilandbelangen kan vertalen. De Gerakan Nusa Ina en de KRPPPT kunnen dat wel.

Voor de mobilisatie van een RMS-achterban zijn andere netwerken van groter belang. De kerken, met name de grootste (GIM en GPMB) en daaraan gelieerde organisaties, spelen een eigen rol in de mobilisatie van de RMS-achterban. De kerken doen dat door in de diensten aandacht te besteden aan het RMS-ideaal en de strijd op de Molukken. Zij steunen op deze wijze de RMS-beweging met het leveren van een bijdrage aan het levend houden van het RMS-ideaal en het geven van een religieuze legitimering voor de wereldlijke RMS-beweging. Binnen kerkelijke organisaties wordt het RMS-ideaal in stand gehouden, in het bijzonder bij de kerkelijke jongerenorganisatie van de GIM, de PPKM.

De belangenorganisaties vormen evenwel de belangrijkste netwerken voor mobilisatie. Het zijn deze organisaties die de sterkste machtsposities hebben en over uitgebreide mobilisatiekanalen beschikken. Naast eerder genoemde factoren, zoals de sanctionering van hun machtspositie door het overheidsbeleid, is het vooral de verstrengeling van belangenbehartiging en het RMS-ideaal die de belangenorganisaties tot de meest effectieve mobilisatiekanalen maken.

Eén van de interne ontwikkelingen die het Moluks nationalisme bij uitstek hebben beïnvloed, is de komst van de tweede generatie in de politieke arena. Onder andere door gebruik te maken van nieuwe voorzieningen binnen de Molukse wijkgemeenschappen – de stichtingen voor de samenlevingsopbouw – mobiliseren zij elkaar vanaf het einde van de jaren zestig, dwars door alle tegenstellingen heen die dan binnen de Molukse gemeenschap bestaan. Over factoren die in deze mobilisatie onder jongeren een rol spelen, zoals een andere ideologische vertaling van het RMS-ideaal en de karakterverschuiving van steun-nationalisme naar expatria-nationalisme, is hierboven al voldoende gezegd. De kracht van de opkomende jongerenbeweging is zo sterk dat jongerenleiders, die posities bekleden binnen de gematigdere gevestigde RMS-beweging, in de radicalisering meegaan.

Epiloog: de toekomst van het Moluks nationalisme in Nederland

De ontwikkeling van het Moluks nationalisme in Nederland wordt gekenmerkt door veranderingen in karakter en betekenis. Als we in het midden van de jaren negentig de balans opmaken, kunnen we een grove driedeling maken.

Ten eerste is er een kleine, selecte groep Molukkers die vasthoudt aan het RMS-ideaal in de betekenis dat de ooit geproclameerde RMS in ere moet worden hersteld. Voor een iets grotere, tweede, groep is het RMS-ideaal een zaakwaarnemers-nationalisme voor het Molukse volk op de Molukken. Zij grijpen alle legale middelen aan voor het verwezenlijken van zelfbeschikking voor de Molukkers daar: via supranationale organisaties, internationale lobby-netwerken en bilaterale contacten met uiteenlopende landen. En ten derde de (grootste) stroming, waarvoor 'RMS' vooral betekenis heeft als verwijzing naar de geschiedenis van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland en haar relatie met de Molukken. 'RMS' staat daarbij ook voor een vorm van nationalisme.

De invulling die in de jaren negentig aan het Moluks nationalisme wordt gegeven, verschilt sterk van het Moluks nationalisme uit de jaren vijftig. Alleen al omdat het huidige Moluks nationalisme goed te combineren is met een toekomst in Nederland. Bovendien blijkt de mate waarin het nationalisme het leven van Molukkers beïnvloedt, vergeleken met de jaren zeventig en daarvoor, steeds minder te zijn geworden. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze tendens zich in de toekomst zal voortzetten. Tenminste, als zich geen ontwikkelingen voordoen – misschien al wel hebben voorgedaan zoals aanstonds zal blijken – die een nieuwe impuls geven aan het Moluks nationalisme. De opleving van nationalistische ressentimenten in de voormalige Sovjet-Unie en Joegoslavië in het begin van de jaren negentig, vormen wat dat betreft voldoende reden voorzichtig te zijn in het voorspellen van de toekomst van nationalistische bewegingen.

Als we even vasthouden aan de eerder gehanteerde contexten, zijn er enkele ontwikkelingen mogelijk die kunnen resulteren in een opleving van het Moluks nationalisme in Nederland. Van ontwikkelingen in de internationale politieke arena is het minste te verwachten. Eventuele nieuwe perspectieven op internationaal niveau zullen vooral die Molukkers inspireren die betrokken zijn bij het zaakwaarnemers-nationalisme. Er zijn weinig tot geen voorwaarden te bedenken waaronder nieuwe internationale perspectieven het Moluks nationalisme in Nederland zullen stimuleren.

Anders ligt dat voor de ontwikkelingen binnen de Molukse gemeenschap zelf en in haar positie in de Nederlandse samenleving. Tijdens het schrijven van deze studie stonden de RMS en Molukkers meerdere malen opnieuw in de belangstelling. Eind 1994 verschijnt een artikel in *Vrij Nederland* waarin wordt gesproken over een nieuwe generatie radicale Molukse jongeren (Kleijwegt 1994). Op 25

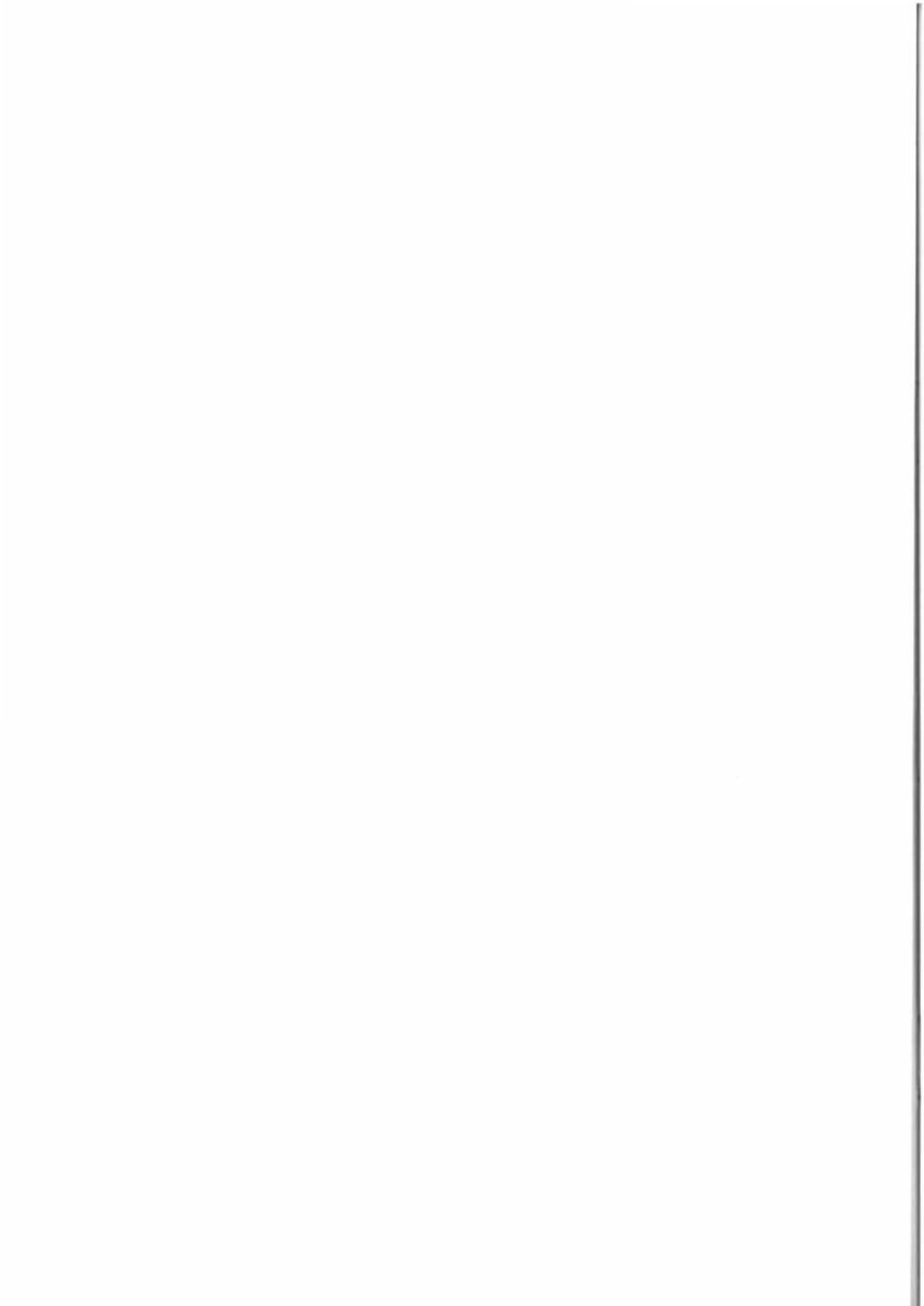
april 1995 ontstaan er tijdens het 45-jarig jubileum van de RMS-proclamatie weer rellen in Den Haag. En in de loop van 1995 worden in verschillende Molukse wijken bijeenkomsten georganiseerd rond de 'RMS', die massaal door Molukse jongeren worden bezocht. In de media die aandacht aan deze ontwikkelingen besteden, wordt gesuggereerd dat onder Molukse jongeren een hernieuwde aandacht is voor het RMS-ideaal en dat zij opnieuw militant worden. Hun aandacht voor het RMS-ideaal en de -geschiedenis lijkt vooralsnog in sterke mate samen te hangen met hun positiebepaling als lid van een etnische groep in Nederland. Een twintigjarige jongere verwoordt dit in een VPRO-documentaire (Oosten 1995) kernachtig. Volgens hem gelooft ook de derde generatie in het RMS-ideaal. Er komt echter een aspect bij: dat Molukkers in Nederland een plaats als allochtoon krijgen toebedeeld, vergelijkbaar met Turken, Surinamers en Antillianen. Vanuit de ervaring dat zij anders zijn en een andere achtergrond hebben, grijpen de jongeren, volgens hem, terug op de 'RMS'. Dat de nieuwe aandacht voor het RMS-ideaal begrepen moet worden binnen de context van de positie van Molukkers in Nederland, betekent overigens niet dat er geen sprake is van nationalisme. De jongeren identificeren zich wel degelijk ook met de politieke betekenis van het RMS-ideaal. In welke richting de jongeren gaan, is afhankelijk van de manier waarop er zowel vanuit de Molukse gemeenschap als vanuit de Nederlandse samenleving gereageerd wordt op deze hernieuwde aandacht. Ook speelt een rol in welke mate de jongeren serieus worden genomen in hun beleving van het RMS-ideaal en zij de mogelijkheid houden om zich 'Molukker in Nederland' te voelen.

Ontwikkelingen op de Molukken, ten slotte, zullen de grootste invloed hebben op een nieuw Moluks nationalisme in Nederland: omdat 'RMS' ook een solidaire relatie met de Molukken symboliseert en de referentie aan 'RMS' betrekking heeft op een claim op zelfbeschikking. Als op de Molukken een verzetsbeweging ontstaat of als de huidige Indonesische eenheidsstaat onder druk komt te staan, zal vanuit Nederland een Molukse wens voor zelfbeschikking gesteund worden. Via de zaakwaarnemers zal een dergelijke beweging een brede steun in Nederland krijgen en de Nederlandse regering zal dan op haar 'vermeende' verantwoordelijkheden worden gewezen. De manier waarop dan acties ondernomen worden, zal afhankelijk zijn van de maatschappelijke positie die Molukkers op dat moment in Nederland innemen en de mate waarin nationalistische gevoelens van Molukkers van Nederlandse zijde serieus worden genomen.

Voor de Molukkers in Nederland heeft de RMS vanaf 1950 niet alleen de betekenis van een politiek ideaal, maar ook van een etnisch

---

symbool. In de loop der tijd is de symbolische dimensie weliswaar belangrijker geworden, maar de politieke is gebleven. Deze dubbele betekenis 'van ideaal tot symbool', zal ook voor de komende generaties Molukkers blijven gelden.

Noten

Noten hoofdstuk 1

1. In de koloniale tijd werden Molukkers Ambonezen genoemd, daarmee verwijzend naar de residentie Ambon. In Nederland is de term Ambonezen ook nog lange tijd gebruikt. Later is dit Zuidmolukkers geworden, hetgeen een politieke associatie heeft met de Republiek der Zuid-Molukken, en weer later Molukkers. Om verwarring te voorkomen, hanteer ik in deze studie de meest neutrale benaming van dit moment: Molukkers.
2. Zie mijn voorwoord bij de publikatie van Wittermans' dissertatie in 1991. Ofschoon de dissertatie pas in 1991 is uitgegeven, is een deel van zijn onderzoeksresultaten daarvoor al in artikelen verschenen (Wittermans 1955a, 1955b en 1970 en Wittermans & Gist 1961 en 1962).
3. Overigens was ik in 1977, op de echtgenote van één van de andere leden na, de enige Nederlander in dit gezelschap.
4. Wat betreft de spelling van Maleise of Indonesische woorden volg ik de moderne Indonesische spelling. In citaten en bij namen van organisaties volg ik uiteraard de gebruikte spelling.
5. De titel van dit programma, uitgevoerd onder auspiciën van de Werkgemeenschap Sociaal-Culturele Studies van Etnische Minderheden (WEM), luidt voluit: 'De interrelatie van etnisch-culturele en sociaal-economische positie'. Het programma wordt uitgevoerd door de Rijksuniversiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam.
6. Bij de geraadpleegde bronnen worden alleen de archieven genoemd waarnaar in deze studie wordt gerefereerd. De keuze voor het betrekken van de twee laatstgenoemde archieven is willekeurig geweest. Ik ben op beide archieven toevallig gestuit tijdens vakanties. 'Bronbeek' heb ik met name bestudeerd om meer inzicht te krijgen in de geschiedenis van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), 'Steenwijkerwold' omdat daar, zoals even-

wel in zoveel andere Nederlandse gemeenten, een Moluks woonoord gevestigd is geweest.

Noten hoofdstuk 2

1. Presentatie Connor op de tweede conferentie van de International Society for the Study of European Ideas, 3-8 september 1990 te Leuven.
2. Er zijn meer van dit soort voorbeelden te geven. Het is dan ook niet vreemd dat nationalisme in de jaren vijftig ook wel wordt gezien als een uiting van antikolonialisme of een antiwesterse houding. Zie ook Wittermans 1991: 69.
3. Zie bijvoorbeeld Van Goor 1986 en 1987.
4. Vergelijk Anderson 1991.
5. Sommige auteurs stellen voor groepen die een eigen staat (of gedeeltelijke autonomie) wensen een 'nationaliteit' te noemen en natie te reserveren voor 'nationaliteiten' die hun wens verwezenlijkt hebben (Worsley 1984: 247). Deze verfijning kan voor bepaalde studies relevant zijn, maar lijkt mij over het algemeen slechts voor meer verwarring te zorgen. Anderen rekken de term natie daarentegen op. Zo wil Van Doorn de term natie gebruiken voor etnische gemeenschappen die gemobiliseerd worden voor politieke doeleinden, variërend van politieke autonomie tot beheer over een deel van de openbare voorzieningen in verband met de handhaving van hun taal en cultuur (Van Doorn 1985: 72). Dit gaat mij te ver: de kern van het politieke principe, wens tot zelfbestuur, wordt zo te zeer uitgebreid.
6. Hiermee is overigens niet per se gezegd dat binnen die Molukse bevolkingsgroep geen verder etnisch onderscheid gemaakt kan worden.
7. Er dringt zich hier een vergelijking op met de staat Israël. Na de stichting van een joodse staat in 1947, zijn niet alle joden naar Israël gemigreerd. De joodse lobby in het buitenland is later een belangrijke steun voor Israël gebleken, niet alleen in financieel maar

- ook in politiek opzicht. De niet naar Israël gemigreerde joden zijn niet altijd minder nationalistisch dan de joden die wel naar Israël zijn vertrokken.
8. In de literatuur worden ook andere tegenstellingen gebruikt voor deze perspectieven. Bijvoorbeeld: cultureel-instrumenteel en ascriptief-descriptief. Het gaat niet zozeer om twee verschillende theorieën, maar combinaties van verwante theorieën en conceptuele raamwerken. Vandaar dat ik spreek over perspectieven. Zie ook: Eriksen 1993, Meadwell 1989, See 1986 en Vermeulen 1984.
  9. Zie Van Noort 1988 en Rademaker 1987.

Noten hoofdstuk 3

1. Ik behandel het dekolonisatieproces hier in vogelvlucht. Over de dekolonisatie van Indonesië is vrij veel literatuur verschenen. Zie onder anderen: Chauvel 1990, Drooglever 1992, Gerbrandy 1951, De Jong 1988, Kahin 1970 en Pluvier 1953 en 1978.
2. De Engelsen geven prioriteit aan bescherming van ex-geïnterneerden, omdat deze door nationalistische jongeren worden aangevallen.
3. Sjahrir is op dat moment premier van de regering van de Republiek Indonesië, Van Mook luitenant-gouverneur-generaal, de vertegenwoordiger van het Nederlandse gezag in Nederlands-Indië.
4. Uit Nederland komen in eerste instantie beroepsmilitairen en oorlogsvrijwilligers – jongens die zich hebben gemeld om Nederlands-Indië van de Japanners te bevrijden. Later worden ook dienstplichtigen naar Indonesië gestuurd. Zie voor de heropbouw van het KNIL: Heshusius 1990; zie over de eerste troepen vanuit Nederland: Van Sprang 1949.
5. De Jong (1988: 402) schrijft over de eerste actie dat deze tot doel heeft gehad 'Nederland financieel-economisch ruimte te verschaffen en daarmee de Nederlandse aanwezigheid te continueren'.
6. Ongeveer de helft van de Molukkers is christen. Zie ook Chauvel 1980.
7. Zie ook Chauvel 1990: 58-62, Drooglever 1992: 85 en Habiboe 1992.
8. Ambon is één van de plaatsen waar eind 1946 nieuwe KNIL-bataljons zijn opgericht.
9. Westerling is voormalig commandant van het Korps Speciale Troepen (KST), waar ook de ex-commando's deel van hebben uitgemaakt. De KST is onder meer verantwoordelijk voor het bloedig neerslaan van het Indonesische nationalistische verzet op Celebes (het huidige Sulawesi) in 1946/1947 (zie ook IJzereef 1984 en Lapré 1989).
10. Zie ook Chauvel 1990: hoofdstuk 16 en 17 en Van der Meulen 1981: 12-27.
11. De gegevens over de aantallen KNIL-militairen zijn afkomstig uit de Codetelegrammen van de Nederlandse Hoge Commissaris te Jakarta aan het MINUOR. ARA: Geheim archief Ministerie van Koloniën 1901-1958, toegangsnummer 2.10.36. Dossier G 41930 map 2.
De speciale politie is opgezet in september 1949. De circa 600-700 rekruten die op dat moment in Makassar in opleiding zijn, komen uit alle delen van Oost-Indonesië.
12. Zie voor het ontstaan van de RMS onder anderen: Bung Penonton 1977, Decker 1957, Drooglever 1992, Van Kaam 1977 en Van der Meulen 1981. Extra aandacht verdient Chauvel 1990. In zijn dissertatie behandelt deze historicus het ontstaan van de RMS tegen de achtergrond van sociaal-politieke veranderingen in de laat-koloniale samenleving.
13. De tekst luidt als volgt: 'PROCLAMATIE. Ter voldoening aan de waarachtige wil, eis en aandrang van de Vergadering der Zuid Molukken, proclameren wij hierbij de onafhankelijkheid de facto en de jure van de Zuid Molukken als een Republiek los van alle staatkundige betrekkingen met de Negara Oost-Indonesië en de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië op grond van het feit dat de Negara Indonesia Timur (Oost-Indonesië) niet in staat is tot handhaving van zijn positie als deelstaat in overeenstemming met de regelingen van de Den Pasar-conferentie, die nog wettig van kracht en ook in overeenstemming zijn met het Besluit van de Zuid-Molukkenraad van 11 Maart 1947, terwijl voorts de Regering van de Verenigde Staten van Indonesië heeft gehandeld strijdig met de besluiten der R.T.C. en haar eigen grondwet' (Manusama 1952: 54).
14. Zie voor een gedetailleerd verslag van de reacties het archiefonderzoek van Van der Meulen (1981: 45-75).
15. ARA: Geheim archief Ministerie van Koloniën 1901-1958, toegangsnummer 2.10.36. Dossier G 41930 map 2. Codetelegram PLV HC 2/463, d.d. 2/5/50.
16. Van der Meulen (1981: 62) meldt de tussenkomst van Manusama niet. In een interview vertelt Manusama dat hij het niet eens was met de afwijzende

- opstelling van de RMS-regering en hij er bij zijn mede-kabinetleden op aangedrongen heeft hun standpunt te herzien.
17. Op de Zuidoost-Molukken zijn geen RMS-troepen aanwezig. Hier treedt het Indonesische leger overigens wel gewelddadig op tegen de bevolking. Een Nederlandse geestelijke die in deze tijd op de Molukken heeft gewoond, verklaart deze excessen als een reactie op deelname van Molukse KNIL-militairen in acties in Atjeh (Noord-Sumatra). De Indonesische troepen die in eerste instantie de Zuidoostmolukse eilanden bezetten, zijn uit die regio afkomstig. Nadat deze troepen zijn vervangen, zijn de excessen opgehouden.
  18. Centraal Archiefdepot, Ministerie van Defensie (CAD-MVD). Hoofdkwartier van de Generale Staf van het leger in Indonesië (HKGS-NOI), 1945-1950, inv.nr. 78, bundelnummer 262. Overigens moet dit bronmateriaal met de nodige voorzichtigheid worden bekeken. De rapporten zijn opgemaakt door Nederlandse officieren en bevatten vooral hun oordeel. Feitelijke gegevens zullen corresponderen met de werkelijkheid. Zodra het echter op waardeoordelen aankomt, is de visie van een commandant in het spel.
  19. ARA: Geheim archief Ministerie van Koloniën 1901-1958, toegangsnummer 2.10.36. Dossier G 41930 map 2. Codetelegram HC aan MINUOR 88, d.d. 22/5/50.
  20. ARA: Geheim archief Ministerie van Koloniën 1901-1958, toegangsnummer 2.10.36. Dossier G 41930 map 2. Codetelegram HC aan MINUOR 404, d.d. 13/8/50.
  21. ARA: Geheim archief Ministerie van Koloniën 1901-1958, toegangsnummer 2.10.36. Dossier G 41930 map 2. Codetelegram G 442, d.d. 22/8/50.
  22. ARA: Geheim archief Ministerie van Koloniën 1901-1958, toegangsnummer 2.10.36. Dossier G 41930 map 2. Codetelegram HC aan MINUOR 404, d.d. 13/8/50.
  23. ARA: Geheim archief Ministerie van Koloniën 1901-1958, toegangsnummer 2.10.36. Dossier G 41930 map 2. Codetelegram HC aan MINUOR 422, d.d. 16/8/50.
  24. CAD-MVD. Afwikkelings Commando van het leger in Indonesië (ACI), 1950-1951, inv.nr. ZGZG2 dossier A, nr. 114.
  25. Pattimura is de strijdnaam van de Molukker Thomas Matulesia die in 1817 in opstand is gekomen tegen het Nederlandse koloniale gezag. Pattimura wordt zowel door RMS'ers als pro-Indonesiërs als verzetsheld geëerd.
  26. CAD-MVD. ACI, inv.nr. ZGZG2 dossier A, nr. 114.
  27. BiZa: DCM 31, doos 188 'Archiefonderzoek nopens de achtergrond van de komst van Molukkers naar Nederland II'.
  28. BiZa: DCM 31, doos 188 'Archiefonderzoek nopens de achtergrond van de komst van Molukkers naar Nederland II'. Verwijzing naar codetelegram Lampung 640 aan MINUOR 2-12-1950.
  29. Later, in maart 1951, komt kolonel Pruys op deze suggestie terug. Hij stelt dan voor Aponno naar Ambon te sturen om poolshoogte te nemen. De Indonesische bevelhebber laat echter weten dat Aponno direct zal worden gearresteerd. BiZa: DCM 31, doos 188 'Archiefonderzoek nopens de achtergrond van de komst van Molukkers naar Nederland II'.
  30. Na de Indonesische invasie op de Molukken is onder de Molukse ex-KNIL-militairen ook een anti-Nederlandse stemming ontstaan. CAD-MVD. ACI, inv.nr. ZGZG1 dossier B.
  31. BiZa: DCM 31, doos 188 'Archiefonderzoek nopens de achtergrond van de komst van Molukkers naar Nederland II'.
  32. CAD-MVD. Persoonlijk archief kolonel Pruys. Directeur van de demobilisatie der KL, 1949-1952 doos 3. Nota kolonel Pruys aan Minister van Oorlog 18-12-1950.
  33. Op 11 november 1950 dreigen drie hoge Nederlandse officieren in Indonesië zelfs met ontslag als niet kan worden gegarandeerd dat voldoende Nederlandse troepen in Indonesië blijven om de Molukkers ook na 1 januari 1951 te beschermen (Smeets 1991a: 8-9). Na deze ontslagdreiging worden generaal Toet en kolonel Pruys naar Indonesië gestuurd.
  34. Deze nieuwe mogelijkheid is al eerder ter sprake gebracht door Indonesië, Nederlandse diplomaten en militairen in Jakarta (Smeets 1991a: 13) en door de Coördinatie Commissie Gerechtvaardigden die zich in Nederland bezig heeft gehouden met repatriëring van Nederlanders en Indische-Nederlanders en zich ook over het Molukse vraagstuk heeft gebogen. ARA: Ministerie van Koloniën 1951: G 41930 map 14.
  35. Die ondersteuning betreft de stichting Door De Eeuwen Trouw, waarvan meerdere juristen en kamerleden

lid zijn. In een volgend hoofdstuk kom ik nog terug op deze stichting.

36. Met de transporten komen ook 67 Molukkers in dienst van de Koninklijke Marine naar Nederland.
37. Per bron kunnen de aantallen Molukse opvarenden verschillen. De hier gebruikte gegevens zijn gebaseerd op een totaalopgave van het aantal passagiers in 1951. CAD-MVD: ACI. ZGZG1, dossier 1c.
38. CAD-MVD. ACI, inv.nr. ZGZG2, dossier 1b, nr. AC-379, d.d. 20-02-1951.
39. Zelf ben ik in de archieven bij het ministerie van Defensie ook geen toestemming tegengekomen. Ik verwacht ook niet dit in de archieven terug te vinden is, anders zou de Nederlandse overheid nooit met zo veel stelligheid hebben kunnen concluderen dat de Molukkers zelf voor overkomst hebben gekozen.
40. Ik gebruik hier de term 'administratieve werkelijkheid' en niet 'feitelijke werkelijkheid', omdat wat schriftelijk is neergelegd niet per se overeen hoeft te komen met wat werkelijk heeft plaatsgevonden.
41. Ik zou hier aan moeten toevoegen: individuen van de eerste generatie. In het repatriëringsprogramma dat in de jaren zeventig wordt opgezet, is alleen financiële steun aan leden van de eerste generatie geregeld.
42. Alleen de Molukkers die in dienst zijn bij de Koninklijke Marine worden niet ontslagen.
43. BuZa 911.31 2405. De aangetroffen verslagen hebben betrekking op de schepen de 'Goya', de tweede reis van de 'Kota Inten', de 'Skaubryn', 'Roma' en 'Castel Bianco'.
44. BiZa: DCM 31, doos 188 'Archiefonderzoek nopens de achtergrond van de komst van Molukkers naar Nederland II'. Verwijzing naar codetelegram Lampung 640 aan MINUOR 2-12-1950.
45. Een beschrijving van deze Molukse militair wordt gegeven in Dames 1954.
46. Zie ook Steijnen 1994.
47. CAD-MVD. Persoonlijk archief kolonel Pruys. Directeur van de demobilisatie der KL, 1949-1952, doos 3. Nota kolonel Pruys aan Minister van Oorlog 18-12-1950.

Noten hoofdstuk 4

1. Meerdere studenten hebben daarvoor voldoende tijd omdat hun studie door de ontwikkelingen in Indonesië tijdelijk in problemen is geraakt. Met de opheffing van de deelstaten is voor sommigen een studiebeurs weggevallen. Het gaat hierbij om de zogenoemde 'Malino-beurs' die als stipendium is ingesteld na de oprichting van de eerste deelstaten tijdens de Malino-conferentie in 1947. Andere studenten komen in de problemen omdat hun ouders onder de omstandigheden geen geld kunnen overmaken.
2. Zie voor een overzicht van Nederlandse organisaties die zich in het begin van de jaren vijftig inzetten voor Molukkers: Manuhutu 1991: 86.
3. Dat de oprichting van DDET min of meer samenvalt met de RMS-proclamatie is toeval. DDET wil zich inzetten voor zelfbeschikkingsrecht van meerdere bevolkingsgroepen in het voormalig Nederlands-Indië. De RMS wordt daarbinnen een speerpunt (Bosscher & Waaldijk 1985: 119, 130).
4. Als de HAIN meer op de voorgrond treedt, ontstaat ook rivaliteit tussen DDET en HAIN. DDET meent dat het Nederlandse publiek verward kan raken als twee organisaties de landelijke steun voor de RMS op zich nemen. Zij eist van de HAIN dat deze zich minder profileert. In 1953 wordt het conflict bijgelegd (Bosscher & Waaldijk 1985: 130-132).
5. Het verwijt is terug te vinden in 'Vreemd archief WVC': A. de Man 'Belangenorganisaties' p. 7.
6. MaWe 1402.
7. De Molukkers zijn volgens de ronde-tafelovereenkomsten Indonesische staatsburgers. Zij worden echter in een tekst van de Verenigde Naties ook politieke vluchtelingen genoemd. Voor de Nederlandse overheid is het onduidelijk welke status voor haar het meest aantrekkelijk is. Een vluchtelingenstatus heeft als voordeel dat zij dan gedwongen kunnen worden zich aan regels te houden. Zij hebben dan echter ook makkelijker toegang tot internationale organisaties, waar zij kunnen klagen over Nederland en de betrekkingen met Indonesië in gevaar kunnen brengen (zie ook MaWe 1360 en Smeets 1991b).
8. Ik kom hier later in dit hoofdstuk uitvoeriger op terug. In 1954 is er niet zozeer sprake van de invoering als wel van de effectivering van de 60%-regeling omdat deze al langer van kracht is (Van Amersfoort

- 1971: 16). In 1954 gaat men er echter strenger de hand aan houden, onder andere omdat steeds meer Molukkers inkomen uit arbeid krijgen en de vakbonden klagen over oneerlijke concurrentie.
9. Zie voor beschrijvingen van het dagelijkse leven in de kampen: Roders 1954, Van der Staay 1958, Wittermans 1991 en Wittermans-Pino 1958.
  10. In 1953 stuurt het CAZ een circulaire aan lokale overheden over de afbakening van verantwoordelijkheden. Daarin wordt uitdrukkelijk gesteld dat het kamp geen openbaar terrein is en direct onder het CAZ valt. De burgemeester en politie mogen er niet optreden, alleen buiten het kamp (Archief Gemeente Steenwijkerwold, Dossier Ambonezen).
  11. Zie Wittermans (1991: 19) voor een diagram met Moluks en Nederlands personeel in het kamp Schattenberg.
  12. Zie voor een uitgebreide studie naar de ontwikkeling van Molukse kerken in Nederland het proefschrift van A. v.d. Hoek (1994).
  13. Dit is de jongerenorganisatie PPKM (*Pemuda Pemuda Kristen Maluku*, Christelijke Molukse jongeren). De vrouwenorganisatie is de PIKIM (*Perkumpulan Kaum Ibu Kristen Indjili Maluku*, Vereniging van alle Christelijk evangelische Molukse vrouwen). Beide organisaties hebben eerst een andere naam gehad, zie daarvoor: Redactieteam 1989: 101-105.
  14. De ICCC is een conservatieve tegenhanger van de Wereldraad van Kerken.
  15. Zie ook Roders 1954: 105, Van der Staay 1958: 25 en Wittermans-Pino 1958: 40.
  16. Dorpsverenigingen treft men aan onder de meeste Molukse gemeenschappen buiten de Molukken, ook in Indonesië. Volgens een respondent hebben enkele *kumpulan* van ex-KNIL-militairen al in Indonesië bestaan. Hoe structureel dit is geweest en of de *kumpulan* in Nederland daar voortzettingen van zijn, heb ik niet onderzocht.
  17. Het *pela*-verband kan worden opgevat als een vorm van *spiritual kinship*. Zie voor meer informatie hierover: Bartels 1977 en 1990, Strijbosch 1986 en 1988, Wittermans 1955b en 1991 (hoofdstuk 4). *Pela* is een term die gebruikt wordt door Middenmolukkers. Zuidoostmolukkers hebben een iets andere *adat*. Zij kennen echter ook dorpsrelaties, vergelijkbaar met het *pela*-verband (zie Renwarin 1986).
  18. Zie ook het vorige hoofdstuk, met name het citaat van kolonel Pruys. CAD-MVD: Persoonlijk archief kolonel Pruys, Directeur van de demobilisatie der KL, 1949-1952, doos 3. Nota kolonel Pruys aan Minister van Oorlog 18-12-1950.
  19. Ook nu nog, in de jaren negentig, wordt de RMS-vlag met militair ceremonieel gehesen, vaak ook door personen in uniform.
  20. De CRAMS baseert zich hierbij op Artikel 36 van de regeling-landstrijdkrachten van de ronde-tafelconferentie. In dat artikel is de belangenbehartiging van de militairen geregeld. De Nederlandse overheid meent evenwel dat de CRAMS geen aanspraak op Artikel 36 kan maken omdat ze pas na de opheffing van het KNIL is opgericht (brief Adviescommissie Ambonezen in Nederland aan minister MINUOR 2/11/1951: MaWe 1407).
  21. Zie MaWe 1407.
  22. Zie MaWe 1435.
  23. Verschillende stukken in het CAZ-archief (MaWe 1435) spreken over chantage en terreur. Tijdens interviews wordt dit door meerdere respondenten bevestigd.
  24. Zie MaWe 1435.
  25. 'Vreemd archief WVC': A. de Man 'Belangenorganisaties' p. 7.
  26. Zie MaWe 1407.
  27. Meerdere informanten spreken nog met verontwaardiging over dit incident, ook toenmalige tegenstanders van Nikijuluw. Hoewel over het incident wel wordt gesproken als 'de beroemde vechtpartij in Schattenberg', wordt er in literatuur zelden over geschreven. Naast Smeets (1985: 37) die het incident heeft opgenomen in een chronologie, besteden Pollmann en Seleky (1979: 141-143) er een heel hoofdstuk aan.
  28. Afschriften van correspondentie MaWe 1407.
  29. Ik behandel hier de belangrijkste afsplitsingen, waarvan het ledenaantal varieert van een paar honderd tot vijftienhonderd (inclusief kinderen).
  30. Zie voor de *adat* Renwarin 1983 en 1986 en het binnenkort te verschijnen proefschrift van Agnes Delvaux.
  31. Volgens Keieze informanten is de terminologiediscussie reeds voor de komst naar Nederland gevoerd. *Terselatan* zou zijn geïntroduceerd door een Zuidoostmolukse *radja*. Voor deze stelling heb ik geen verdere aanwijzingen gevonden.
  32. Zie MaWe 1407.
  33. Aan de oprichting van de KRPPPT gaan twee congressen in Pietersberg vooraf (29 november en 11 december

- 1951). Op 19 februari 1952 wordt in Echt de belangenvereniging *Persatuan Maluku Selatan* (Vereniging van Zuid-Molukken) opgericht. Kort daarop wordt de naam gewijzigd in KRPPPT. In de statuten van de KRPPPT wordt als oprichtingsdatum 1 februari 1952 genoemd ('Vreemd archief WVC': A. de Man 'Belangenorganisaties').
34. Ceram wordt beschouwd als het moeder-eiland van de Molukken. Rinsampessy (1992: 161) stelt dat de *Gerakan Nusa Ina* ook wel *Partai Pantja Sila* (naar de Indonesische staatsfilosofie *Panca Sila*) wordt genoemd. De laatste is echter de naam van een andere afsplitsing van de CRAMS, onder leiding van C. Tamaela. Deze afsplitsing heeft tijdelijk de naam CRAMS-Tamaela gedragen. Zo wordt zij ook in het rapport van Verwey-Jonker (1959) genoemd.
35. Ik ga hier uitvoeriger op in in de voorlaatste paragraaf van dit hoofdstuk, 'RMS-ideaal en ex-KNIL-rechten'.
36. In het CAZ-archief duikt de naam van Siwalette ook steeds op in verband met sociale onrust onder de bewoners van verschillende kampen (MaWe 1407).
37. Zie MaWe 1517 en 'Vreemd archief WVC': A. de Man: 'Belangenorganisaties' p. 19.
38. Zie MaWe 1438. In een later hoofdstuk kom ik hier uitgebreider op terug.
39. Schrijven aan de kampbeheerders op 15 oktober 1953 (MaWe 1407).
40. Het CAZ eist wel steeds meer bewijzen voor de beoordeling of er werkelijk sprake is van nieuwe organisaties; met name ledenlijsten worden gevraagd.
41. In 1954 moeten bijvoorbeeld vier gezinnen op last van het CAZ overgeplaatst worden naar een ander kamp. De gezinnen weigeren in eerste instantie, totdat zij van hun hoofdbestuur een bevestiging voor de overplaatsing krijgen (MaWe 1423).
42. Zij maken ongeveer 2% uit van de totale Molukse bevolkingsgroep.
43. Het CAZ laat zich in deze kwestie leiden door de Badan Perwakilan-kampraad van Schattenberg. Volgens deze raad heeft Tan een slechte invloed op de islamieten. Op expliciet verzoek van het CAZ gaat de inspecteur op zoek naar getuigen die belastende verklaringen tegen Tan kunnen afleggen, teneinde hem te kunnen overplaatsen naar een ander woonoord. Nadat de getuigen (met enige moeite) zijn gevonden, wordt Tan overgeplaatst (MaWe 1423).
44. Zie voor een uitgebreide analyse van deze ontwikkeling Wittermans 1991: III.
45. MaWe 1435. Over eerdere jaren heb ik geen ledenlijsten gevonden. Opvallend is dat in de ledenaantallen alle gezinsleden worden meegeteld. De organisaties die nog niet eerder zijn genoemd zijn: APKINDO (*Aliran Pulang Ke Indonesia*, stroming richting Indonesië), een afsplitsing van BPRMS, ISAMHATA (behalve in deze staat ben ik deze organisatie nergens tegengekomen; ik weet derhalve niets meer dan de naam), IAMUTTAIR (*Ikatan Anak Anak Maluku Utara Tadjuan Tanah Air*, Unie van Noordmolukkers naar het vaderland) een afsplitsing van de BPPPS (een organisatie waarin Zuidoost- en Noordmolukkers elkaar tijdelijk vinden), PPS (*Pulau Pulau Segenap*, Zuidelijkste eilanden) een afsplitsing van de KRPPPT.
46. Zie MaWe 1402.
47. Zie MaWe 1435.
48. Vigeleyn Nikijuluw is een voormalig officier van de Koninklijke Marine. Vóór de soevereiniteitsoverdracht is hij actief geweest in de Grote-Oost-Beweging (PTB).
49. Laatstgenoemde Nikijuluw is 'de' Nikijuluw van het Bureau Zuid-Molukken.
50. Of er een verband is tussen de opheffing van het spreekverbod en het visum, is niet duidelijk.
51. Op dat moment wordt in Nederland hevig verzet geboden tegen de invoering van de zelfzorgregeling (zie voorlaatste paragraaf). Met name de Partai Nasionalis Maluku Selatan (PNMS) richt zich met petitie tot de Verenigde Staten en de VN.
52. De Nederlandse ambassadeur in Amerika probeert de betreffende persoon ervan te overtuigen dat de Nederlandse overheid de Molukkers goed verzorgt. De Nederlandse overheid is beducht voor een negatieve imago in het buitenland (MaWe 1442).
53. 'Oproep voor diplomatieke dienst' Den Haag 26 oktober 1960. In: MHM/BPRMS 52.
54. Verschillende bescheiden in MHM/DDET: C-4/C-0030.
55. Dit recht ontlent de Molukse militairen aan de oorspronkelijke demobilisatiekeuze die zij in Indonesië hebben gemaakt: demobilisatie op de Molukken. Onder ex-KNIL-rechten valt ook het recht op pensioen of wachtgeld. Speerpunt in de discussies waar ik het hier over heb, is echter de verantwoordelijkheid van de Nederlandse overheid.
56. De boeren hebben meestal alleen contact met een voorman of -vrouw. Veenman (1990: 47) verklaart

- het werken in groepjes als uiting van groepsgebondenheid, maar volgens mij is daar ook een praktische reden voor. In de woonoorden kan men vakcursussen volgen. Voor aanwezigheid krijgt men een beloning; afwezigheid wordt bestraft (Wittermans 1991: 20-21). Door in groepjes bij boeren te gaan werken, kunnen cursisten makkelijker een dag niet gaan werken: de boer onderhoudt immers contact met de voorman of -vrouw.
57. In MaWe 'Vreemd archief WVC' heb ik loonstaten per rang gevonden. Daarbij is met potlood-aanteekeningen aangegeven welke rang in het bewakingscorps overeenkomt met welke rang in het leger. Tevens heb ik in dat archief inventarislijsten met voormalige rangen van Molukkers per kamp gevonden.
  58. Volgens Smeets (1991b: 30) heeft de CRAMS het idee bij voorbaat al verworpen. Dit wordt niet gesteund door de analyse van Wittermans (1991: 122), evenmin door interviews met voormalige CRAMS-leden. Zij vertellen dat hun leiders in eerste instantie sympathiek tegenover het idee hebben gestaan.
  59. In het BPRMS-archief (MHM/BPRMS 23/371) bevinden zich enkele dossiers met brieven van het CAZ waarin de opheffing van verschillende faciliteiten wordt gemeld, variërend van het stopzetten van vergoedingen voor familiebezoek in het ziekenhuis tot stopzetting van vrijstelling van luistergeld.
  60. In 1965 houdt deze regeling op en vallen Molukkers onder de Algemene Bijstandswet.
  61. Archief Steenwijkerwold, dossier Ambonezen.

Noten hoofdstuk 5

1. In 1962 komt een nieuwe groep Molukkers naar Nederland. Dit zijn Molukkers die in Nederlands Nieuw-Guinea hebben gewerkt en in 1962, als Nieuw-Guinea aan Indonesië wordt overgedragen, ervoor kiezen naar Nederland te gaan. In navolging van het nieuwe huisvestingsbeleid, worden deze 'Nieuw-Guineamolukkers' niet meer groepsgewijs gehuisvest. De meerderheid wordt daarbij verspreid over Nederland tussen de Nederlanders gehuisvest, slechts een klein aantal wordt, op eigen verzoek, gehuisvest in de Molukse woonconcentraties. Cijfers over deze groep zijn niet aanwezig. Het gaat vermoedelijk om honderd tot honderdvijftig gezinnen.
2. Zie ook hoofdstuk 4, pagina 80 e.v.
3. Deze suggestie is gedaan door Wairata, die met Polhaupessy de onderhandelingen heeft gevoerd. Wairata beweert dat op zijn teken een deel van de Badan Perwakilan zal opgaan in de *Partai Pacific*. Deze partij wordt éénmaal in het CAZ-archief genoemd als een weinig inhoudende opzet van Wairata (MaWe: 1515).
4. Druk op de Nederlandse regering is overigens niet de enige reden voor nationalisatie van buitenlandse bedrijven. Kort na de nationalisatie van Nederlandse bedrijven volgen Belgische, Engelse en Taiwanese bedrijven. De nationalisaties zijn onderdeel van de economische en buitenlandse politiek van Indonesië. Dat Nederlandse bedrijven als eerste worden genationaliseerd, heeft wel te maken met de kwestie Nieuw-Guinea.
5. In hoofdstuk 4 heb ik deze terugkeer-organisaties en hun motieven reeds uitvoerig beschreven. De belangrijkste organisaties zijn: Gerakan Nusa Ina (GNI), Partai Nasionalis Maluku Selatan (PNMS; Nationalistische Zuidmolukse Partij), Serikat Anak Anak Maluku Indonesia (SAAMI; Vereniging van Indonesische Molukkers) en Pulau Pulau Segenap (PPS; Meest zuidelijke eilanden). Zie ook het schema op bladzijde 84 van hoofdstuk 4.
6. Dit zijn onder meer de *Gaboengan Organisasi Suku Maluku* (GOSM; Federatie van Molukse organisaties) in 1956, en de *Badan Usaha So'al Kepulauan Ke Tanah Air R(epublik) I(ndonesia)* (BUSKARI; Organisatie voor de terugkeer naar het vaderland Republiek Indonesië) in 1961 (MaWe 1435, 1515 en 1616).
7. Zie MaWe 1515.
8. Zie MaWe 1407.
9. Deze vormen van fysieke bedreiging betreffen voornamelijk personen die zich publiekelijk voor repatriëring uitspreken. Diverse Molukkers die reeds in het begin van de jaren zestig van plan zijn te repatriëren maar dit niet aan de grote klok hangen, ondervinden weinig last van hun Molukse omgeving – die overigens wel van de plannen op de hoogte is.
10. Brief aan de minister van CRM van CAZ d.d. 9 december 1966 en d.d. 3 december 1968 in archief WVC: CRM 80-82 nr. 1221. Het ging daarbij om een kleine tweehonderd gezinnen en circa zestig alleenstaanden. Dat tussen 1964 en 1968 geen repatrianten vertrekken, kan te maken hebben met de bloedige machtswisseling die in die jaren in Indonesië plaatsvindt (zie daarover Pluvier 1978).

11. Hiermee is niet gezegd dat de overgang probleemloos verloopt. De problemen blijven evenwel meestal lokaal beperkt.
12. Een belangrijk deel van de feitelijke gegevens die ik hier gebruik is afkomstig uit MHM/BPRMS 378/9, map *Soal persatuan bangsa* (Kwestie eenwording volk).
13. De organisaties die hij benadert zijn: CRAMS-Wenno, CRAMS-Polhaupessy, Badan Perwakilan, Bond ex-KNIL, Partai Nasionalis Maluku Selatan (PNMS), *Partai Pembantu Perjuangan RMS* (PPPRMS; Partij ter ondersteuning van de RMS-strijd) en een groep 'partijlozen' onder de verzamelnaam Partij-loos. Metiary benadert geen terugkeer-organisaties.
14. Uitnodiging voor de eerste vergadering 6/08/62 MHM/BPRMS 378/9, map *Soal persatuan bangsa*. De letterlijke tekst luidt: 'Sedang perlu pula kita dibungkus oleh udara kehidupan bangsa dalam memperbintjangkan soal soal jang penting guna kesentosaan lahir bathin dari bangsa kita.'
15. Over Metiary doen verhalen de ronde waarin hem bovennatuurlijke krachten worden toegeschreven. Zo zou hij eens een brand hebben geblust door zijn toga op het vuur te gooien.
16. Behalve in correspondentie voorafgaande aan de vergadering van augustus 1962, heb ik nergens in archieven brieven van Metiary als politiek leider gevonden die hij ondertekend heeft met Ds. Metiary.
17. Notulen 25 augustus 1962 p. 8 MHM/BPRMS 378/9, map *Soal persatuan bangsa*. De letterlijke tekst luidt: 'Generasi baru harus memperoleh satu pusaka dari kita jang sungguh berharga, dan jang dapat generasi itu membanggakannya. Ingatlah bahwa generasi baru tidak berhak ex-KNIL.'
18. Vertrouwelijk schrijven van de Commissaris van Ambonezenzorg aan de Secretaris-Generaal Maatschappelijk Werk, Den Haag 22 mei 1963. CRM blok 70-79, nr. 910.
19. Volgens een opgave van het CAZ per 15-1-1964, zijn 14.530 van de geregistreerde 20.640 Molukkers pro-RMS, zijn 3.305 pro-Indonesisch en is de politieke oriëntatie van 2.789 'dubieus' (CRM, blok 70-79, nr. 909).
20. Inzet van de IGGI is met financiële injecties de Indonesische economie weer aantrekkelijk te maken voor westerse investeerders. Nederland blijft voorzitter van de IGGI, tot Indonesië in 1992 – uit protest tegen Nederlandse kritiek op mensenrechtenschendingen op Oost-Timor – een einde maakt aan de ontwikkelingssamenwerking tussen Nederland en Indonesië.
21. Geheime notitie van Luns aan de voorzitter Vaste Kamercommissie Buitenlandse Zaken betreffende gevangenneming dr. Chr.R.S. Soumokil, 20 mei 1964 (CRM, blok 60-69, nr. 909).
22. In een interview vertelt Manusama dat hij in eerste instantie niet dacht aan een regering met ministers, maar dat dit de uitdrukkelijke wens was van de personen die hij als adviseur had gevraagd.
23. Putusan 2 Kongres Badan Persatuan. Assen 28 juni 1966 (MHM/BPRMS 7).
24. Of de Politieke Vertegenwoordiging in Nederland regelmatig contact heeft gehad met de RMS-leiding op de Molukken en/of werkelijk sprake is geweest van een beleid waaraan de Molukse politieke leiders in Nederland zich hebben moeten houden, is voor het argument minder relevant.
25. Deze delegaties worden ook wel missies genoemd. De term missie kan echter voor verwarring zorgen, omdat Tamaela zijn beweging de 'missie' is gaan noemen. Ik gebruik daarom consequent delegatie voor de uit Ceram gezonden missies/delegaties en reserveer 'missie' voor de Tamaela-beweging.
26. Volgens tegenstanders van Manusama is de verdraging ontstaan omdat Manusama van verraad is beschuldigd. Personen die betrokken zijn geweest bij de betreffende delegatie, ontkennen dit gerucht.
27. Dit overzicht is gebaseerd op correspondentie met P. Tatipikalawan.
28. Tweede verslag gesprek DDET met missieleden (MHM/DDET C-4/C.0029).
29. Niet duidelijk is of Tamaela ook daadwerkelijk contact heeft gehad met landendelegaties in de VN. Sommige verslagen lijken daar op te wijzen, terwijl andere de indruk wekken dat hij niet verder is gekomen dan de pers-afdeling.
30. *Amanat (Statement) 1969 en Susunan utusan-2 jg sjah di luar negeri*. Eigen archief.
31. Geen van beiden heeft ooit de brieven openbaar gemaakt.
32. Notulen 25 augustus 1962 p. 8. MHM/BPRMS 378/9, map *Soal persatuan bangsa*.
33. Rapportage sociaal verzorgster Moordrecht, nr. 6701/1, d.d. 13-1-67 (CRM, blok 60-69, nr. 1513).
34. Rapportage sociaal verzorgster Moordrecht, nr. 6701/1, d.d. 13-1-67 (CRM, blok 60-69, nr. 1513).

35. Putusan 2 Kongres Badan Persatuan. Assen 28 juni 1966 (MHM/BPRMS 7).
36. 'Berita rapat pemuda(i) kami dengan werkomité pada tgl 11 februari di woonwijk Moordrecht.' Amsterdam 17 februari 1967 (MHM/BPRMS 7).
37. Brief Paais aan Badan Persatuan d.d. 27 november 1966 (MHM/BPRMS 7).
38. Rapportage sociaal verzorgster Moordrecht, nr. 6701/1, d.d. 13-1-67 (CRM, blok 60-69, nr. 1513).
39. Perscommuniqué 29 december 1966 (MHM/BPRMS 7).
40. Meerdere van deze pamfletten zijn gebundeld in: Wassenaar... 1978.
41. Het bezoek van Suharto vindt uiteindelijk plaats in januari 1971.
42. Verslag der Staten-Generaal (1971), zitting 1970-1971 stuk nr. 10977, verslag nr. 2.
43. Zie ook Buikhuizen & Timmermans 1971a.
44. Zie ook Buikhuizen & Timmermans 1971a en 1971b, De Jong 1971, Mariën 1971b en 1971c en Oen Kay Liat 1975.
4. Ondanks de geheimhouding (tot nu toe) is de globale strekking van het akkoord al snel publiek geheim. Zie voor meer informatie: Samenvatting van de bespreking op 20 november 1974 in De Witte Raaf te Noordwijkerhout, d.d. 26-11-74, CRM-archief blok 70-79 nr. 912.
5. Zie brief minister van Buitenlandse Zaken aan minister van CRM, d.d. 26 april 1967, archief CRM blok 70-79 nr. 909.
6. NV Nederlandse Spoorwegen: Kwartaalverslag Wangedrag Zuidmolukkers 3e kwartaal 1971, Utrecht 5 november 1971. MHM/BPRMS 52.
7. Pamflet actie 'Geef ons de vijf' 1971.
8. Zie brief 8 maart 1971, MHM/BPRMS 385. Owel is in de jaren vijftig via de Badan Perwakilan islamitische Molukkers behulpzaam geweest bij het verkrijgen van inreisvisa voor een pelgrimstocht naar Mekka (Van der Bergh 1994: 72).
9. Brief 2727/L130 en L 131, d.d. 8 juli 1971, MHM/BPRMS 52.
10. Verslag delegatie Genève 3 nov. 1971, MHM/BPRMS 385.
11. De UNASI kan alléén erkend worden als zij ook leden op de Molukken heeft.
12. Het oostelijk van India gelegen Bangla Desh wordt na de dekolonisatie van India deel van Pakistan dat westelijk van India ligt. In de oorlog tussen Bangla Desh en Pakistan wordt met name India opgezadeld met vluchtelingenstromen uit Bangla Desh. Een pleidooi voor zelfbeschikking voor Bangla Desh is in die tijd voor India, naast eventuele inhoudelijke argumenten, een pragmatische oplossing van het vluchtelingenprobleem. Mogelijk heeft Pandey gehoopt dat de zaak van de Molukkers de kwestie Bangla Desh zou versterken.

Noten hoofdstuk 6

1. Nota betreffende de ontwikkeling van het beleid ten aanzien van de Ambonezen. 21 november 1969. Archief WVC: CRM-rest nr. 3248. 'Integratie met behoud van identiteit' wordt in de jaren zeventig een gevleugelde uitdrukking onder Molukkers. Wat daarmee exact bedoeld wordt blijft evenwel onduidelijk. Eén van de ambtenaren die ik heb geïnterviewd, merkt op dat het een uit nood geboren formulering is die vervolgens een eigen leven is gaan leiden. Deze opmerking is begrijpelijk: in 1970 wil de Nederlandse overheid Molukkers stilaan laten integreren maar ze tegelijkertijd niet voor het hoofd stoten. Het is een formulering die eerder op politieke overwegingen is gebaseerd dan op inzicht in integratieprocessen (zie ook Wagenfeld 1971).
2. Nota betreffende de ontwikkeling van het beleid ten aanzien van de Ambonezen. 21 november 1969. p. 4. Archief WVC: CRM-rest nr. 3248.
3. Vertrouwelijk schrijven van de Nederlandse ambassadeur in Jakarta aan de minister van Buitenlandse Zaken, d.d. 28 januari 1972. Archief CRM blok 80-82, nr. 1221.
13. Owel heeft aandelen in de Femisbank gekocht en probeert via circulaire en informatie-avonden Molukkers in Nederland over te halen ook een aandeel in die bank te nemen. Een deel van de opbrengst zal ten goede komen aan de RMS-strijd. Het netwerk dat hij voor deze zaak opzet, is aanleiding voor het gerucht dat hij zich met kapitaalsmokkel inlaat.
14. Dat er desondanks sprake is van verschillende fronten hangt samen met de wisselende samenstelling van de actieve leden.
15. KEN-ml staat voor Kommunistische Eenheid Nederland-marxistisch-leninisten. Dit is een maoïstisch georiënteerde basisbeweging. De Rode Hulp is een groep die hoofdzakelijk in het zuiden van

- Nederland actief is. Zij staat hulp aan bevrijdingsbewegingen voor.
16. Ik baseer dit ook op gesprekken met Indonesische ballingen.
  17. Ik baseer mij hier op gesprekken met jongeren die zelf deel hebben uitgemaakt van de genoemde netwerken en bewegingen. Tevens heb ik gebruik kunnen maken van een uitgebreide verzameling kranteknipfels die één van de betrokkenen tussen 1973 en 1977 heeft aangelegd.
  18. Menadonees staat voor afkomstig van Manado op Sulawesi (het vroegere Celebes).
  19. Het zijn dus niet 'gewone Zuidmolukse jongeren' die overgaan tot de kapingen, zoals Knot (1983) stelt. Er liggen wel degelijk verbanden met andere radicale stromingen, iets wat Knot lijkt te ontkennen.
  20. In 1966 heeft de Badan Persatuan al het werkcomité in het leven geroepen met de opdracht jongeren te organiseren. Dit heeft wel geleid tot de oprichting van de koepelorganisatie SPP-RMS, maar niet tot een werkelijke bundeling van de jongeren.
  21. Een poging om enkele acties via de archieven van de BVD te verifiëren, is op niets uitgelopen omdat deze dienst geen inzage heeft willen of kunnen geven in materiaal dat jonger is dan dertig jaar. In hoeverre de BVD een rol heeft gespeeld in het voorkomen van dergelijke acties, zoals zij zelf beweert, heb ik daarom ook niet kunnen nagaan.
  22. Een BVD-medewerker deelt mee dat de Indonesische veiligheidsdienst in deze periode vermoedelijk zeer actief is geweest binnen de Molukse gemeenschap. Overigens heb ik nergens aanwijzingen kunnen vinden voor een directe betrokkenheid van de ambassadeur zelf. Wel heeft de toenmalige ambassadeur bekend gestaan om zijn 'openheid' richting Molukkers.
  23. Een van de reacties op de, door RMS'ers gevoelde, penetratie van hun woonwijken, is de eerder genoemde mislukte poging tot gijzeling van de Indonesische Consul-Generaal in Amsterdam. Eén van de eisen die de actievoerders hebben willen stellen, is dat de Indonesische ambassade moet stoppen met haar pogingen het RMS-ideaal te ondergraven en de Molukse gemeenschap te infiltreren.
  24. Over de kapingen zijn diverse boeken verschenen. Het meest betrouwbare boek is van is Barker (1980). Barker baseert zich op archieven en gesprekken met meerdere betrokkenen. Een tweede boek is van Schmid et al. (1982). Deze studie is voornamelijk gebaseerd op berichten in de media. Een laatste boek betreft het persoonlijk verslag van Ger Vaders (1989), één van de gijzelaars in Wijster. Dit boek heeft vooral waarde als ego-document, maar niet als feitenbron. Zie verder: Köbben (1979), Van der Kruys (1976), Van Maarseveen (1977), Sahetapy (1980), Staten-Generaal (1976a, 1976b en 1977) en Treinkaping (1976).
  25. In hoeverre deze uitspraken van politici verband houden met het Akkoord van Wassenaar dat in 1975 tussen Nederland en Indonesië is bereikt, heb ik niet kunnen nagaan. De betreffende uitspraken passen evenwel in de gedachtengang die in die periode bij de Nederlandse overheid gemeengoed is geworden: Molukkers moeten gaan kiezen voor een verblijf in Nederland of in Indonesië.
  26. De radicalere opstelling van Metiary maakt hem in de ogen van de Nederlandse regering en pers verdacht. Meerdere malen is hij ervan beticht het brein te zijn achter de kapingen en bezettingen. Dat Metiary geen weet heeft gehad van de kaping in Wijster, blijkt uit het feit dat hij na het begin van de actie twee KPK-leden naar de trein heeft gestuurd om te achterhalen wie eigenlijk in actie zijn gekomen.
  27. Uiteraard nemen mensen die een overval plegen het risico dat daarbij mensen worden neergeschoten. Met 'per ongeluk' wordt hier bedoeld dat de kapers op dat moment niet de intentie hebben gehad de machinist te doden.
  28. Publikaties waar de commissie voor zorgt zijn: Commissie van Overleg Zuid-Molukkers - Nederlanders 1978 en Van der Meulen 1981.
  29. Stukken in de eerste *Madjalab Pattimura's* laten deze ambivalentie duidelijk zien. Verder dan een roep om herformulering van de RMS-ideologie is men toen nog niet gekomen.
  30. Bij aankomst in Nederland zijn Molukkers als gevolg van de soevereiniteitsoverdracht als Indonesiërs geregistreerd. In 1963 vervalt het Indonesische staatsburgerschap vanwege een nieuwe Indonesische wetgeving. Iedereen die de Indonesische nationaliteit wil behouden, dient zich te melden bij de ambassade. Alle Molukkers die dat niet doen (de meerderheid) worden na die datum stateloos.
  31. Een verklaring voor de eerste executie in 1975 is namelijk, dat de gijzelnemers toen te ongeduldig zijn geweest en onvoldoende rekening hebben gehouden met de tijd die nodig is om op eisen te reageren.

32. 'Boodschap aan het Nederlandse volk', in: Wassenaar... 1978: 131-132.
33. 'Waarom en voor wie', in: Wassenaar... 1978: 133.
34. Na de vrijlating van de kinderen krijgen de overgebleven onderwijzers enkele keren de kans te ontsnappen. Zij doen dit niet omdat zij bang zijn dat hun ontsnapping repercussies zal hebben voor de gijzelaars in de trein, waarmee vanuit de school een directe verbinding bestaat.
35. Zoals de oriëntatierizen die een uitloeijsel zijn van het Akkoord van Wassenaar en de sociaal-economische problemen waar de Molukse gemeenschap in de loop van de tijd mee is geconfronteerd: een stijgend aantal hard-druggebruikers en werklozen (zie ook Steijlen 1992). Ik kom hier in het volgende hoofdstuk nog op terug.
36. Zie bijvoorbeeld *Vrij Nederland*, 14 oktober 1994, *Het Parool*, 3 december 1994.

Noten hoofdstuk 7

1. Naar de buitenwereld is de keuze voor gewelddadige middelen een signaal dat deze schijnbaar niet gevoelig is voor gematigde acties en dus geconfronteerd moet worden met geweld.
2. In die tijd wordt de term 'Vierde Wereld' gebruikt voor bevolkingsgroepen die door dekolonisatie in diaspora zijn geraakt, dan wel wier land binnen de staatsgrenzen van meerdere staten is komen te vallen. De Groningse professor Baudet, bestuurslid van het LAC, introduceert dit begrip binnen de Molukse gemeenschap.
3. Tijdens interviews beargumenteren jongeren dat Molukkers, op basis van de communale aspecten van de cultuur en het gewoonterecht, in feite altijd al socialistisch of communistisch zijn geweest. Manusama verwijst evenwel naar dezelfde aspecten om aan te geven dat Molukkers anticommunistisch zijn.
4. Deze beweging is reeds kort aan de orde gekomen in het vorige hoofdstuk.
5. Naar aanleiding van de interne discussies, stapte een aantal actieve Pattimura-leden op. Hun plaats wordt ingenomen door werkende jongeren, waarmee de beweging niet meer een select studentengroepje is. Desondanks is de Gerakan Pattimura nooit van haar imago 'elitair studentengroepje' afgekomen. Dat de voornaamste woordvoerders studenten zijn, heeft daar zeker aan bijgedragen.
6. De afgesplitste groep rond de Pattimura-kern in Amsterdam staat al bekend als *Daerah Amsterdam*. Met het handhaven van deze naam willen zij uitdrukken dat zij hun werk slechts continueren.
7. Schmid et al. (1982: 65) lijken deze contacten te betwijfelen. Zij schrijven dat de Pemuda 20 Mai contacten 'zou' hebben met de Fretilin. Daarentegen beweren zij met grotere stelligheid dat de Pemuda 20 Mai betrokken is bij de 1980-coup in Suriname. Dit is evenwel niet het geval.
8. Kort na de arrestatie van de tien verschijnen in de pers bijvoorbeeld onjuiste berichten over plannen om de koningin te gijzelen. Zie ook Dossier Assen 1982.
9. Patty heeft in 1920 de *Sarekat Ambon* opgericht. Zie verder Chauvel 1990: 58 e.v.
10. BVD-rapportage 19-10-1953 van een Ambon-avond te Dordrecht (op 8 oktober), MAWE 1435. Zie ook *Mena Muria* 1978 (2/8): 31-35.
11. De steun van Door De Eeuwen Trouw, die zich ook bezighoudt met de rechten van Papoea's in het voormalig Nederlands Nieuw-Guinea en over een netwerk van contacten met zusterorganisaties in Europa beschikt, is voor het ontstaan van de Triple Alliantie belangrijk.
12. In dezelfde tijd begint de Indonesische overheid aandacht te besteden aan het Melanesische deel van de Indonesische bevolking.
13. De anti-kernproevenbeweging ziet in het opeisen van het recht op zelfbeschikking voor de oorspronkelijke bevolking op de eilandengroepen in de Stille Oceaan meer mogelijkheden voor het tegengaan van nieuwe kernproeven.
14. *Siva Lima* (Negen en vijf) verwijst naar legendarische negen- en vijfverbonden tussen Molukse dorpen.
15. Begin jaren zeventig komen enkele Molukse vrouwen naar Nederland als arbeidscontractanten. De meesten blijven na afloop van hun contract in Nederland (Steijlen & Wessels 1990: 23).
16. Een aardig voorbeeld is de brochure *Ina Maluku* (1990) waarin de Molukse geschiedenis en cultuur 'vertaald' wordt naar de definitie van Inheemse Volkeren. Het initiatief voor deze brochure is genomen door Hatu-Syautu, die in 1989 is overleden.
17. Mogelijk ligt hierin een deel van de verklaring voor de statistische vertekening van het aantal Molukkers

- buiten de woonconcentraties. Zolang Molukkers niet zijn uitgeschreven, blijven zij meetellen als wijkbewoner.
18. In een inleiding op het congres *Masa depan; een blik vooruit* (18-09-1993) heb ik deze vergelijking gemaakt. Ik heb daarbij aangegeven dat onder andere door demografische ontwikkelingen (het heengaan van de eerste generatie, gecombineerd met het toenemend aantal Molukkers dat buiten de wijken woont en opgroeit) de functie van deze zogenaamde *rumah tua* verdwijnt.
  19. Zie ook Bartels 1990: 527.
  20. *Tjengkeh* (kruidnagel) wordt tussen 1978 en 1986 uitgegeven door een groep jongeren die zich politiek onafhankelijk noemt. Zie voor een beschrijving van het blad Schouten 1992.
  21. Zie voor een uitgebreide beschrijving van initiatieven die in die tijd in Amsterdam zijn genomen Bartels 1990: 312 e.v. en Steijlen & Wessels 1990.
  22. Begin jaren tachtig ben ik betrokken geweest bij een voorbereidende cursus voor Molukse jongeren in Amsterdam die toelatingsexamen voor de sociale academie hebben gedaan. Ook elders in het land hebben jongeren toen toelatingsexamen voor HBO-opleidingen gedaan.
  23. Eerdere adviesorganen zijn steeds gemengd van samenstelling en direct door de verantwoordelijke minister benoemd.
  24. In het betreffende hoofdstuk verantwoordt het IWM expliciet welke leden wel en welke leden zich niet in het hoofdstuk kunnen vinden (IWM 1978: 26).
  25. Molukkers krijgen voor het voorlichtingsblad een gratis abonnement.
  26. Schmid et al. (1982: 67) zien in de aanslag op Kuhuwal een nieuwe verschuiving in terroristische doelwitten: na Indonesiërs en Nederlanders is nu de eigen groep aan de beurt. Ik zou de aanslag niet in deze context willen plaatsen. De aanslag op Kuhuwal past binnen de context van andere gevallen waarbij fysiek geweld wordt uitgeoefend tegen Molukkers die andere meningen ventileren. In die zin is er geen sprake van een nieuwe verschuiving.
  27. Met een eerste jongerengroep die op oriëntatieris gaat, heeft de overheid slechte ervaringen. Zij past zich onvoldoende aan in haar contacten met functionarissen. Volgende groepen krijgen daarom een voorbereidende cursus op het Koninklijk Instituut voor de tropen (KIT), waarin hen onder meer 'etiquette' wordt bijgebracht. Dit is in 1979/1980.
  28. De laatste jaren zijn meerdere studies verschenen die ingaan op de sociale integratie van Molukkers: Bartels 1990, Benda-Beckmann & Leatemia-Tomatata 1992, Rinsampessy 1992, Smeets & Veenman 1994 en Veenman 1994.
  29. Archief BiZA: ICOM doos 332. Strukken betreffende de huisvestingskwestie te Capelle.
  30. Het bekendste verzet zijn de rellen in Capelle a/d IJssel in 1984. Molukkers verzetten zich daar massaal tegen uitplaatsing van huurders met achterstallige huur.

Noten hoofdstuk 8

1. Een aardig voorbeeld is de jongerenvereniging van het dorp Ouw die in 1987 een uitvoerige discussie begint over ontwikkelingssamenwerking. Wat hier in feite gebeurt, is dat een discussie die 'buiten' wordt gevoerd binnen de traditionele netwerken gehaald wordt.
2. Door het stijgend zeewaterniveau worden nogal wat kusten van Molukse dorpen bedreigd.
3. Dit project wordt gedragen door Rela '69 en gesteund door het project Sago uit Middelburg.
4. Waarom het bezoek in 1990 aanleiding is voor kritiek en de eerdere bezoeken niet, heb ik niet kunnen achterhalen.
5. Een groot deel van zijn gesprekspartners in Nederland kent hij overigens al van eerdere bezoeken. Muskita is in de jaren zeventig en tachtig namelijk betrokken geweest bij de ontvangst van Molukkers die op oriëntatieris of werkervaringsreis naar Indonesië zijn gegaan.
6. In 1986 heb ik de Molukken bezocht, onder andere de plaatsen waar de vlag-incidenten hebben plaatsgevonden. De incidenten werden daarbij bevestigd, de massale arrestaties niet.
7. De *Saniri* (raad) is in 1983 opgezet door personen die in de jaren vijftig en zestig in delegaties uit Ceram zijn gekomen. Zij stellen dat zij de opdracht hebben gekregen van het allerhoogste RMS-commando op de Molukken om in Nederland eenheid te bewerkstelligen. Als blijkt dat Manusama niet wil meewerken, richten zij medio jaren tachtig een eigen regering op: de Volksregering. In 1990 splitst een deel van de achterban zich af en vormt de

- Gerakan Revolusioner Rajat Nunusaku* (Revolutionaire beweging van het Nunusaku volk).
8. *Organisasi Papua Merdeka*: Organisatie Vrij Papoea.
  9. Politieke leiders hebben daar ook geen concrete pogingen toe ondernomen, hoewel de gebeurtenissen daar in eerste instantie wel aanleiding toe lijken te geven. Vanaf het einde van de guerrilla op Ceram, rond 1963, hebben zich op de Molukken namelijk geen situaties meer voorgedaan die de RMS-leiders hebben kunnen gebruiken om te staven dat ook op de Molukken het RMS-ideaal nog leeft. Op vragen daaromtrent wordt evenwel stevast geantwoord dat men ervan overtuigd is, maar dat op de Molukken geen vrijheid van meningsuiting bestaat zodat men zich daar niet over het RMS-ideaal kan uitspreken. Manusama bijvoorbeeld beantwoordt dergelijke vragen meerdere keren met een wedervraag: tot 1963 hebben Molukkers op de Molukken laten zien dat zij achter het RMS-ideaal staan, is het nu niet de beurt aan de internationale gemeenschap om stappen te ondernemen? Ook voor een verbreding van de achterban hebben de politieke leiders de gebeurtenissen op de Molukken niet gebruikt.
  10. Er zijn sterke aanwijzingen dat een lid van een bepaalde organisatie vakantiegangers ronselt om geld en een RMS-vlag mee te nemen. Dit leidt tot het gerucht dat een deel van de vlag-incidenten is geïnitieerd vanuit Nederland. Dezelfde organisatie zou, volgens respondenten op de Molukken, jongeren op de Molukken zelfs overgehaald hebben om op een foto te figureren als RMS-guerrilla.
  11. Ontslagbrief Lilipaly d.d. 15 mei 1987 in: BUUMBM dossier 3, 1991.
  12. Hasan di Tiro, een in Zweden wonende Atjehse leider waarmee de RMS-leiding in Nederland contact heeft, claimt (volgens mijn bron in de toenmalige regering van Manusama) dat enkele honderden Atjehers in Libië zijn opgeleid. Berichten hierover geven mede voeding aan de veronderstelde steun die Libië heeft kunnen geven aan de RMS.
  13. De drie Baltische staten zijn overigens ook de eerste die de UNPO weer verlaten omdat zij worden toegelaten tot de Verenigde Naties.
  14. Zie Wittermans (1991), die de afkorting ook als symbool noemt.
  15. Sietse van der Hoek gaat in *de Volkskrant* (13 april 1993) ook in op deze kwestie. Hij benadrukt de keuze voor de dag van de inauguratie, tussen Goede Vrijdag en Pasen, en de plaats, de kerk van de voorzitter van de Badan Persatuan Ds. Metiary en verbindt dit met de dominantie van de christen-Molukkers. Helemaal overtuigend vind ik de kritiek niet. RMS-hoogtijdagen gaan al vele jaren lang alleen gepaard met christelijke ceremonies (ook de inauguratie van Manusama). Dat de plechtigheid in de kerk van Metiary plaatsvindt ligt in de lijn der verwachtingen: Metiary is een van de belangrijkste RMS-leiders in Nederland en is direct betrokken bij de verkiezing van Tutuhatunewa.

Bronnen

Archieven

Algemeen Rijksarchief (ARA):

Geheim Archief Ministerie van
Koloniën 1901-1958
Ministerie van Koloniën 1951

Archief Gemeente Steenwijkerwold
Dossier Ambonezen

Centraal Archiefdepot Ministerie van Defensie
(CAD-MVD):

Afwikkelings Commando van het
leger in Indonesië (ACI), 1950-1951.
Hoofdkwartier van de Generale Staf
van het Leger in Indonesië
(HKGS-NOI), 1945-1950
Persoonlijk archief kolonel Pruys.
Directeur van de demobilisatie der
Koninklijke Landmacht, 1949-1952.

Ministerie van Binnenlandse Zaken (BiZa):
Directoraat Coördinatie Minderheden
(DCM 31)

Ministerie van Buitenlandse Zaken (BuZa)
911.31

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
(WVC)

Archief van het Commissariaat
Ambonezenzorg (CAZ). Tot 1965 in
het archief van Maatschappelijk Werk
(MaWe). Van 1965 tot 1970 in het
archief van Cultuur, Recreatie en
Maatschappelijk werk (CRM)
Afdeling Molukkers. In archief CRM
Directie Culturele Minderheden. In
archief CRM
'Vreemd archief': ongeregistreerd
MaWe-archief

Moluks Historisch Museum (MHM)
Archief Badan Persatuan Rajat
Maluku (BPRMS)

Archief Door De Eeuwen Trouw
(DDET)

Tijdschriften (diverse jaargangen)

Darah Maluku
De Zuid Molukker
Haluan
Kora Kora
Madjalah Pattimura
Marinjo
Mena Muria
Rooie Panter Pers nr. 1
Tjengkeh
Toma
Siva Lima News
Stem van Ambon
Zelfbeschikking

Diversen

Audiovisueel

Oosten, A. (1995) *Onzichtbare strijd. Lopende Zaken*
(VPRO-documentaire) 19-03-1995

Anders

Dossiers van de Badan Usaha Untuk Mempersatu
Bangsa Maluku (BUUMBH): *Upu latu eee*, informatie
bundels nrs. 1 t/m 4, uitgave van BUUMBH 1991.

Dossier Assen (1982) 'Vier dossiers naar aanleiding van
de arrestaties van en processen tegen tien Molukse

jongeren uit Assen'. Assen: Solidariteitsgroep Tien Asser Molukkers.
 Wassenaar... (1978) 'Wassenaar, Amsterdam, Beilen, De Punt, Bovensmilde 1970-1975-1977 acties. Een bundeling kranteknipfels en pamfletten. Middelburg.

Literatuur

- Akihary, H.
 1991 'Van Almere tot de Zwaluwenburg. Molukse woonoorden in Nederland', in: W. Manuhutu & H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland, 1951*, 40-73. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
- Amersfoort, H. van
 1971 *De sociale positie van de Molukkers in Nederland*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
 1974 *Immigratie en minderheidsvorming*. Alphen aan de Rijn: Samsom.
- Anderson, B.
 1991 *Imagined communities*. London/New York: Verso.
 1992 *Long-distance nationalism. World capitalism and the rise of identity politics*. Amsterdam: CASA.
- Aya, R.
 1990 *Rethinking revolutions and collective violence. Studies on concept, theory, and method*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Barker, R.
 1980 *Niet hier, maar op een andere plaats. De gijzelingen van Wijster, Amsterdam, De Punt en Bovensmilde*. Alphen a/d Rijn: Sijthoff.
- Bartels, D.
 1986 'Can the train ever be stopped again? Developments in the Moluccan community in the Netherlands before and after the hijackings', *Indonesia* 41: 23-46.
 1990 *Ambon is op Schiphol. Socialisatie, identiteitsontwikkeling en emancipatie bij Molukkers in Nederland*. Leiden/Utrecht: COMT/IWM.
- Beckers, J.
 1985 'Westkapelle, zaterdag 4 augustus 1956. Het was gewoon een oorlogje in het klein', *Zelfbeschikking* 16 (2): 4-12.
- Belserang, M. & W. Manuhutu
 1991 'De zoveelste schakel', in: W. Manuhutu & H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland, 1951*, 88-100. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
- Benda-Beckmann, K. von & F. Leatemia-Tomatata
 1992 *De emancipatie van Molukse vrouwen in Nederland*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Bergh, G. van den
 1994 *Wyldemerck. Kamp voor islamitische Molukkers*. Ridderkerk: eigen beheer.
- Boscher, D. & B. Waaldijk
 1985 *Ambon Eer & Schuld. Politiek en presie rond de Republiek Zuid-Molukken*. Weesp: Van Holkema & Warendorf.
- Buikhuizen, W. & H. Timmerman
 1971a 'Criminaliteit onder Ambonezen', *Nederlands tijdschrift voor criminologie* 13 (2): 73-83.
 1971b 'Mariëns droom', *Delikt en delinkwent* 1 (2): 633-638.
- Chauvel, R.
 1978a "'Their myths and our reality.' A review of the debate in the Netherlands on the South Moluccan question', *Review of Indonesian and Malayan Affairs* 12 (1): 67-94.
 1978b 'Rejoinder to J. Persijn', *Review of Indonesian and Malayan Affairs* 12 (2): 159-160.
 1980 'Ambon's other half. Some preliminary observations on Ambonese Moslem society and history', *Review of Indonesian and Malayan Affairs* 14 (1): 40-80.
 1990 *Nationalists, soldiers and seperatists. The Ambonese Islands from colonialism to revolt 1880-1950*. Leiden: KITLV-press.

- Commissie van Overleg Zuid-Molukkers
– Nederlanders.
1978 *De politieke stemming in het gebied der Zuid-Molukken anno 1978*. Den Haag: Commissie van Overleg.
- Connor, W.
1978 'A nation is a nation, is a state is an ethnic group is a ...', *Ethnic and Racial Studies* 1 (4): 377-400.
1990 'When is a nation?', *Ethnic and Racial Studies* 13 (1): 92-103.
1991 'From tribe to nation?', *History of European Ideas* 13 (1/2): 5-18.
- Cornelisse-Koksma, H.
1969 *Prestaties op verbale en non-verbale tests bij Ambonese kinderen*. Amsterdam: VU-lab voor psychodiagnose.
- Dahm, B.
1964 *Soekarno en de strijd om Indonesië's onafhankelijkheid*. Meppel: Boom.
- Dames, G.
1954 *Oom Ambon van het K.N.I.L.* Den Haag: z.u.
- Decker, G.
1957 *Republik Maluku Selatan. Die Republik der Süd-Molukken*. Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co.
- Doom, J. van
1985 'Het miskende pluralisme', in: G. Cain et al., *Etnische minderheden. Wetenschap en beleid*, 67-96. Meppel: Boom.
- Drooglever, P.
1992 'De vrijheid vanuit Ambons perspectief', in: G. Knaap, W. Manuhutu & H. Smeets (red.), *Sedjarah Maluku. Molukse geschiedenis in Nederlandse bronnen*, 83-108. Amsterdam: Van Soeren & Co/De Bataafsche Leeuw.
- Ellemers, J.
1979 'Minorities and policy-making in the Netherlands: South Moluccans and other aliens in comparative perspective', *The Netherlands' Journal of Sociology* 15: 97-122.
- Eller, J. & R. Coughlan
1993 'The poverty of primordialism. The demystification of ethnic attachments', *Ethnic and Racial Studies* 16 (2): 183-202.
- Eriksen, T.
1993 *Ethnicity & nationalism. Anthropological perspectives*. London: Pluto Press.
- Gellner, E.
1983 *Nations and nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gerbrandy, P.
1951 *De scheuring van het rijk. Het drama van de Indonesische crisis*. Kampen: J. Kok.
- Goor, J. van (red.)
1986 *Imperialisme in de marge. De afronding van Nederlands-Indië*. Utrecht: HES-uitgevers.
1987 *Indië/Indonesië. Van kolonie tot natie*. Utrecht: HES-uitgevers.
- Grosby, S.
1994 'The verdict of history: the inextinguishable fire of primordiality – a response to Eller and Coughlan', *Ethnic and Racial Studies* 17 (1): 164-171.
- Haas, J. de & Ch. Sanders
1990 'Molukse desperado's', *Elsevier* 16 (24): 16-21.
- Habiboe, R.
1991 'De overkomst van de Molukkers en de Nederlandse dagbladpers', in: W. Manuhutu & H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland, 1951*, 101-126. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
1992 'Ambonese belangen en koloniale politiek', in: G. Knaap, W. Manuhutu & H. Smeets (red.), *Sedjarah Maluku. Molukse geschiedenis in Nederlandse bronnen*, 55-82. Amsterdam: Van Soeren & Co/De Bataafsche Leeuw.
- Halatu, D. & E. Pessireron
1981 *De pijn van een Molukker*. Groningen: Uitgeverij Kemper.

- Hechter, M., D. Friedman & M. Appelbaum
1982 'A theory of ethnic collective action', *International Migration Review* 16 (2): 412-434.
- Hechter, M. & M. Levi
1985 'A rational choice approach to the rise and decline of ethno-regional political parties', in: E. Tiryakian & R. Rogowski (eds.), *New nationalisms of the developed West. Towards explanation*, 128-146. Boston: Allen and Hawin.
- Heshusius, C.
1990 'De laatste jaren van het KNIL, 1945-1950', in: *Gedenkschrift Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950*. Dordrecht: Stichting Herdenking KNIL.
- Hock, A. van der
1989 *Geschiedenis van de Molukse kerken en moskeeën in Nederland en hun religieuze gezagsdragers: 1951-1988*. Leiden: ongepubliceerd onderzoeksvoorstel STEGON.
- 1994 *Religie in ballingschap, institutionalisering en leiderschap onder christelijke en islamitische Molukkers in Nederland*. Amsterdam: VU-uitgeverij.
- Hroch, M.
1985 *Social preconditions of national revival in Europe. A comparative analysis of the social compositions of patriotic groups among smaller European nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ijzereef, W.
1984 *De Zuid-Celebes affaire*. Dieren: de Bataafsche Leeuw.
- Ina Maluku...
1990 *Ina Maluku dalam sedjarah dunia, Margaretha Hatu-Syauta, Molukse Moeder in de wereldgeschiedenis*. Amsterdam: WIP/Homeland Mission 1950.
- Inspraakorgaan Welzijn Molukkers (IWM)
1978 *Knelpunten tussen de Nederlandse overheid en de Molukse minderheid: inspraaknota*. Utrecht: IWM.
- Jong, J. de
1971 'Het Zuidmoluks radicalisme. Een emancipatie-beweging?', *Sociologische Gids* 18 (5): 413-416.
- 1979 'Molukse geschiedenis in nieuw perspectief', *Internationale Spectator* 23 (2): 120-128.
- 1988 *Diplomatie of strijd. Het Nederlandse beleid tegenover de Indonesische revolutie 1945-1947*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Kaam, B. van
1977 *Ambon door de eeuwen*. Baarn: In Den Toren.
- Kagie, R.
1990 'De rode miljonair', *Vrij Nederland* 51 (5): 7-8.
- Kahin, G.
1970 *Nationalism and revolution in Indonesia*. Ithaca/London: Cornell University Press.
- Kleijwegt, M.
1994 'Het broeit bij jonge Molukkers', *Vrij Nederland* 55 (41): 8-12.
- Klein, T.
1994 'Zestigduizend stille Koerden', *de Volkskrant* 29-01-1994.
- Knaap, G.
1992 'Tjengkeh, kompeni, agama. Hoofddlijnen uit de geschiedenis van de Ambonse eilanden 1500-1800', in: G. Knaap, W. Manuhutu & H. Smeets (red.), *Sedjarah Maluku. Molukse geschiedenis in Nederlandse bronnen*, 9-32. Amsterdam: Van Soeren & Co/De Bataafsche Leeuw.
- Köbben, A.
1979 'De gijzelingsakties van Zuidmolukkers en hun effecten op de samenleving', *Transaktie* 8 (2): 147-154.
- Kock, P. de
1984 *De onmisbare schakel*. Hoogeveen: Soera Rajat Maluku.

- Knot, G.
1983 'Molukkers en politiek geweld. Overzicht van ruim 10 jaar "radicalisering"', *Zelfbeschikking* 14 (1): 4-9.
- Kruys, P. van der
1976 'Kanttekeningen bij een requisitoir', *Delikt en delinkwent* 6 (8): 459-462.
- Lapré, S.A.
1989 *Nederlands-Indië 1940-1950 in kort bestek. En enkele gevolgen o.a. de coup-Westerling en het Zuidmoluks verzet*. Ermelo: eigen beheer.
- Leirissa, R.
1975 *Maluku dalam perjuangan nasional Indonesia*. [De Molukken in de nationale strijd van Indonesië.] Jakarta: Universitas Indonesia, Fakultas Sastra, Lembaga Sejarah.
- Liem, S.L. & W. Schoevers
1988 *Maluku. Geografie en geschiedenis van de Molukken sinds het kolonialisme*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.
- Lokollo, P.
1950 *Ambon's strijd tegen de leugens van Djocja*. Den Haag: Bureau Zuid-Molukken.
- Ma Shun Yun
1990 'Ethnonationalism, ethnic nationalism, and mini-nationalism: a comparison of Connor, Smith and Snyder', *Ethnic and Racial Studies* 13 (4): 527-541.
- Maarseveen, H. van
1977 'De verbeelding aan de macht. Opmerking naar aanleiding van de gijzelingen', *Nederlands Juristenblad* 28: 697-698.
- Manuhutu, W.
1991 'Help Ambon In Nood. De rol van het particulier initiatief bij de RMS en de opvang van Molukkers in Nederland', in: W. Manuhutu & H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland*, 195f, 74-85. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
- Manusama, J.
1952 *Om recht en vrijheid*. Utrecht: Drukkerij Libertas.
- Mariën, M.
1968 *De Zuid Molukkers in Nederland. Migranten tegen wil en dank in de minderheidssituatie*. Amsterdam: ongepubliceerde scriptie UvA.
1971a 'Het Zuidmoluks radicalisme in Nederland. Nationalistische of emancipatiebeweging?', *Sociologische Gids* 18 (1): 62-76.
1971b 'Ambonese jeugddelinkwentie: ambonese- of jeugddelinkwentie', *Delikt en Delinkwent* 1 (2): 624-632.
1971c 'Antwoord aan De Jong', *Sociologische Gids* 18 (5): 416-418.
- McAdam, D.
1982 *Political process and the development of black insurgency 1930-1970*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Meadwell, H.
1989 'Cultural and instrumental approaches to ethnic nationalism', *Ethnic and Racial Studies* 12 (3): 309-328.
- Meulen, I. van der
1981 *Dossier Ambon 1950. De houding van Nederland ten opzichte van Ambon en de RMS*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Minderhedennota
1983 *Minderhedennota*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Moll, L.
1977a 'De Ambonnezenarresten', *Themis* 3: 237-266.
1977b 'Ambonnezenprobleem in Nederland', *Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publieksrecht* 5: 288-297.
- Mural, R. de
1978 'Het volkenrecht en de niet-erkenning van de RMS', *Nederlands Juristenblad* 9: 177-182.

- Noort, W. van
1988 *Bevlogen bewegingen. Een vergelijking van de anti-kernenergie-, kraak- en milieubeweging.* Amsterdam: SUA.
- Oen Kay Liat
1975 *Balans van 25 jaar R.M.S.-ideaal Zuid-Molukkers.* Amsterdam: ongepubliceerde scriptie Sociologisch Instituut UvA.
- Onderzoeksgroep Krisissituaties
1970 *Het zuid-Molukse probleem: erfenis van een koloniaal verleden.* Amsterdam: Sociologisch Instituut UvA.
- Penninx, R.
1979 'Towards an overall ethnic minorities policy?' in: WRR-rapport 17, *Ethnic minorities.* Den Haag: WRR.
1988 *Minderheidsvorming en emancipatie. Balans van kennisverwerving ten aanzien van immigranten en woonwagengebouwen.* Alphen a/d Rijn: Samsom.
- Penonton, Bung
1977 *De Zuidmolukse republiek.* Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.
- Persijn, J.
1976 'Uit de schaduw van het verleden, legende en realiteit in het Molukse vraagstuk', *Internationale Spectator* 30: 103-111.
1978 "'Their myths and our reality": a review of the debate in the Netherlands on the South Moluccan question by Richard Chauvel: a response by ..', *Review of Indonesian and Malayan Affairs* 12 (2): 157-158.
- Pluvier, J.
1953 *Overzicht van de ontwikkeling der Nationalistische beweging in Indonesië.* Den Haag: W. Van Hoeve.
1978 *Indonesië. Kolonialisme, onafhankelijkheid, neo-kolonialisme.* Nijmegen: SUN.
- Pollman, T & J. Selekty
1979 *Istori istori Maluku.* Amsterdam: de Arbeiderspers.
- 1982 *Terug op de Molukken.* Amsterdam: de Arbeiderspers.
- Rademaker, L.
1987 'Benaderingen van sociale bewegingen', in: W. van Noort, L. Huberts & L. Rademaker, *Protest en pressie. Een systematische analyse van collectieve actie.* Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Rechtspositie...
1951 'Rechtspositie van K.N.I.L.-militairen', *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 44: 280-283.
- Redactieteam
1989 *Gedenboek 35 jaar Geredja Indjili Maluku. 'Een wonderbaarlijke spijziging/santapan jang adjaib'.* Utrecht: GIM.
- Regeringsnota
1978 *De problematiek van de Molukse minderheid in Nederland.* Tweede Kamer zitting 1977-1978, 14 915, nrs. 1-2. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Rela '69
1982 *Verslag van de Identificatiereis 1981.* Amsterdam: Rela '69.
- Renwarin, W.
1983 *Keiezen, de vergeten groep, ofteewel: een minderheid binnen de Molukse minderheid.* Wijchen: Pattimura.
1986 *Tea-Bel: een cultuursymbool van etnische identiteit.* Wijchen: Pattimura.
- Richmond, A.
1988 *Immigration and ethnic conflict.* London: Macmillan Press.
- Rinsampessy, E.
1975 *De mogelijke gronden van agressie onder Molukse jongeren.* Nijmegen: Gerakan Pattimura.
1983 'Leiderschap in de Molukse samenleving', *Marilah* 18: 36-43.
1992 *Saudara Bersaudara. Molukse identiteit in processen van cultuurverandering.* Assen: Van Gorcum.

- Rodgers, F.
1954 *Ambonezen in Nederland*. Amsterdam: ongepubliceerde scriptie Sociale Geografie UvA.
- Roossens, E.
1989 *Creating ethnicity. The process of ethnogenesis*. London: Sage.
- Sahetapy, A.
1980 *Minnestrijd voor de RMS*. Veenhuizen: z.u.
- Schmid, A., J. de Graaf, F. Bovenkerk, L. Bovenkerk-Teerink & L. Brunt
1982 *Zuidmoluks terrorisme, de media en de publieke opinie*. Amsterdam: Intermediair.
- Schouten, P.
1992 *Merantau. Een exploratieve studie naar veranderingen in etnisch bewustzijn van Molukse migranten jongeren aan de hand van het maandblad Tjengkeh*. Amsterdam: ongepubliceerde scriptie Sociologie UvA.
- See, K. O'Sullivan
1986 *First World nationalisms. Class and ethnic politics in Northern Ireland and Quebec*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Siahaya, T.
1972 *Mena Muria, Wasenaar '70*. Amsterdam: de Bezige Bij.
- Smeets, H.
1985 *De geschiedenis van het geduld. Sedjarah kesabaran: enkele data uit de geschiedenis van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland*. Utrecht: z.u.
1991a 'De plaats van keuze', in: W. Manuhutu & H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland, 1951*, 7-16. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
1991b 'De organisatie van de Ambonezenzorg', in: W. Manuhutu & H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland, 1951*, 17-39. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
- Smeets, H. & J. Veenman
1994 'Steeds meer "thuis" in Nederland. Tien jaar ontwikkelingen in de Molukse bevolkingsgroep', in: H. Vermeulen & R. Penninx (red.), *Het democratisch ongeduld. De emancipatie en integratie van zes doelgroepen van het minderhedenbeleid*, 15-43. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Smith, A.
1971 *Theories of nationalism*. London: Duckworth.
1986 *The ethnic origins of nations*. Oxford: Basil Blackwell.
1991 *National identity*. London: Penguin Books.
1993 'Inventing nations?' *The ASEN Bulletin* 4: 51-55.
- Sprang, A. van
1949 *Wij werden geroepen*. Den Haag: W. Van Hoeve.
- Staa, A. van der
1958 *Rapport omtrent de betekenis van het werken in Nederland voor de eventuele integratie van de Ambonezen*. Ongepubliceerd rapport.
- Staten-Generaal
1971 *Verslag der Staten-Generaal, zitting 1970-1971, stuk nr. 10977, verslag nr. 2*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
1976a *Handelingen 1975-1976 stuk nr. 13756, no. 1-4*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
1976b *Verslag van de bespreking gehouden op zaterdag 17 juni tussen een delegatie uit het kabinet met de heer Ir. Manusama en zijn vijftal andere vertegenwoordigers van de in Nederland woonachtige Zuidmolukkers. Brief van de minister president. Handelingen 1975-1976 nr. 13766/1+2*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
1977 *Handelingen 1977 stuk nr. 14610, no. 1-2*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Steijlen, F.
1984 *Druggebruik onder en (drug)hulpverlening aan Molukse jongeren*. Wijchen: Pattimura.

- Steijlen, F.
1991 'An unexplored history. Nationalism among Moluccans in the Netherlands, 1951-1990', *Cakalele* 2 (1): 25-42.
- 1992 'Nationalism in exile. Nationalism among Moluccans in the Netherlands 1951-1990', *History of European Ideas* 15 (4-6): 779-784.
- 1993 'Het ontstaan van een RMS-beweging in Nederland, 1951-1956', in: C. Bouw & B. Kruithof (red.), *De kern van het verschil. Culturen en identiteiten*, 217-231. Amsterdam: SISWO/Amsterdam University Press.
- 1994 'Molukse Militairen, een nuancering', *Vraagstelling* 1 (2): 65-75.
- Steijlen, F & A. Wessels
1990 *Uit de schaduw. Een verkennend onderzoek onder Molukkers in Amsterdam*. Utrecht: Inspraakorgaan Welzijn Molukkers.
- Strijbosch, F.
1986 'Het pela-recht van Molukkers in Nederland', *Nederlands Juristenblad* 6: 177-183.
- 1988 'Voorouders in het recht van Molukkers in Nederland', *Recht en werkelijkheid* 9 (2): 38-54.
- Treinkaping
1976 'Treinkaping te Beilen – overval op het Indonesische consulaat-generaal te Amsterdam. Regeringsverslag', *Algemeen Politieblad* 125 (5): 109-120 en 125 (6): 140-152.
- Tuynman-Kret, M.
1985 *Molukkers van huis uit. De huisvestings situatie van Molukkers in Nederland*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Vaders, G.
1989 *Ijsbloemen en witte velden. Ger V. en een spoor van geweld*. Baarn: Anthos.
- Veenman, J.
1990 *De arbeidsmarkt van allochtonen in Nederland, in het bijzonder van Molukkers*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- 1994 'Omzien naar de toekomst, de sociale integratie van Molukkers in Nederland', in: J. Veenman (red.), *De sociale integratie van Molukkers*, 1-61. Rotterdam: Koninklijke Vermande.
- Vermeulen, H.
1984 *Etnische groepen en grenzen. Surinamers, Chinezen en Turken*. Weesp: Het Wereldvenster.
- Verwey-Jonker, H. (commissie)
1959 *Ambonezen in Nederland*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Wagenfeld, H.
1971 'Criminaliteit onder Ambonezen of: het beleid ten aanzien van de Molukkers verklaart voor niet-sociologen', *Nederlands Tijdschrift voor Criminologie* 13: 169-174.
- Wittermans, T.
1955a 'Het begrip communicatie-basis bij de analyse van communicatie-problemen', *Mens en Maatschappij* 30 (6): 372-389.
- 1955b 'Functional aspects of "pela" among Ambonese refugees', *Indonesië* 8: 214-230.
- 1970 'The Ethnic group as a matrix of social orientation', *Sociologia Internationalis* 8: 179-190.
- 1991 *Social organization among Ambonese refugees in Holland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Wittermans, T. & N. Gist
1961 'Urbanization and integration of the Ambonese in the Netherlands', *Sociological Quarterly* 2: 119-133.
- 1962 'The Ambonese nationalist movement in the Netherlands. A study in status deprivation', *Social Forces* 40: 309-317.
- Wittermans-Pino, E.
1958 *De gezinssituatie in de Amboneze woonoorden*. Rotterdam: z.u.
- Worsley, P.
1984 *The three worlds. Culture and world development*. Chicago: University of Chicago Press.

Gebruikte afkortingen

API-Maluku	<i>Angkatan Pemuda Indonesia-Maluku</i> (Beweging van Indonesisch-Molukse jongeren)
APKINDO	<i>Aliran Pulang Ke Indonesia</i> (stroming richting Indonesië)
APRMS	<i>Angkatan Perang RMS</i> (RMS-strijdkrachten)
BPRMS	Achtereenvolgens: <i>Badan Perwakilan Rajat Maluku Selatan</i> (Vertegenwoordigingslichaam van het Zuidmolukse volk (1952-1966); <i>Badan Persekutuan Rajat Maluku Selatan</i> (Federatie van het Zuidmolukse volk (1962-1966) en <i>Badan Persatuan Rajat Maluku Selatan</i> (Eenheidsorgaan van het Zuidmolukse volk (1966-heden)
BUSKARI	<i>Badan Usaha So'al Kepunlangan Ke Tanah Air R(epublik) I(ndonesia)</i> (Organisatie voor de terugkeer naar het vaderland Republiek Indonesië)
BUUMBAM	<i>Badan Usaha Untuk Mempersatu Bangsa Maluku</i> (Organisatie voor de eenwording van het Molukse volk)
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst
BZM	Bureau Zuid-Molukken
CAZ	Commissariaat Ambonezenzorg
CRAMS	Commissie voor de Rechtspositie van Ambonese Militairen en Schepelingen. In de jaren vijftig ontstaan ook CRAMS-organisaties die tevens de naam van de leider voeren: CRAMS-Polhaupessy, CRAMS-Tamaela en CRAMS-Wenno
CRM	Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk
DDET	Srichting Door De Eeuwen Trouw
DKNMS	<i>Dewan Kesatuan Nasional Maluku Selatan</i> (Zuid-Molukse eenheidsraad)
FPM	<i>Front Pemuda Maluku</i> (Moluks Jongeren Front)
GDA	<i>Gerakan Daerah Amsterdam</i> (Beweging regio Amsterdam)
GIM	<i>Geredja Indjili Maluku</i> (Moluks Evangelische Kerk)
GNI	<i>Gerakan Nusa Ina</i> (Beweging van het Moedereiland)
GOSM	<i>Gabungan Organisasi Suku Maluku</i> (Federatie van Molukse organisaties)
GPMB	<i>Geredja Protestan Maluku di Belanda</i> (Moluks Protestantse Kerk in Nederland)
GSS	<i>Gabongan Sembilan Serangkai</i> (Negen-Loten-Verbond)
HAIN	Help Ambon In Nood
HAWIN	Hoofd Ambonese Woonoorden in Nederland
IAMUTTAIR	<i>Ikatan Anak Anak Maluku Utara tudjuan Tanah Air</i> (Unie van Noordmolukkers naar het vaderland)
ICCC	International Council of Christian Churches

IGGI	Inter-Governmental Group on Indonesia
IWM	Inspraakorgaan Welzijn Molukkers
KEN-ml	Kommunistische Eenheid Nederland-marxistisch-leninisten
KIT	Koninklijk Instituut voor de Tropen
KNIL	Koninklijk Nederlands-Indisch Leger
KPK	<i>Korps Pendjagaan Keamanan</i> (Korps voor bewaking en veiligheid)
KPMSM	<i>Kemauan Pemuda Maluku Selatan Merdeka</i> (Wil van de Vrije Zuidmolukse Jongeren)
KRM	<i>Kepentingan Rajat Maluku</i> (Belangen van het Molukse volk)
KRPPT	<i>Kepentingan Rajat Pulau Pulau Terselatan</i> (Belangenvereniging voor het volk van de zuidelijkste eilanden)
KST	Korps Speciale Troepen
LAC	Landelijk Actiecomité Zuid-Molukken
MSK	Moluks Scholings Kollektief
NICA	Netherlands Indies Civil Administration
NS	Nederlandse Spoorwegen
OPM	<i>Organisasi Papua Merdeka</i> (Papoease Bevrijdingsbeweging)
PERMAS	<i>Persatuan Maluku Selatan</i> (Zuidmolukse eenheid)
PIKIM	<i>Perkumpulan Kaum Ibu Kristen Indjili Maluku</i> (Vereniging van alle christelijk-evangelische Molukse vrouwen)
PMS	<i>Persatuan Maluku Selatan</i> (Vereniging van Zuid-Molukken)
PNMS	<i>Partai Nasionalis Maluku Selatan</i> (Zuidmolukse Nationalistische Partij)
PPKM	<i>Pemuda Pemudi Kristen Maluku</i> (Christelijke Molukse jongeren)
PPPRMS	<i>Partai Pembantu Perdjjuangan RMS</i> (Partij ter ondersteuning van de RMS-strijd)
PPS	<i>Pulau Pulau Segenap</i> (Zuidelijkste eilanden)
PTB	<i>Persatuan Timur Besar</i> (Grote-Oost-Beweging)
RIS	<i>Republik Indonesia Serikat</i> (Verenigde Staten van Indonesië)
RMS	<i>Republik Maluku Selatan</i> (Republiek der Zuid-Molukken)
SAAMI	<i>Serikat Anak Anak Maluku Indonesia</i> (Vereniging van Indonesische Molukkers)
SPP-RMS	<i>Susunan Pusat Pemuda Republik Maluku Selatan</i> (centrale RMS-jongeren koepel)
UNA	Indiase United Nations Association
UNASI	United Nations Association of the Spice Islands
UNCI	United Nations Commission on Indonesia (Verenigde Naties-commissie voor Indonesië)
UNPO	Unrepresented Nations and Peoples Organization
VN	Verenigde Naties
WFUNA	World Federation of United Nations Associations

Index

A

Adat 71, 77, 186, 188, 243, 253, 253
Afdeling Molukkers (CRM) 134-135, 137, 165
Afvloeiing (uit KNIL; zie demobilisatie)
Agt, A. van 152
Akkoord van Wassenaar 136, 160, 166, 191, 258-259
Alamsjah, ambassadeur 154
Algerije 144
Aliran Pulang Ke Indonesia (zie APKINDO)
Almelo 154
Ambon 40, 41, 42-45, 47, 49-52, 55, 66, 79, 203, 249-250
Ambonezen 249
Ambon-avonden 121, 124
Ambonse-lente 178
Amerika 41, 44, 88-89, 93, 112, 144, 225, 229, 240, 254
Amicitia 150
Amsterdam 122, 142, 152, 155-156, 160, 175-176, 185-187, 205, 260
Amsterdamse Vrijheidsschool 121
Andi Azis 39-40, 42, 46, 49, 60, 68
Andjing Nica 36
Angkatan Pemuda Indonesia-Maluku (zie API-Maluku)
Angkatan Perang RMS (zie APRMS)
Antikolonialisme (zie imperialisme)
Anti-RMS 79, 194
Antillianen 246
API-Maluku 152-155
Apkindo 84, 254
Aponno (delegatie) 50-55, 58, 59, 62, 65, 67, 192, 251
Aponno, Ertty 192-193
APRMS 44, 79, 86, 110, 112, 141, 148
Arbeidsmarkt/-proces (zie sociaal-economische positie)
Arnhem 102
Assen 135, 149, 156, 164-165, 178-179, 183, 212, 217
Atjeh 180, 183, 207-208, 235, 251, 261
Australië 41, 240
Autonomie 66, 178-179, 249

B

Badan Perembukan Politik RMS 172-173, 182

Badan Persatuan 5, 105, 109, 113, 116-120, 122, 126, 128-130, 140-144, 150-151, 156, 171-172, 183, 192, 194-196, 205, 207-209, 218, 258, 261
Badan Persatuan Rajat Maluku Selatan (zie Badan Persatuan)
Badan Perseketaan 104-108, 111, 114, 124, 128-131
Badan Perseketaan Rajat Maluku Selatan (zie Badan Perseketaan)
Badan Perwakilan 76-77, 79-81, 83-88, 91-93, 96-97, 101, 104, 131-132, 238, 242, 254, 256, 257
Badan Perwakilan Rajat Maluku Selatan (zie Badan Perwakilan)
Badan Usaha So'al Kepulungan Ke Tanah Air Republik Indonesia (zie BUSKARI)
Badan Usaha Untuk Mempersatu Bangsa Maluku (zie BUUMBMB)
Bangla Desh 141, 145, 257
Balikpapan 46
Ballingschap 14, 95, 99, 104, 107, 129, 178, 228, 229
Baltische staten 230, 261
Baudet, prof. 259
Beenderibben 93
Begrensdde rationaliteitbenadering 22-26, 231
Belanda Hitam 35
Belangen van het Molukse volk (zie KRM)
Belangenvereniging voor het volk van de zuidelijkste eilanden (zie KRPPPT)
België 102, 255
Benin 159, 181, 182, 241
Bersatulah (bijeekkomst) 150
Bestorming (De Punt) 163-165, 172
Bevrijdingsfront, eerste 144-145
Bevrijdingsfront, tweede 145
Bevrijdingsfront, derde (zie KPMSM)
Bevrijdingsfronten 145-147, 167, 173
Beweging van het Moedereiland (zie GNI)
Beweging van Indonesisch Molukse jongeren (zie API-Maluku)
Bijzondere positie 28-29, 194, 196
Binnenlandse Veiligheidsdienst 87, 133, 258
Black Power 121, 123-124, 130-133, 137, 144-145, 229
Blaustein, mr. 181

Bond ex-KNIL 80, 84, 92, 94, 104, 106-107, 128, 256
 Bovensmilde 155-157, 160-163
 BPRMS (zie Badan Perwakilan, - Persekutuan, -
 Persatuan)
 Brandstichting 117-119, 124, 152
 Breda 153
 Bronbeek 249
 Bureau Zuidmolukken (zie BZM)
 Burger Bewakingscorps 89-91, 96, 239, 255
 Buru 50
 BUSKARI 255
 BUUMBM 208-210, 218
 Buurman van Vreede 50
 BZM 65-66, 75, 95

C

Capelle a/d IJssel 260
 Castro 124
 CAZ 69-70, 76, 79, 81-84, 87, 89-94, 96-97, 100-102,
 107-108, 133-134, 169, 184, 238, 253-254
 CDA 163
 Celebes 250, 258
 Centrale RMS-jongeren koepel (zie SPP-RMS)
 Ceram/Ceramezen 44, 52, 55-66, 79-80, 86, 97-98, 99,
 103, 105, 108, 110-111, 113-114, 148, 205, 225, 243,
 254, 261
 China 240
 Cineclub Vrijheidsfilms 124, 167
 Cleaver, Eldridge 144
 Collectief (emancipatie) 100, 189-191, 200
 CPN 163-165
 Commando's 38, 43, 68, 250
 Commando's (Tamaela) 113, 117, 133
 Commissariaat Ambonezen Zorg (zie CAZ)
 Commissie Köbben/Mantouw 157-159, 161, 163, 196
 Commissie voor de Rechtspositie van Ambonese
 Militairen en Schepelingen (zie CRAMS)
 Coördinatie Commissie Ambonezen 68-69, 74, 87
 Coördinatie Commissie Gerechtvaardigen 251
 CRAMS 73-81, 84, 87-88, 91-93, 96-97, 102, 105, 225, 238,
 242, 253, 255
 CRAMS-Polhaupessy 81, 84, 93, 106
 CRAMS-Tamaela 81, 84, 93, 254
 CRAMS-Wenno 81, 84, 104-106, 128, 256
 CRM, ministerie (zie Afdeling Molukkers)
 Cuba 124, 176
 Cursus diplomatieke dienst 89, 104, 240

D

Damohey 159

Darah Maluku 115, 116, 126, 238
 DDET 5, 66-67, 74-76, 85-88, 95, 107, 111, 123, 179, 183,
 226, 235, 251-252, 259
 Defensie, ministerie van 252
 Dekolonisatie 27, 33-34, 37-39, 41-42, 60, 174, 230, 240,
 250
 Demobilisatie 33, 38, 45-49, 51-57, 61-63, 81, 89, 91, 98,
 229-230, 253-254
 Den Haag 116-117, 127, 149, 155, 160, 185, 207, 211-212,
 246
 Den Pasar 34, 250
 Denemarken 89
 Deprivatie (theorieën) 2, 19-24, 31, 126, 239
 Dewan Kesatuan Nasionalis Maluku Selatan (zie
 DKNMS)
 Dialoog (met Indonesië) 137, 204
 Dienstbevel 54-56, 67
 Divergentie 77, 99
 DKNMS 105
 Door De Eeuwen Trouw, stichting (zie DDET)
 Doorn, Van (minister) 155, 235
 Dorpsverbanden 3, 71-73, 97, 193-194, 1978, 202-203,
 233-234, 243, 253
 Drie Loten (zie Tiga Serangkai)
 Drosen, mr. 178
 Duitsland 102, 204

E

Eenheidsorganisatie van het Zuidmolukse Volk (zie
 Badan Persatuan)
 Eenheidsstaat 38-39, 41, 60-61, 101, 146, 224
 Elders verblijvende Molukkers 40, 44, 225-226
 Erepennen 195-196
 Etnisch nationalisme 11-14, 223, 227
 Etnische identiteit/groep/inter- 3, 29, 97, 223-228, 231,
 246, 249
 Etnonationalism (zie etnisch nationalisme)
 Ex-KNIL-rechten 77, 81, 89-94, 97-98, 104-107, 128,
 194-196, 229, 254
 Expatria nationalisme 14-15, 109, 129, 226, 228, 232, 244
 Expatriat nationalism (zie ex-patria nationalisme)
 Exploot 53-54

F

Faciliteitenpaspoort/wet 160
 Federalisme/federalisten 36, 38, 40, 60-61, 76, 223-226
 Federatie van Molukse organisaties (zie GOSM)
 Federatief lichaam van het Zuidmolukse volk (zie
 Badan Persekutuan)
 Femis-bank 257

Fort-project 66
 FPM 115, 126, 142, 238
 Franse ambassade 152
 Fretilin 176, 180, 259
 Front Goheba 173-174, 176, 183
 Front Pemuda Maluku (zie FPM)
 Front Siwa Lima 181, 182

G

Gaboengan Organisasi Suku Maluku (zie GOSM)
 Gaboengan Sembilan Serangkai (zie GSS)
 Garudakantoor 152-153
 Gaspersz 47
 GDA 4, 176-178, 182, 259
 Geef ons de Vijf (actie) 138-139
 Gelegenheidsstructuur 24-27, 231-233
 Generatiekloof 120, 126-127
 Genève 88, 141-142, 182-183
 Gerakan Patimura 4, 6, 146, 158, 167, 174-178, 182, 259
 Gerakan Daerah Amsterdam (zie GDA)
 Gerakan Nusa Ina (zie GNI)
 Gerakan Revolusioner Rajat Nunusaku 261
 Geredja Indjili Maluku (zie GIM)
 Geredja Protestant Maluku di Belanda (zie GPMB)
 Gewelddadige acties 2-3, 20, 133, 136-137, 149-150, 152, 154-169, 171, 178, 197, 201, 213, 227, 231, 235, 258-259
 Gewoonterecht (zie Adat)
 Gezamenlijke verklaring (kerken) 204
 Gijzelingsacties (zie gewelddadige acties)
 Gijzelingen 1975 155-159, 163, 198, 258
 Gijzelingen 1977 160-165, 171, 187, 198, 259
 Gijzeling 1978 164-165
 GIM 71, 84, 88-89, 95, 104-105, 108, 115, 204, 231, 240, 244
 GNI 79-81, 84, 97, 103, 243-244, 254-255
 Golflinks 102
 GOSM 255
 GPM 206
 GPMB 84, 115, 244
 Graaf, Karel van de 212
 Groningen 149
 Grote-Oost-Beweging (zie PTB)
 GSS 36
 Guerrilla 44, 63, 79, 94, 98, 99, 103, 108-110, 120, 122, 128, 130, 147, 226, 232, 261
 Gunung Nona 203

H

Habash, George 145

HAIN 65-66, 252
 Haluan 177
 Hasan di Tiro 261
 Hatert 134
 Hatta 43
 Hatu-Syauta, mevr. M. 181, 259
 HAWIN 69, 74, 81-82
 Hazelhoff Roelzema, Eric 66
 Help Ambon in Nood (zie HAIN)
 Herformulering RMS-ideologie 174, 176, 178
 Hernieuwde aandacht voor RMS 205-212
 Heroriëntatie 7, 169, 171, 179, 184, 187, 192-194, 196, 198-199, 202, 204, 227, 233-234, 238-239, 243
 Historische overeenkomst 7, 171, 190, 194-196, 199, 201, 219, 238-239
 Hitjahubessy 120-121
 Hofvijver, bezetting 152
 Homeland Mission 1950 181-183, 205, 209-211, 218
 Hongerstakingen 154
 Hoofd Ambonese Woonoorden in Nederland (zie HAWIN)
 Houtrushallen 183
 Huisvesting 27-28, 65, 81-82, 95, 99-100, 104, 184-185, 188, 194-197, 235-237, 243, 255, 260
 Huizen 122

I

IAMUTTAIR 84, 254
 ICCG 71, 88-89, 253
 Identiteitsdebat 186-187
 Ideologische vertaling 26, 229-230
 IGGI 108, 256
 IJsseloord 121
 Ikatan Anak Anak Maluku Utara Tudjuan Tanah Air (zie IAMUTTAIR)
 Imperialisme (anti-) 29, 125, 127, 130, 142, 144-145, 166, 173, 228-229, 249
 India 142, 257
 Individualisering 186
 Indonesië 18, 21, 33-36, 38, 48, 79, 88, 90, 95, 98, 101-103, 105, 108-110, 121, 128, 133, 135-136, 143, 161, 174, 176, 179, 191, 197-198, 219, 228-230, 232, 234-235, 238, 240, 250, 252, 256
 Indonesië Comité 175
 Indonesisch consulaat 119, 149-150, 155
 Indonesische ambassade 101-102, 114, 116-120, 151, 153-155, 212
 - Ballingen 146
 - Consul-Generaal 152-153, 258
 - Communistische Partij 146

- Nationalistische Partij 146
 - Raad van Kerken 204
 Inheemse Volkeren 29, 180-182, 184, 230, 241, 259
 Inspraakorgaan Welzijn Molukkers (zie IWM)
 Integratie 137, 168, 193, 197-198, 201, 219, 227, 257, 260
 Inter-Governmental Group in Indonesia (zie IGGI)
 International Council of Christian Churches (zie ICCCC)
 Internationale lobby/politiek 28-29, 30, 139-140, 167,
 180, 183, 196, 199, 209, 210-211, 220, 231, 234,
 235, 240-241, 245
 ISAMHATA 84, 254
 Islamitische Molukkers 83-84, 217, 254, 257
 Israël 250
 IWM 157, 161, 189-191, 196, 260

J

Japan 33-34, 230, 250
 Japanse Rode Leger 152
 Joegoslavië 245
 Joint Committee 136
 Jong, de, (minister-president) 120
 Joods (volk) 83, 229, 249

K

Kainama (dokter) 74
 Kakisina (kolonel) 111
 Kamarian 79
 Kampraad 69, 71, 82-83, 95, 102, 104, 135, 236, 254
 Kapingen (zie gewelddadige acties)
 Katholiek 77
 Kazerne 72
 Kei, Grote 77
 Kei, Kleine 77
 Keiezen 45, 253
 Kemauan Pemuda Maluku Selatan Merdeka (zie
 KPMSM)
 KEN-ml 145, 167, 257
 Kenia 142
 Kepentingan Rajat Maluku (zie KRM)
 Kepentingan Rajat Pulau Pulau Terselatan (zie KRPPPT)
 Kepulauan (zie repatrianten)
 Kerk 3, 71, 83, 100, 134, 194-196, 202, 204-205, 229, 244,
 253, 261
 Kerngroep 144-147, 155, 183, 191
 KIT 260
 KNIL (het) 33, 36, 38, 42-44, 49, 51, 57, 59-63, 69, 73, 77,
 249
 Köbben, prof. A 157
 Koningin 93, 147-148, 161, 259
 Koninklijk Instituut voor de Tropen (zie KIT)

Kora Kora 176-177
 Korea 88
 Korps Speciale Troepen (zie KST)
 Kota Inten 53
 Korps Pendjagaan Keamanan (zie KPK)
 Korps voor bewaking en veiligheid (zie KPK)
 Kortenaer 46
 Koude Oorlog 95, 240
 KPK 112-114, 116, 117-120, 122, 130, 148, 153-155, 258
 KPMSM 145, 173-174
 KRM 76-77
 KRPPPT 78-79, 81, 84, 96-97, 106, 242-243, 253-254
 KST 250
 Kualaas 45
 Kuhuwael 191, 260
 Kumpulan (zie dorpsverbanden)

L

LAC 160, 172, 259
 Landelijk Actiecomité Zuid-Molukken (zie LAC)
 Lease-eilanden 80
 Lebelauw 41
 Leimena 42, 48
 Legerrangen 73, 255
 Lembaga FPM di Belanda 115
 Liberaler politiek klimaat 171, 175, 178, 182, 183, 199,
 221, 234
 Libië 207, 210, 242
 Liechtenstein (prins Emanuel van) 141
 Lokollo 41, 66, 75-76, 79, 85, 87, 163
 Long distance nationalism 15, 228
 Lubbers (minister-president) 194-196, 205
 Lunetten 78-79, 100
 Luns (minister) 108-109, 120
 Lunteren 147
 Luxemburg 141-143

M

Maatschappelijke positie (zie sociaal-economische
 positie)
 Machtvacuüm 124
 Madjalah Pattimura 142, 158, 174, 258
 Makassar 34, 39-40, 46, 49, 62, 250
 Maleis 186, 219, 249
 Malino-beurs/-conferentie 252
 Mantouw 157
 Manuputty 113, 121

- Manusama 40, 43-44, 65, 83-89, 94, 97, 109-115, 119-122,
132-133, 135, 140, 144, 148, 155-160, 163, 171-172,
178-180, 207-212, 215, 221, 226, 231, 237,
240-242, 250, 256, 260-261
- Manusama, terugtreden 208-210, 212, 216-219
- Marine (-molukkers) 21, 31, 41, 45, 49-50, 68, 76, 88,
107, 186, 252, 254
- Marinjo 190
- Masiun 176
- Masohi 189
- 20 mei jongeren (zie Pemuda 20 Mei)
- Mekka 257
- Melanesië (West) 180, 259
- Mena Muria 85-86, 172
- Menado 258
- Metekohy, R. 172
- Metiary, Ds. 104-107, 114-115, 119, 121, 130, 138, 151, 156,
159, 194, 195-196, 205, 231, 256, 258, 261
- Middelburg 135, 260
- Midden-Molukken/molukkers 77-79, 97, 154, 224-225
- Missie militair/delegatie RMS 111-112
- Missie Tanah Air (zie Homeland Mission 1950)
- Mobilisatie 27, 65, 73, 82, 95-96, 97, 101, 104, 113,
124-125, 135, 145-146, 151, 166, 182-184, 191, 199,
203, 225, 229-230, 243-244
- Moluccan Moods 187
- Moluccan Relief Foundation 89
- Moluks Evangelische Kerk (zie GIM)
- Moluks gemenebest 36
- Moluks Jongeren Front (zie FPM)
- Moluks Scholings Kollektief (zie MSK)
- Moluks Historisch Museum 5, 195
- Molukse Jongerenvereniging 115
- Molukse Protestantse Kerk in Nederland (zie GPMB)
- Mook, Van 34, 61, 250
- Moordrecht 115-118, 131, 164
- MSK 4, 176-178, 182, 183
- Muskita (generaal) 204, 260

N

- Nationalisme (definities) 9-11, 210, 223
- Nederlands Indië 33-35, 60, 223
- Negara Indonesia Timur (zie Oost-Indonesië)
- Negen-Loten-Verbond (zie Gaboengan Sembilan Serangkai)
- New York 181
- Niet-gouvernementele organisaties 143
- Nieuw-Guinea (Molukkers) 35, 36, 44-45, 52, 55, 61, 85,
101-103, 105, 110-111, 151, 186, 224, 255, 259
- Nieuwe Hebriden 180

- Nieuwe betekenissen RMS 211-216
- Nijmegen 134, 142, 158, 175, 182
- Nijverdal 113
- Nikijuluw (dokter) 65-66, 75-77, 79, 85, 87, 94-95,
253-254
- Noodrem-actie 151
- Noord-Molukken/molukkers 98, 148, 209-210, 225
- Noord-Sumatra 251
- Normalisering relaties 133, 152, 166, 188, 198, 221, 233
- Nunusaku, Volksregering 205

O

- Oder, de 195
- 'Ongeorganiseerde' jongeren 118, 122, 130, 238
- Ontslag (uit militaire dienst) 53, 56-57, 68, 70, 72-73,
89-90, 186
- Ontwikkelingssamenwerking 136, 193, 202-204, 220,
233, 256
- Oost-Europa 210
- Oost-Indonesië, deelstaat 34, 37-41, 49, 60-63, 224, 250
- Oost-Timor 176, 179-180, 235, 256
- Oostenrijk 142
- OPM 182, 206, 261
- Orgaan van het Moluks Jongeren Front in Nederland
(zie Lembaga FPM di Belanda)
- Organisasi Papua Merdeka (zie OPM)
- Organisatie voor de eenheid van het Molukse volk (zie
BUUMBUM)
- Organisatie voor de terugkeer naar het vaderland
Republiek Indonesië (zie BUSKARI)
- Organisatiekracht 24-27, 29, 231-233
- Oriëntatiereizen 136-137, 160, 166, 183, 191-192, 197-198,
233, 260
- Outshoorn 53
- Ouw 260
- Overheidsbeleid 28-29, 65, 95, 101, 107, 133-134, 137, 165,
187-188, 195, 198, 236-237, 242
- Overijssel 93
- Overkomst 33, 49, 52, 57-58, 62-63, 65, 221
- Overlegorgaan over RMS-politiek (zie Badan
Perembukan)
- Overvallen (bank) 147
- Owel, H. 140-143, 257

P

- Paais 116
- Package-reizen (zie oriëntatiereizen)
- Pakistan 257
- Palestijnen 229
- Pandey 141-143, 257

- Panca Sila 254
 Papoea (West) 179-180, 206, 235, 259
 Papoease Bevrijdingsbeweging (zie OPM)
 Papoea Nieuw-Guinea 206
 Paradiso 187
 Parijs 146, 155, 207
 Partiery 112
 Partai Indonesia Merdeka (zie PIM)
 Partai Nasionalis Maluku Selatan (zie PNMS)
 Partai Pacific 255
 Partai Pantja Sila 81, 254
 Partai Pembantu Perjuangan RMS (zie PPPRMS)
 Partij ter ondersteuning van de RMS-strijd (zie PPPRMS)
 Partij voor een vrij Indonesië (zie PIM)
 Partij-loos 104-105, 256
 Pasanea 172
 Pasundan 38
 Pattimura (opstand) 18, 135, 251
 Pattimura Beweging (zie Gerakan Pattimura)
 Pattipeilohy (kapitein) 110
 Patty, A.J. 35, 259
 Patty, A.J. stichting 177-178
 Pela- (zie Adat)
 Pemuda 20 Mai 4, 176-178, 182, 183, 202, 259
 Pemuda Masyarakat 150-152, 156, 172, 240
 Pemuda Pemuda Kristen Maluku (zie PPKM)
 Pentury 125, 167
 PERMAS 45
 Perkumpulan Kaum Ibu Kristen Indjili Maluku (zie PIKIM)
 Permesta 148
 Persatuan Maluku Selatan (zie PERMAS)
 Persatuan Timur Besar (zie PTB)
 PIKIM 253
 PIM 37
 PNMS 80, 85, 92-94, 104-106, 128, 254-256
 Polarisering 73-76
 Polhaupessy, L. 80-81, 85, 101-102, 255
 Polisi Istimewa 39, 46, 68, 250
 Politieke Vertegenwoordiging 65-67, 73-75, 77, 79, 85-90, 92-97, 101, 104-106, 109-110, 128-130, 178, 182, 215, 226, 231-232, 235, 237, 240, 256
 Politisering 73-74
 Pollman, Tessel 192
 PPKM 104, 115, 124, 244, 253
 PPPRMS 105, 256
 PPS 84, 255
 Primordiaal/primordialisme 16-19
 Progressieve groepen 144, 150, 173, 176-179, 182, 194, 199, 233
 Pro-Indonesisch 76, 99, 102, 128, 152, 179, 214, 256
 Provinciehuis (Assen) 164-165
 PROVO 123-124
 Pruys (kolonel) 51, 59, 62, 251
 PTB 36-38, 40-41, 58-60, 61, 80, 230, 254
 Pulau Pulau Selatan Segenap (zie PPS)
 Punt, De 160, 179
 PvdA 163
- ## R
- Radicalisering 7, 117, 122, 125-128, 130-133, 137, 149-150, 167, 213, 227, 229, 231, 235-236, 238, 241 244
 RAI 150
 Rational choice theory 23, 242
 60%-regel 70, 80, 86, 89-94, 96, 237, 252
 Regenboog-optie 197
 Rela '69 202, 260
 Relatie met de Molukken 30, 191-192, 196-198, 201, 203-204, 217, 221, 227, 231-233
 Relatieve deprivatie (zie deprivatie)
 Remilitarisering 90, 95
 Repatrianten (zie repatriëren)
 Repatriëren/repatriëring 6, 80-81, 85, 98, 99, 100-104, 118, 128, 135-137, 153, 160, 166, 168, 227, 251, 255
 Republiek Indonesië (zie Indonesië)
 Republik Indonesia Serikat 35, 41, 47, 60, 67, 223-225
 Resource mobilization approach 24, 230
 Revolutionaire beweging van het Nunusaku volk 260
 Revolutionaire jeugdcultuur 143, 149, 152, 166-169
 Ringen, van (CsAZ) 70
 Rinsampessy, E. 158, 175, 212
 RMS-delegaties 45, 88, 110-112, 144, 242, 256, 260
   - links 143-147, 149, 173
   - proclamatie 33, 38, 40-42, 44-45, 47, 49-50, 61, 66-67, 87, 96, 109, 123, 125-126, 144, 150, 166, 168, 172, 175, 183, 209, 212, 216, 219-221, 223-224, 226, 228, 230, 235, 240, 246, 250, 252
   - regering 41, 43, 45-46, 52, 58, 65, 74, 110, 226, 232, 240
   - regering in ballingschap 109, 112, 116, 129-130, 141-143, 171, 182-183, 226-227, 231-232, 237, 241
   - strijdkrachten (zie APRMS)
   - (als) symbool 124, 213-216, 220-221, 228, 234, 261
 Rode Hulp 145, 167, 257
 Rome 102
 Ronde-tafelconferentie 34, 37, 41, 53, 91, 174, 252
 Rumah Tua 185, 260
 Rusland (Soviet-Unie) 142, 210, 230, 240, 245
 Rutumalassy, Ds. 204

S

- SAAMI 93-94, 102-103, 255
 Sago (project) 260
 Sahureka, mevr. 181
 Saimima, J. (APRMS) 86
 Samson 43
 Saniri Lawa Mena Hau Lala 205, 211, 260
 Santen, Van (kolonel) 54
 Sarekat Ambon 259
 Saparua 78
 Schattenberg 75, 253-254
 Schefferaal (generaal) 46-47
 Scheveningen (Huis van Bewaring) 120
 Scholing/onderwijs 27-28, 70, 185, 188, 199, 237-238, 260
 Scholten (generaal b.d.; zie HAWIN)
 Schorborgh (kolonel) 43, 62
 Selatan Segenap 77
 Seleky, Juan 192
 Separatisme 37-38, 40-41, 61
 Serikat Anak Anak Maluku Indonesia (zie SAAMI)
 Situationalisme/situationeel 16-19
 Siwa Lima News 181
 Siwalette, S. 80, 102, 254
 Sjahrir 34, 250
 Sociaal-economische positie 4, 27-31, 70-71, 89-90, 100, 188, 190, 196-198, 201, 227, 231, 234-239, 246, 255, 259
 Sociale controle 82-83, 96, 100, 175, 184, 199, 236, 242-243
 Sociale problematiek 179, 187, 193, 197-198, 239, 259
 Soeara Rajat 205, 218
 Soekarno 102, 108-109
 Soestdijk-plan 147-148
 Solidariteit (met Molukken) 173, 199, 203-204, 212, 214-215, 220, 227-228, 234, 246
 Soumokil, mr. dr. Chr. 40, 43, 97, 108-110, 112, 116, 129, 135, 148, 175, 182, 226, 232
 Soumokil, weduwe Nonja 116, 217
 Speciale Politie (zie Polisi Istimewa)
 SPP-RMS 116, 172, 258
 Statusdeprivatie (zie deprivatie)
 Steun-nationalisme 109, 129, 226, 232, 244
 Stichtingen (voor samenlevingsopbouw) 134-135, 148, 166, 188, 197-198, 244
 Stille Oceaan 180
 Strijdfonds 86-88
 Stroming richting Indonesië (zie APKINDO)
 Studenten (Molukse) 76, 142, 158, 238, 252, 259
 Studenten-kerngroepen 140, 143, 158, 167, 173
 Studentenbeweging 124

- Stuurgroep-RMS 172
 Suara Maluku 190
 Suharto 108, 118, 122, 127-128, 161-162, 171, 174, 177, 199, 257
 Sulawesi 250
 Suriname (onafhankelijkheid) 156, 161, 259
 Surinamers 246
 Susunan Pusat Pemuda RMS (zie SPP-RMS)
 Symbolisch nationalisme 226

T

- Tahapary (kolonel) 110
 Taiwan 255
 Tamaela, C. 81, 254
 Tamaela, I. (acting president) 110-115, 120, 122, 129-130, 132-133, 140, 144, 148, 159, 180-182, 205, 211, 221, 227, 241-242, 243, 256
 Tan, Achmed 83, 254
 Tan, dokter 163
 Tanimbar 77
 Tangsi (zie kazerne)
 Tatipikalawan, P. 172, 208-210, 256
 Tatuhey (premier Tamaela) 113
 Tegenregering (Tamaela) 113
 Tempat Bergaul 185
 Territoriaal nationalisme 11-12, 223
 Terselatan 77-78, 253
 Terugkeerorganisaties (zie repatriëren)
 Thenu, P. 218
 Tiel 175
 Tien van Assen 177
 Tienertoer 137-138
 Tiga Serangkai 45, 85
 Tijdelijk verblijf 55-57, 98, 131, 195, 231
 Tjandu 218
 Tjengkeh 182, 187, 260
 Toet (generaal) 51, 55, 251
 Toma (groep rond) 115, 120, 126
 Triple Alliantie 179-180, 183, 259
 Tual 51, 53
 Tuankotta (kapitein) 111
 Tulehu 40
 Turken 246
 Tutuhatuwa, F. dokter 209, 217-219, 261
 Twente 164

U

- UNA 141-143
 UNASI 142-143, 257
 UNCI 42-44, 46, 61

Unie van Noord-Molukkers naar het vaderland (zie IAMUTAIR)
 Unitarisme (zie eenheidsstaat)
 United Nations Association (zie UNA)
 United Nations Association of the Spice Islands (zie UNASI)
 United Nations Commission on Indonesia (zie UNCI)
 UNPO 210-211, 219, 221, 241, 261
 Unrepresented nations and Peoples Organizations (zie UNPO)
 Utrecht 102, 142, 195
 Uyl, J. den 152

V

Vaassen 100, 149, 160
 Vanuatu 180
 Veiligheidsraad 44
 Venceremos 176
 Verenigde Naties 29, 62, 88-89, 93, 103, 111-113, 120, 130, 141, 155, 159, 180-183, 213, 240-241, 252-254, 261
 Verenigde Naties Commissie voor Indonesië (zie UNCI)
 Verenigde Staten (zie Amerika)
 Verenigde Staten van Indonesië (zie Republiek Indonesia Serikat)
 Vereniging van Indonesische Molukkers (zie SAAMI)
 Vereniging voor Internationaal Recht 67, 95
 Verkuyl, prof. 152, 155
 Verstekelingen 68
 Vertegenwoordiging van het Zuidmolukse volk (zie Badan Perwakilan)
 Verwey-Jonker, commissie 99, 134, 184
 Vicarious nationalism (zie zaakwaarnemers-nationalisme)
 Vierde-Wereldconcept 172, 259
 Vietnam (ambassade) 88, 146, 159, 207, 242
 Vigeleyn Nikijuluw 88, 111, 240, 254
 Vlag-incidenten 206-207, 228, 234, 261
 Volksfront voor de bevrijding van Palestina 145
 Vondeling (kamervoorzitter) 155, 235
 Vondelpark 138
 Vossenbos 113-114
 Vredespaleis 151
 Vrije Zuidmolukse Jongeren 118, 150-151, 156, 172, 183-184

Vught 78, 100

W

Wairata 255
 Wairisal 85, 110
 Walangitan (kapitein) 111, 148-149
 Walcheren 134
 Wassenaar, actie- 118-122, 124-128, 131-133, 135, 137-138, 144, 149-151, 155-159, 164, 169
 Welzijn (-swerk) 100, 179, 187-189, 193-194, 197-198, 239
 Werkcomité 116-117, 126, 130, 258
 Werkveringsreizen (zie oriëntatierizen)
 Werkgelegenheid (zie sociaal-economische positie)
 West Kapelle 93
 Westerling 38, 42-43, 60, 66, 68, 250
 WFUNA 141-143, 167, 240
 Wielinga, Klaas 160
 Wierden 113-114, 135
 Wijkraad 100, 104, 134
 Wijster 155-156, 160, 258
 Wil van de Vrije Zuidmolukse Jongeren (zie KPMSM)
 Woonoorden-regime 70
 World Federation of United Nations Associations (zie WFUNA)

Z

Zaakwaarnemers-nationalisme 15, 226-228, 245
 Zeeland 75, 93
 Zelfzorgregeling 70, 86, 89-94, 96, 105, 178, 237
 Zijl, Joop van 212
 Zuidelijkste Eilanden (zie PPS)
 Zuid-Molukkenraad 37, 40, 250
 Zuid-Molukker, de 172
 Zuidmolukse eenheid (zie PERMAS)
 Zuidmolukse eenheidsraad (zie DKNMS)
 Zuidmolukse Nationalistische Partij (zie PNMS)
 Zuidoost-Azië 240
 Zuidoostmolukkers/Moluks/Molukken 21, 31, 45, 53, 57, 61, 76-79, 96-98, 113, 153-155, 217, 224-225, 243-244, 251, 253-254
 Zwarte beweging in Amerika (zie Black Power)
 Zweden 180, 261

Summary

This study focuses on the ideological and organisational development of Moluccan Nationalism in the Netherlands from 1951 to 1994. The abbreviation 'RMS' in the title of this study refers to the South Moluccan Republic (*Republik Maluku Selatan*) which was proclaimed in 1950.

The motive for starting this research, explained in chapter one, was the observation that although Moluccans have already lived in the Netherlands for more than forty years and that their nationalism has explicitly marked their stay, no social-scientific research had been done exclusively on the subject of Moluccan nationalism in the Netherlands. During the research various methods of investigation were simultaneously used. Besides the study of Moluccan history, various archives were investigated e.g. from governmental ministries, political organisations and individuals. As well as this, brochures, pamphlets and Moluccan newspapers were used as study material, a limited form of participant observation was used and more than a hundred Moluccans and Dutch were interviewed. Included amongst the interviewees were Moluccans who were politically active as well as those who were non-political. The researcher had been active in Moluccan organisations during the seventies and eighties when research among the Moluccan community in the Netherlands was also been carried out. Because of these earlier activities the researcher has build up a network of contacts and is able to draw upon information derived from earlier interviews and observations. Finally, as part of the research a visit was paid to the Moluccas, where repatriated Moluccans were interviewed.

In the second chapter of this study an account is given of the method of viewing the development of Moluccan nationalism. It starts with defining the concept of nationalism as a movement and an ideology. In this study a nationalist movement will be considered to be a movement striving for a form of self determination for ethnic groups or nations. A movement in exile may demand this self determination for its members, in which case we talk about ex-patrial nationalism. It can also demand self determination for those still resident in the region in question, and then we talk about vicarious

nationalism. A bounded rationality approach is chosen in this chapter as a theoretical approach to nationalist movements. Inspired by McAdam (1982) the central themes in the approach used are as follows: organisational strength and the opportunity structure, interconnected by a form of ideology called cognitive liberation. To get a better understanding of the development of Moluccan nationalism as well as changes in its character and meaning, Moluccan nationalism is interpreted within four contexts. First, the developing relationship with Indonesia, secondly, the socio-economic situation of Moluccans in the Netherlands, thirdly, international political development and fourthly, transformation within the Moluccan community itself.

In chapters three to eight, Moluccan nationalism is described. In order to describe the roots of Moluccan nationalism chapter three begins with the de-colonisation of the Dutch East Indies. The proclamation of the RMS in 1950 is given against a background of radical change. It is the last effort to safeguard the interests of Moluccans, who were under threat of losing their privileged position in the newly independent Indonesia. Among the Moluccans who were resident outside the Moluccan Islands, there was broad support for the RMS because they shared the same interests as the initiators of the proclamation. It was those Moluccans who eventually came to live in the Netherlands. The majority of them were in service with the KNIL (Royal Dutch Indies Army) at the time of the RMS-proclamation. When their de-mobilisation was blocked in 1951, among other reasons because of their sympathy for the RMS, they came to the Netherlands with their families and were joined by a small group of citizens. A crucial question is whether they supported the RMS freely or whether they were manipulated by their leaders. On this specific point nuances are given by pointing to the fact that the Moluccan military were a politicised military.

The fourth chapter concentrates on the emergence of the RMS-movement in the Netherlands. The most important factors here were governmental policy, the presence of RMS-representation and the support of Dutch private organisations. In particular, governmental policy at that time influenced the growth of the RMS-movement. By housing the Moluccans in camps and creating a particular system of communication, it inadvertently created a means of mobilisation for the RMS-movement. This policy also strengthened the means of control over the Moluccan community by its leaders. In the fifties new measures taken by the government which were meant to reduce the responsibility of the Dutch government over the Moluccans,

turned out to be the critical point in the mobilisation of the RMS-following. Despite the protests against these new measures, they were non-the-less accepted, not least, because the RMS-representation urged the Moluccans to show that by accepting governmental decisions, they were worthy of independence. Although splinter groups were emerging throughout the fifties, the majority of the Moluccans in the Netherlands remained inside one of the RMS-orientated organisations. The most important causes for new organisations were the differences of opinions over the relationship between the RMS-ideal and the rights of the former KNIL military (the right to de-mobilise on the Moluccan Islands), the attitude vis a vis the Dutch government and the domination of the RMS-movement by Central Moluccan Protestants. The dominating position held by Central Moluccan Protestants in the mid fifties led to the creation of separate organisations of Moluccans from different parts of the Moluccan Islands.

In the fifties the RMS-movement in the Netherlands took the form of support nationalism (supporting the nationalist movement in the Moluccan). Chapter five deals with the sixties, during which there is a transformation from 'support nationalism' to ex-patrial nationalism. The reason for this transformation was the demise of the RMS-guerrillas on the Moluccan Islands and the execution of RMS-president Soumokil in 1966. By installing the RMS-government in exile in the Netherlands, Moluccan nationalism itself went into exile. Because of the demise of the RMS-movement in the Moluccan Islands it became easier to criticise and to compete with the RMS-leadership. The process of unification, that started at the beginning of the sixties, was now broken. A second RMS-government was set up and ran in parallel causing warfare between the supporters of the two opposing governments, which continued until the seventies. Criticism also came from the youth who during the sixties became even more radical. In the process of radicalisation a change of ideological interpretation of the RMS-ideal gradually happened. While the first generation interpreted the RMS-ideal within the context of anti-communism, the youth put the ideal in the context of anti-imperialism and anti-colonialism. A condition for this change in ideology was that the Moluccan youth took on the former role of their fathers i.e. military officers in the army of the previous colonisers and to be seen in the role of the victim.

The position of the radicalizing youth became more apparent in the RMS-movement in the Netherlands. Chapter six deals with the emergence in the seventies of a revolutionary youth culture in which the youth busies itself with the question of what their contribution

to the RMS-struggle should be and the decision not to exclude violent actions. From the end of the sixties, the Dutch government directed its policies towards the normalisation of ties between the Moluccans and Dutch society. After the first hostage taking (in 1970), the normalisation process with Indonesia was also started. At first this policy had little success. Moluccan welfare organisations, subsidised by the Dutch government, actually functioned as mobilisation channels for the political movements. A range of youth groups emerged which below the surface had a strong willingness to participate in violent actions. These violent actions became apparent in the hostage takings in 1975, 1977 and 1978. During the second half of the seventies the Moluccans started to reflect on their position in Dutch society and felt the growing desire to visit the Moluccan Islands. It was only after the dramatic end to the hostage taking in 1977, whereby six hostage-takers were killed, that the time was ripe to take a new direction. The death of the Moluccan hostage-takers was proof that the RMS-ideal was not just a dream for the youth.

The reflection on the position of the Moluccans in the Netherlands as well as on their relationship with the Moluccan Islands, is the central theme in chapter seven. Among others, influenced by social problems such as drug abuse and unemployment the RMS-ideal slowly dropped out of the public Moluccan agenda. Moluccan welfare organisations no longer functioned as mobilisation channels for political actions, but as instruments for collective integration into Dutch society. As well as this, governmental organised visits to the Moluccan Islands which helped to re-interpret the relationships with the Moluccan Islands. By the end of the seventies, governmental policy, which by the end of the sixties was directed towards normalisation of relationships, began to have success. Whereas efforts by Moluccan youth organisations in finding alternatives for the RMS-ideal were unsuccessful. At the beginning of the eighties an alternative was found in small scale development cooperation with the Moluccan Islands. In 1986 a historical agreement was reached between the largest Moluccan organisation and the Dutch government. This agreement provided the rehabilitation of the ex-KNIL military as well as specific measures to deal with the bad socio-economic position of the Moluccans. At that time the RMS-ideal seemed to have fully disappeared into the background.

Chapter eight deals with the period between 1986 and 1994. Unlike the expectations of 1986, the RMS-ideal appears once again on the public Moluccan agenda, and was due to several factors. First of all, there was new information concerning the revival of the RMS-movement on the

Moluccan Islands. Secondly, during the celebration of the fortieth anniversary of the RMS-proclamation, a fight ensued between Moluccan youth and the Dutch police force. And thirdly the RMS-president in exile announced his withdrawal. Interviews with Moluccans during those years made it clear that the abbreviation 'RMS' had in the meantime become also an ethnic symbol. Even Moluccans who never had any sympathy for the RMS-ideal now called themselves supporters of the RMS. With 'RMS' they referred to the specific migration history of the Moluccans and they expressed their feelings of solidarity with the Moluccan Islands. The RMS turned out to stand for the ideal of re-establishing the 1950 proclaimed republic as well as a symbol that made Moluccans stand out from other immigrants living in the Netherlands.

In the last chapter, chapter nine, the research question is once again discussed. Structured by the theoretical notions elaborated in chapter three, the development of Moluccan Nationalism in the Netherlands is summarised. Issues discussed in this chapter are changes in meaning of the RMS-ideal and changes in character of the nationalist movement, as well as the relationship between the leaders and the followers and the four contexts which are used to interpret the development of Moluccan nationalism. The chapter ends with an epilogue discussing the future of Moluccan Nationalism in the Netherlands.

Fridus Steijlen is in deze studie de ontwikkeling over ruim veertig jaar nagegaan van het Moluks nationalisme (de strijd voor de Republiek der Zuid-Molukken, de RMS). Hij plaatst de analyse in vier contexten: de relatie van Molukkers in Nederland met Indonesië en de Molukken, de maatschappelijke positie van de Molukkers in Nederland, de interne ontwikkelingen in de Molukse gemeenschap en de internationale verhoudingen.

Steijlen neemt geen genoegen met bestaande verklaringen. Het uitgangspunt is dat ontwikkelingen van het nationalisme beïnvloed worden door de externe omstandigheden en dat deelnemers aan de nationalistische beweging hun eigen beweegredenen hebben.

Op basis van interviews met direct betrokkenen, en van archief- en literatuuronderzoek constateert Steijlen dat de betekenis van de RMS in de tijd veranderd is. De RMS heeft vanaf 1950 zowel de betekenis van een politiek ideaal als een etnisch symbool. In de loop der tijd is de symbolische dimensie weliswaar belangrijker geworden, maar de politieke is gebleven.

De dubbele betekenis 'van ideaal tot symbool' zal ook voor de komende generaties blijven gelden.

Fridus Steijlen is antropoloog en publiceerde eerder over Antilliaanse jongeren in Amsterdam en over Molukkers in Nederland.

Het Spinhuis
isbn 90-5589-032-4
nugi 664

9 789055 890323